

Departament de Ciència Política i Dret Públic

Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia

Universitat Autònoma de Barcelona

**De l'activitat online a l'activisme offline:
els efectes dels usos d'internet sobre
la participació política a Espanya**

Marta Cantijoch Cunill

Tesi doctoral dirigida per

Eva Anduiza Perea (Universitat Autònoma de Barcelona)

Agustí Bosch Gardella (Universitat de Girona)

Març 2013

Continguts

<i>Continguts</i>	i
<i>Agraïments</i>	iii
<i>Resum</i>	v
Presentació	1
Capítol 1.- La pregunta d'investigació i l'objecte d'estudi.	3
1.1- Què estudia, què no estudia aquest treball i per què?	4
1.1.1. Dues aproximacions a l'estudi de la relació entre internet i participació política	5
1.1.2. L'enfocament adoptat en aquest treball.....	7
1.2- La variable dependent: la participació política.	9
1.2.1- Els components del concepte de participació política.....	9
1.2.2- Les formes que pren la participació política.	12
Capítol 2.- La incorporació d'internet a l'anàlisi de la participació política: el disseny de la recerca	33
2.1- Recursos tradicionals, recursos online i participació política offline	34
2.1.1- Recursos i participació política abans de l'era digital.....	34
2.1.2- L'ús d'internet com un nou recurs que afavoreix la participació.....	42
2.2- Actituds polítiques, modes de participació i el rol de la informació política online.....	46
2.2.1- Classificacions i combinacions actitudinals amb impacte sobre la participació	46
2.2.2- L'accés a informació política online per als diferents perfils actitudinals: efectes diferenciats?.....	57
2.3- Efectes del micro-context: estímuls des de les xarxes socials.....	61
2.3.1- Interaccions informals al món "real" i participació política.	61
2.3.2- Interaccions socials online i participació política offline.....	67
2.4- L'aproximació empírica.....	70
2.4.1- Les dades i les variables	71
2.4.2- Les limitacions de l'anàlisi empírica.....	75

Capítol 3.- Recursos online i participació política offline	79
3.1- De la divisió digital a les habilitats digitals.	81
3.1.1- Evolució de la divisió digital bàsica a Espanya: recursos i ús d'internet durant la dècada 2000-10.....	84
3.1.2- La segona divisió digital: diferències entre els usuaris d'internet	96
3.2- Les habilitats digitals com a recurs per a la participació política	103
3.2.1- Recursos digitals i activitats participatives amb diferents estructures de costos	105
3.2.3- Recursos digitals i repertori participatiu	112
3.3- Recopilació i discussió.....	119
Capítol 4.- Internet, modes participatius i perfils actitudinals	121
4.1- L'ús d'internet i la participació en modes diversos: el rol de la informació política.....	122
4.2- L'impacte d'internet sobre diversos modes participatius.	132
4.2.1- Els efectes generals d'internet sobre diversos modes participatius.....	132
4.2.2- Els impactes dels usos específics relatius a l'accés a informació política online.	141
4.2.3- Efectes d'internet per als diferents perfils actitudinals	146
4.3 Recopilació i discussió	156
Capítol 5.- Interaccions socials online i participació política offline	161
5.1- Interaccions online i la seva integració en les xarxes socials dels individus..	163
5.1.2- La discussió sobre política online i offline.....	169
5.1.3- La recepció d'estímuls mobilitzadors directes online i offline	177
5.2- Interaccions socials online i participació política offline	185
5.3- Recopilació i discussió.....	198
Conclusions	203
<i>Summary [English]</i>	211
<i>Conclusions [English]</i>	213
<i>Referències bibliogràfiques</i>	221
<i>Annexos</i>	239

Agraïments

Aquesta recerca forma part del conjunt de produccions científiques desenvolupades en el marc del projecte Polnet (“Participació Política i Internet a Espanya”) del Departament de Ciència Política i Dret Públic de la Universitat Autònoma de Barcelona. Es tracta d’un projecte finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (Projecte SEJ2007-60082) amb la col·laboració el Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS). Aquesta tesi doctoral no hauria estat possible sense el suport d’aquestes institucions.

Als meus directors, Eva Anduiza i Agustí Bosch, els agraeixo el suport i paciència que han mostrat durant l’elaboració d’aquesta tesi. La seva empenta m’ha portat molt més lluny del que podia imaginar quan va començar tot això. Ara bé, si en aquest treball, o en la resta de la meva activitat acadèmica, alguns dels meus errors i defectes persisteixen, és sense dubte a causa de la meva tossuderia, i no pas dels seus esforços.

Que els meus companys i companyes de la Universitat Autònoma de Barcelona hagin esdevingut grans amics demostra com d’importants han estat al llarg d’aquest procés. M’agradaria mencionar especialment Adrià Crespo, Camilo Cristancho, Carol Galais, Aina Gallego, Laia Jorba, Robert Liñeira, Jordi Muñoz, Sergi Pardos, Joan Pere Plaza, Guillem Rico, Jorge Salcedo, Josep San Martin i Raül Tormos. Més recentment, he estat molt afortunada de poder comptar amb els meus companys de la Universitat de Manchester, en especial la Professora Rachel Gibson.

Acadèmics o no, sense el recolzament i afecte dels meus amics – barcelonins, lloretencs, ebrenques o terrassenques; però també els de més enllà, mexicans i brasilers, mancurians d’origen o mancurianes d’adopció– aquest camí hauria estat molt més difícil. Quan es dediquen tants anys, massa, a l’elaboració d’un treball com aquest, la llista de persones que hi han contribuït d’una manera o d’una altra es fa interminable. Però la Cinta Arasa, la Marta Luque i el Carlos Rodríguez mereixen una menció especial per tot el que han hagut d’aguantar.

Per descomptat agraeixo als meus pares i germans haver tolerat estoicament tot el que suposa aquest llarg procés, amb el seu suport constant i incondicional. Tot i que diuen que tot just ara comença la cosa. Espero que el Lee Bentley tingui tanta paciència i continui donant-me tant d’afecte i felicitat com fins ara.

Finalment, dedico especialment aquest treball a Javier Sánchez, a qui continuo trobant a faltar. Espero que t’arribi la notícia que per fi l’he acabada.

Resum

Aquesta tesi doctoral explora la relació que es dona entre diverses activitats que els ciutadans duen a terme a través d'internet i la seva participació política offline. La pregunta central d'investigació planteja si aquelles persones que han incorporat internet en la seva quotidianitat tenen més probabilitats de participar políticament. Es presta especial atenció als diversos mecanismes que s'han ofert a la literatura per comprendre perquè alguns ciutadans, però no tots, participen. En particular, s'exploren tres grans factors explicatius: els recursos, les actituds polítiques i les xarxes socials. Es discuteix en cada cas la novetat que suposen una sèrie d'usos d'internet en relació a les lògiques que vinculen aquests elements a una major participació política a nivell individual. Una de les aportacions d'aquest treball en relació amb estudis anteriors és que prenem en consideració l'existència de formes de participació diferents, que es distingeixen en funció de característiques com l'estructura de costos de cada activitat o el grau de formalitat dels mecanismes emprats pels participants.

Concretament, el capítol 3 mostra com l'ús d'internet permet desenvolupar un nou tipus de recurs que facilita la participació de la mateixa manera que recursos tradicionals com les habilitats cíviques. Els efectes es detecten especialment en aquelles activitats amb estructures de costos més exigents per als participants o en repertoris participatius més extensos. En el capítol 4 s'observen les relacions condicionals que s'estableixen entre els usos d'internet per a accedir a informació política i la participació política, en funció de determinades actituds i tenint en compte l'existència de diversos modes participatius. Es conclou que l'accés a informació política online promou la participació en modes extra-representatius i es verifica que aquest efecte suposa un procés re-mobilitzador dels segments que ja eren més proclius a esdevenir actius en modes representatius. Finalment, el capítol 5 verifica que les interaccions informals que es produeixen a l'esfera online tenen un efecte d'estímul de la participació política similar al que s'ha observat en les xarxes socials offline. Això és particularment cert en el cas dels estímuls directes rebuts a través del correu electrònic.

En conjunt, els resultats d'aquesta recerca recolzen la necessitat d'una actualització de les teories establertes en la literatura sobre participació política, de manera que s'hi incorporin els canvis que s'estan produint arran de l'expansió de les tecnologies de la informació i la comunicació. Però a més, la nostra recerca mostra com qualsevol anàlisi dels efectes mobilitzadors dels usos d'internet ha d'incorporar una aproximació més matisada del concepte de participació, donat que els efectes obtinguts difereixen d'un mode participatiu a un altre.

Presentació

L'any 2000, quan el Partit Popular assolí la seva primera majoria absoluta en les eleccions generals i s'iniciava un cicle polític que estaria marcat per un increment de les mobilitzacions ciutadanes (Pradel et al, 2005), menys d'un 20% de la població espanyola havia accedit a internet en alguna ocasió¹. En aquells anys, pocs es plantejaven la utilitat d'aquesta nova eina per a informar-se, transmetre missatges o intercanviar opinions. Una dècada més tard en canvi, per a moltes persones enviar una carta per correu ordinari hauria esdevingut una pràctica arcaica essent més fàcil i efectiu fer servir el correu electrònic. Cercar una dada o adreça consistiria en recórrer a buscadors com Google. I a més de conversar amb altres persones en circumstàncies casuals del dia a dia, s'interactuaria amb els "amics" de Facebook o seguidors de Twitter. Coses com aquestes no formaven part de la quotidianitat de la majoria l'any 2000. I per a molts, en poc temps esdevindrien inherents a les pràctiques del dia a dia. De la mateixa manera, aquells processos de la vida quotidiana que tenen un component polític, com consumir notícies d'actualitat o intercanviar opinions sobre política amb amics i coneguts, entre altres, també s'haurien vist alterats. La ràpida expansió dels mitjans digitals hauria transformant la forma de fer política de candidats, dirigents i organitzacions polítiques, però especialment també dels ciutadans.

Per la seva banda, l'any 2000 la literatura sobre participació política ens havia mostrat la validesa i robustesa de determinades teories al voltant d'una de les preguntes centrals que es plantegen en la ciència política: per què participen els ciutadans políticament? La resposta sintetitzada a aquest interrogant consistia en afirmar que l'individu participa perquè *pot*, perquè *vol* o perquè l'hi *demanen* que ho faci (Verba et al, 1995). La disposició de recursos i motivacions i les interaccions que es produeixen en el marc de les xarxes socials constitueixen els tres factors principals que expliquen la participació política dels ciutadans en activitats com el vot, l'assistència a manifestacions o el contacte amb polítics, entre moltes altres.

En aquest treball, que culmina l'any 2013, ens preguntem si un individu que ha incorporat internet en la seva quotidianitat té més probabilitats de participar en aquestes activitats:

---

¹ Font: estudi del CIS 2398.

potser és més fàcil que pugui fer-ho, potser tindrà més motius per voler-ho fer o per fer-ho de determinades formes, o potser tindrà més oportunitats de que l'hi demanin. En síntesi, aquesta tesi doctoral pretén examinar els efectes de l'ús d'internet sobre la participació política dels ciutadans. El treball està estructurat en 5 capítols.

En el primer d'aquests es presenta de forma més concreta l'objecte d'estudi i la pregunta general d'investigació. Es justifica la rellevància d'una recerca sobre l'efecte de l'ús d'internet en la participació política offline i es discuteixen les diverses aproximacions que es poden adoptar quan s'investiga un fenomen d'aquest tipus. S'ofereix una revisió de la literatura clàssica sobre la conceptualització de la participació política que determinarà les preguntes més específiques a examinar.

A continuació, el capítol 2 ofereix aquestes preguntes relatives a usos específics d'internet i activitats diverses de participació. Es presta especial atenció als diversos mecanismes que s'han ofert per comprendre perquè alguns ciutadans, però no tots, participen políticament. En particular, ens centrem en tres grans factors explicatius: els recursos, les actituds polítiques i les xarxes socials. Es discuteix en cada cas la novetat que suposa l'ús d'internet en relació a les lògiques que vinculen aquests elements a una major participació política a nivell individual i es presenten les principals preguntes d'investigació que guiaran la resta de la recerca.

Els tres capítols que segueixen ofereixen una elaboració més detallada d'aquestes preguntes. Es discuteixen els arguments que ha aportat la literatura especialitzada sobre els efectes de l'ús d'internet i es proposen hipòtesis que són llavors contrastades empíricament amb dades per al cas espanyol. Més concretament, el capítol 3 analitza si l'ús d'internet permet desenvolupar un nou tipus de recurs que facilitaria la participació de la mateixa manera que recursos tradicionals com les habilitats cíviques. En el capítol 4 s'observen les relacions condicionals que s'estableixen entre els usos d'internet per a obtenir informació política i la participació en funció de determinades actituds i tenint en compte l'existència de diversos modes participatius. I finalment, el capítol 5 verifica si les interaccions que es produeixen a l'esfera online tenen un efecte sobre la participació política similar al que s'ha observat en les xarxes socials offline. El capítol sisè serveix de recapitulació final i discussió dels resultats de la recerca.

Capítol 1.- La pregunta d'investigació i l'objecte d'estudi.

El comportament polític dels ciutadans en les societats democràtiques avançades és un dels objectes de recerca més desenvolupats dins la ciència política (Dalton i Klingemann, 2007). La raó d'aquest elevat interès resideix en el fet que algunes de les seves manifestacions, i en especial la participació política, constitueixen un component essencial de la definició de la democràcia (Dahl, 1998: 37). La participació política suposa el mecanisme principal a partir del qual els ciutadans expressen les seves preferències i demandes a les elits governants i la resta de la societat i exerceixen un control sobre els resultats del procés polític. Aquestes funcions es duen a terme a través d'una activitat essencial per a la democràcia com és el vot. Però també, els ciutadans expressen la seva veu quan prenen part en una vaga, assisteixen a un míting, donen diners a una causa política o deixen de comprar un producte per motius polítics. Aquells que participen, ho fan de formes molt diverses.

Un dels elements més estudiats en relació amb aquests comportaments és el fet que mentre que uns ciutadans participen, altres no ho fan. Les diferències entre actius i inactius estan estretament vinculades a les seves característiques personals – entre altres, aquelles que assenyalen desigualtats socials. Per tant, l'expressió de les demandes resultant de la participació política suposa una representació esbiaixada i inexacta de la distribució de preferències i necessitats reals del conjunt de la societat (Verba, 1996; Lijphart, 1997). Qualsevol estudi sobre la participació política és per tant, alhora, un estudi sobre la desigualtat política dels ciutadans.

Per aquests motius, resulta rellevant comprendre quins són els factors que expliquen aquestes diferències: per què uns individus participen políticament mentre que altres no ho fan? La literatura ha ofert diverses explicacions. En aquest treball ens centrarem en tres d'elles: 1) els individus poden participar quan disposen dels recursos que faciliten la participació; 2) els individus participen si desenvolupen les actituds polítiques que estimulen la voluntat o motivació per a fer-ho; i 3) els individus participen si la intervenció en interaccions socials els proporcionen estímuls directes i indirectes. Aquest

treball pretén comprovar fins a quin punt es poden incorporar a aquest seguit de factors les novetats que suposa l'emergència d'internet.

1.1- Què estudia, què no estudia aquest treball i per què?

En les societats avançades, incloent-hi Espanya, les tecnologies de la informació i la comunicació han alterat dràsticament les pràctiques diàries, les formes d'organització i les interaccions de bona part de la ciutadania. Aquestes transformacions es donarien també quan l'activitat dels individus té un component polític. Per tant, resulta rellevant preguntar-se si les explicacions tradicionals que s'han aportat al fenomen de la participació se sostenen davant aquests canvis o si, com defensem aquí, és necessari un procés d'actualització que incorpori aquestes novetats.

Concretament, en aquest treball analitzarem de quina manera els usos d'internet poden ser incorporats a l'estudi de les explicacions de la participació política dels individus. Per això, la pregunta central d'investigació que es planteja aquesta recerca és quin és l'impacte de l'ús d'internet sobre el fet que determinats individus participin políticament mentre que d'altres no ho facin. Si internet té unes característiques que alteren la distribució dels recursos, proporcionen informació política, i transformen els processos d'interacció informal en les xarxes socials de les persones², aquests fenòmens han de ser incorporats a les explicacions tradicionals de la participació política donat que introdueixen nous elements que no van ser tinguts en compte amb anterioritat, simplement perquè no existien.

Existeixen diferents formes d'adreçar aquestes preguntes. La literatura que ha analitzat la relació entre els usos d'internet i la participació política es pot dividir en dos grans grups en funció del format de les preguntes d'investigació plantejades i de l'objecte d'estudi. D'una banda, un primer conjunt d'estudis s'ha centrat en examinar l'activitat de

---

² Al llarg d'aquest treball emprarem el terme "xarxes socials" com a traducció directa del terme en anglès "social networks" per referir-nos al conjunt d'amics, familiars i coneguts d'un individu amb els quals aquest interactua informalment en el seu dia a dia. Quan ens referim a aplicacions online com Facebook o Google +, que són popularment conegudes amb el nom de "xarxes socials", emprarem l'expressió "webs de xarxes socials" per tal de distingir els dos conceptes.

l'individu a internet com a factor explicatiu del seu comportament polític fora de la xarxa. En aquest sentit, la participació política offline constitueix la variable dependent i els usos d'internet són estudiats en tant que variables independents principals. D'altra banda, una segona línia de recerca ubica determinats usos d'internet en la posició de variable dependent, atorgant a aquestes activitats online el caràcter de participatives. Aquest treball s'ubica en el primer grup. A continuació es repassa cadascun d'ells i es justifica aquesta elecció.

1.1.1. Dues aproximacions a l'estudi de la relació entre internet i participació política

a) Participació i internet

Una part important de la literatura que ha analitzat la relació entre l'ús d'internet i la participació política se centra en estudiar quines activitats que es duen a terme a la xarxa poden actuar com a impulsores de la participació offline. Les conclusions substantives d'aquesta línia de recerca han comportat un debat encara obert sobre l'existència o no d'efectes de determinats usos d'internet, sobre la magnitud d'aquests efectes i sobre les seves implicacions en relació amb les desigualtats participatives existents (Kaye i Johnson, 2002; Krueger, 2002; Scheufele i Nisbet, 2002; Jennings i Zeitner, 2003; Johnson i Kaye, 2003; Tolbert i McNeal, 2003; Best i Krueger, 2005; Hardy i Scheufele, 2005; Moy et al, 2005; Kenski i Stroud, 2006; Xenos i Moy, 2007; Quintelier i Vissers, 2008; Mossberger et al, 2008).

En una primera etapa, les anàlisis es limitaven a observar diferències entre usuaris i no usuaris d'internet en els seus perfils en termes d'implicació i participació polítiques (Norris, 2000; Nie i Erbring, 2000; Katz et al, 2001). Però a mesura que la xarxa evolucionava cap a aplicacions més avançades i d'ús generalitzat, l'estudi dels efectes d'aquests usos sobre la participació política es va veure enriquit de forma considerable. Ja no es tractava només de determinar possibles efectes de l'accés a internet per sí mateix, sinó d'identificar quins dels comportaments de l'individu a la xarxa poden produir impactes sobre la seva posterior activitat participativa i com es pot explicar aquest fenomen (Bimber, 2000; Shah, 2002; Boulianne, 2009).

Un cop a internet, els individus poden dur a terme tota una sèrie d'activitats que difereixen considerablement en les seves característiques segons diversos criteris. En primer lloc, existeixen activitats bàsiques que són realitzades en el dia a dia, com l'ús del correu electrònic i la consulta d'informació pràctica. També a internet es duen a terme activitats que busquen l'oci o entreteniment de l'usuari (jugar a jocs en línia, veure vídeos o escoltar música, etc.). I tot un seguit de gestions administratives, bancàries i comercials també es poden dur a terme a través de la xarxa. Tot i variar en quant a aspectes com el grau de dificultat al qual els usuaris han de fer front, l'objectiu perseguit o el fet que l'activitat impliqui un contacte i interacció amb altres persones, el que tenen en comú totes aquestes pràctiques online és que manquen de qualsevol component polític. En principi, no es tracta d'accions destinades o vinculades a cap forma d'activitat amb contingut polític. Malgrat això, com defensarem aquí, resulta igualment rellevant estudiar si l'activitat online dels individus en aquest tipus d'usos no polítics poden comportar efectes sobre la seva intervenció en accions de caràcter polític com la participació.

En segon lloc, existeix un seguit d'activitats online amb un marcat i explícit caràcter polític. Els mitjans digitals ocupen avui en dia una posició destacada en l'esfera política de les democràcies avançades en quant el seu ús per part d'organitzacions i institucions polítiques ha esdevingut generalitzat. La rellevància d'internet es justifica sovint en base al seu rol creixent en esdeveniments polítics de primer ordre com per exemple les campanyes electorals. Des del punt de vista del ciutadà, internet també ha alterat pràctiques polítiques habituals com l'accés a informació política, el fet de compartir opinions sobre afers d'actualitat amb altres persones o d'enviar i rebre missatges estimulants directament la participació política. Resulta adequat considerar que totes aquestes activitats constitueixen factors a tenir en compte en l'anàlisi de la participació política, fins i tot quan aquesta es realitza íntegrament offline.

b) La participació a internet

Aquesta segona línia de recerca inclou tots aquells estudis que conceptualitzen i operacionalitzen una sèrie d'activitats realitzades online com a formes de participació política. Aquestes activitats, anomenades sovint "e-participació", constitueixen en aquest

cas la principal variable dependent a estudiar. Altres usos d'internet (polítics o no polítics) també solen ser inclosos entre els factors explicatius del comportament polític online dels individus. Però l'atenció se centra específicament en examinar preguntes com les següents: qui participa a internet? Es tracta de ciutadans que ja eren actius fora de la xarxa? O es produeix un procés d'incorporació de nous participants donades les característiques del mitjà i d'aquest tipus d'activitats?

Les diferents formes de “e-participació” estudiades en aquesta literatura varien. Però generalment, la majoria d'aquests estudis se centren en aquelles activitats que es duen a terme a través de la xarxa i que reproduïxen altres formes de participació que ja existien offline, com per exemple, el contacte amb polítics a través del correu electrònic, les donacions a causes polítiques online o la firma de peticions a través d'internet (Bimber, 1999; Krueger, 2002; Gibson et al, 2005; Saglie i Vabo, 2009; Anduiza et al, 2010; Schlozman et al, 2010; Sylvester i McGlynn, 2010). Arran de l'expansió d'aplicacions com els blogs, les webs de xarxes socials (Facebook) o de micro-blogging (Twitter) o les webs per compartir vídeos (YouTube) recerques més recents han començat a incorporar les pràctiques amb contingut polític que duen a terme els ciutadans en aquests espais al seguit d'activitats considerades participatives (Hirzalla and Van Zoonen, 2010; Rojas, 2010). Aquesta opció resulta però força controvertida i existeix actualment un debat a la literatura sobre quins comportaments online amb caràcter polític poden realment ser considerats activitats participatives de ple dret (Schlozman et al, 2010) o mereixerien ser tractades com antecedents d'aquelles accions que són participació política (Gil de Zuniga et al, 2009; Baumgartner i Morris, 2010).

1.1.2. L'enfocament adoptat en aquest treball

En aquest treball examinem en profunditat una pregunta d'investigació d'acord amb el primer gran tipus d'estudis. Volem analitzar quins usos d'internet – polítics i no polítics – poden incorporar-se a l'estudi de la participació política offline i si es detecten efectes positius sobre la probabilitat dels individus d'esdevenir actius políticament fora de la xarxa. Els motius per aquesta elecció són diversos.

En primer lloc, la participació política offline és l'única que encara avui en dia es troba a l'abast de tothom. Les preguntes que s'han plantejat en la literatura clàssica sobre participació, com hem vist, tenen molt en compte elements relatius a les desigualtats participatives. L'existència d'una nova característica que diferencia els ciutadans entre aquells que no utilitzen internet, els que sí que ho fan i els que ho fan de determinades maneres significa que existeix un nou factor distribuït de forma desigual a la població. Per tant, sembla rellevant comprovar en primer terme si aquesta nova circumstància produeix efectes sobre la participació política offline i si resulta adient incorporar les novetats que suposa el nou mitjà als estudis tradicionals d'aquest fenomen.

Bona part de la literatura que ha analitzat la participació política online com a variable dependent adopta una aproximació en l'estudi de possibles efectes limitat exclusivament a l'àmbit del nou mitjà: els usuaris d'internet duen a terme una sèrie d'activitats online i s'espera que aquestes tinguin un impacte en el seu comportament polític a la pròpia xarxa. Tot sovint però, per omissió o pel simple disseny de la recerca, es descarta que els efectes de determinades pràctiques online transcendeixin més enllà el mitjà (Vissers et al, 2012). Per exemple, les noves habilitats digitals (que explorarem de forma exhaustiva en el capítol 3) han estat analitzades sistemàticament en tant que hipotètic factor explicatiu de la participació política online (Krueger, 2002; Gibson et al, 2005; Anduiza et al, 2010). I en canvi, no s'ha estudiat encara la possibilitat que aquest nou recurs tingui conseqüències també en els comportaments que es duen a terme a l'esfera offline.

En segon lloc, creiem que una de les contribucions d'aquest estudi consisteix a plantejar la nostra pregunta d'investigació en el context espanyol, on la recerca sobre els efectes dels usos d'internet ha estat desenvolupada de forma més tardana que en altres contextos, especialment els Estats Units o el Regne Unit. Tot i que aquest no és un treball comparatiu, els resultats de les nostres anàlisis poden contribuir a comprovar la robustesa de resultats anteriors o a aportar nova evidència per ser considerada en altres contextos.

Precisament, un tercer factor que justifica la nostra elecció es basa en el fet que existeixen noves formes d'adreçar la pregunta d'investigació principal que encara no han estat explorades. La literatura sobre els efectes d'internet en la participació política ha tendit a dedicar grans esforços a descriure el nou mitjà i examinar els motius que permetrien explicar l'existència d'efectes. Tot sovint, aquest exercici s'ha realitzat en detriment del

grau d'atenció dedicat a les teories i conceptualitzacions establertes en el marc dels estudis clàssics sobre participació política. Les característiques de la variable dependent (la participació política) han estat sovint assumides, sense incorporar a la recerca les seves especificitats de forma suficientment minuciosa. Així per exemple, la majoria dels estudis que han examinat aquestes qüestions s'han centrat en una activitat participativa específica, el vot, sense preguntar-se si els mateixos efectes es donen per a altres formes de participació. O d'altra banda, la participació en diversos tipus d'activitats s'ha estudiat de forma agregada, emprant índexs additius que no tenen en compte que no és el mateix votar en unes eleccions que assistir a una manifestació.

En aquesta tesi doctoral es contribueix a l'estudi de la relació entre els usos d'internet i la participació política tenint en compte que tots dos components de la pregunta d'investigació constitueixen fenòmens complexos i multidimensionals. Hi ha diverses activitats que es poden dur a terme online i també hi ha diverses formes per a participar políticament offline. La literatura clàssica sobre participació ha discutit la conceptualització d'aquest fenomen i la forma de classificar activitats durant dècades. Creiem que resulta indispensable prendre en consideració aquestes conceptualitzacions també en l'estudi dels efectes d'internet.

En conjunt doncs, la participació política offline constitueix el nostre objecte d'estudi en tant que variable dependent. Abans de determinar els possibles efectes dels usos d'internet (variable independent), aquest objecte d'estudi requereix ser examinat d'acord amb la seva complexitat conceptual. En el següent apartat desenvolupem aquest concepte de forma més detallada i exposem diferents formes de classificar les activitats participatives. Això ens permetrà, en el capítol següent, establir preguntes de recerca més específiques sobre les relacions que s'estableixen entre determinats usos d'internet i aquestes formes de participació.

1.2- La variable dependent: la participació política.

1.2.1- Els components del concepte de participació política

La participació política és una forma d'intervenció dels ciutadans que afecta a la selecció de l'autoritat política de forma puntual i periòdica, però alhora afecta a les

seleccions que fa aquesta autoritat en el procés polític ordinari. No trobem a la literatura una única definició del concepte de participació política (Verba i Nie, 1972; Verba et al, 1978; Marsh, 1977; Barnes et al, 1979; Conway, 1991; Parry et al, 1992; Verba et al, 1995; Brady, 1999; van Deth, 2001; Dalton, 2002; Schlozman, 2002; Anduiza i Bosch, 2004; Torcal et al, 2006; van Deth et al, 2007). Malgrat això, la majoria de propostes teòriques coincideixen en determinar una sèrie de components de la definició del concepte de participació, alguns dels quals han estat motiu de debat i objecte de reconceptualització.

En primer lloc, la participació política implica, com el seu nom indica, una activitat amb caràcter i contingut polítics. Aquest concepte ha de ser entès en un sentit ampli, donat que sovint la distinció entre el que és polític i el que no ho és no resulta tan evident (Parry et al, 1992: 19-20; Verba et al, 1995: 40; Schlozman, 2002: 435). En qualsevol cas, no es poden considerar participació política aquelles activitats que persegueixen la consecució d'objectius de caràcter particular, com per exemple adreçar-se a l'administració per sol·licitar una ajuda o prestació social. Generalment, el caràcter polític de la participació es fonamenta en el fet que els seus resultats són de tipus públic (encara que sigui de forma molt localitzada) i col·lectiu, ja que aquesta incideix sobre un procés, el polític, que afecta tant als que participen com als que no ho fan.

En segon lloc, l'element fonamental de la seva definició estableix que la participació persegueix un impacte sobre les autoritats o governants en els processos de presa de decisió i en el procés polític en general. Sense obviar el seu caràcter expressiu, la finalitat última de la participació consisteix a influir en el procés polític i en la presa de decisió per part de les autoritats polítiques: “Think about what would you do if you wanted to *influence* the government on a policy that was important to you?” (Dalton 2002: 32, *cursiva afegida*). Això implica que la voluntat d'influència d'una activitat participativa ha d'estar enfocada cap a agents amb poder polític. Aquests són generalment les elits governants de la democràcia representativa en els diversos nivells i amb diferents atribucions.

Malgrat això, l'estudi de la participació s'ha eixamplat en els darrers anys per tal d'incorporar a l'anàlisi determinades activitats no orientades a agents governamentals: es tracta de l'anomenada participació de consum, com el boicot o la compra deliberada de

productes per motius polítics (Norris, 2002; Stolle i Micheletti, 2005; Torcal et al, 2006). La justificació per a la inclusió d'aquestes activitats en l'anàlisi de la participació política es basa en la constatació que qüestions més pròpies de l'esfera privada són polititzades³. Arran de fenòmens com la globalització i donada la complexitat de les societats actuals, les concepcions d'ostentació de poder es difuminen més enllà de les institucions de l'Estat. Per tant, existeixen noves formes de participació que aspiren a assolir qualsevol agent amb poder *de facto*, independentment que aquest tingui caràcter institucional públic o privat (Stolle i Micheletti, 2005: 6).

En tercer lloc, s'entén que la participació política comporta una acció, és a dir una implicació activa. No són participació política les actituds, les motivacions i orientacions psicològiques, els posicionaments polítics o l'aprenentatge polític, com per exemple, mostrar interès per la política, informar-se sobre assumptes polítics o la predisposició a participar, entre altres⁴. Aquestes qüestions són més aviat formes diverses d'estímul polític o d'exposició a aquests estímuls (Milbrath, 1965) i generalment són considerades en els estudis com antecedents causals de la pròpia participació. Malgrat això, alguns autors plantegen la possibilitat que determinades activitats passives es puguin considerar participació política, generant un debat a la literatura⁵.

---

³ Això comporta que sovint ni els propis participants percebin que allò que estan fent és participació política. Aquest fenomen té implicacions metodològiques, ja que poden sorgir dificultats a l'hora de mesurar aquests comportaments a partir dels mètodes clàssics emprats per la ciència política (Stolle i Micheletti, 2005).

⁴ Per una proposta de classificació detallada d'indicadors que no són mesures d'activitat política, veure Brady, 1999: 739.

⁵ Un exemple seria el fet de discutir sobre política amb altres. Barnes, Kaase et al l'inclouen juntament amb el que consideren activitats "convencionals", com les activitats de partit o treballar amb membres de la comunitat per resoldre conflictes (1979). També Campbell et al afirmen que es tracta d'una forma de comportament polític (1964: 51), així com Conway, tot i que aquesta autora especifica que es tracta de participació política passiva (1991: 4). De fet, la discussió política pot tenir un component expressiu (exposar postures polítiques) i/o un component instrumental (voluntat de persuasió), de manera que la seva mediació pot conduir a errors en funció de quin d'aquests factors s'emfatitzi (Parry et al, 1992: 40). En aquest sentit, Verba i Nie (1972) opten per distingir entre persuadir algú (sobre què votar) i altres qüestions que exclouen de la operacionalització de participació política i que anomenen "*psychological involvement in politics*". Verba et al (1995: 39-40) opten definitivament per excloure la discussió. Com es veurà més endavant en aquest treball, de forma gradual els estudis empírics han anat traslladant la discussió política a una posició d'antecedent de la participació política, formant part en les anàlisis dels seus factors explicatius.

Finalment, el quart component estableix que cal distingir entre les activitats que duen a terme els ciutadans d'aquelles que realitzen les elits polítiques en el marc de les seves funcions. En aquest sentit, s'entén per participació política tota activitat que realitza l'individu exercint el seu rol de ciutadà i fent-ho de forma independent de les esferes de poder, encara que aquestes constitueixin el *target* i/o en puguin ser les impulsores. És el ciutadà qui vota en unes eleccions, assisteix a una manifestació o és membre actiu d'una associació política. Fins i tot quan un individu col·labora amb un partit polític i realitza activitats de campanya, es tracta d'accions molt properes als nuclis de poder, però que són independents del procés de presa de decisió política. Per una banda, la participació és un comportament voluntari que no forma part d'una activitat professional ni comporta compensacions econòmiques (Verba et al, 1978: 47; Verba et al, 1995: 38; Schlozman, 2002: 435). D'altra banda, en el moment en que un ciutadà es converteix en autoritat, les seves accions formen part del procés polític i de presa de decisió sobre les quals la participació tracta precisament d'incidir.

En conjunt, cal enfocar qualsevol anàlisi sobre la participació tenint en compte que es tracta d'un component essencial dels sistemes democràtics representatius i que per tant exerceix una funció alhora de control i d'impuls de l'activitat de govern en concret i del procés polític en general. La participació política permet la creació de comunitat i l'enriquiment de les virtuts democràtiques, promou el desenvolupament de les capacitats de l'individu i (idealment) proporciona la protecció igualitària dels interessos a l'esfera pública (Schlozman, 2002: 436).

1.2.2- Les formes que pren la participació política.

En aquest treball la participació política offline constituirà la nostra variable dependent central. Però per tal de respondre a la pregunta sobre els efectes dels diferents usos d'internet sobre l'activitat participativa de l'individu, cal en primer lloc considerar que la participació política pren diverses formes. I per tant, els efectes esperats poden variar en funció de les característiques de les diverses activitats. Precisament, el repertori

---

Tot i això, alguns autors han reclamat recentment que es torni a considerar la discussió sobre política com una forma de participació (Bennett et al, 2000; Delli Carpini et al, 2004;).

d'accions participatives que la literatura ha estudiat al llarg de les darreres dècades és molt extens: en la recopilació que realitza van Deth (2001) dels principals estudis publicats, es comptabilitzen més de 70 activitats participatives que els diversos autors han tingut en compte en les seves anàlisis. Al llarg dels anys, el llistat d'activitats catalogables com a participació política s'ha anat ampliant. De fet, van Deth critica el risc que això comporta en termes de manca de concreció en l'anàlisi de la participació política, que es convertiria en "a theory of everything" (2001: 13). La conceptualització del fenomen resulta doncs indispensable per tal de categoritzar adequadament l'objecte d'estudi d'acord amb la seva complexitat.

En els inicis de la disciplina, era essencialment el vot el que centrava l'atenció de l'acadèmia. Les primeres obres elaborades per l'escola de Columbia per una banda (Berelson et al, 1954) i de Michigan per l'altra (Campbell et al, 1960) estudien el comportament estrictament electoral: tant la participació (votar o no) com la forma de la mateixa (votar per un determinat partit o candidat). Ben aviat, l'anàlisi del fenomen de la intervenció del ciutadà en el procés polític es va estendre més enllà de les urnes, tot i que, en un primer moment, les activitats incloses en les anàlisis continuen en l'òrbita del procés electoral, o com a mínim, institucional. Així sorgeixen els estudis que inclouen altres activitats que més tard es van denominar participació política convencional: contactes amb els representants polítics, activitats relacionades amb la campanya electoral, etc. (Milbrath, 1965; Verba i Nie, 1972; Verba et al, 1978). En una tercera etapa, i arran dels moviments socials sorgits en els anys 60 i 70 als Estats Units i altres democràcies liberals, es percep la necessitat de dedicar una atenció especial a les accions que es van catalogar amb la denominació de participació no convencional (Marsh, 1977; Barnes et al, 1979). Les últimes dècades han suposat un intent de classificar el conjunt d'aquestes activitats, tot exposant els canvis que estan patint les societats occidentals en quant a freqüència i recurs als diversos repertoris participatius.

Per tant, al llarg d'aquesta evolució apareixen propostes més o menys explícites de classificació i distinció entre tipus d'activitats participatives. Per establir una tipologia cal plantejar dos interrogants: d'una banda, cal determinar com es poden classificar als individus (participants i no participants), i de l'altra, es busca la forma de classificar les accions participatives. La idea és que determinades activitats participatives tenen

implicacions i objectius diferents, tant des del punt de vista del ciutadà quan participa, com de l'acció en la seva execució.

D'una banda, les primeres anàlisis parteixen de la distinció entre tipus d'activitats participatives en funció dels nivells d'implicació i costos que comporten i dels recursos que s'hi han de dedicar. Ambdós elements poden ser mesurats de manera relativament objectiva per cada activitat, però les característiques dels individus intervenen en la seva capacitat per fer front a diversos tipus de costos⁶. D'altra banda, estudis posteriors van incorporar una distinció de caràcter subjectiu i valoratiu. S'ha exposat que un dels elements principals en la definició de la participació política és la seva finalitat d'influència sobre el procés polític. Aquesta incidència es pot tractar d'assolir mitjançant vies molt diverses i l'elecció de cadascuna d'elles té un component normatiu que, més enllà de la disposició de recursos, es pot vincular a aspectes actitudinals i de percepció del sistema polític.

A continuació es repassa amb més detall cadascuna d'aquestes aproximacions i les seves argumentacions. En primer lloc, es presenten les lògiques que determinen la diferenciació entre modes participatius d'acord amb dimensions relatives als seus costos i implicacions. En un segon apartat, es revisa la introducció de la distinció en funció dels aspectes valoratius.

---

⁶ Si bé ens referirem aquí i en posteriors apartats de forma recurrent als costos de la participació política, això no ha de ser interpretat com una aplicació d'un enfocament econòmic en aquest treball. Les teories de l'elecció racional que sorgeixen d'aquest enfocament parteixen del supòsit que els individus actuen amb la finalitat de maximitzar beneficis tot minimitzant costos (amb limitacions en termes d'informació disponible, de l'activitat d'altres agents, etc.). La validesa i utilitat del concepte de beneficis ha estat altament debatut en el context dels estudis sobre participació política. Malgrat això, fins i tot els més crítics amb les teories de l'elecció racional reconeixen la validesa del concepte de costos de la participació i proposen formes específiques de mesurar aquest requeriment de l'activitat participativa a través d'indicadors relatius als recursos de què disposa l'individu (Verba et al, 1995: 284).

a) Classificacions que tenen en compte els costos de l'activitat i els recursos del participant:

Una de les primeres propostes per classificar les activitats participatives és la que proposa L.W. Milbrath (1965). En realitat, el punt de partida d'aquest autor és una classificació dels individus en funció del seu nivell participatiu, mesurat en termes d'intensitat i durada. Milbrath elabora una gradació jeràrquica ("the hierarchy of political involvement") en la qual classifica als ciutadans en diverses categories que anomena apàtics, espectadors i gladiadors (amb un nivell de transició entre cada parell de categories) (1965: cap.1). Aquest estudi és una mostra de la distinció encara implícita de la primera etapa en les anàlisis de la participació política, que més endavant s'anomena convencional per oposició a la participació no convencional o protesta: Milbrath exclou de la seva proposta de jerarquia aquelles activitats que en aquells moments resulten minoritàries, com les manifestacions, o que l'autor considera que trastornen el funcionament normal del procés democràtic, com les vagues generals o les accions de caire violent (1965: 18).

De fet, en la seva jerarquia, Milbrath està classificant alhora participants i accions participatives. Respecte dels primers, estableix una gradació que cataloga als ciutadans en funció del seu nivell d'activisme: els apàtics es troben en el nivell més baix de la jerarquia essent els que no s'impliquen en cap de les formes esmentades. Els gladiadors, a l'extrem oposat, participen en totes elles. La idea és que no és suficient una distinció entre aquells que no participen i aquells que sí que ho fan, element que reapareixerà en estudis posteriors (Verba et al, 1972 i 1978; Milbrath i Goel, 1977). Resulta necessari establir una distinció a l'interior del grup dels actius, que Milbrath realitza d'acord amb la dimensió de la intensitat de la participació, mesurada a partir dels requeriments i nivells d'implicació que ha d'assumir el ciutadà.

Alhora, Milbrath està classificant les activitats participatives. Les més bàsiques (i més esteses) són les que realitzen els espectadors, com el vot, iniciar una discussió sobre política o lluir una insígnia, entre altres. En l'altre extrem, només una minoria de gladiadors realitzen activitats més exigents que comporten una major intensitat i implicació: per exemple, ser membre d'un partit polític, recaptar fons o ostentar un càrrec

públic⁷. Destaca per tant el caràcter acumulatiu d'aquesta jerarquia: "The cumulative characteristic arises from the fact that persons who engage in the topmost behaviors are very likely to perform those lower in rank also" (Milbrath, 1965: 18). És en aquesta característica on es troba la distinció basada en el grau d'exigència que comporta l'acció participativa, de manera que l'individu hagi de dedicar majors o menors recursos per dur-la a terme. L'autor conclou que aquells individus disposats a assumir un determinat nivell d'esforços i requeriments, ho faran en qualsevol de les activitats que no superin aquest marge, independentment del tipus d'acció de la que es tracti. Per tant, existeix una única dimensió aplicable a la participació dels actius, ja que no es planteja l'existència de grups diferenciats d'activitats participatives. Totes les accions actuen com un únic grup i els més actius les realitzaran totes, independentment d'altres característiques no relacionades amb els requeriments que comporten.

El criteri acumulatiu ha estat superat en obres posteriors, com en la classificació d'activitats participatives que elaboren Verba i Nie (1972) i Verba, Kim i Nie (1978). El punt en comú amb Milbrath resideix en l'aproximació centrada en els recursos necessaris per assumir els requeriments de la participació. Però, Verba et al van més enllà, ja que no només es fixen en la intensitat sinó també, i sobretot, en les característiques compartides entre diverses activitats: "the citizenry is not divided simply into more or less active citizens. Rather, there are many types of activists engaging in different acts, with different motives, and different consequences" (1972: 45). Existeixen per tant grups diferenciats d'accions participatives, que aquests autors anomenen modes participatius. Les accions es classifiquen en cadascun d'aquests modes assumint el caràcter multidimensional de la participació política. Des del punt de vista analític, es tracta d'una aportació clau en la comprensió d'aquest fenomen: "Different forms of participation vary so much in the concerns that motivate them, in their duration and intensity, in their target, and in their outcomes, that a complete analysis must go beyond uni-dimensional scales" (Brady, 1999: 741).

---

⁷ Es pot discutir si totes les accions que inclou Milbrath en la seva escala poden ser considerades participació política, ja que algunes d'elles no compleixen part dels components bàsics de la seva definició: és el cas de l'exposició als estímuls polítics (que no seria una activitat, donat el seu caràcter passiu) o d'ostentar algun càrrec públic (que no és exercida per un ciutadà ordinari sinó per membres de l'elit).

Com en el cas de Milbrath, es pot distingir entre la classificació d'individus i la classificació d'accions participatives. En primer lloc, respecte dels individus, el model mostra com els ciutadans recorren a tipus d'accions participatives i s'especialitzen de manera que aquells que participen en una activitat tenen una alta probabilitat de participar en les activitats del mateix grup, però menor en una d'un altre grup, donat que es defineixen a través de dimensions diferenciades. La participació ja no es representa en forma de jerarquia acumulativa, sinó com un seguit de grups excloents dins dels quals es mouen els participants.

En realitat, la negació del caràcter acumulatiu i l'exclusió entre grups no és tan estricta, ja que en aquest model hi ha una activitat concreta, el vot, que és realitzada per la majoria dels actius, encara que aquests s'hagin especialitzat en un mode participatiu determinat. Verba i Nie ho argumenten pel fet que el vot és la forma menys costosa de participació (1972: 79). D'altra banda, en la seva anàlisi empírica, aquests autors obtenen uns resultats de classificació de les activitats participatives en la que la primera forma de distinció és aquella que diferencia entre actius i passius. Per tant, en primera instància existeix una única dimensió aplicable al conjunt de la participació política com a oposició a la inacció, tal i com ja havia expressat Milbrath. La diferència es troba en el fet que, en segon terme, ja entre els actius, es poden distingir grups relativament especialitzats, que demostren el caràcter multidimensional de la participació política en relació als participants (Verba i Nie, 1972: 81; Verba et al, 1978: 52).

D'aquesta manera s'estableix una classificació més acurada de les accions participatives en relació a les seves característiques. Deixant la inactivitat de banda, es pot distingir entre 4 grans modes participatius (1972: capítols 3 i 4, i 1978: capítol 3):

- El vot.
- L'activitat de campanya: activitats vinculades al procés i la campanya electorals.
- L'activitat comunitària (*communal activity*): activitats vinculades a la comunitat.
- La participació parroquial: contactes per iniciativa ciutadana amb interessos particulars.

Com s'ha dit, aquests modes participatius donen lloc a grups de ciutadans relativament especialitzats. En primer lloc, hi ha individus especialistes en el vot, que acudeixen a les urnes amb regularitat però no realitzen cap dels altres tipus d'activitat de forma freqüent.

A continuació, els dos grans grups que marquen la principal distinció són el de les activitats relacionades amb la campanya i aquelles que comporten treballs cooperatius amb i per a la comunitat. Entre les primeres s'inclou el fet de col·laborar amb un partit polític, assistir a mítings, contribuir econòmicament o persuadir a altres de votar per un determinat candidat. Aquells que s'especialitzen en aquestes activitats solen incloure també el vot com a forma regular de participació. Així ho fan també els especialistes en activitats relacionades amb la comunitat. Però els participants en aquest grup rarament s'involucren en activitats de campanya i, en canvi, realitzen accions que comporten treballar amb altres persones en la resolució de problemes de caràcter local o contactar les autoritats amb voluntat d'incidir sobre un problema col·lectiu.

Per últim, Verba i co-autors obtenen un mode que anomenen "participació parroquial", en clara al·lusió a la cultura política parroquial (Almond i Verba, 1963). En realitat, els mateixos autors semblen dubtar de que es pugui considerar participació política pel fet que no està adreçada l'activitat a la consecució d'una influència amb abast col·lectiu, sinó particular. En tot cas, en aquesta primera obra com en les posteriors, Verba i el seu equip la inclouen en la seva tipologia (1972, 1978 i 1995), tot i que apareix com un grup clarament diferenciat de la resta, fins i tot més similar al dels inactius (1972: 79-80). Per la seva banda, estudis posteriors han obviat definitivament aquest (no) mode participatiu (Dalton, 2002) o no han distingit entre tipus de contactes (Parry et al, 1992; Torcal et al, 2006).

Verba et al assumeixen doncs la lògica ja introduïda per Milbrath que vincula les diferències entre activitats participatives als seus requeriments i les seves implicacions. Però la proposta d'aquests autors va més enllà donat que, en la determinació de les diferències entre modes participatius, busquen també una distinció entre tipus de costos o implicacions. Concretament, s'utilitzen cinc criteris (Verba i Nie, 1972: 47-51 i Verba et al, 1978: 52-56): primer, el tipus d'influència que s'exerceix (en termes de pressió i/o informació vinculades als resultats de l'acció participativa); segon, l'abast de l'acció (individual o col·lectiu); tercer, la conflictivitat que comporta la participació; quart, el grau d'iniciativa i esforços requerits per part del participant; i cinquè, si l'activitat comporta una cooperació amb els altres.

En primer lloc, cal diferenciar entre diversos tipus d'influència que es persegueix amb l'activitat participativa. Hi haurà accions que suposin un alt grau de pressió sobre l'elit. El vot n'és un exemple, ja que el resultat agregat d'aquesta participació (els resultats electorals) determinen la selecció dels representants de forma directa. En canvi, altres accions, com el fet de contactar amb un representant a través d'una carta, no impliquen una pressió elevada sobre aquest representant i la influència pot ser molt menor⁸. A més a més, en aquest primer element també es pot distingir entre diversos graus d'informació que es transmet a través de l'activitat participativa en relació a les preferències del participant. El vot és un exemple de participació a través de la qual no es pot expressar una informació gaire detallada de les preferències del votant, sinó que s'ofereix un suport a un projecte polític més ampli. En canvi, el contingut de la carta a través de la qual el ciutadà estableix un contacte amb un representant pot incloure un major detall de les seves preferències.

En segon lloc, es poden distingir les accions participatives en termes d'abast de l'acció: el resultat perseguit pot tenir un abast col·lectiu (afecta al conjunt de la societat o a amplis segments de la mateixa) o es pot buscar un impacte individual. Ja s'ha mencionat que aquest criteri pot ser discutible donada la definició de la participació política exposada a l'apartat anterior. Precisament, a l'únic mode participatiu on varia aquest indicador és en la participació parroquial (contacte per interès particular) que ha estat descartada en nombroses anàlisis posteriors. Per tant, aquest criteri podria ser eliminat si no es tenen en compte totes aquelles activitats que no persegueixen objectius de caràcter mínimament col·lectiu.

---

⁸ Posteriorment, Verba et al amplien la interpretació d'aquest criteri i proposen distingir entre graus de pressió exercida en relació al volum real d'activitat que du a terme l'individu. Si s'ha mencionat aquí el cas del vot com a activitat de gran nivell de pressió, aquest argument seria vàlid només en relació a l'agregació dels vots individuals. Si més no, en primera instància, el votant no disposa per si sol de gran capacitat de pressió. En canvi, argumenten Verba et al, "all other kinds of participation can be described as forms of multiple voting" (1995: 46). Per exemple, una activitat a la que s'hi destina temps es pot veure multiplicada en termes de pressió si s'augmenta el nombre d'hores dedicades. De la mateixa manera, es pot augmentar la quantitat econòmica d'una donació. Per tant, un augment en el volum de l'activitat (mesurat segons la seva unitat: temps, diners, component protestatari, etc.) equivaldria a augmentar la capacitat de pressió exercida.

En tercer lloc, cal observar el grau de conflicte de l'activitat, ja que determinades activitats poden realitzar-se en base a una major confrontació amb altres grups. Es generen majors nivells de conflictivitat quan els resultats que aconsegueix un segment van en detriment d'un altre. Per exemple, les activitats de campanya o el vot comporten un grau de conflicte elevat i es poden identificar fàcilment els grups oposats a les postures defensades en l'acció participativa. El cas del vot és un clar exemple de forta conflictivitat pel seu caràcter de suma zero: el vot que obté una candidatura, el perd una altra.

En quart lloc, es poden distingir els modes participatius pel criteri que avalua el grau d'iniciativa requerida pel participant. En aquest cas ja no es tracta només de la naturalesa de l'acció, sinó dels recursos disponibles pel ciutadà. Algunes accions requereixen que el participant dediqui grans esforços i els recursos necessaris resulten força exigents. Altres, en canvi, suposen una menor implicació. Els recursos inclosos en aquesta distinció fan referència al temps, les habilitats i els diners que cal emprar per realitzar l'activitat participativa. Per exemple, votar requereix menys temps, habilitats i diners que col·laborar amb un partit polític.

Finalment, un cinquè criteri es fixa en el fet que determinades accions comporten una cooperació amb altres persones: és el cas de col·laborar amb un partit polític o treballar amb altres membres de la comunitat en relació a determinats assumptes que els afecten. En canvi, accions com la de votar són individuals i no impliquen elevats nivells de cooperació amb els altres. La cooperació suposa un requeriment a assumir pel ciutadà (tot i que també reporta determinats recursos relatius a les habilitats que es mencionaven en el punt anterior).

A partir d'aquests criteris, els autors dels estudis sobre la participació política a Amèrica tracten als anys 70 de classificar una sèrie d'activitats que més endavant s'han denominat "participació convencional" per oposició a la participació no convencional. A l'apartat que segueix es discutirà com aquesta distinció es pot realitzar en base a elements valoratius i actitudinals. En tot cas, si apliquem els criteris establerts per Verba i el seu equip al seguit d'accions que s'han anat incorporant al llarg de les dècades al llistat d'activitats participatives, aquesta proposta continuaria sent vàlida. Per exemple, Dalton

inclou en aquesta classificació les activitats denominades de protesta (2002: 34), a les quals Verba i co-autors (1972 i 1978) no havien prestat atenció⁹.

El següent quadre mostra la classificació resultant de l'aplicació d'aquests criteris amb la incorporació de la protesta:

Quadre 1.1: Els modes participatius en funció dels criteris per establir la seva multidimensionalitat:

	Influència exercida		Grau de conflicte	Recursos necessaris	Grau de cooperació
	Grau d'informació	Grau de pressió			
Vot	Baixa	Alta	Alt	Temps	Baix
Activitats de campanya	Variable	Alta	Alt	Temps Habilitats Diners	Variable
Activitats comunitàries	Alta	Variable	Variable	Temps Habilitats	Alt
Protesta	Alta	Alta	Molt alt	Temps Habilitats	Variable

Font: Dalton, 2002: 34¹⁰, modificat¹¹.

El següent apartat presenta una altra forma d'establir la multidimensionalitat de la participació política en base a aspectes valoratius, més enllà dels requeriments i recursos, i introdueix el concepte de protesta que apareix al quadre.

⁹ L'equip de Verba sí que incorpora la protesta en anàlisis posteriors (Verba et al, 1995).

¹⁰ Adaptat per Dalton en base a Verba et al (1978: 55), introduint algunes modificacions.

¹¹ S'ha exclòs la variable "Abast de l'acció" en considerar que es tracta d'una constant en relació als components de la definició de participació política exposats a l'apartat 1.1: només es consideren participació política aquelles activitats que persegueixin un impacte d'abast col·lectiu. Per aquest mateix motiu, s'ha exclòs el mode participatiu referit als contactes individuals per motius particulars (participació parroquial).

b) Classificacions que tenen en compte aspectes valoratius i percepcions del procés polític

La classificació en modes participatius no té perquè ser completa quan es mesura la multidimensionalitat exclusivament en termes de requeriments i capacitats, ja que les diferències poden tenir més aviat un caràcter cultural, essent complementàries a les esmentades fins ara (Topf, 1995: 67). Així, una sèrie d'accions poden ser més atractives per a determinats ciutadans en funció dels seus valors i actituds. Aquestes distincions tenen a veure per tant amb les característiques actitudinals dels individus i caldrà repensar una classificació dels mateixos. Però les accions participatives també poden ser objecte de distincions, ja que la naturalesa de l'acció comportarà unes implicacions o altres en funció de la seva forma d'execució. Per tant, la participació pot ser analitzada també d'acord amb percepcions subjectives paral·leles als elements establerts en les anàlisis de Verba i els seus col·legues.

Això seria coherent amb les propostes que van establir una distinció en termes de participació convencional i no convencional. Tot i existir referències més o menys directes a la protesta en les obres anteriors esmentades, aquesta és efectivament incorporada a les anàlisis sobre participació política principalment per Marsh (1977) i el conjunt d'autors que col·labora a l'obra editada per Barnes, Kaase et al (1979). Aquests últims adopten el terme "acció política" en el qual hi tenen cabuda la participació convencional per una banda i la participació no convencional per l'altra. En aquest sentit, critiquen els estudis anteriors pel fet d'adoptar una concepció de l'arena política orientada únicament al *status quo*, exclouent altres activitats que també tenen un impacte en termes democràtics (Marsh i Kaase, 1979: 42). Per això, argumenten, és necessari tenir en compte l'acció política directa no institucionalitzada.

En els inicis de les anàlisis sobre participació no convencional, aquesta s'assimilava al concepte de protesta. La protesta pot ser definida com aquella participació que busca una influència sobre el procés polític o una decisió concreta, quan es percep que aquests tenen conseqüències negatives pels interessos dels participants, pels d'algun altre grup concret o per a la societat en el seu conjunt (Rucht, 2007: 708). Hi ha per tant una especificitat en relació a la àmplia definició de participació que es presentava a l'apartat anterior: en el cas de la protesta, la participació sorgeix com a *reacció* a alguna política o procés i pren

la forma d'un *rebuig*. Algunes de les activitats que inclouen els estudis que tenen en compte la protesta són, entre altres, l'assistència a manifestacions, la signatura de peticions, el boicot, la participació en vagues o les activitats de protesta il·legals o violentes (Marsh, 1977; Barnes et al, 1979; Parry et al, 1992; Topf, 1995; Verba et al, 1995; Dalton, 2002; Norris, 2002; Torcal et al, 2006; Teorell et al, 2007; Rucht, 2007).

De fet, amb anterioritat a les obres de Marsh (1977) i de Barnes et al (1979), la protesta era analitzada entenent que es tractava d'un tipus d'activitat que sobrepassava els límits de la normalitat de la vida política quotidiana i dels espais que permeten la intervenció ciutadana amb control institucional. És més, aquesta era objecte d'estudi exclusivament en tant que activitat violenta o agressiva. Un dels principals desenvolupaments en l'explicació d'aquest tipus de comportament és la teoria de la privació relativa¹² (Gurr, 1970). Segons aquesta teoria, l'acció col·lectiva violenta consistiria en una activitat emprada pels segments més desfavorits i alienats del sistema polític. Aquests ciutadans perceben la seva situació com una injustícia i desenvolupen una frustració de caràcter social que pot derivar en un comportament agressiu¹³. Llavors, el recurs a la violència pren la forma d'actes desesperats que s'empren en última instància. Es recolza aquesta percepció en la constatació que la rebel·lió ha estat emprada recurrentment al llarg de la història per expressar la frustració i la insatisfacció amb situacions de desigualtat, com per exemple en els diversos processos revolucionaris que han tingut lloc a Europa des del segle XVIII (Dalton, 2002: 58-59; Rucht, 2007: 710). En contextos democràtics, la protesta és analitzada en aquests primers estudis com una activitat emprada pels més desfavorits per expressar de forma violenta la seva oposició al sistema o a determinades condicions generades pel procés polític.

De fet, en la seva justificació per no incloure aquest tipus d'accions en les seves anàlisis, tant Milbrath (1965) com Verba i co-autors (1972 i 1978) estan mencionant de forma

---

¹² La teoria de la privació relativa explica sobretot la rebel·lió i l'agressivitat. Aquesta teoria ha estat criticada o reformulada en diverses variants. També existeixen altres teories alternatives, com la *Resource mobilization approach*. Per un comentari d'aquestes qüestions, veure Webb et al, 1983.

¹³ La privació relativa es defineix com: "the actor's perception of discrepancy between their value expectations and their value capacities. Value expectations are the goods and conditions of life which people believe they are rightfully entitled. Value capabilities are the goods and conditions they think they are capable of getting and keeping" (Gurr, 1970: 24).

implícita la seva manca de legitimitat argumentant que comporten un trastorn del procés polític habitual¹⁴. S'observa per tant certa influència de les anàlisis que associaven la protesta a les accions violentes de rebel·lió. En canvi, els estudis de Marsh (1977) i Barnes et al (1979) contribueixen a una ampliació del concepte de protesta, eliminant-ne el caràcter restringit i la connotació pejorativa prèvia. Les seves definicions estableixen que aquestes accions impliquen comportaments que no es corresponen amb les normes legals o relatives als costums que regulen la participació política en un règim particular (Marsh i Kaase, 1979: 41). D'aquesta definició es desprèn l'etiqueta de "no convencional", ja que existeix una manca d'adequació amb les convencions d'una societat¹⁵.

Tot i assumir una connexió amb les activitats violentes, aquests autors tracten de dotar el concepte de protesta d'un sentit menys restrictiu (Marsh i Kaase, 1979: 49): dins d'aquesta àmplia categoria anomenada "protesta" es poden determinar noves distincions, de manera que la manca de legitimitat i la violència no serien característiques definitòries del conjunt d'accions que s'hi inclouen: "There are many ways of protesting which do seem difficult to classify in a single syndrome of 'protest behavior' and some of them are highly ingenious" (Marsh, 1977: 14).

Estudis posteriors han recollit aquesta nova interpretació del concepte de protesta i n'han abandonat el caràcter restringit. Per exemple, Parry et al plantegen la necessitat de subdividir la categoria de protesta en tres grups: l'acció col·lectiva¹⁶, l'acció directa¹⁷ i la

---

¹⁴ I per la seva part, Milbrath i Goel es mostren cautelosos respecte la inclusió de la participació no convencional en el seu estudi: "Since unconventional participation, like protesting, has only recently been studied, we are not sure in many cases whether it should be included as part of a general proposition on political participation" (1977: 21-24).

¹⁵ Marsh es refereix a la protesta o participació no convencional amb el terme "unorthodox political behavior" i la defineix com el comportament que es dona quan els individus "depart from, or feel they may depart from, the orthodox pathways of political redress, and choose 'direct' methods of expressing their political views and objectives through the use of demonstrations of various kinds, or taking the more specific forms of boycotts, strikes, invasions of property, or even more forceful methods" (1977: 13).

¹⁶ Inclou diverses activitats de "*mild protest*" (assistir a un míting de protesta i organitzar o participar en una recollida de firmes) juntament amb altres accions realitzades en grup (similars a la categoria de *communal activity* de Verba i Nie).

¹⁷ Manifestació, vaga, boicot i bloqueig del tràfic.

violència política¹⁸ (1992: 61). Per la seva banda, Dalton exclou de la seva anàlisi de la protesta aquelles accions antidemocràtiques extremes (sabotatge, guerrilla, assassinat, segrest, etc.) i distingeix entre comportaments ortodoxes i comportaments no ortodoxes. Entre aquests últims hi ha activitats que prenen la forma d'accions directes, les quals es poden subdividir en últim terme segons el criteri de la il·legalitat i l'ús de la violència (Dalton, 2002: 61)¹⁹. Per tant, les accions il·legals i de caire violent serien només una part de la protesta, i força reduïda.

Així, s'obté una justificació per la inclusió d'aquest tipus d'activitats en les anàlisis sobre participació política, alhora que apareix la distinció entre formes convencionals i no convencionals. Com s'ha dit, aquesta és transversal al debat sobre els costos i recursos de les diverses activitats. Com mostra el quadre 1.1, la protesta pot definir-se mitjançant els mateixos criteris de diferenciació establerts per Verba et al: el nivell de pressió exercida, el grau de conflicte, l'abast de l'impacte, etc. Malgrat això, la distinció entre participació convencional i no convencional assumeix que existeixen també altres elements, més enllà de costos i recursos, que fonamenten la creació de dos grups diferenciats per aquests dos tipus d'activitat i que, per tant, donen peu a una tipologia que se superposa a la proposta verbariana. En aquesta distinció, la diferència es troba en el fet que les accions no convencionals suposen un trencament amb les normes del procés polític institucional: "This distinction rests on the presence or absence of normative rules which positively sanction and facilitate the conduct of orthodox politics but which are absent in the case of unorthodox politics" (Marsh, 1977: 39). Es tracta per tant d'un element normatiu o de valoració subjectiva.

D'altra banda, una de les justificacions de la inclusió de les activitats no convencionals en l'anàlisi de la participació política és que es constata com, a partir dels anys 60, moltes d'elles van guanyant presència. Al llarg de les dècades algunes d'aquestes formes d'activitat política passen de ser excepcionals i rares a ser accions relativament esteses i d'ús normalitzat per bona part de la ciutadania (Parry et al, 1992; Verba et al, 1995; van Aelst i Walgrave, 2001; Dalton, 2002; Norris, 2002; Torcal et al, 2006; Teorell et al, 2007; Rucht, 2007). És a partir d'aquesta relativa extensió de determinades activitats que

---

¹⁸ Aplicar la força física. Aquesta categoria és fins i tot eliminada de les anàlisis posteriors en contenir un nombre molt reduït de casos.

¹⁹ Veure l'esquema de Dalton a la referència citada, adaptació del que proposa Marsh (1977: 42).

sorgeix la paradoxa conceptual: donat que la protesta es normalitza, aquestes activitats poden desvincular-se de l'etiqueta de "no convencional". Adquireixen legitimitat i es contradiu d'aquesta manera la cita de Marsh exposada més amunt i la pròpia definició establerta a l'obra de Barnes et al en quant al seu caràcter contrari als costums.

Per tant, és un cop més per motius culturals i valoratius que la distinció teòrica entre participació convencional i no convencional va haver de ser modificada. En el seu lloc es pren una terminologia que posa l'èmfasi en el tipus de canal que s'empra per a l'expressió del missatge de la participació (Torcal et al, 2006: 59; Teorell et al, 2007: 34): es distingeix entre participació representativa i participació extra-representativa. Aquest nou criteri en la distinció entre modes participatius consisteix en determinar el grau d'encaix de cada activitat en els mecanismes establerts formalment en el marc de les institucions de la democràcia representativa.

D'una banda, es pot establir una categoria referida a aquelles activitats que tenen una relació directa amb les institucions de la democràcia representativa en la seva execució (i no només com a *target* de la influència). Es tracta d'una participació que utilitza els propis canals d'intercanvi amb les institucions previstos de manera formal. Per tant, els agents institucionals mantenen un elevat control sobre l'activitat participativa en el seu format i sovint en el seu contingut. És el cas per descomptat de tot tipus d'activitat en el sí de les pròpies institucions, especialment els partits polítics: col·laborar amb un partit, col·laborar en una campanya electoral, assistir a un míting, donar diners a una candidatura o a un partit, etc. (equivalents o similars al mode d'activitat de campanya establert per Verba et al, però amb una extensió temporal més enllà del període de campanya). També es poden incloure en aquesta categoria altres activitats de contacte, com visitar o enviar una carta a una autoritat política. En aquest cas, però, només s'hi inclouen els contactes amb els representants o governants de l'esfera institucional formal. Per descomptat, exercir el vot forma part d'aquesta categoria. Totes aquestes accions tenen en comú que utilitzen la pròpia estructura institucional de la democràcia representativa per a ser realitzades.

En segon lloc, es poden incloure en una altra categoria totes aquelles accions que, malgrat poder tenir un objectiu similar en termes d'impacte sobre els governants, es duen a terme en paral·lel a l'existència del sistema polític formal i a priori sense un contacte directe

més enllà de voler fer arribar el missatge expressat per la participació. Tot i que algunes d'aquestes accions poden tenir una voluntat de transformar el sistema, en la majoria dels casos continuen sent activitats participatives que respecten la definició d'incidir en una determinada política o presa de decisió en funció de les lògiques existents en el procés polític representatiu²⁰. Però en aquest cas, el control sobre l'execució de l'activitat participativa (tempo, forma, temàtica, etc.) recau en els propis participants: Dalton anomena a aquestes activitats "citizen-initiated" (impulsades pel ciutadà) (2002: 60). De forma similar, Inglehart (1991) contraposa la participació que anomena "*elite-directed*" (dirigida des de l'elit), a la participació "*elite-challenging*" (que imposa un repte per a les elits). En aquest grup entrarien les activitats tradicionalment definides com de protesta, tant les legals com les il·legals. També hi inclouríem la participació relacionada amb el consum (compra deliberada o boicot a productes per motius polítics) o els contactes a agents no institucionals²¹. També s'escau a la definició d'aquesta categoria el mode proposat per Verba i Nie anomenat participació comunitària, que, precisament, Dalton amplia introduint-hi "the new forms of social organization that are not tapped by membership in the traditional social institutions" (2002: 45).

El següent quadre mostra la transversalitat d'aquest nou criteri en relació a la classificació de modes participatius proposada per Verba et al (1972 i 1978):

---

²⁰ Torcal et al (2006) defineixen la distinció en termes de canal d'expressió tenint en compte l'objectiu de la demanda participativa. Defineixen els modes extra-representatius com aquells que "no tienen a los representantes oficiales como sus objetivos principales de influencia" (2006: 57). Malgrat això, adoptem aquí una perspectiva més àmplia d'aquesta dimensió: els modes extra-representatius són aquells que no utilitzen els canals de comunicació formals del sistema representatiu, però que sí poden estar adreçats als dirigents del mateix. Una altra variable de diferenciació seria la que determina qui és l'objectiu de la influència, ja que, com s'ha argumentat a l'apartat anterior, la definició de participació s'ha ampliat per donar cabuda a aquelles accions que tracten d'incidir sobre agents amb poder no directament polític, com poden ser les empreses privades.

²¹ Es tracta per tant d'una distinció entre tipus de contactes diferent a la proposada per Verba et al. Mentre aquests estableixen la distinció en funció dels objectius perseguits amb el contacte (de caràcter particular o amb abast col·lectiu), aquí s'observa qui és el receptor d'aquest contacte. En aquest cas, però no en els altres, sí es compleix la distinció de Torcal et al (2006): quan el contacte s'adreça a agents institucionals parlarem de participació representativa. En canvi, quan el contacte es realitza al marge dels agents de la democràcia representativa, es tracta de participació extra-representativa.

Quadre 1.2: Comparació de dues classificacions de modes participatius en funció dels criteris emprats:

<i> criteris relatius a costos i recursos</i>	<i> Activitats^a</i>	<i> Criteris relatius als mecanismes emprats</i>
 Participació electoral	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vot. 	 Participació representativa
 Activitats de campanya^b	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Col·laborar amb un partit. ▪ Col·laborar en campanya. ▪ Donacions a partits/candidats. ▪ Assistir a un míting de partit o en campanya. ▪ Contacte amb representants polítics. ▪ Lluir insígnies de suport a partit o candidat. 	
 Activitats comunitàries^c	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participar en un grup d'interès o organització (no institucional). ▪ Participar en activitats amb altres membres de la comunitat per resoldre un problema polític. ▪ Contacte amb agents no institucionals. 	 Participació extra-representativa
 Protesta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Manifestació. ▪ Vaga. ▪ Activitats de consum. ▪ Lluir insígnies de protesta. ▪ Assistir a míting de protesta. 	

Font: elaboració pròpia.

^a Sense voluntat exhaustiva. A títol d'exemple se n'exposen algunes de les emprades a la literatura.

^b Inclou activitats de partit fora del període estrictament de campanya electoral.

^c Exclou els contactes que tenen un receptor institucional, que passen a formar part de les activitats representatives.

L'element subjectiu que marcava la distinció entre participació convencional i no convencional persisteix en aquesta nova proposta pel fet que la tria d'un mecanisme extra-representatiu per part d'un ciutadà estarà vinculada a determinades percepcions i posicions envers el propi sistema polític. Els ciutadans que recorren a aquestes formes d'acció perceben que les opcions en el marc institucional no són les adients per expressar determinades demandes (Innerarity, 2002: 11). De fet, l'elecció per part del ciutadà d'aquest tipus d'activitat demostra la validesa de determinats elements en la lògica la teoria de la privació relativa, adaptats a l'anàlisi d'accions no necessàriament violentes o

agressives. Es tractaria aquí d'una privació institucional o representativa, on determinats ciutadans perceben una frustració política enfront la incapacitat de les institucions per detectar i processar adequadament les seves demandes legítimes. Llavors, la tria d'una acció participativa pot prendre sentit per sí mateixa, tant en termes de forma com de contingut: el fet que la participació adopti un caràcter alternatiu a les vies formalment establertes és un fenomen que transmet un missatge paral·lel a la pròpia demanda que expressa l'acció participativa, relatiu a la confiança dels ciutadans en el sistema institucional formal. En aquest cas, el ciutadà que tria un mecanisme, rebutjaria els mecanismes d'un altre mode participatiu, no per motius vinculats als seus recursos, sinó per qüestions directament actitudinals o valoratives.

Cal recuperar per tant la distinció entre els intents classificatoris de les accions en diversos modes participatius per una banda i la classificació dels individus que participen de l'altra. Resulta rellevant comprovar si, en relació a aquesta nova distinció en funció del grau d'institucionalització de l'acció, el recurs dels ciutadans a un mode participatiu és complementari a l'altre o si, al contrari, es generen grups especialitzats de participants: els més convencionals d'una banda, i els protestataris o extra-representatius de l'altra.

A priori, si es manté que la distinció entre modes participatius d'acord amb el seu grau d'institucionalització té una base actitudinal i valorativa, l'exclusió en la tria dels tipus d'activitats per part dels individus sembla coherent. Aquells individus que desenvolupin determinades orientacions positives cap a l'esfera política formal tindran més probabilitats de triar mecanismes representatius i de rebutjar les accions allunyades de l'esfera institucional: "for instance, those who write to their MPs when a problem arises are expressing, at some level, faith in how the conventional political system operates and might therefore be unlikely to participate in illegal protests" (Pattie, Seyd i Whiteley, 2003: 448). De la mateixa manera, la disposició de sentiments de frustració cap a la política representativa poden comportar una selecció exclusiva de mecanismes de participació extra-representatius.

En aquest sentit, Parry et al (1992: cap. 10) proposen una classificació dels individus i obtenen uns resultats a partir dels quals, pel cas britànic, es pot afirmar que existeix una especialització relativa en els diversos modes participatius. La seva conclusió és que "what distinguishes the activists from one another is the nature of their 'specialism'. It is

not of course, that they perform their specialist activities to the total exclusion of other types of action, but that they have a propensity for one more than others” (1992: 230). Hi ha, a més, dues excepcions: el vot, emprat per la majoria dels actius, i l’existència d’un segment (minoritari) d’activistes complets, que participen en tot tipus d’activitat.

Malgrat això, de forma més estricta, alguns autors reclamen trencar amb aquesta concepció (relativament) excloent de les distincions entre participants:

“No es cierto, (...) según suele sostenerse, que algunos ciudadanos continúen utilizando los canales tradicionales de participación, como los contactos oficiales y el trabajo en un partido político, mientras que otros acudan a modos menos convencionales, como la protesta o la participación de consumo. Por el contrario, los activistas de un modo de participación tienden a ser activistas en los otros modos participativos.” (Torcal et al, 2006: 73).

Torcal et al es basen en el fet que les seves anàlisis empíriques mostren que totes les formes de participació estan correlacionades entre elles de forma positiva: argumenten que en cas d’exclusió entre tipus de participants, les correlacions haurien de ser negatives²² (Torcal et al, 2006: 68-74). Cal dir que aquest mateix resultat ja l’havien obtingut els autors de *Political Action*, fet que els portava a plantejar els següents interrogants:

“The most striking feature of this table [cf. Table 3.8] is (...) the consistent range of modest but significant positive correlations between protest potential and conventional participation. How could this be? In all popular understanding of the subject, protest behavior implies a departure from the orthodox pathways of political redress. Protesters are supposed to be alienated from mainstream politics. That’s why they protest, isn’t it?” (Marsh i Kaase, 1979: 93-94).

Aquests autors busquen la resposta elaborant una tipologia dels participants en la que distingeixen entre cinc grans grups: els inactius són aquells que generalment no participen

---

²² Parry et al obtenen resultats similars en la seva matriu de correlacions, però argumenten que les correlacions entre activitats d’un mateix grup són més elevades que les correlacions entre activitats de diferents grups, que fins i tot en alguns casos són pràcticament inexistents (1992: 58).

en cap tipus d'activitat; els conformistes estan especialitzats en accions de tipus convencional; els reformistes s'assemblen al grup anterior, però a més a més afegixen al seu repertori algunes accions de protesta de caràcter legal; els protestataris es limiten únicament a la participació de protesta; i, per últim, els activistes són el grup que, de forma totalment oposada als inactius, participen en qualsevol forma de participació política, tant convencional com de protesta legal i il·legal (Kaase i Marsh, 1979: cap. 5).

És important destacar que aquests autors utilitzen dues escales: una relativa a la participació convencional i una altra per a la protesta. Totes dues escales reflecteixen una gradació en la forma de mesurar aquestes agrupacions d'activitats: hi ha accions més "convencionals" que altres i determinades activitats de protesta són més radicals que altres. Aquesta metodologia és consistent amb l'argument d'aquests autors quan intentaven dotar a la protesta de la complexitat conceptual que requereix: seria incorrecte incloure totes les activitats de protesta en una sola categoria, ja que aquesta pot prendre diverses formes. Llavors, un dels criteris per subdividir la protesta (o les formes extra-representatives de participació) en diverses categories pot ser en funció del seu grau de radicalitat. I, de la mateixa manera, es pot graduar el caràcter institucionalitzat de les activitats convencionals.

Aquesta opció és defensada també per Bean (1991) en el seu estudi per al cas australià. Aquest autor estableix una distinció entre la participació política ortodoxa, la protesta que anomena de baix nivell i la protesta radical²³. En aquest estudi, un cop més es demostra que els diversos modes participatius estan relacionats entre ells de forma positiva. Malgrat això, Bean conclou que tenen orígens causals diferents (especialment en el cas

---

²³ A partir d'anàlisi factorial, Bean desglossa la multidimensionalitat de la participació política en un total de 6 components. La participació ortodoxa ocupa quatre components (equivalents als modes participatius de Verba et al, 1972) i la protesta es compon dels dos restants, que es diferencien pel seu nivell de radicalitat. El component relatiu a la protesta de baix nivell correlaciona de forma més clara amb les variables: escriure a un diari, assistir a un míting, participar en una recollida de firmes. El component de protesta radical correlaciona amb participar en una marxa il·legal, bloquejar el tràfic o tractar d'interrompre una marxa o un míting. Hi ha una variable que correlaciona altament en els dos components de protesta, de manera que no correspon clarament a cap dels dos nivells: es tracta de la participació en marxes legals, que no és suficientment lleu per ser inclosa en el primer grup ni suficientment radical per pertànyer al segon. Les seves anàlisis inclouen doncs aquesta variable per separat, com una posició intermèdia entre els dos components obtinguts. D'aquesta manera, la gradació per a la radicalitat de la protesta comporta tres nivells.

dels factors actitudinals) i a través de la seva anàlisi demostra que el seu grau de relació no és comparable entre els diferents nivells: “The connection between the several modes of orthodox participation and political protest gets progressively weaker as the style of protest behavior becomes more radical. (...) Conventional participation is quite closely related to low-level protest but only distantly related to radical protest.” (1991: 272).

En aquest sentit, no és impensable que la complementarietat entre activitats representatives i extra-representatives sigui més elevada en baixos nivells de radicalitat protestatària. Algunes de les accions que s’inclourien en el mode definit segons la dimensió extra-representativa suposen formes de protesta lleu (entenent per lleu un baix nivell de radicalitat)²⁴, les característiques de les quals són fàcilment assumibles per aquells individus que opten generalment per accions participatives de tipus convencional. Aquest fet es fonamenta també en la constatació que la protesta ha esdevingut una activitat normalitzada, especialment pel què fa a les seves manifestacions legals. Per tant, és més probable que existeixi una relació entre aquest tipus d’activitats i les activitats convencionals/ortodoxes o representatives.

Un altre fenomen excepcional és el del vot. De fet, Marsh i Kaase l’exclouen de la seva construcció de la tipologia de participants (1979: 156). Tots els autors coincideixen en l’afirmació que el seu tractament mereix una excepcionalitat. En paraules de Parry et al: “the very fact that so many people vote means that one cannot predict whether a person who votes will take part in any other forms of action” (1992: 59). Com s’ha dit, si s’empra el criteri dels requeriments la participació, determinades activitats són realitzades per un nombre elevat del conjunt dels actius donada la seva baixa incidència pel ciutadà: en els estudis dels anys 70 és el cas del vot, confirmats als 90s per Parry et al (1992: 55).

---

²⁴ Van Aelst i Walgrave les anomenen “softer forms of protest” (2001: 482).

Capítol 2.- La incorporació d'internet a l'anàlisi de la participació política: el disseny de la recerca

La participació política constitueix un fenomen amb múltiples i diverses manifestacions. Les activitats participatives poden ser classificades en modes diferenciats en relació a elements com els costos que impliquen per als participants o el seu encaix en els procediments formals de la democràcia representativa. Aquestes distincions han de ser tingudes en compte a l'hora de tractar de determinar els factors explicatius de l'activitat dels ciutadans, ja que els efectes poden variar en funció del tipus d'activitat estudiada. Per tant, si volem examinar els impactes de determinats usos d'internet com a nous factors explicatius de la participació política, resulta indispensable dissenyar una recerca que prengui en consideració aquesta diversitat.

En aquest treball recorrem a tres models clàssics que han estat desenvolupats en la literatura sobre participació política offline abans de l'emergència d'internet. En primer lloc, el model socioeconòmic mostra l'existència d'una relació entre la disposició de recursos i la capacitat per assumir els costos de la participació, que varien d'una activitat a una altra. El segon model vincula les actituds polítiques dels ciutadans amb formes específiques de participació segons la distinció basada en les percepcions envers el sistema polític. I finalment, el tercer model estableix la importància de les xarxes socials dels individus i els intercanvis informals que s'hi produeixen per estimular la seva participació, també en activitats amb diferents estructures de costos.

Cadascun d'aquests grans grups de factors explicatius aporta una resposta a la pregunta de perquè alguns ciutadans participen mentre que altres no ho fan. I ho fan tenint present que existeixen activitats participatives amb característiques diferenciades. El que ens proposem en aquest treball és comprovar fins a quin punt es pot incorporar el nou factor que suposa l'emergència d'internet a aquest seguit de mecanismes respectant la multidimensionalitat del concepte de participació. Però a més, caldrà tenir en compte que la variable independent (els usos d'internet) constitueix igualment un fenomen amb manifestacions diverses. Existeixen diversos tipus d'activitats que els individus poden realitzar a internet i hem d'esperar efectes diferenciats de cadascun d'ells sobre activitats participatives diverses. En les properes pàgines desenvolupem aquestes preguntes

d'investigació específiques i exposem l'aproximació empírica adoptada per a estudiar-les. Els següents capítols n'oferiran una anàlisi empírica.

2.1- Recursos tradicionals, recursos online i participació política offline

2.1.1- Recursos i participació política abans de l'era digital

Si no tothom participa és, en primer terme, perquè no tothom té la capacitat per a fer-ho. Determinats atributs dels individus resultants de la seva posició en l'estructura social estan sistemàticament relacionats amb la seva participació política: el fet de disposar d'un estatus privilegiat en termes econòmics i socials implica una major probabilitat d'esdevenir actiu en diferents tipus d'activitats polítiques i de fer-ho amb una major freqüència (Milbrath, 1965; Bennett i Klecka, 1970; Verba i Nie 1972; Milbrath i Goel, 1977; Verba et al, 1978; Barnes i Kaase, 1979; Lipset, 1983; Conway, 1991; McAllister i Makkai, 1992; Parry et al, 1992; Rosenstone i Hansen, 1993; Verba et al, 1995; Wolfinger i Rosenstone, 1980; Dalton 2002; Norris, 2002; Gallego, 2007).

Per tal de mesurar el concepte d'estatus socioeconòmic a nivell individual resulta apropiat considerar els diversos elements que el componen, com el benestar econòmic o les capacitats cognitives, entre altres. Es tracta de recursos de què disposa el ciutadà i que el doten de la capacitat necessària per esdevenir actiu políticament. Precisament, des d'un punt de vista metodològic, l'avantatge d'analitzar els recursos com a indicador del concepte d'estatus socioeconòmic és que aquests constitueixen una mesura relativament objectiva, fiable i vàlida de les diferents circumstàncies que permeten a l'individu afrontar els costos de la participació (Verba et al, 1995: 274-276). Configuracions diverses de recursos determinaran la capacitat de l'individu per esdevenir actiu en activitats participatives que requereixen assumir uns o altres tipus de costos.

Per tant, els recursos constitueixen un element que *possibilita* la participació política (Morales, 2006: 24). I donat que aquests es troben distribuïts de manera desigual, “a group that is socio-economically disadvantaged would, other things being equal, have a lower level of participation than a group enjoying greater socio-economic resources”

(McAllister i Makkai, 1992: 271-272). En aquest sentit, es tracta d'un model amb implicacions normatives importants, donat que remet inevitablement a la qüestió de la representativitat de la participació política i imposa el debat sobre les desigualtats entre ciutadans. Si la participació política, tal i com ha estat definida en pàgines anteriors, consisteix en aquelles activitats que persegueixen un impacte sobre la presa de decisió, el fet que uns individus participin i altres no ho facin, i que aquest fenomen no sigui conseqüència de factors aleatoris, comporta que les desigualtats es puguin traslladar a l'àmbit dels resultats del procés polític (Verba et al, 1995: 281; Gallego, 2007: 11).

En conjunt, la rellevància del model socioeconòmic es justifica en la seva importància normativa, però també en la seva fortalesa teòrica. En primer terme, permet respondre a la pregunta de perquè uns individus participen políticament mentre que d'altres no ho fan. Però a més, la distinció entre tipus de recursos proporciona un mecanisme que permet abordar altres interrogants: d'una banda, sobre el volum de participació exercida per un mateix individu i de l'altra, sobre perquè determinats individus esdevenen actius en activitats participatives específiques. Però malgrat la robustesa de l'impacte dels recursos – contrastada en els estudis que s'han dut a terme en múltiples contextos – també s'ha comprovat que en realitat la participació dels individus no s'explica única i exclusivament a partir del seu estatus socioeconòmic. Aquesta aproximació centrada en els recursos es considera en tot cas un punt de partida bàsic en qualsevol anàlisi de la participació política. Es tracta del model estàndard a partir del qual es poden agregar altres factors explicatius relatius a les circumstàncies individuals, especialment les actituds (Verba i Nie, 1972: 126; Parry et al, 1992: 64; Dalton, 2002: 47). Sense obviar aquesta circumstància, adoptarem aquí la mateixa estratègia que aquests autors, abordant en primer terme aquest model bàsic d'explicació de la participació política. Altres tipus de factors seran tractats més endavant.

Ens preguntem per tant quins són els recursos que tenen un impacte sobre la participació política. Generalment es tenen en compte dos grans tipus de recurs: els que fan referència a les circumstàncies econòmiques, bàsicament la disposició de diners, i aquells relatius a

les habilitats de tipus cognitiu o cívic. El model de Verba, Schlozman i Brady (1995) incorpora a més l'element del temps disponible²⁵.

En primer lloc, per tal de realitzar determinades accions participatives cal disposar de diners: per comprar productes de forma deliberada per motius polítics, per realitzar una donació per una causa o campanya, o senzillament per comprar algun producte o servei requerit en l'execució de l'acció participativa (des del transport per acudir a una manifestació fins al segell de la carta que s'envia a un representant). Quan els diners són un requeriment essencial de l'acció participativa, existeix una relació directa entre la seva disposició per part de l'individu i una major probabilitat de participar. A més, una posició econòmica privilegiada està estretament relacionada amb la disposició d'altres recursos com les habilitats derivades d'un nivell d'estudis elevat.

En segon lloc, un element indispensable que possibilita la participació política consisteix en disposar d'habilitats de tipus cognitiu i cívic. Es tracta de capacitats comunicatives, organitzatives i de processament d'informació que són requerides pràcticament per la totalitat d'accions participatives. Aquestes habilitats permeten comprendre i assumir els motius que promouen una intervenció participativa, però també dur a terme l'activitat d'una forma eficaç. Aquells que disposen d'habilitats cíviqes, és més probable que participin políticament perquè en seran més capaços des d'un punt de vista cognitiu. Aquest tipus de recurs prové principalment dels estudis: el fet d'haver assolit un major nivell d'estudis comporta necessàriament haver estat objecte d'un aprenentatge més avançat en el desenvolupament d'habilitats comunicatives i organitzatives, com redactar documents, expressar-se oralment o coordinar la realització de tasques amb altres persones. Els estudis proporcionen els elements que permeten assolir una major comprensió de l'entorn polític, a través de l'adquisició i el processament d'informació política, i constitueix un dels vincles fonamentals entre els factors socioeconòmics i els actitudinals. A més, els recursos que aporten també permeten a l'individu utilitzar de manera efectiva altres recursos, com el temps i els diners. Els estudis tenen una funció de "skill-creating" (Verba et al, 1995: 306).

---

²⁵ Molts estudis inclouen també en les seves anàlisis factors personals que no poden ser considerats recursos com a tals, però sí estan relacionats amb l'estatus socioeconòmic de l'individu de forma indirecta. Es tracta per exemple del gènere o l'edat i la raça o origen ètnic, rellevants entre altres, en contextos com els Estats Units (Conway, 1991) o Austràlia (McAllister i Makkai, 1991).

Per tant, a través dels estudis, determinades habilitats són adquirides des d'etapes inicials del cicle vital. Però a més, aquest recurs també pot ser desenvolupat en l'etapa adulta. Verba i coautors exposen com les habilitats cíviques adultes són adquirides en el marc d'institucions no polítiques com el lloc de treball o les associacions voluntàries²⁶: “this non-political institutions offer many opportunities to acquire, or improve, organizational or communicational skills in the context of activities that have nothing to do with politics” (1995: 310). Escriure documents en el marc de la feina aporta una habilitat que pot esdevenir útil en el cas de voler contactar amb un polític. Estar avesat a parlar en públic o intervenir en xerrades i reunions suposa adquirir una habilitat que pot ser emprada en contextos amb contingut polític. Per tant, es tracta d'espais on s'incuben les habilitats cíviques requerides per assumir els costos de la participació (Verba et al, 1995: 311).

Una de les aportacions de Verba et al (1995) consisteix en la creació d'indicadors que, a més del relatiu al nivell d'estudis assolit, permeten mesurar la disposició d'aquestes habilitats. No es tracta només de comprovar si l'individu treballa o no, quin és el seu estatus laboral o si participa en determinades organitzacions voluntàries, com proposen per exemple Parry et al (1992). Cal considerar de forma més específica les tasques que es duen a terme en el marc de qualsevol d'aquestes institucions de manera que en cas de ser traslladades a l'esfera política permetin assumir els costos propis de la participació.

Per últim, determinades accions polítiques impliquen destinar-hi el temps que es requereix per executar-les, ja sigui unes hores o uns minuts. El temps lliure de què disposa l'individu i que li ha de permetre assumir el cost de la participació ve determinat principalment per les seves circumstàncies vitals: tenir una feina a temps complet redueix el temps lliure, igual que tenir fills o que la parella també treballi (Verba et al, 1995: 293). En realitat, donat que tenir una feina és una activitat indispensable per a la major part de la població, el temps lliure està distribuït de forma més igualitària que per exemple els diners. No es donen en aquesta ocasió les clàssiques relacions entre recursos que observem per als diners o les habilitats. Per tant, quan el factor determinant per a dur a terme una activitat política és el temps lliure, aquesta participació serà menys

---

²⁶ Parry et al (1992) anomenen aquest tipus de recursos com “recursos grupals”.

desigualitària que en el cas d'una activitat que requereix fonamentalment diners (Verba et al, 1995: 303).

A la vista del que hem exposat fins aquí, podem identificar dues lògiques que permeten vincular la disposició de recursos amb una major probabilitat de participar políticament²⁷: l'efecte directe dels recursos per ells mateixos i els efectes indirectes que es generen donades les relacions que s'estableixen entre els propis recursos. A continuació desenvolupem amb més detall cadascun d'aquests tipus d'efecte i veurem com en determinats casos es justifica la necessitat d'analitzar les accions participatives per separat.

Relacions directes entre recursos i participació. Els recursos actuen de forma directa i per ells mateixos sobre la participació política de l'individu, en el sentit que serveixen per a satisfer els requeriments de les activitats participatives. Com hem vist, la lògica resideix en el fet que participar té uns costos que l'individu ha d'assumir i la disposició de recursos permet, directament, fer front a aquests costos. Per exemple, disposar d'habilitats cognitives i cíviqes, permeten processar informació política, expressar idees i comunicar-les eficaçment.

Si bé tots els recursos són necessaris per a pràcticament totes les activitats, donada l'estructura de costos d'una acció concreta, un recurs pot esdevenir especialment rellevant. És per això que resulta interessant estudiar recursos i accions participatives per separat. La distinció entre accions participatives constitueix una forma de conèixer per què uns individus són actius en determinades activitats i quins són els factors més adients per explicar de forma distinta aquests modes participatius (Verba i Nie, 1972: 13). Per

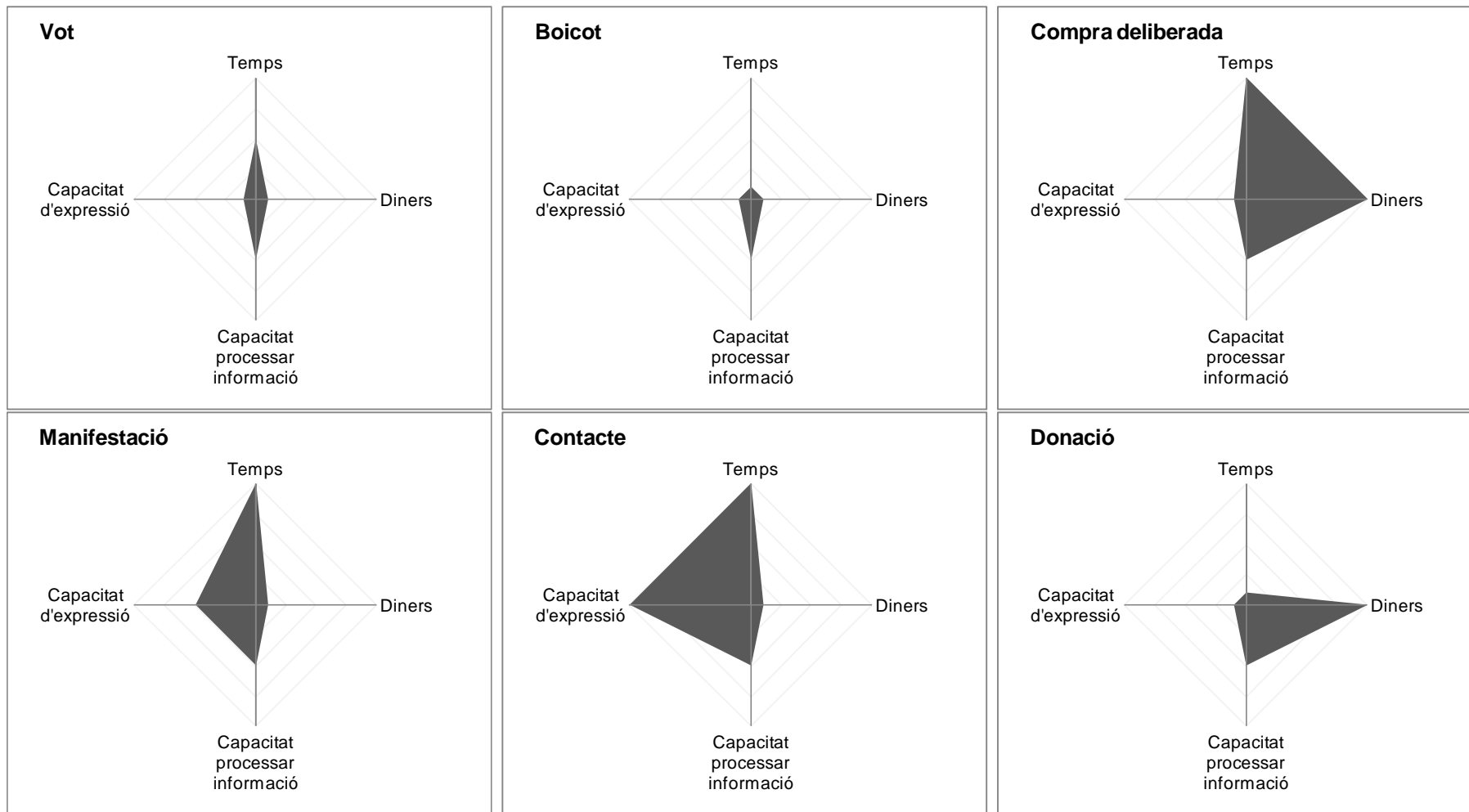
---

²⁷ Com hem dit, els recursos es vinculen també amb la participació política de forma indirecta a través de les actituds polítiques. La idea és que el lligam entre la disposició de recursos i la participació no s'entén de forma intuïtiva sense aquesta etapa intermèdia. Els recursos dels quals parlem – temps, diners o habilitats cíviqes i cognitives– es desenvolupen i es posen en pràctica en esferes de la vida que no són polítiques. El fet que un individu disposi d'aquests recursos aporta un factor indispensable per poder participar políticament. Però això no explica directament perquè decideix fer-ho. Un major estatus socioeconòmic permet a l'individu identificar l'impacte de les decisions polítiques en els seus interessos, desenvolupar orientacions cíviqes i de responsabilitat ciutadana o directament percebre una major capacitat per intervenir políticament de forma efectiva. Tots aquests elements seran analitzats en el següent apartat.

exemple, es requereix més temps lliure disponible per assistir a una manifestació que per signar en una recollida de firmes pel carrer. O calen més diners per fer una donació que per comprar el segell de la carta que s'envia a un representant polític. De la mateixa manera, les habilitats cognitives seran més rellevants en una activitat en la qual el participant adopta un rol més actiu en l'expressió de les seves preferències. Així, resulta més costós en termes d'habilitats comunicatives redactar una carta que corejar el lema d'una manifestació. Per tant, cada acció participativa pot ser analitzada per separat i s'espera que cada recurs tingui efectes diferenciats en funció del tipus d'activitat.

Els gràfics següents mostren una proposta teòrica de l'estructura de costos de diverses activitats participatives. Es tracta d'una representació radial dels diferents costos que el ciutadà ha d'assumir per a cadascuna de les accions. S'hi inclouen com a principals recursos el temps, els diners i dos tipus d'habilitats cognitives i cíviques: la capacitat de processar informació i la capacitat d'expressió oral. Sense tenir en compte que els diferents recursos estarien mesurats en unitats no comparables, s'han atorgat tres possibles valors a cadascun d'ells: nivell baix, nivell mig i nivell alt, en funció del requeriment de l'acció participativa en termes de costos. Per descomptat, aquests valors poden variar en funció de les circumstàncies específiques de cada activitat. En tot cas, es tracta d'una proposta hipotètica que resulta rellevant per a les nostres comparacions en aquest treball.

Gràfics 2.1: representació teòrica de diverses activitats participatives en funció dels nivells de recursos requerits per l'individu.

Font: elaboració pròpia.

Com es pot apreciar, cadascuna de les diverses activitats té una estructura de costos pròpia. Així, per exemple, la disposició de diners pot resultar essencial per una activitat com la donació i en tot cas caldrà una certa capacitat per processar la informació al voltant del missatge que pretén expressar l'acte participatiu. En canvi, per assistir a una manifestació cal disposar de temps i la capacitat d'expressió, tot i ser un element variable en funció del rol que adopta el participant, és menys important aquí que en el cas del contacte amb un representant polític. En realitat, els gràfics també mostren que es pot abordar la qüestió des d'un punt de vista agregat en relació al conjunt de recursos requerits: mentre que determinades activitats es poden considerar de baix cost, com votar o boicotejar productes, n'hi ha d'altres que presenten una estructura de costos més exigent, com el contacte, la compra deliberada o l'assistència a manifestacions.

Per tant, l'acumulació de costos també pot afectar al volum total de participació que du a terme un mateix individu. Malgrat la rellevància de les diferències en modes participatius, creiem que continua resultant adient aplicar la gradació establerta per Milbrath quan distingeix entre graus d'intervenció dels ciutadans, des dels més apàtics que no participen, fins als gladiadors que actuen en tot tipus d'activitats (1965). Per tant, aquells que més participen (és a dir, que duen a terme un major nombre d'activitats o les realitzen de manera més freqüent), són aquells que acumulen més recursos de tot tipus que permeten fer front a una agregació de costos. Precisament, tot sovint es dóna una concordança entre el fet que un individu ocupi una posició preeminent en relació a un recurs determinat i que així succeeixi també en relació als altres recursos. Per tant, la segona lògica que vincula la disposició de recursos amb una major participació política està relacionada amb l'existència d'efectes indirectes.

Els efectes indirectes entre diversos tipus de recursos i la participació. La disposició de determinats recursos proporciona a l'individu més fàcil accés als altres. Aquesta circumstància prové del fet que els recursos tenen com antecedent elements propis de l'estructura social. Llavors, per exemple, disposar de majors capacitats de tipus cognitiu està lligat a poder desenvolupar tasques per les quals es perceben majors contraprestacions econòmiques. Aquesta circumstància ens remet a la lògica originària del model d'estatus socioeconòmic: els més privilegiats són aquells que acumulen recursos de diferents tipus i per tant tenen una major probabilitat de participar. Per tant, aquelles activitats participatives que presenten una estructura de costos menys exigent

seran més igualitàries. És el cas, per exemple del vot, o de determinades formes innovadores de participació, com el boicot.

2.1.2- L'ús d'internet com un nou recurs que afavoreix la participació.

Es pot considerar que l'ús d'internet actua com un nou recurs que permet assumir els costos de la participació? En realitat, el model socioeconòmic estableix clarament que els recursos són condicions necessàries per a la participació política. Per tant, no es pot afirmar que el fet d'accedir i utilitzar internet sigui un requisit essencial per exercir qualsevol acció participativa que es desenvolupa fora de la xarxa, com per exemple, votar, assistir a una manifestació o deixar de comprar un producte per motius polítics. El fet d'utilitzar internet no té, en cap d'aquests casos, un caràcter indispensable.

Ben al contrari, quan la participació es realitza íntegrament online (per exemple, adherir-se a un manifest a la xarxa, contactar amb un polític via correu electrònic, etc.), disposar d'una connexió a internet és tan indispensable per executar l'acció participativa com ho és disposar de diners per fer una donació. Per tant, la lògica que vincula els recursos a la participació política en termes d'element possibilitador es manté inalterada. Aquest és probablement el motiu que explica perquè majoritàriament els estudis que han comprovat la idoneïtat del model de recursos quan s'introdueix el nou factor que suposa l'ús d'internet s'han limitat a analitzar la participació online (Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Gibson et al, 2005; Anduiza et al, 2010).

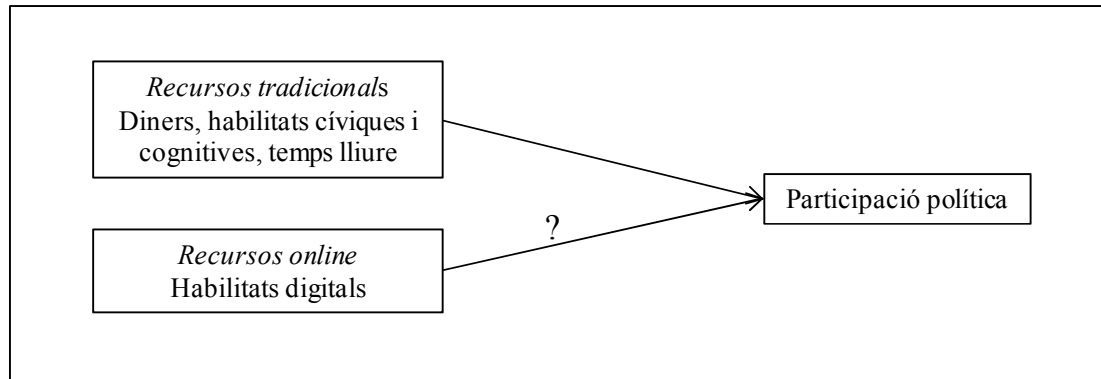
En aquest treball ens centrem exclusivament en les activitats participatives offline. En aquest sentit, s'ha argumentat que l'extensió de l'ús d'internet ha comportat el sorgiment d'un nou tipus de recurs que abans de l'era digital no existia i que resulta rellevant en tant que també pot ser traslladat a l'esfera política facilitant la participació (Delli Carpini, 2000; Krueger, 2002; Gibson et al, 2005; di Gennaro i Dutton, 2006). Alguns estudis mostren com determinades activitats online, caracteritzades com "capital-enhancing", amplien les oportunitats laborals, financeres o polítiques de l'individu que les realitza, donat que contribueixen a "more informed political participation (seeking political or government information online), help with one's career advancement (exploring career or

job opportunities on the Web), or consulting information about financial and health services” (Hargittai i Hinnant, 2008: 607).

Malgrat això, menys explorada ha estat la qüestió sobre els usos que no necessàriament tenen una vocació de generació d'aquestes oportunitats i que poden contribuir a aportar habilitats que siguin igualment útils quan es posen en pràctica en contextos polítics. La cerca d'informació pràctica o relacionada amb la feina o els estudis, la comunicació amb altres persones per correu electrònic o el fet d'haver de redactar un text per comentar un blog, entre altres, són activitats que no tenen de forma directa aquest component promotor de capital polític però poden ser considerades noves habilitats digitals amb impacte sobre la participació política. Seguint la mateixa lògica exposada per Verba i coautors en el cas dels recursos tradicionals, encara que aquestes tasques desenvolupades online no tinguin inicialment un component polític, la seva realització suposa un entrenament per quan l'individu hagi d'afrontar la seva intervenció en activitats que són polítiques (Delli Carpini, 2000). De la mateixa forma que en el cas de les activitats que es realitzen en el marc de la feina o de la participació en associacions, l'ús d'internet podria constituir una nova incubadora d'habilitats útils per a la participació.

En relació per tant amb l'esquema que representa gràficament la relació entre els recursos i la participació política (i obviant altres etapes posteriors en la cadena causal per simplificar el model), ens interessa comprovar si es perpetuen els mecanismes observats en la literatura clàssica. El nou recurs digital constituiria un element addicional que s'afegiria a la resta de recursos tradicionals, tal i com es representa en la següent figura:

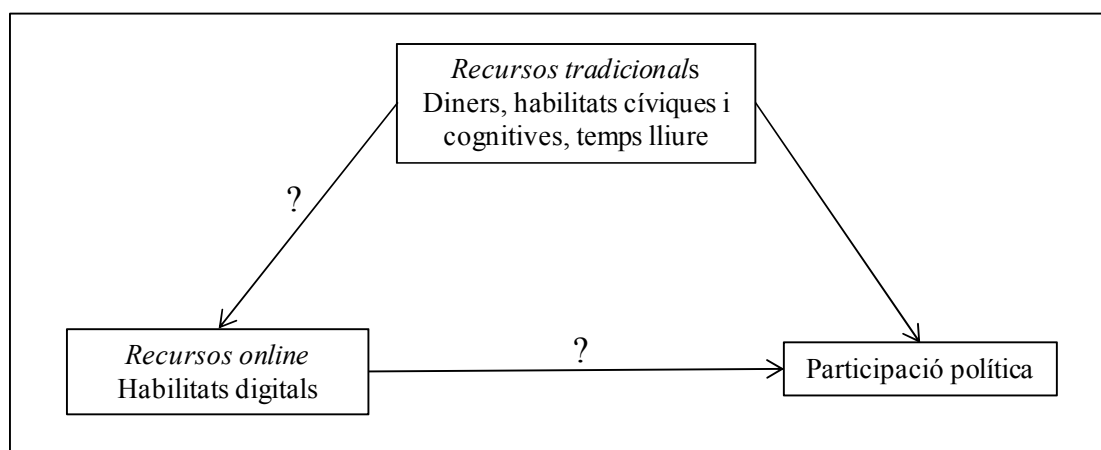
Figura 2.1. La relació entre recursos tradicionals i online i la participació política (offline).

Malgrat això, sabem que el fet que uns individus accedeixin a internet està fortament condicionat per elements com el nivell d'estudis o el benestar econòmic. Aquest fenomen es coneix amb el nom de la divisió digital i ha estat observat i corroborat en múltiples contextos (Norris, 2001; Hargittai, 2003, 2005 i 2009; Di Maggio et al, 2004; van Dijk, 2006 i 2009). Però les noves habilitats digitals no es desenvoluparien únicament com a conseqüència de l'accés a la xarxa, sinó que provindrien del grau d'experiència i sofisticació en l'ús, com una utilització més freqüent i intensiva o la diversificació de les activitats que es realitzen i el fet que aquestes siguin més complexes (Di Maggio et al, 2004). En aquest sentit, alguns estudis han mostrat que de la mateixa manera que els factors socioeconòmics condicionen l'accés a la xarxa, també intervenen en el grau de sofisticació de l'individu un cop online (Robinson et al, 2003; Hargittai i Hinnant, 2008).

Llavors, en primer terme, ens interessarà conèixer quina és la relació que s'estableix entre el desenvolupament de les noves habilitats digitals i la resta de recursos tradicionals. I en segon terme, volem esbrinar si aquestes noves habilitats contribueixen a incrementar les capacitats dels individus per fer front als costos de la participació i si aquests efectes existeixen fins i tot quan es controla per la resta de recursos. Per tant, ens interessa considerar la relació entre recursos tradicionals, recursos online i la participació política tenint en compte l'existència d'associacions entre tots tres elements, tal i com es representa a continuació:

Figura 2.2: Relacions entre els recursos tradicionals i online i la participació política (offline):

En el capítol 3 examinarem aquestes relacions en el cas espanyol. En primer lloc analitzarem el primer dels interrogants que es plantegen en aquest esquema: la relació entre recursos de tipus tradicional i online. Comprovarem els supòsits de la divisió digital a Espanya i ens preguntarem quins elements condicionen el fet que determinats individus desenvolupin majors nivells d'habilitats digitals. A continuació, analitzarem el segon interrogant, que remet a la pregunta central d'aquesta recerca: comprovarem quin és l'efecte d'aquest nou tipus de recurs sobre la participació política, controlant per la resta de recursos tradicionals. Volem conèixer si l'accés i ús d'internet proporcionen habilitats que, de manera similar a les de tipus cívic i cognitiu, permeten afrontar els costos de la participació política, encara que aquesta es desenvolupi a l'esfera offline.

L'avantatge d'abordar aquests interrogants en dues passes resideix en què d'aquesta manera les nostres anàlisis no perden de vista que, fins i tot si es verifica que els recursos digitals constitueixen un factor amb efecte genuí sobre la participació política, això no necessàriament implica que es produeixi una alteració de les desigualtats participatives. Si es comprova que els individus més privilegiats en relació a la disposició d'aquestes noves habilitats online són aquells que ja disposaven de més recursos de tipus tradicional, aquest escenari significaria la perpetuació de les desigualtats anteriors (Mossberger et al, 2003).

2.2- Actituds polítiques, modes de participació i el rol de la informació política online.

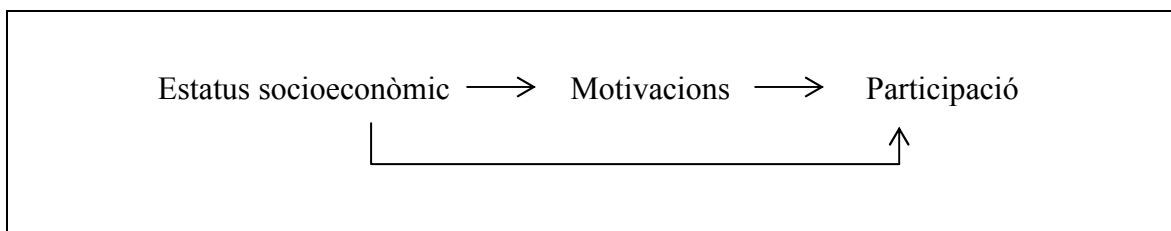
2.2.1- Classificacions i combinacions actitudinals amb impacte sobre la participació

Per tal que un individu decideixi participar, a més de disposar dels recursos necessaris, cal que tingui la motivació per fer-ho. No només participa qui pot, sinó també qui vol (Verba et al, 1995: 343). Aquesta motivació consisteix en determinades actituds, enteses com orientacions envers el sistema polític en general, les institucions en particular, el propi individu en la seva relació amb la política, etc. Les principals actituds incloses en les anàlisis de la participació són, entre altres, l'interès per la política, el sentiment d'eficàcia política, les orientacions cíviques i la confiança en el sistema o en institucions específiques.

L'escola de Michigan introdueix aquest factor explicatiu de la participació, que anomena "psychological involvement in politics" o implicació psicològica en política. En la seva anàlisi del comportament electoral als Estats Units, Campbell et al (1964) estableixen una etapa en la causalitat que uneix posició social i participació electoral que inclou diverses actituds. La seva justificació es basa en el fet que "the effect of all factors leading to behavior is finally expressed in the direction and intensity of the forces of a psychological field, in which the individual's attitudes towards the elements of politics have a central place" (1964: 66).

Tot i que aquestes consideracions fan referència exclusivament a la participació electoral, també es poden extrapolar a les altres formes de participació. Precisament, els autors del model de voluntarisme cívic també introdueixen aquest element en les seves anàlisis dels diversos modes participatius. Igual que a "The American Voter", Verba et al assumeixen l'existència d'una etapa intermèdia en la que l'individu desenvolupa una sèrie d'actituds (Verba et al, 1972, 1978 i 1995). Llavors, de manera lineal, presenten un model en què els recursos socioeconòmics incideixen sobre les motivacions, que seran les que tindran un impacte més directe sobre la participació política, tal i com mostra el següent esquema:

Figura 2.3: Relacions directes i indirectes entre l'estatus socioeconòmic de l'individu, les seves motivacions i la participació política.

Font: elaboració pròpia en base a Verba i Nie, 1972: 134

De forma general, s'entén que aquells individus que experimenten aquestes actituds en un sentit positiu tenen una major probabilitat d'esdevenir actius políticament. És a dir, les actituds, percepcions o orientacions favorables a la política suposen un estímul positiu que promou la participació de l'individu. Llavors, en sentit contrari, caldria esperar que la manca d'aquestes actituds o la seva manifestació en negatiu tingués un impacte inhibitor de la participació política: aquells que no senten interès o que perceben la política de forma negativa serien menys proclius a emprendre activitats polítiques. Malgrat això, determinades actituds negatives també poden comportar un incentiu a la participació. Com hem vist en apartats anteriors, determinades valoracions subjectives respecte de fenòmens polítics també poden comportar una iniciativa cap a modes participatius específics.

Per tant, més que discutir una distinció simple entre participació i inacció, i els factors que incideixen sobre cadascun d'aquests fenòmens, en aquest apartat proposem una distinció que tingui en compte la multidimensionalitat de la participació política exposada anteriorment. Partirem de l'existència de tres grans tipus de (no) comportament: la no participació o inacció, una major proclivitat cap a la participació en modes representatius i una major propensió a la participació en modes extra-representatius. Tot i que ja hem mencionat que existeix un debat al voltant del caràcter excloent dels modes participatius, adoptarem la visió de Parry et al (1992) i assumirem una distinció segons la qual els individus són més proclius a dur a terme un dels tres tipus de (no) comportaments que no pas els altres, malgrat que no es pugui parlar d'una exclusivitat total. Presentarem per tant les principals combinacions d'actituds que porten a la inacció, a la participació en modes representatius i la participació en modes extra-representatius per construir uns perfils a partir dels quals, en segon terme, podrem analitzar quin és l'encaix de la novetat que suposa internet en aquestes relacions.

Una classificació de les actituds polítiques:

En aquest apartat volem oferir una proposta de classificació de les diverses actituds que formen part de les principals anàlisis explicatives de la participació política. De forma general, en la literatura es repeteixen els mateixos conceptes i una sèrie de variables són incloses recurrentment sota diverses denominacions. En primer lloc, cal establir una distinció conceptual entre actituds i valors polítics. Tot i que la frontera entre ambdós conceptes és sovint difusa i poc clara, existeixen certes diferències en les seves característiques²⁸. De forma general, els valors són creences essencials estables (Van Deth i Scarbrough, 1995) que tenen un elevat component simbòlic i moral. En canvi, les actituds es refereixen de forma més específica a objectes del sistema polític. Es tracta concretament de “tendencias psicológicas que se manifiestan en la evaluación favorable o desfavorable de una entidad particular; es decir, que son imputables a las personas y están referidas a un objeto” (Bonet, Martín i Montero, 2006: 105). En aquesta recerca, ens interessarà observar les característiques actitudinals dels individus i per tant, deixarem de banda els valors polítics com la ideologia.

Un cop establerta aquesta primera distinció, creiem necessari diferenciar entre grups d'actituds amb característiques i significats diferents. En proposem tres grans tipus: la implicació política; les percepcions sobre el sistema polític i el seu funcionament; i les percepcions sobre el rol d'un mateix en el sistema polític o orientacions cíviques. A continuació s'exposa breument cadascun d'aquests tipus i la seva relació amb la participació política²⁹.

---

²⁸ “There is no empirically grounded theory of values, which stimulated efforts to distinguish values from closely-related concepts like attitudes, beliefs, opinions and other orientations. The common notion, however, is that values are somehow more basic or more existential than these related concepts. (...) This kind of theoretical argument assumes a more or less hierarchical structure in which values are more basic than attitudes. (...) Most social scientists agree that values are deeply rooted motivations or orientations guiding or explaining certain attitudes, norms and opinions which, in turn, direct human action or at least part of it.” (Halman, 2007: 309).

²⁹ Leighley (1995) critica l'excessiva rellevància que s'atorga a la capacitat explicativa de les actituds en els models que analitzen la participació. Segons aquesta autora, els models que no inclouen indicadors de la participació prèvia estan mal especificats, de forma que acaben sobre-estimant l'impacte dels factors actitudinals (1995: 186). Per exemple, els sentiments d'eficàcia poden veure's alterats en funció

La implicació política. En primer lloc, un dels conjunts d'actituds que afavoreixen la participació consisteix en el sentiment d'implicació política. D'una banda, i en un sentit utilitarista, l'individu participa perquè els seus interessos estan en joc i aquestes actituds contribueixen a què es detecti aquesta relació: “Without a minimum level of curiosity about politics citizens would not even be aware of the political process or of the opportunities to defend their well-being and to contribute to collective decisions” (Martín i van Deth, 2007: 303). El principal component de la implicació política es refereix doncs a un sentiment de curiositat i gust pels afers polítics que es concreta en el concepte d'interès per la política. Aquells ciutadans que segueixen la política, que es preocupen pel que succeeix en aquest àmbit i pels resultats del mateix són políticament més actius (Verba et al, 1995: 345). Per exemple, a “The American Voter” i en el cas concret de la participació electoral³⁰, Campbell et al utilitzen dos indicadors d'aquest tipus, l'interès per la campanya electoral i la preocupació pels resultats de les eleccions, demostrant la seva relació amb la participació de l'individu en les eleccions (1965: 102-103)³¹. En la resta d'estudis sobre participació política, més enllà de l'estrictament electoral, l'interès per la política s'ha revelat com un factor explicatiu essencial³² (Milbrath, 1965: 44; Verba et al, 1995: 352-355; Norris, 1999: 260-261).

A més, la implicació política funciona de manera que el ciutadà percep que disposa de la capacitat necessària per a la participació. Aquesta percepció es coneix amb el nom de sentiment d'eficàcia política interna, i es manifesta a través de la sensació de connexió amb l'exercici del poder polític (Reef i Knoke, 1999: 413). L'individu identifica aquesta connexió i es considera a sí mateix capacitat per intervenir en el procés. Es pot interpretar

---

d'experiències participatives prèvies (Finkel, 1987). En aquest sentit, estudis com el de Parry et al inclouen en la seva llista de variables actitudinals la participació com un valor en ella mateixa (1992: 217). Com hem vist, la utilització de dades de secció creuada per a aquest tipus d'anàlisis pot derivar en problemes d'endogeneïtat.

³⁰ Veure també l'anàlisi de Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954: 24-34.

³¹ Veure la discussió més detallada d'aquests autors sobre la distinció entre “interès” i “preocupació” (“*concern*”). La conclusió és que es tracta de dos conceptes molt relacionats que suggereixen l'existència d'un factor general d'implicació (Campbell et al, 1965: 103).

³² Fins al punt en què algunes anàlisis donen aquests efectes per descomptat. Veure el comentari de Milbrath al respecte (1965: 44). De fet, constatem que Parry et al no l'inclouen en el seu capítol 8 sobre “Political Outlooks” (1992: 172-189).

un cop més des d'un punt de vista utilitarista: quan el ciutadà es percep a si mateix amb capacitat per entendre la política i intervenir-hi efectivament, és més probable que decideixi participar per obtenir el resultat desitjat (Parry et al, 1992: 172). Per tant, un major sentiment d'eficàcia interna incrementa la probabilitat de l'individu d'esdevenir actiu políticament.

Les percepcions envers el sistema polític. En segon lloc, per tal que l'individu desenvolupi una propensió a la participació, és necessari que consideri adequat el funcionament del sistema polític i apropiades les regles del joc. Una alta valoració de la democràcia o de les tasques de les institucions pot portar a l'individu a assumir la seva intervenció en aquest procés amb normalitat, donada l'acceptació o fins i tot un afecte envers el sistema polític. Cal plantejar però una distinció important entre diferents graus d'abstracció en l'avaluació que pot fer l'individu respecte del sistema polític. Tot i que existeixen esquemes més complexos (Norris, 1999: 10), una de les distincions més utilitzades fa referència a dos grans tipus de suport: el suport difús i el suport específic.

D'una banda, la democràcia com a sistema polític i de govern és un concepte general àmpliament acceptat a les democràcies industrialitzades (Pharr et al, 2000; per al cas espanyol, veure Bonet et al, 2006: 127). S'anomena aquesta valoració genèrica de la democràcia com a "suport difús", entès en termes d'una abstracció elevada en la valoració de la democràcia com un principi, com un règim o com un model de comunitat política (Easton, 1975: 445; Zmerli et al, 2007: 44). Fuchs, Guidorossi i Svensson determinen que l'objecte al qual fa referència aquest suport és de caràcter estructural i és diferent dels objectes que es poden sotmetre a un suport en un nivell inferior referit als actors del sistema (1995: 326). Es tracta per tant d'una actitud que afavoreix el respecte i la lleialtat cap a les institucions i els procediments que es desprenen d'aquest model polític, en contraposició a formes de govern no democràtiques.

Llavors, en un segon nivell, cal distingir aquest principi general i difús del que fa referència al suport específic cap a l'acompliment de les seves funcions ("performance") per part de les institucions que componen el sistema³³: "The uniqueness of specific

---

³³ De fet, existeixen crítiques a la dificultat per distingir substantiva i metodològicament entre els diferents graus d'abstracció en els nivells de suport. Per exemple, Linde i Ekman (2003) demostren que la clàssica

support lies in its relationship to the satisfactions that members of a system feel they obtain from the perceived outputs and performance of the political authorities” (Easton, 1975: 437). Per això, un bon indicador d’una actitud favorable al sistema en tant que procediment es refereix a la confiança dels ciutadans envers les institucions, entesa com a percepció d’una actuació no arbitrària ni discriminatòria que malmeti els interessos personals o col·lectius (Zmerli et al, 2007: 41).

És important distingir aquí entre el suport específic i l’avaluació conjuntural de determinats líders, governs o polítiques a curt termini, com a part d’un procés de control o rendició de comptes (“accountability”). Sense dubte, existeix una relació entre aquesta avaluació última de l’actuació de les institucions i la confiança que hi atorguen els ciutadans. En qualsevol cas, la valoració específica d’una institució recull una percepció relativa al sistema polític en termes de legitimitat (Newton, 2007: 344). Cal distingir-la de les avaluacions contextuais, i per això “political confidence has been designed as a middle-range indicator of support between the specific political actors in charge of every institution and the overarching principles of democracy in which institutions are embedded in a given polity” (Zmerly et al, 2007: 41).

Un altre dels indicadors actitudinals clàssics que mesuren la percepció de l’individu en relació amb el sistema polític fa referència al sentiment d’eficàcia externa. L’individu avalua si, més enllà de la seva pròpia capacitat (eficàcia interna), la seva participació pot exercir una influència sobre els governants d’acord amb les capacitats i la receptivitat d’aquests. En cas d’avaluar positivament aquests elements, serà més probable que decideixi participar, donat que la finalitat última de la participació (exercir una influència) tindrà una major oportunitat de fer-se efectiva.

Les orientacions cíviques. En tercer lloc, el ciutadà ha de percebre que el procés polític requereix de la seva intervenció. No n’hi ha prou amb sentir un interès per la política, percebre que les capacitats d’un mateix poden donar peu a una influència real, valorar positivament les institucions, etc. Les orientacions psicològiques amb impacte sobre la

---

pregunta d’enquesta sobre la satisfacció amb el funcionament de la democràcia no és un bon indicador del suport cap als principis democràtics, sinó que el que realment captura és l’avaluació del funcionament del règim democràtic a la pràctica.

participació estan sovint relacionades amb el desenvolupament de determinats sentiments cívics relatius a les percepcions que té l'individu sobre quin és el seu rol com a bon ciutadà. Les concepcions sobre quines són les normes de bona ciutadania són importants com a factors explicatius de la participació perquè l'individu les tindrà en compte a l'hora de comportar-se tot mantenint una consistència cognitiva. Així, una determinada percepció normativa sobre el sentit que atorga a ser un bon ciutadà tindrà implicacions sobre les accions del ciutadà, donant peu a comportaments diferents en funció de concepcions diverses (van Deth, 2007: 403; Dalton, 2008b: 82).

Tot i que existeixen diverses propostes en quant a la dimensionalitat que adopta la concepció de bona ciutadania (van Deth, 2007: 409), la literatura més recent ha coincidit a detectar dos grans tipus d'interpretacions que fan els individus sobre el que significa ser un bon ciutadà (Dalton, 2008a: cap. 2; Dalton, 2008b). D'una banda, existeix una concepció vinculada al sentit de l'obligació o el deure. En aquesta dimensió es detecta una conjunció de principis vinculats a la responsabilitat del ciutadà en els seus comportaments, al sentiment de lleialtat mitjançant l'obligació de complir amb deures ciutadans i d'observar les normes establertes (Dalton, 2008a: 27-28). En segon lloc, Dalton identifica una dimensió vinculada al compromís, l'autonomia, una alta valoració de l'esperit crític i la solidaritat. Com assenyala l'autor, aquesta concepció s'assimila a alguns dels principis comunitaristes i a les tendències observades en relació a l'auge de valors postmaterialistes i d'auto-expressió (Dalton, 2008b: 81). De fet, segons Inglehart, una de les conseqüències del procés de post-modernització consisteix en una erosió del concepte d'autoritat, que també es manifesta en una caiguda en la confiança en les institucions jeràrquiques (1999: 246).

En realitat les dues concepcions no són completament contradictòries. Els estudis de Dalton revelen que es correlacionen positivament i anàlisis descriptives a diversos contextos mostren com els diferents components d'aquests models de ciutadania són avaluats com altament importants de forma general pel conjunt de ciutadans (Dalton, 2008b: 82). Malgrat això, expressen dues concepcions diferents que poden tenir implicacions en quant als comportaments d'aquests ciutadans. Especialment, es poden vincular aquests canvis a les tendències recents detectades en la participació política: "the erosion of duty-based citizenship may be counterbalanced by an increase in the norms of

engaged citizenship, which has its own consequences for citizen actions” (Dalton, 2006: 4).

Combinacions actitudinals amb impactes diferenciats sobre la participació:

En conjunt doncs, treballarem a partir d'aquests tres grans tipus d'actituds polítiques: la implicació política, les percepcions envers el sistema i les percepcions envers el rol de bona ciutadania. Com hem dit, no creiem que la relació que s'estableix entre aquests indicadors i la participació sigui monotònica. No es tracta només d'una relació en el sentit que majors nivells en la disposició per part de l'individu de les diferents actituds generin majors probabilitats de participar. Si tenim en compte la multidimensionalitat de la participació política i el fet que determinats elements subjectius ajuden a entendre les distincions entre els modes participatius representatiu i extra-representatiu, llavors podem establir les combinacions actitudinals que determinen diferents perfils ciutadans. Defensem l'existència de tres grans perfils: un perfil formal, un perfil desafecte i un perfil crític. A continuació exposem les característiques de cadascun, amb especial menció a la seva proclivitat participativa.

Ciutadans formals. Com hem dit, la majoria d'anàlisis de la participació política parteixen del fet que disposar de determinades actituds suposa una major propensió a esdevenir actiu políticament. En paraules de Schlozman, “all else equal, individuals are more likely to participate if they are politically informed, interested, and efficacious, that is, if they know and care about politics and if they think that their participation would make a difference” (2002: 439).

Si tenim en compte l'existència d'una distinció entre modes representatius i extra-representatius, hem de matisar aquestes consideracions. Creiem que això serà especialment cert per a un grup d'individus que hem batejat com a perfil formal. Es tracta d'individus amb una elevada implicació política i una major orientació cap a una concepció de la ciutadania com un deure. A més, es tracta d'un perfil que experimenta una lleialtat i afecte cap al sistema polític representatiu, fet que es manifesta en una alta confiança en les institucions i una eficàcia externa elevada. Com afirma Norris: “greater confidence in the core institutions of representative democracy – such as parliament, the civil service and the legal system – is therefore associated with more active involvement

in conventional forms of participation and civic engagement” (1999: 261). Per tant, donada aquesta combinació particular d’actituds polítiques, només és cert que es tracta d’un perfil participatiu en relació a una major proclivitat a esdevenir actius en modes representatius.

Ciudadans desafectes. Si fins ara hem fet referència a aquelles actituds que tenen un impacte positiu sobre la participació, cal esperar que tinguin un impacte contrari de desmotivació tant la manca d’aquestes orientacions com que les percepcions adoptin una manifestació en negatiu. En aquest sentit, un baix grau d’interès per la política, un baix sentiment d’eficàcia política o una percepció negativa de les institucions reduirien la propensió a participar. Aquesta combinació de factors actitudinals que suposen una major proclivitat envers la inacció política es coneixen amb el nom de desafecció política. Seguint a Torcal i Montero, es pot definir la desafecció com “the subjective feeling of powerlessness, cynicism, and lack of confidence in the political process, politicians and democratic institutions, but with no questioning of the political regime” (2006: 6). A més, aquests autors distingeixen entre dues sub-dimensions de la desafecció política.

D’una banda, la desafecció està relacionada amb la manca d’implicació política (“political disengagement”). De l’altra, es poden identificar un seguit d’actituds relatives a una percepció negativa del funcionament del sistema polític, entesa com a manca de confiança en les institucions (desafecció institucional). Com en la definició de Torcal i Montero, la majoria dels autors recalquen que no es tracta d’un fenomen de qüestionament dels principis de govern democràtic o de les característiques dels règims democràtics en el nivell més elevat d’abstracció o suport difús (Putnam et al, 2000: 7; van Deth, 2006: 106). Tampoc fa referència el concepte de desafecció a les avaluacions contextuais de l’actuació de líders o governs.

Per tant, segons la distinció que hem ofert en relació als tres grans tipus d’actituds, podem dir que el ciutadà desafecte és aquell que no disposa d’un elevat grau d’implicació política i que a més, percep negativament el funcionament del sistema polític. En aquest sentit, no és esperable que aquest perfil d’individu hagi desenvolupat una reflexió al voltant del seu rol de ciutadà que el porti a considerar apropiada la seva intervenció ni en termes de deure ciutadà ni com a compromís crític. En aquest cas, els individus desafectes tendiran cap a un perfil no participatiu en cap de les seves modalitats.

Ciudadans crítics. A diferència del perfil desafecte, per a alguns ciutadans la manca de confiança en les institucions polítiques i les elits pot comportar la cerca de formes de participació que no es trobin controlades per aquestes i que permetin expressar aquest dissentiment. Es tracta d'individus que no estan disposats a renunciar a la seva capacitat d'intervenció en l'esfera política malgrat el seu descontentament, ja que, en realitat, els seus sentiments d'implicació no s'han vist afectats en termes negatius. Són justament les formes de participació de caràcter extra-representatiu les que apareixen com l'alternativa apropiada per a l'expressió de les seves demandes.

De fet, la desafecció política és una actitud diferent del simple descontentament (Montero et al, 1997). No tot individu que experimenta percepcions negatives envers les institucions i un descens del seu sentiment d'eficàcia política externa tendirà cap a una major desafecció política i inacció (Pollock, 1983; Dalton, 2004; Norris, 2002). Com hem dit, el descontentament ha d'anar acompanyat d'un procés de distanciament de la política també en termes d'implicació per a ser considerat desafecció. En canvi, el ciutadà crític és aquell que manté una elevada implicació (interès i eficàcia interna) que el motiva a participar políticament. Però, precisament per la seva combinació particular d'actituds, tendirà cap a formes específiques de participació: les extra-representatives.

En relació als indicadors de percepció de bona ciutadania, en aquest cas una orientació cívica de tipus “compromís” promouria la cerca d'espais alternatius als representatius per actuar políticament:

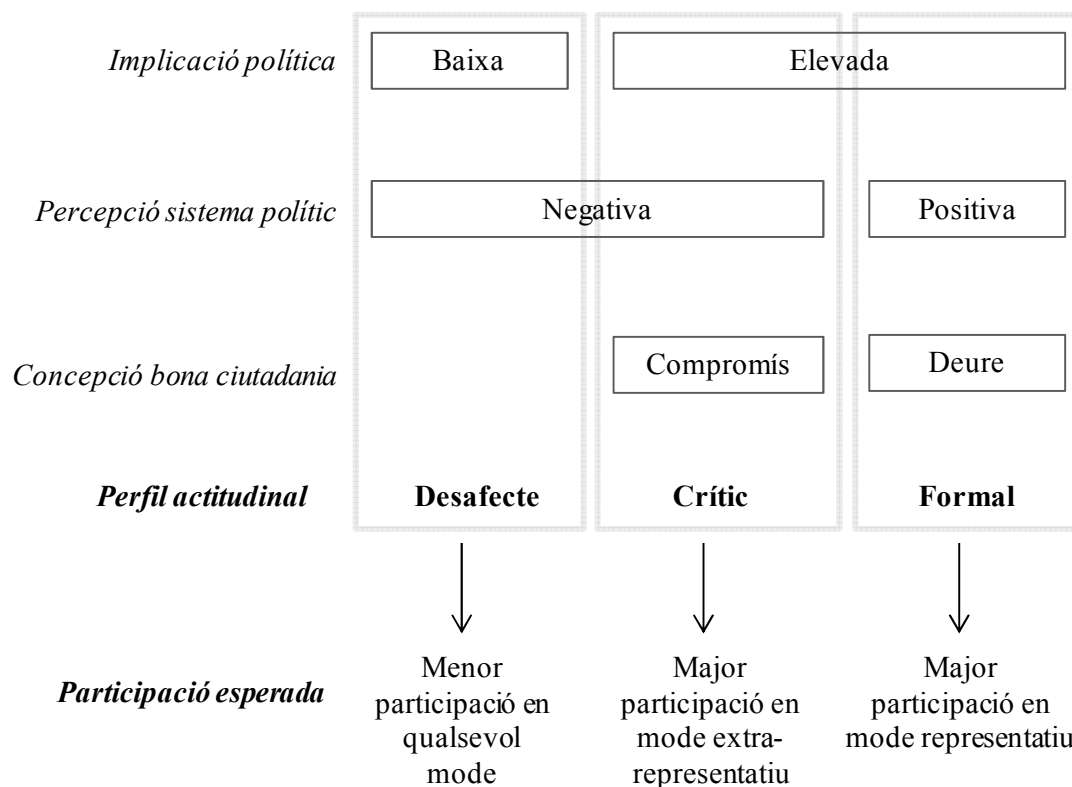
“the expressive, participatory emphasis of these norms suggests a shift in the modes of political participation – away from elections and party activity that are seen as institutionalized expressions of citizen duty, and toward individualized and direct forms of action.(...) In short, engaged citizens may still vote, but this is less central to their definition of citizenship and participation in other forms of action should be more common.” (Dalton, 2006: 7).

Per tant, aquesta combinació actitudinal propiciaria, no només la participació política, sinó més específicament el recurs a activitats extra-representatives³⁴.

Recopilació: combinacions actitudinals i proclivitats participatives per a tres perfils d'individu

La figura 2.4 recopila els tres perfils que s'han exposat fins aquí. S'observen les diferents combinacions de tipus d'actituds i la seva propensió a esdevenir actius en uns o altres modes de participació política, tenint en compte el caràcter multidimensional d'aquest concepte.

Figura 2.4: Tres perfils d'individus en funció de les seves característiques actitudinals i de la seva propensió a participar en modes diferenciats:

³⁴ Norris, Walgrave i Van Aelst denominen aquest fenomen amb el terme de radicalisme desafecte (2006: 280). En tot cas, adoptarem aquí el terme de “ciutadans crítics” (seguint a Norris, 1999) per desvincular aquest perfil de l’anterior. Com hem dit, entenem la desafecció com una combinació de manca d’implicació i percepció negativa de les institucions. En canvi, en el perfil crític sí que existeix una elevada implicació política.

2.2.2- L'accés a informació política online per als diferents perfils actitudinals: efectes diferenciats?

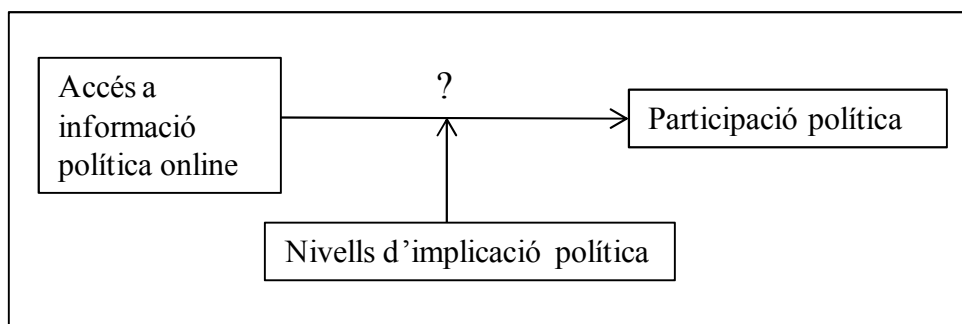
Un sector dominant de la literatura sobre internet i participació política sosté la teoria del reforçament, que estableix que l'ús d'internet ofereix noves oportunitats només per aquells que ja participaven abans d'accedir a la xarxa (Hill i Hughes, 1998; Margolis i Resnick, 2000; Norris, 2000; Jennings i Zeitner, 2003; Weber et al, 2003; Curtice i Norris, 2004; Grönlund, 2007). Un dels arguments emprats per aquestes posicions es basa en el fet que l'entorn online es caracteritza per proporcionar a l'usuari una major capacitat de selecció de continguts (Negroponte, 1995; Dader, 2001; Sunstein, 2001 i 2007; Prior, 2007). Els internautes exerceixen un elevat control sobre els usos que fan de la xarxa i la informació a la qual s'exposen, tret que diferencia internet dels mitjans de comunicació convencionals, especialment la televisió. A això cal afegir que un increment del volum d'informació disponible online implica una major exigència en termes de capacitat de l'individu per seleccionar la informació disponible online, capacitat que recaurà en mans de perfils privilegiats (Karakaya, 2005; Bimber, 2003; Clément, 2002; Noveck, 2000).

En aquest sentit, tant els recursos com especialment les motivacions prèvies de què disposa l'individu constitueixen el factor clau que determina el tipus d'ús que aquest fa d'internet (Nie i Erbring, 2002). Així, d'una banda, aquells que manquen d'una implicació prèvia eviten explícitament la informació política i es decanten més aviat per usos de la xarxa relacionats amb l'entreteniment i els intercanvis personals o la consulta d'informació de caràcter pràctic, entre altres. En canvi, aquells que disposen d'una sèrie d'actituds vinculades a una major implicació són els que treuen profit de la possibilitat de seleccionar i accedir a informació política a internet (Prior, 2007). Llavors, donat que s'espera que diferents usos d'internet comportin efectes desiguals (Shah et al, 2005), és exclusivament sobre el perfil prèviament motivat que repercuteixen els efectes positius dels usos polítics d'internet en termes d'aprenentatge i de retroalimentació dels estímuls previs (Bonfadelli, 2002; Weber et al, 2003; Prior, 2005 i 2007). En resum doncs, aquells que tenen accés a la xarxa i la fan servir políticament ja estaven políticament implicats abans de disposar d'una eina com internet. I en definitiva, el seu ús comporta el reforçament d'actituds i comportaments polítics anteriors.

D'altra banda, i en sentit contrari, una part de la literatura s'ha posicionat a favor de la teoria de la mobilització, que sosté que internet contribueix a una societat més participativa activant els individus menys implicats políticament (Delli Carpini, 2000; Ward et al, 2003; Tolbert i McNeal, 2003; Stanley i Weare, 2004; Gibson et al, 2005). En aquest cas, els efectes positius de l'ús d'internet afecten de forma general a tots els usuaris i les motivacions prèvies no suposen un condicionant que necessàriament en limita l'abast. Des d'aquestes posicions s'argumenta que les característiques del nou mitjà suposen una transformació dels modes de transmissió d'informació propis dels mitjans convencionals. Per aquests autors resulta essencial prendre en consideració el format que adopta la intervenció de l'usuari en els processos que es donen a l'esfera online. Els defensors de la teoria del reforçament no estarien considerant que a internet la difusió d'informació ja no segueix un esquema lineal com en la resta de mitjans, sinó que pren la forma d'una propagació de caràcter horitzontal i viral que es construeix per la intervenció a la xarxa dels propis usuaris (Yildiz, 2002; Ward i Vedel, 2006). Aquesta estructura de la xarxa proporciona majors oportunitats que en els mitjans convencionals a l'exposició inadvertida a informació política o a continguts que escapen a les limitacions pròpies de l'establiment de l'agenda dominant (Tewksbury et al, 2001; Williams i Delli Carpini, 2004). Per tant, els impactes positius de l'ús d'internet sobre la participació política també afectarien a aquells que no estaven necessàriament motivats prèviament (Gibson et al, 2005).

En conjunt, tant les teories del reforçament com de la mobilització proporcionen dues expectatives diferents en relació a l'interrogant sobre els efectes esperats d'internet sobre la participació política. Tots dos posicionaments preveuen un efecte positiu, però les implicacions del mateix seran més o menys limitades en funció de si es consideren les actituds dels individus com un condicionant previ. I de forma general, tots dos posicionaments argumenten que un dels usos específics de la xarxa estaria produït aquestes diferències: l'accés a informació política. Per tant, de forma esquemàtica, i obviant els mecanismes explicatius relatius a altres factors per simplificar, aquests debats plantegen el següent interrogant:

Figura 2.5: Relació entre l'ús d'internet i la participació política estudiada a la literatura:

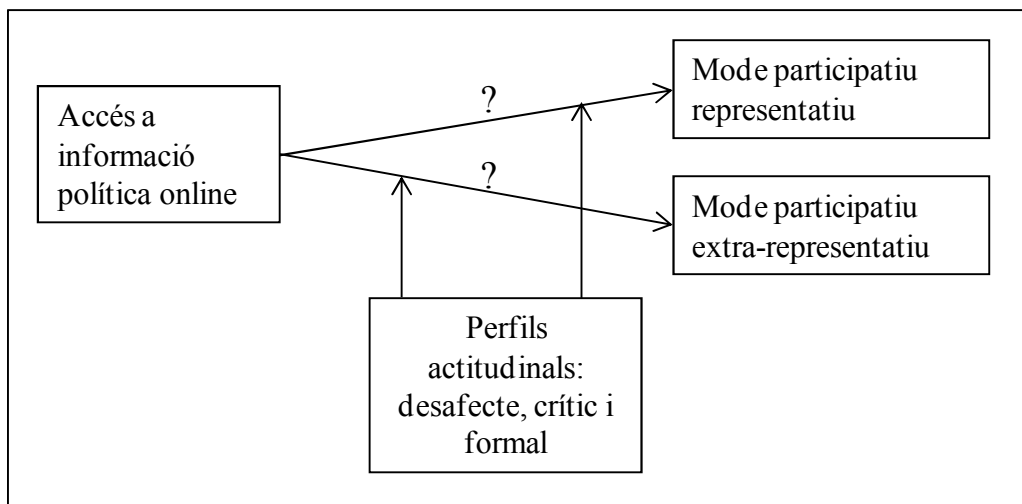
En primera instància sembla doncs que la pregunta d'investigació que ens hem de plantejar és doble: en primer lloc, té l'ús d'internet, i més concretament l'accés a informació política online, efectes positius sobre la participació política? I en segon lloc, aquests efectes estan condicionats per una motivació prèvia dels individus o es donen també sobre segments menys implicats? Ara bé, creiem que aquests interrogants no capturen de forma apropiada les conceptualitzacions que s'han establert en la literatura clàssica sobre la participació política. Com hem mostrat en pàgines anteriors existeixen un seguit de modes participatius diferents i podem adoptar una visió més completa dels efectes de les actituds sobre la participació tenint en compte l'existència d'una tipologia més complexa de perfils ciutadans.

En aquest treball proposem que cal tenir en compte aquesta perspectiva multidimensional a l'hora d'analitzar els impactes d'internet sobre els comportaments dels individus. Ja no es tracta només de respondre a l'interrogant sobre la capacitat d'internet per activar els inactius. Creiem que cal revisar també sobre quin tipus de participació política es produeixen aquests efectes. En la literatura existent fins al moment, pocs estudis han tingut en compte aquestes distincions (Norris, 2008) o com a molt s'han limitat a un tipus específic de participació, generalment el vot (Tolbert i McNeal, 2003; Mossberger et al, 2008). La majoria de les anàlisis prèvies de les quals es deriven resultats favorables a una de les dues teories elaboren índexs additius de participació política que responen més aviat a una concepció unidimensional de la mateixa³⁵.

³⁵ Veure la crítica de Boulianne al respecte (2009:196).

La contribució d'aquest treball consisteix a completar la clàssica pregunta d'investigació dels estudis sobre l'impacte d'internet anant un pas més enllà i plantejant si aquest té impactes diferents sobre diversos modes participatius: té efectes l'ús d'internet sobre la participació representativa? I sobre la participació extra-representativa? I llavors, podem recuperar l'interrogant sobre el fet que aquests efectes es vegin condicionats per factors actitudinals. En aquest cas però, una simple distinció entre implicats i no implicats no semblaria suficient i caldria, en canvi, considerar la tipologia que hem ofert en relació a l'existència de tres perfils actitudinals. Aplicant aquesta aproximació, creiem que l'anàlisi que adoptarem és més completa³⁶:

Figura 2.6: Relació entre l'ús d'internet i la participació política des d'una perspectiva multidimensional:

En el capítol 4 desenvoluparem de forma més àmplia els arguments que permeten vincular l'ús d'internet a la participació política examinada des d'una perspectiva multidimensional. Comprovarem aquests interrogants amb les dades per al cas espanyol i

³⁶ Aquest esquema omet de forma deliberada les possibles relacions que existeixen entre l'accés a informació política online i els tres perfils actitudinals. Tot i que existeixen estudis que han obtingut una associació entre l'ús d'internet i el desenvolupament de determinades actituds (Kenski i Stroud, 2006), en aquesta recerca estem assumint que les actituds polítiques de l'individu són prèvies a la seva activitat online i condicionen en tot cas els efectes que aquesta pugui tenir sobre la participació offline. Ens preguntem si els efectes són diferents per als diferents perfils i no contemplem que aquests es vegin alterats per l'ús d'internet (Jennings i Zeitner, 2003).

proposarem una revisió de les conceptualitzacions d'aquests efectes que ha proporcionat la literatura fins al moment.

2.3- Efectes del micro-context: estímuls des de les xarxes socials.

2.3.1- Interaccions informals al món “real” i participació política.

El tercer gran factor explicatiu de la participació política que abordarem en aquest treball està relacionat amb les interaccions que mantenen els individus de forma informal i quotidiana en el marc de les seves xarxes socials, és a dir, amb amics, familiars, veïns, etc. Existeixen diversos mecanismes que vinculen la participació política amb aquest tipus d'interaccions. En primer lloc, aquests processos suposen un mecanisme de transmissió social d'informació política (Huckfeldt i Sprague, 1987 i 1995). L'obra de l'escola de Columbia i, més concretament, l'estudi “*Personal Influence*” de Katz i Lazarsfeld (1955), constitueixen una de les primeres anàlisis en les quals es pren en consideració la interacció social en contextos informals com a factor explicatiu de la participació, en aquest cas electoral. El model resultant d'aquest estudi es va anomenar “*two-step flow of communication*” i determina que aquesta transmissió es produeix en dues etapes.

Com hem vist, una de les fonts principals d'informació política per als ciutadans prové dels mitjans de comunicació. Malgrat això, no tothom s'exposa a continguts polítics a la televisió, ràdio o premsa en la mateixa mesura. Existeixen individus més sofisticats i implicats que accedeixen a aquesta informació en una primera etapa. A continuació aquests experts o líders d'opinió es converteixen en transmissors de la informació cap a altres persones del seu entorn immediat. En aquesta segona etapa, aquells que no havien obtingut la informació inicialment s'hi veuen igualment exposats a través de les interaccions informals del dia a dia. De la mateixa manera que sovint es produeixen exposicions involuntàries a informació als propis mitjans, en aquests processos de transmissió social de la informació els individus no necessàriament busquen de forma activa els experts del seu entorn per interactuar i compartir converses amb contingut polític. Com afirma Huckfeldt, “citizens talk with their expert associates more frequently

because these particular associates (the experts) are endlessly talking about politics!” (Huckfeldt, 2007: 114). La importància de l'efecte que produeix en aquesta segona etapa la transmissió d'informació s'explica precisament pel caràcter interpersonal i informal de la interacció (Katz i Lazarsfeld, 1964 [1955]: 82-83) i pot tenir un abast inclús superior al dels efectes dels mitjans de la primera etapa (Beck et al, 2002).

Com a conseqüència, aquestes interaccions en el marc de les xarxes socials informals contribuirien a incrementar els nivells de coneixement polític dels segments menys sofisticats que no disposaven inicialment d'informació. Però a més, s'espera un efecte sobre els propis líders d'opinió o experts, que disposen d'una nova oportunitat per processar la informació i s'exposen a qualsevol element addicional que puguin aportar la resta d'interlocutors al llarg de la conversa (Hardy i Scheufele, 2005). Com afirma Eveland: “a conversation between a very informed person, such as a professor, and a relatively uninformed person, such as a student, could lead to increased knowledge for the very informed person” (2004: 181).

Aquestes teories però han estat objecte de diverses crítiques en quant a la capacitat de determinades interaccions per produir efectes positius en termes d'aprenentatge polític. Per exemple, Lenart (1994) argumenta que la informació obtinguda a través dels mitjans de comunicació pot veure's distorsionada al llarg de converses informals posteriors. La informació que es transmet pot ser incorrecta o imprecisa. Per tant, el coneixement obtingut a partir d'una discussió informal existiria només quan els companys de discussió estan ben informats o disposen de les habilitats necessàries per dur a terme aquesta transmissió de forma no distorsionada. De forma similar, McClurg mostra que efectivament les interaccions informals constitueixen un mecanisme essencial en la cadena causal explicativa de la participació política, però els seus efectes tendirien a reforçar desigualtats participatives prèvies: “Although people who have little personal resources benefit from social interaction, those substantive benefits pale in comparison to those experienced by high status individuals” (2003: 459).

D'altra banda, alguns estudis han posat en dubte que les interaccions informals donin peu a majors proclivitats participatives quan es produeixen en el marc de xarxes heterogènies, és a dir, en les quals les opinions expressades difereixen significativament. En casos d'exposició a informacions contraposades, es pot esperar que l'individu desenvolupi

posicions ambivalents i descarti decantar-se per evitar el conflicte. En aquests contextos, per tant, els efectes últims de la interacció sobre la participació política es veurien dràsticament reduïts (Mutz, 2002). Malgrat això, existeix evidència que recolza efectes positius de l'heterogeneïtat de la xarxa social. En un estudi de les discussions sobre les eleccions en període de campanya, Huckfeldt et al (2004) mostren que en realitat el desacord polític és força comú en aquest període i contràriament a limitar les capacitats dels individus per posicionar-se, promou esforços per argumentar les opinions pròpies. Els resultats d'aquest estudi mostraven que no existia una menor probabilitat de votar en els individus que interactuaven en xarxes heterogènies en comparació amb els que ho feien en xarxes homogènies. És més, l'ambivalència pot comportar que el ciutadà es vegi motivat per cercar més informació (Scheufele et al, 2004), aprengui de diversos punts de vista i identifiqui arguments a favor i en contra de determinades qüestions polítiques assolint posicions més equilibrades. Les xarxes socials proporcionen doncs un espai de deliberació i formació de consensos i moderació (Iglie i Font, 2007).

En tot cas, les interaccions socials amb contingut polític no només proporcionen informació sobre assumptes d'actualitat i opinions en general produint efectes d'aprenentatge polític, sinó que a més, a través d'aquests intercanvis es transmeten detalls específics sobre opcions i mobilitzacions concretes, activant per tant finestres d'oportunitat (Leighley, 1990: 460). L'individu assisteix a una manifestació perquè ha estat convocada o participa en una recollida de firmes que ha estat iniciada per algun grup o organització. Els ciutadans són cridats a les urnes quan el procés electoral ha estat convocat formalment i existeix una data i unes normes per tal d'exercir el dret a vot. Per tant, per tal de dur a terme qualsevol d'aquestes activitats, és necessari que l'individu conegui l'existència de l'oportunitat per esdevenir actiu i les circumstàncies que envolten cada activitat, fins i tot des d'un punt de vista estrictament pràctic. Sense l'obertura d'aquestes finestres d'oportunitat difícilment es poden transformar els recursos i les motivacions en participació:

“The microstructural account [of individual participation] posits that it is relatively unimportant if a person is ideologically or psychologically predisposed to participation when they lack the structural location that facilitates participation. Without structural factors that expose the individual to participation opportunities or

pull them into activity, the individual will remain inactive.” (McAdam i Paulsen, 1993: 643-644).

De fet, les interaccions informals no només proporcionen informació de caràcter pràctic sobre aquestes oportunitats específiques, sinó que tot sovint constitueixen de forma més directa un mecanisme de reclutament quan al llarg de discussions informals sobre política es produeixen sol·licituds expresses emprant a l'individu a participar (Scheufele et al, 2004; Kloffstad, 2007). En el model de voluntarisme cívic de Verba et al (1995), aquest factor constitueix un element bàsic en l'explicació de perquè alguns individus participen mentre que altres no ho fan. Com hem vist, participen aquells que poden fer-ho i aquells que volen fer-ho. I en últim terme, és més probable que participin aquelles persones a les que se'ls ha demanat que ho facin.

La literatura ha prestat especial atenció als processos reclutadors que es donen quan són iniciats per agents organitzats formalment com els partits polítics, associacions o moviments socials. Tot i que es podria esperar que la mobilització política funcionés activant segments de ciutadans menys implicats, estudis empírics han demostrat de forma sistemàtica que els esforços mobilitzadors d'aquests agents es concentren principalment en activar a aquelles persones que disposen d'un estatus socioeconòmic privilegiat i de majors nivells d'implicació política (Rosenstone i Hansen, 1993; Verba et al, 1995; Brady et al, 1999; Abramson i Claggett, 2001). Contactar individus per tal d'exercir una pressió mobilitzadora resulta altament costós, de manera que les organitzacions maximitzen els seus recursos i limiten el seu esforç a adreçar-se a aquells individus amb majors probabilitats de reaccionar davant l'estímul (Brady et al, 1999; Krueger, 2006; Gallego et al, 2010).

Aquestes lògiques podrien ser diferents quan el reclutament es produeix en el marc de les xarxes informals, que es convertirien, en paraules de McAdam (1988), en “contextos micro-mobilitzadors”. Tot i que la mobilització directa informal ha estat relativament menys explorada (McClurg, 2003), aquest tipus de procés reclutador resulta especialment rellevant en la seva capacitat per promoure la participació política precisament pel fet que els agents mobilitzadors no són desconeguts, sinó membres de la xarxa social de l'individu. Es tracta de persones amb qui és altament probable que es disposi de vincles afectius i de confiança: amics, familiars, companys de feina, etc. I per tant, l'efecte de

rebre un estímul mobilitzador és superior en aquests casos en comparació amb els esforços reclutadors iniciats per organitzacions o persones desconegudes. Com mostren les anàlisis de Verba et al: “Not surprisingly, across all acts, those who know the people who attempt to recruit them are much more likely to give a positive answer than those solicited by strangers” (1995: 142).

Alhora, la pressió social exercida per l'entorn resulta especialment influent ja que comporta una transmissió de valors i actituds favorables a la participació (Huckfeldt, 1979; Leighley, 1990; Rosenstone i Hansen, 1993; Putnam, 2000; Gerber i Green, 2008). A més d'informació i estímuls directes, les interaccions socials proporcionen normes de conducta i models de comportament. Per exemple, la probabilitat de participar és més elevada en aquells individus que interactuen amb persones que participen políticament (Kenny, 1992). Però a més, de forma indirecta, les xarxes socials constitueixen un dels components bàsics del concepte de capital social en tant que contextos en els que es generen sentiments de reciprocitat i confiança interpersonal (Newton, 1997; Putnam, 1993 i 2000). Quan en el marc d'aquestes interaccions es produeixen discussions sobre política, es desenvolupa una forma de capital social rellevant políticament, és a dir amb conseqüències sobre la probabilitat de l'individu d'esdevenir actiu. I aquests efectes són independents i addicionals als que es produeixen com a conseqüència de la pertinença a grups formals com associacions o de nivells d'implicació previs (La Due Lake i Huckfeldt, 1998). Per aquells que intervenen en discussions i ja disposen d'actituds favorables a la participació política, les converses sobre política ofereixen un espai on manifestar aquestes motivacions (Iglie i Font, 2007: 205). I per als individus amb menors nivells d'implicació previs, és precisament a través del procés d'aprenentatge polític i transmissió de normes de conducta que proporcionen les interaccions socials que es produeix un efecte positiu sobre les motivacions i proclivitats participatives (McClurg, 2003 i 2006).

En conjunt doncs, els vincles entre les xarxes socials i la participació política es produeixen mitjançant una multiplicitat de mecanismes que es generen a través de les interaccions informals que mantenen els individus en el seu dia a dia. Com resumeix Barber:

“(…) talk appears as a mediator of affection and affiliation as well as of interest and identity, of patriotism as well as of individuality. It can build community as well as maintain rights and seek consensus as well as resolve conflict. It offers, along with meanings and significations, silences, rituals, symbols, myths, expressions and solicitations, and a hundred other quiet and noisy manifestations of our common humanity” (1984: 177).

En tot cas, existeix un debat a la literatura entorn de les condicions en les quals es produeixen aquests mecanismes: podria esperar-se que els efectes no fossin equivalents per a totes les formes de participació. Segons alguns autors (Huckfeldt, 1979; Giles i Dantico, 1982), els efectes de les xarxes socials només es donarien en la participació que té un component social, és a dir, en aquelles activitats que requereixen elles mateixes d’interaccions i cooperació amb altres persones, en contraposició a activitats que es realitzen individualment. Malgrat això, estudis posteriors han posat en dubte aquestes distincions.

D’una banda, es qüestiona la conceptualització de la distinció entre activitats socials o individuals (Leighley, 1990; Kenny, 1992)³⁷. Leighley argumenta que en realitat caldria preguntar-se si les interaccions socials influïrien en activitats que requereixen un elevat nivell de recursos, més que interacció o cooperació amb els altres (1990: 462-463). Donat que la interacció permet reduir determinats costos (accés a informació), obre finestres d’oportunitat i proporciona espais de generació d’actituds favorables a la participació, les activitats més exigents per als ciutadans serien les que es veurien beneficiades pels seus efectes. Així, per exemple, en casos com el vot – que impliquen fàcil accés a informació, elevada publicitat sobre l’oportunitat participativa, etc. – no resultaria tan rellevant l’efecte de la xarxa social com en la col·laboració en activitats de campanya, que imposen majors costos i requisits per al participant. En realitat, tant les anàlisis de la pròpia Leighley com les de Kenny (1992) mostren resultats positius de la intervenció en discussions sobre política en tot tipus d’activitats, tant les que es poden considerar més exigents en termes de costos o de grau de cooperació amb altres persones com les que no.

---

³⁷ Per exemple, Leighley critica el fet que Huckfeldt (1979) categoritzi com a activitat de tipus “social” el fet de donar diners a un partit o candidat, quan es tracta d’una acció que es pot realitzar de forma aïllada des de la llar (enviant un xec per correu) i per tant, no necessàriament implica cap contacte amb altres persones.

En qualsevol cas, aquests debats resulten rellevants per a l'estudi de la participació política tant des d'un punt de vista substantiu com metodològic. El que han mostrat aquest seguit d'estudis sobre l'efecte de les xarxes socials és en primer terme que la inclusió de variables relatives a les interaccions socials milloren significativament l'especificació dels models (Leighley, 1990; McClurg, 2003; Gallego et al 2010). Però a més, en segon lloc, aquestes anàlisis permeten desentrellar les lògiques causals que vinculen els altres factors exposats en apartats anteriors a la participació política, especialment els que tenen a veure amb els recursos de l'individu (McClurg, 2003: 449 i 459).

Cal tenir present però que, com en altres fenòmens que s'analitzen en aquest estudi, la relació entre xarxes socials i participació política no està exempta del risc d'endogeneïtat. Resulta apropiat qüestionar si les interaccions personals que impliquen converses sobre assumptes polítics porten a la participació o si, en sentit contrari, una major proclivitat participativa és el que estimula l'individu a intervenir en converses amb contingut polític (Klofstad, 2007). Anàlisis amb dades de secció creuada com les que es proposen en aquest treball resulten inadequades per resoldre aquest problema, a menys que s'estableixi el sentit de la causalitat de forma teòrica. Creiem però que existeix evidència suficient en la literatura per a assumir que la discussió constitueix un antecedent a la participació política. Anàlisis que adopten aproximacions longitudinals amb dades tipus panel així ho recolzen (Eveland 2004; Eveland et al, 2005; Eveland i Thomson, 2006; Klofstad 2007). Per tant, tenint presents les limitacions tècniques, en les nostres anàlisis assumirem el sentit unidireccional d'aquesta relació.

2.3.2- Interaccions socials online i participació política offline

Hem definit en pàgines anteriors les interaccions en les xarxes socials dels individus com aquells intercanvis casuals i informals que es donen en el dia a dia entre amics, familiars i companys de feina, entre altres. Tots aquests grups tenen en comú que estan formats per persones que no són desconegudes, sinó que existeixen vincles afectius més o menys intensos entre els membres de la xarxa que faciliten la generació de processos d'influència personal. Aquests mecanismes afectarien a la participació política

dels membres de la xarxa quan aquestes interaccions adopten un contingut polític, per exemple, a través d'una discussió sobre política en la qual es transmet informació.

Poden traslladar-se aquestes lògiques a l'esfera online? En realitat, l'analogia entre les interaccions socials de l'esfera virtual i l'esfera offline era descartada en els estudis inicials sobre aquests fenòmens. Més aviat es considerava que internet reduïa els contactes amb altres persones i suposaven un factor d'aïllament social (Kraut et al, 1998; Nie i Erbring, 2002). I en tot cas, es posava en dubte la capacitat de la comunicació online per reproduir els beneficis i els efectes de les interaccions presencials (Nie, 2001).

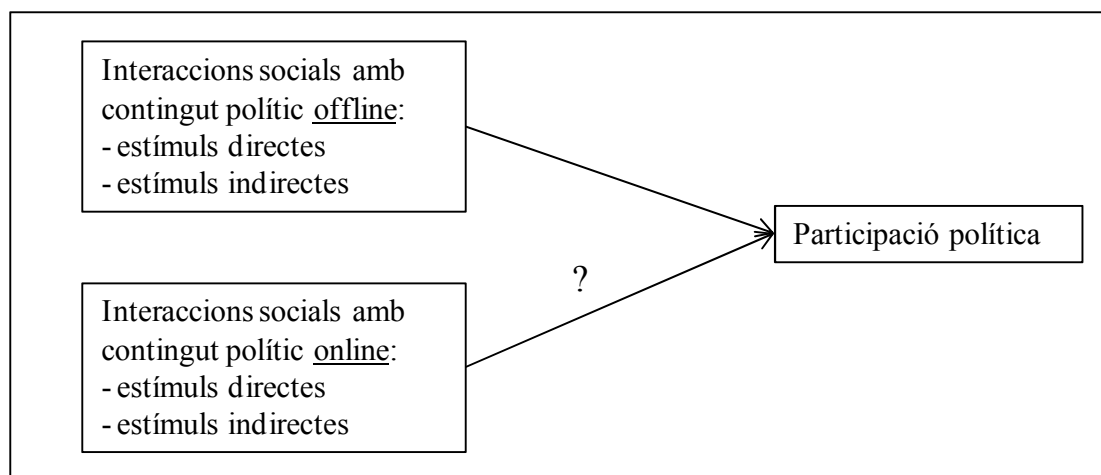
Malgrat això, aquestes postures ràpidament van donar pas a visions normalitzadores, que argumentaven que els mitjans digitals s'haurien integrat entre la resta de mecanismes que empra l'individu per a comunicar-se amb altres persones (Wellman i Hampton, 1999; Uslaner, 2004; Chadwick, 2006; Boase, 2008). Com en les trobades i converses que es donen a la feina, a casa o pel carrer, els usuaris d'internet interactuen online amb altres persones intercanviant missatges de correu electrònic, conversant en xats o fòrums de discussió o comentant aspectes de la vida diària a través de webs de xarxes socials com Facebook. I aquí també es tracta majoritàriament d'interaccions amb persones que no són desconegudes (di Gennaro i Dutton, 2007). Per tant, caldria esperar que els processos d'influència personal es reproduïssin en aquest escenari malnomenat "virtual".

De la mateixa manera, no hi ha motius per pensar que si a l'esfera offline aquestes interaccions adopten tot sovint un component polític, així sigui també quan aquestes tenen lloc a internet. En les converses que es produeixen en xats o webs de xarxes socials es poden donar discussions que comporten intercanvis d'opinions polítiques (Kushin i Kitchener, 2009). O per exemple, un missatge de correu electrònic pot contenir una sol·licitud expressa a participar en una activitat específica, com votar en unes eleccions o assistir a una manifestació. L'element relatiu a la influència pel caràcter informal de la comunicació no hauria de veure's alterat, ja que en el fons es tracta de les mateixes persones que formen part de la xarxa social offline de l'individu.

Per tant, sembla rellevant examinar si efectivament els mateixos mecanismes que ha detectat la literatura en termes de transmissió d'informació i valors (estímuls indirectes) i de reclutament (estímuls directes) es reproduïssin a internet. La pregunta d'investigació

en aquest sentit és la següent: quan les interaccions socials que tenen un component polític es duen a terme online, es produeixen els mateixos efectes sobre la participació política que s'han detectat en l'esfera offline? El següent esquema mostra de forma visual aquest interrogant:

Figura 2.7. Relacions entre les interaccions socials offline i online i la participació política.

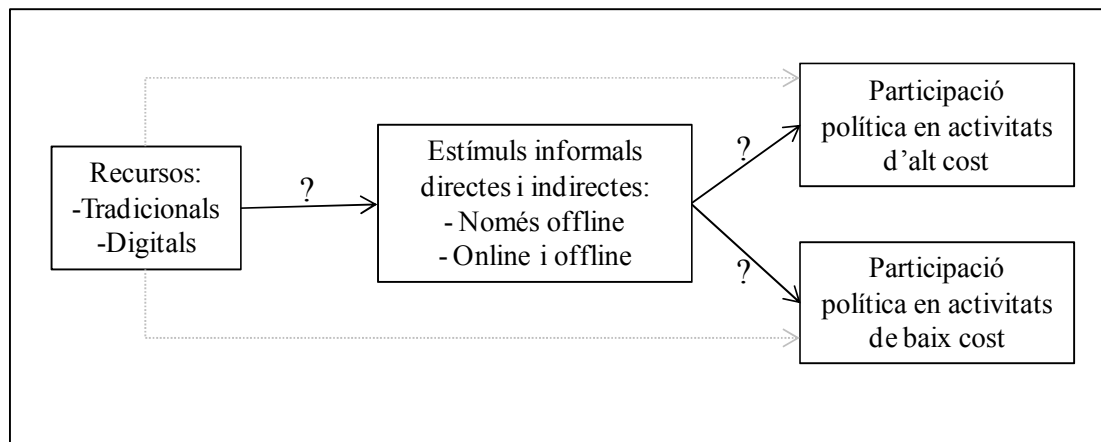
El capítol cinquè explora aquestes qüestions de forma exhaustiva. S'exposarà en major detall el debat que va culminar en un consens al voltant d'aquesta visió integradora dels mecanismes de comunicació interpersonal online i offline. Es presentaran a continuació dues formes d'interacció online amb contingut polític que poden produir efectes sobre la participació política de la mateixa manera que succeeix a l'esfera offline: les discussions sobre política online (estímul indirecte) i les sol·licituds expresses a la mobilització a través del correu electrònic (estímul directe). Comprovarem fins a quin grau es dona una integració en aquests dos casos amb els seus equivalents offline.

També volem comprovar quina relació s'estableix entre aquests mecanismes d'interacció informal amb contingut polític (online/offline) i la disposició de recursos. Com hem vist, la literatura que ha analitzat aquestes qüestions ha mostrat que el factor explicatiu de la participació política relatiu a les xarxes socials és un dels elements que permet desentrellar els efectes dels recursos. Donat que ens hem preguntat si existeix un nou recurs vinculat a l'ús d'internet (habilitats digitals) proposem afegir aquest nou element a l'anàlisi de les relacions directes i indirectes que s'estableixen entre els recursos, les xarxes socials i la participació política.

Finalment, volem corroborar aquí també els matisos que la literatura ha discutit en quant als efectes diferenciats sobre diferents tipus d'activitat participativa. Com hem vist, es tracta d'una qüestió en debat i que no ha estat resolta de manera satisfactòria. S'ha argumentat que els efectes de les xarxes socials podrien ser més accentuats en els casos en què l'activitat participativa resulta més costosa per al ciutadà (Leighley, 1990). Però els resultats empírics que han testat aquestes diferències no semblen recolzar aquesta hipòtesi (Leighley, 1990; Kenny, 1992). Argumentarem que en el cas de les interaccions que es donen online, resulta especialment rellevant recuperar aquesta distinció i comprovar si es verifica.

El capítol 5 analitzarà en profunditat aquest seguit d'interrogants, que es mostren de manera esquemàtica en el següent quadre:

Figura 2.8. Relacions entre els recursos tradicionals i digitals, les interaccions socials online i offline i la participació política en activitats d'alt i baix cost.

2.4- L'aproximació empírica

En aquest treball abordem les nostres preguntes d'investigació mitjançant la combinació de la reflexió teòrica i el contrast empíric d'una sèrie d'hipòtesis a través de mètodes d'anàlisi quantitativa amb dades d'enquesta. Aquesta aproximació però, no està exempta de limitacions. En el següent apartat oferim una panoràmica de les dades que

emprem en aquest estudi i a continuació comentem les limitacions vinculades a aquesta aproximació empírica.

2.4.1- Les dades i les variables

Les dades necessàries per a elaborar una recerca d'aquest tipus requereixen una combinació d'elements que no sempre és habitual en enquestes d'opinió pública. D'una banda, les enquestes han d'incloure bateries extenses d'indicadors clàssics en l'estudi de la participació política. Són necessàries variables relatives a la participació en diferents tipus d'activitats, així com mesures de les característiques dels individus en relació a actituds, percepcions, posició social, etc. En el cas espanyol existeixen diversos estudis que proporcionen aquest tipus de bateries de forma suficientment exhaustiva. És el cas per exemple de les diverses onades de l'Enquesta Social Europea, l'enquesta del projecte CID (Ciutadania, Implicació i Democràcia) de 2002 o l'enquesta "Ciutadania i Participació" del projecte ISSP (*International Social Survey Program*) realitzada l'any 2004.

D'altra banda però, és requisit indispensable que el mateix estudi inclogui indicadors relatius a l'ús d'internet d'una forma prou diversa com per poder examinar les nostres preguntes de forma rigorosa i minuciosa. Precisament, un dels problemes que va patir la recerca sobre internet en els primers anys del fenomen consistia en la manca de preguntes per una banda, o per l'altra, la inclusió de preguntes massa genèriques (utilitza o no internet) que no permetien desentrellar quines activitats específiques es realitzaven online i quins eren els seus efectes. A mida que el fenomen es generalitzava i s'incrementava la inquietud per estudiar-ne les característiques i conseqüències, el rang de preguntes es va anar ampliant (Bimber, 2000; Karakaya, 2005; Boulianne, 2009).

En una evolució similar, les preguntes relatives a l'ús d'internet han anat incorporant-se en enquestes a Espanya de forma paral·lela a la generalització del mitjà. Així, per exemple, la primera enquesta del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) en la que es pregunta per aquest fenomen és l'estudi 2269 de 1997. Es tractava encara d'una qüestió tan incipient, que la pregunta inicial en relació a internet n'oferia una definició i

plantejava si l'enqu Coastat n'havia sentit a parlar³⁸. Posteriorment, de forma recurrent diversos baròmetres han anat incorporant preguntes sobre la freqüència d'ús, els tipus d'usos que es realitzen (amb llistes més o menys exhaustives o simplificades) o el lloc d'accés. Aquestes dades resulten de gran utilitat per a examinar de forma descriptiva l'evolució i les característiques dels usos d'internet en la població espanyola. El capítol 3 n'ofereix una panoràmica per al període de la dècada 2000-2010.

Ara bé, en la majoria dels casos aquests estudis no estan destinats a l'anàlisi exclusiva d'aquest fenomen, i per tant el nombre i la diversitat de les variables disponibles no sempre és la més adequada per a una recerca com la que es proposa en aquest treball. Per exemple, de forma general no es presta atenció a activitats online amb contingut polític, com intercanviar missatges de correu electrònic amb opinions o informacions polítiques o accedir a determinades pàgines web amb un focus polític. És més, com hem vist, el tipus d'enquestes que possibiliten una aproximació empírica a les nostres preguntes d'investigació són aquelles que reuneixen en el mateix estudi bateries diverses i relativament exhaustives d'indicadors relatius als usos d'internet juntament amb mesures de característiques personals, recursos, actituds i comportaments polítics. És en la coincidència d'aquestes variables en el mateix estudi que es pot emprendre una anàlisi sistemàtica i exhaustiva del fenomen.

Per això, la major part de les anàlisis que es presenten en aquest treball es realitzen a partir de l'estudi 2736 del CIS. Es tracta d'una enquesta desenvolupada en el marc de la convocatòria anual del CIS de realització d'un mòdul d'enquesta i que va resultar en un conveni amb la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 2007. Es tracta de la primera enquesta representativa de la població espanyola en la qual s'incorporen detallats indicadors relatius a actituds, consum d'informació i participació política per una banda i accés i usos diversos d'internet per l'altra³⁹.

---

³⁸ L'enunciat de la pregunta (P18) era: "Me gustaría hacerle una serie de preguntas relacionadas con la red de comunicación llamada INTERNET, que permite conectar entre sí los ordenadores de todo el mundo a través de la línea telefónica. En primer lugar ¿podría decirme si había oído Ud. hablar de INTERNET antes de ahora?". El 86% declara haver-ne sentit a parlar, i d'acord amb la següent pregunta, només el 17% d'aquests l'havien fet servir en alguna ocasió.

³⁹ Malgrat això, l'estudi es va realitzar amb anterioritat a l'eclosió de les webs de xarxes socials com Facebook o de micro-blogging com Twitter. Aquest treball, per tant, no incorpora aquestes aplicacions en

El treball de camp d'aquest estudi es va realitzar mitjançant entrevistes personals a la llar entre els dies 11 d'octubre i 5 de novembre de 2007. La població a estudiar es basava en el conjunt de ciutadans i ciutadanes espanyols d'edat igual o superior a 18 anys (aquest univers és pràcticament equivalent a l'electorat espanyol, que al novembre de 2007 estava constituït per 33.709.414 ciutadans⁴⁰). El procediment de mostreig va consistir en una selecció inicial d'unitats de mostreig de forma aleatòria proporcional (mostreig estratificat de conglomerats on s'apliquen criteris de divisió territorial per comunitats autònomes i de mida de població). Els individus en aquestes unitats són seleccionats a partir d'un procediment per rutes aleatòries i de l'aplicació última de quotes per sexe i edat. A més, es va optar per incloure una sobre-representació de persones entre 18 i 40 anys, per tal de garantir la inclusió a la mostra d'un nombre apropiat d'usuaris d'internet.

En conjunt, aquest procediment de mostreig no proporciona una mostra aleatòria pura i per tant cal prendre les precaucions necessàries a l'hora d'interpretar els resultats d'anàlisis de tipus inferencial. En qualsevol cas, totes les anàlisis que es presenten en aquest treball apliquen les ponderacions proporcionades per corregir pels efectes del procés de mostreig, de forma que la composició de la mostra sigui comparable a la població que es pretén estudiar, com a mínim en relació als indicadors emprats en el càlcul dels pesos.

---

les seves hipòtesis i anàlisis. I per tant, les interpretacions dels resultats de la recerca es limiten al període previ al seu sorgiment i expansió. Les dades d'enquesta que inclouen les webs de xarxes social entre les seves preguntes són encara molt limitades a Espanya i, en tot cas, no incorporen de forma simultània el seguit d'indicadors relatius a la participació política que la nostra recerca requereix. Per exemple, les webs de xarxes socials apareixen a l'estudi panel realitzat pel CIS abans i després de les eleccions generals de 2011 (estudi 7711) que no incorpora una bateria prou extensa de mesures relatives a formes de participació no electoral. El mateix succeeix amb el baròmetre de juny de 2012 (estudi 2948). El maig de 2011, el CIS va dur a terme un estudi sobre les actituds envers les tecnologies de la informació i la comunicació amb àmplies i detallades bateries sobre usos polítics i no polítics d'internet, incloent-hi les webs de xarxes socials (estudi 2889). Un cop més, malauradament, aquesta enquesta no incorpora indicadors relatius a formes no electorals de participació. A més, la mostra es limita a joves d'entre 15 i 29 anys.

⁴⁰ Font: Oficina del cens electoral i Institut Nacional de Estadística. La xifra equival al cens d'espanyols residents a Espanya a 1 de novembre de 2007.

<http://www.ine.es/ss/Satellite?c=Page&cid=1254735793323&pagename=CensoElectoral%2FINELayout&L=0> (amb accés a gener de 2012).

Als annexos es proporciona el qüestionari complet d'aquest estudi i les codificacions que s'han aplicat a les diverses variables emprades en les anàlisis. La següent taula descriu les característiques d'aquesta i de la resta d'enquestes emprades en aquest treball:

Taula 2.1: Enquestes utilitzades en les diverses anàlisis d'aquest treball⁴¹

Estudi	Nom	Data	Mida mostra ^a
CIS 2.398	Barómetro septiembre 2000	Setembre 2000	2.498
CIS 2.429	Barómetro septiembre 2001	Setembre 2001	2.488
CIS 2.450	Ciudadanía, participación y democracia	Abril 2002	4.252
CIS 2.540	Latinobarómetro 2003	Octubre 2003	2.495
CIS 2.554	Barómetro enero 2004	Gener 2004	2.489
CIS 2.620	Latinobarómetro 2005	Octubre 2005	3.033
CIS 2.663	Latinobarómetro 2006	Novembre 2006	2.476
CIS 2.681	Barómetro marzo 2007	Març 2007	2.498
CIS 2.736	Internet y participación política	Novembre 2007	3.716
CIS 2.741	Latinobarómetro 2007	Novembre 2007	2.428
CIS 2.754	Barómetro febrero 2008	Febrer 2008	2.470
CIS 2.777	Latinobarómetro 2008	Desembre 2008	2.471
CIS 2.794	Barómetro marzo 2009	Març 2009	2.745
CIS 2.806	Barómetro junio 2009	Juny 2009	2.482
CIS 2.834	Barómetro abril 2010	Abril 2010	2.479
CIS 2.836	Barómetro mayo 2010	Maig 2010	2.483

^a En tots els casos, l'univers és la població espanyola de 18 anys o més.

⁴¹ Totes les enquestes del CIS emprades en aquesta recerca (incloses les matrius de dades, qüestionaris, i la fitxa tècnica amb els detalls sobre procediments de mostreig i càlculs de ponderacions) estan disponibles de forma gratuïta al catàleg d'enquestes del CIS:

http://www.cis.es/cis/opencms/CA/1_encuestas/catalogoencuestas.html (amb accés a gener de 2012).

En el cas específic de l'estudi 2.736, la documentació i arxius es troba aquí:

http://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/resBusqueda.jsp?nEstudioMin=2736&nEstudioMax=2736&mesIni=&anioIni=&mesFin=&anioFin=&muestraIni=&muestraFin=&publicado=3&cualitativo=3&ptitulo=&pcontenido=&ambito=0&universo=0&sexo=0&edad=0&btnBuscar=Buscar (amb accés a gener de 2012).

2.4.2- Les limitacions de l'anàlisi empírica.

Com hem mencionat, l'anàlisi empírica a partir de dades d'enquesta comporta una sèrie de limitacions. Aquestes es refereixen, en primer lloc, a la capacitat de les tècniques estadístiques per determinar adequadament el sentit i especialment la naturalesa de les relacions de causalitat entre dos fenòmens. Una altra limitació de les nostres dades consisteix en els biaixos que es poden produir quan, per condicionants de les preguntes de recerca, s'analitza una part específica de la mostra, en el nostre cas, la dels usuaris d'internet. A continuació es repassen aquestes qüestions.

Endogeneïtat. Aquest problema es basa en les limitacions de l'anàlisi quantitativa quan s'assumeix l'existència de relacions lineals entre dues variables segons un ordre de causalitat que no es pot determinar estadísticament. Quan s'empren dades de secció creuada, la medició de les variables es du a terme de forma simultània i això implica que no es disposa d'informació sobre l'ordre temporal dels elements mesurats. Contràriament al mètode experimental, en l'anàlisi d'enquestes d'aquest tipus la variable independent no ha estat modificada sota control de la investigadora i per tant no es pot determinar realment si un element és anterior a un altre. Per exemple, no podem comprovar si les actituds són prèvies als comportaments o el seu desenvolupament no és més que una conseqüència de determinades accions. En definitiva, no hi ha manera de saber si la variable dependent (participació) és, en realitat, un antecedent o causa de la variable independent (ús d'internet). I llavors, no es pot determinar amb les dades disponibles l'existència de relacions de causalitat entre les variables en el sentit que s'estableix en les hipòtesis. Per tant, estrictament, les nostres anàlisis al llarg d'aquest treball reflecteixen relacions de tipus associatiu. I en tot cas, el sentit de la relació es determina a partir d'assumpcions teòriques prèvies, d'evidència generada en altres estudis amb dades apropiades o d'interpretacions subjectives posteriors.

Biaix de selecció. Aquest problema sorgeix quan la selecció de la mostra es produeix de forma que afecta a la distribució de la variable dependent que es pretén analitzar. Quan la selecció de la mostra no és totalment aleatòria i independent sinó que respon a una sèrie de factors que alhora estan relacionats amb l'objecte d'estudi, les estimacions es poden

veure esbiaixades. En el nostre cas, tot sovint ens interessa estudiar el comportament dels usuaris d'internet. Si seleccionem aquest segment com a submostra a analitzar, aquesta selecció no ha estat efectuada de forma aleatòria. La proporció de participants entre els usuaris d'internet serà més elevada en general i per tant, estarem estudiant una mostra que no és representativa de la població en quant a les proporcions reals de ciutadans que participen políticament. En aquest tipus de mostra, anomenada "truncada", l'anàlisi de la relació entre determinats usos d'internet (o qualsevol altra variable) i la probabilitat de participar resultarà en estimacions a l'alça (Winship i Mare, 1992). I per tant, correm el risc de sobrestimar la magnitud dels efectes obtinguts.

Existeixen diverses solucions a aquest problema. El primer d'ells consisteix a analitzar tota la mostra i no únicament la submostra d'usuaris. Sempre i quan aquesta opció és possible, donades les hipòtesis que es volen comprovar, és la preferida en aquesta recerca. El problema que pot derivar d'aquesta estratègia però és que els resultats de les nostres anàlisis estiguin revelant diferències entre usuaris i no usuaris d'internet en funció de les seves característiques prèvies, més que pel fet d'usar internet (efectes espuris). Existeixen diverses formes per corregir aquests efectes. El principal d'ells es basa en dur a terme anàlisis multivariants on es controli per un nombre suficient de predictors. Però s'assumeix el risc de deixar fora d'un model variables clau que no han estat mesurades o considerades. Una altra solució passa per transformar qualsevol variable relativa a l'ús d'internet de forma que els no usuaris i els usuaris siguin separats de forma identificable en l'estimació dels efectes⁴². Cal tenir en compte però que aquestes transformacions poden actuar en detriment de la parsimònia i l'eficiència dels models.

Quan no és possible dur a terme una anàlisi del conjunt de la mostra, una solució consisteix a aplicar models de selecció, que tenen en compte en la seva especificació el biaix de selecció del grup que es pretén observar. En el capítol 3 es pot veure un exemple en el qual es va dur a terme un model de selecció de Heckman. En tot cas, l'estratègia a la qual es recorre en aquest treball consisteix a replicar els models adoptant diverses estratègies: anàlisi de la mostra completa en comparació amb anàlisi de la submostra o de

---

⁴² Per exemple, en comptes d'emprar una variable continua sobre la realització d'un nombre determinat d'activitats online, es poden separar les diverses categories de manera que els no usuaris es trobin separats dels usuaris que realitzen 0 activitats. El capítol 4 ofereix una anàlisi en la qual es va optar per aquesta opció.

models de selecció. Si els resultats en aquestes anàlisis són equivalents, s'opta per oferir els resultats de la mostra completa i en la seva versió més simple.

Capítol 3.- Recursos online i participació política offline

Els recursos són un element fonamental per comprendre perquè alguns ciutadans participen i altres no ho fan. Participar comporta uns costos que l'individu ha d'assumir. Disposar de diners, capacitats cognitives o cíviques o temps lliure constitueixen els recursos que permeten fer front a aquests costos. Com hem vist, cada activitat participativa té una estructura de costos pròpia de forma que determinats recursos resulten especialment rellevants. Per tant, aquells individus que disposen d'aquests recursos específics tindran una major probabilitat de participar en aquestes activitats concretes. Alhora, una acumulació de recursos afavoreix la participació en repertoris més amplis o amb major freqüència.

La relació entre els recursos i la participació política ha estat àmpliament explorada en diversos contextos, assolint resultats generalitzables i robustos. En els darrers anys però l'emergència i extensió de l'ús d'internet suposa una novetat que ha portat a plantejar la necessitat de revisar aquest model. No es posen en dubte els mecanismes causals ni les lògiques que fonamenten aquest component explicatiu bàsic de la participació política. En tot cas, sorgeix un nou interrogant que planteja si existeix un nou tipus de recurs vinculat a l'ús d'internet que tindria un impacte sobre el fet que els individus esdevinguin actius políticament.

Aquesta pregunta resulta especialment rellevant quan l'objecte d'estudi és la participació que es desenvolupa íntegrament online: contactar amb un polític a través del correu electrònic, adherir-se a un manifest online, realitzar una donació online, etc. En aquests casos, el fet d'utilitzar internet constitueix, en primer terme, una condició necessària. Llavors, un cop online, calen els coneixements i les capacitats apropiats per tal de fer servir les aplicacions necessàries (correu electrònic, connexions segures per a transaccions econòmiques, etc.) o en general per saber moure's a través de la xarxa. Es tracta d'un nou tipus d'habilitat que actuaria com un recurs amb impacte sobre la participació online seguint la mateixa lògica que els recursos tradicionals en relació a la participació offline (Delli Carpini, 2000; Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Gibson et al, 2005; di Gennaro i Dutton, 2006; Anduiza et al, 2010).

Menys explorada en canvi ha estat la relació entre aquest nou tipus de recurs i la participació que no es desenvolupa en xarxa. Resulta evident que no és una condició necessària el fet d'utilitzar internet per tal de prendre part en una manifestació, comprar productes deliberadament per motius polítics al supermercat, signar en una recollida de firmes pel carrer o votar al col·legi electoral, per exemple. El fet de no ser usuaris d'internet no suposa que part dels ciutadans estiguin exclosos de la possibilitat de dur a terme qualsevol d'aquestes activitats. Malgrat això, les noves habilitats digitals podrien igualment contribuir a assumir determinats costos donat que aporten recursos que permeten identificar i processar els motius que promouen la participació política i també intervenen en la capacitat per exercir la participació de forma més eficient. La pregunta d'investigació que guia aquest capítol se centra per tant en aquesta pregunta menys explorada: tenen les noves habilitats digitals un impacte sobre la participació política “offline”?

En la primera part d'aquest capítol explorarem què són i com es mesuren les habilitats digitals. Per fer això ens haurem de remetre als estudis que han analitzat la divisió digital i la seva evolució. La rellevància d'aquest fenomen com a objecte d'estudi es fonamenta en la preocupació pel fet que una estratificació social en l'accés a les eines i aplicacions digitals comporta una distribució desigual de les oportunitats que aquestes ofereixen. Aquestes implicacions són traslladables també a l'àmbit polític en forma de “divisió democràtica”, segons la qual una part de la ciutadania quedaria exclosa de recursos i oportunitats per a la participació política (Norris, 2001: cap.11; Min, 2010). En primer terme per tant, explorarem l'abast d'aquest fenomen a Espanya i la seva evolució.

A continuació, un cop confirmada l'existència d'una estratificació digital també a Espanya, desenvoluparem una sèrie d'hipòtesis que relacionen la disposició d'aquestes habilitats i la participació política. Els nous recursos digitals poden tenir un impacte sobre el fet de participar en un repertori més ampli d'activitats o de fer-ho en determinades activitats en funció de la seva estructura de costos. Comprovarem empíricament les nostres hipòtesis i conclourem que, tot i confirmar-se l'existència d'un efecte positiu d'aquest nou tipus de recurs, les desigualtats participatives es veuen reforçades per les desigualtats digitals.

3.1- De la divisió digital a les habilitats digitals.

L'expressió divisió digital es refereix a la distinció existent en les societats actuals entre aquells que accedeixen a les tecnologies de la informació i la comunicació i els que no ho fan⁴³. Aquesta divisió constitueix un factor de desigualtat donat que el segment dels exclosos respon a un perfil d'individu menys privilegiat en relació a la seva posició social. De forma sistemàtica quan s'ha analitzat el fenomen en diferents contextos, s'han detectat menors nivells d'accés i ús de tecnologies de la informació i la comunicació entre les dones, les persones d'edat avançada, els membres de minories ètniques i els individus amb nivells d'estudis i ingressos més baixos (Norris, 2001; Hargittai, 2003; Mossberger et al, 2003; Chen i Wellman, 2004; Di Maggio et al, 2004; Katz i Rice, 2005; Chadwick, 2006; Mossberger et al, 2008; Mossberger, 2009; van Dijk, 2009). Per tant, existeix una relació entre la disposició de recursos tradicionals i el fet d'accedir a les noves tecnologies, de manera que una part de la societat queda sistemàticament exclosa de l'aprofitament de les oportunitats que aquestes ofereixen⁴⁴. La divisió digital es converteix així en “desigualtat digital” (Hargittai, 2003).

Recentment però, el caràcter dicotòmic d'aquesta conceptualització ha estat motiu de crítica (Di Maggio i Hargittai, 2001; Mossberger et al, 2003: cap. 1; Di Maggio et al, 2004; Selwyn, 2004; Hargittai, 2003, 2005 i 2009; van Dijk, 2006 i 2009). En paraules de van Dijk, “one of the most confusing myths produced by popular ideas about the digital divide is that people are either in or out, included or excluded” (2006: 227). Es posa en dubte el determinisme tecnològic d'aquesta dicotomia absoluta, que implicaria que simplement proporcionant accés a la tecnologia a la totalitat de la població s'acabaria amb els problemes que aquestes desigualtats comporten en termes socials i econòmics. Si això fos així, el propi reemplaçament generacional comportaria la progressiva eliminació d'aquesta font de desigualtat. Malgrat això, no està tan clar que en una hipotètica situació

---

⁴³ La literatura s'ha interessat també per les divisions existents entre països, que Norris anomena “divisió global” (2001).

⁴⁴ Veure la tipologia d'oportunitats tecnològiques que proposa van Dijk (2006: 223). Segons aquest autor, les oportunitats tecnològiques poden tenir un caràcter material (recursos i capital econòmic, cultural, etc.) o immaterial (llibertat) i alhora poden afectar a aspectes socials (que inclouen la participació política) o educatius. Per la seva banda, Selwyn (2004) es refereix al “capital tecnològic”, que pot ser de tipus econòmic, cultural o social.

d'accés universal, les desigualtats no persisteixin (Norris, 2001: 11-12; Hargittai, 2003; Adams i Fitch, 2006; Mossberger, 2009).

En aquest sentit, en primer lloc, s'ha abandonat l'assimilació dels conceptes d'accés i ús. Disposar d'accés físic a eines tecnològiques és una condició necessària per al seu ús, però no suficient. Per exemple, moltes llars disposen d'ordinador i connexió a internet, però això no implica que tots els seus membres els utilitzin. Diversos estudis han demostrat l'existència d'una sèrie d'actituds i motivacions que expliquen la decisió d'utilitzar la tecnologia, o de rebutjar-la malgrat tenir-ne accés. Dutta-Bergman (2002) mostra com les orientacions positives cap a les innovacions tecnològiques o el consumisme tenen un impacte positiu sobre el fet d'utilitzar internet. En sentit contrari, la psicologia analitza fenòmens com la "tecnofòbia" o l'ansietat vinculada al desconeixement sobre informàtica en tant que factors inhibidors de l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (Rockwell and Singleton, 2002). A banda d'elements psicològics o actitudinals, Hargittai (2003) menciona també la importància de la qualitat dels mitjans tècnics disponibles, l'autonomia en l'accés (ubicació accessible i capacitat per accedir-hi sense impediments) i l'existència d'una xarxa de suport (persones a les quals recórrer per sol·licitar assistència o que simplement fomenten l'ús).

En segon lloc, un cop l'accés ha estat assolit, existeix una nova dimensió de la divisió digital que es basa en les capacitats desiguals dels usuaris per emprar les eines i aplicacions de l'entorn online. Malgrat que l'extensió d'internet ha vingut acompanyada d'un augment progressiu en l'usabilitat de les seves aplicacions, fer ús d'aquest mitjà de forma efectiva i eficient requereix generalment certs nivells de sofisticació o habilitats digitals⁴⁵ (Di Maggio i Hargittai, 2001; Krueger, 2002; Hargittai, 2003; Selwyn, 2004; Best i Krueger, 2005; Chadwick, 2006: 75; van Dijk, 2006). Disposar de majors habilitats d'aquest tipus permet per tant assolir l'aprofitament de les oportunitats tecnològiques.

Amb l'excepció dels resultats obtinguts per Krueger (2002), de forma general la literatura ha detectat que les habilitats digitals estan distribuïdes de forma desigual entre els usuaris,

---

⁴⁵ Anomenades també habilitats online (Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Anduiza et al, 2010), habilitats d'internet (Gibson et al, 2005; Chadwick, 2006; Min, 2010), habilitats tecnològiques (Mossberger et al, 2008) o capacitat tecnològica (Mossberger et al, 2003; Di Maggio et al, 2004). Hargittai per la seva banda empra diverses d'aquestes denominacions, sovint indistintament (Hargittai, 2003, 2005, 2009 i 2010).

essent els segments més privilegiats en termes socioeconòmics els que desenvolupen una major sofisticació a la xarxa (Di Maggio i Hargittai, 2001; Cho et al, 2003; Chadwick, 2006; Mossberger et al, 2008; Hargittai, 2010). Per tant, l'aprofitament de les oportunitats digitals també és desigual en funció d'aquest factor: "These individuals [those who are young and high in socioeconomic status] may be particularly efficient in using the internet to satisfy the needs that they were seeking to fulfil" (Cho et al, 2003: 57). Estudis recents han demostrat que entre el segment dels més joves la posició social també condiciona el nivell d'habilitats digitals, de forma que les desigualtats no tendrien a desaparèixer sinó que s'estarien perpetuant (Hargittai, 2010).

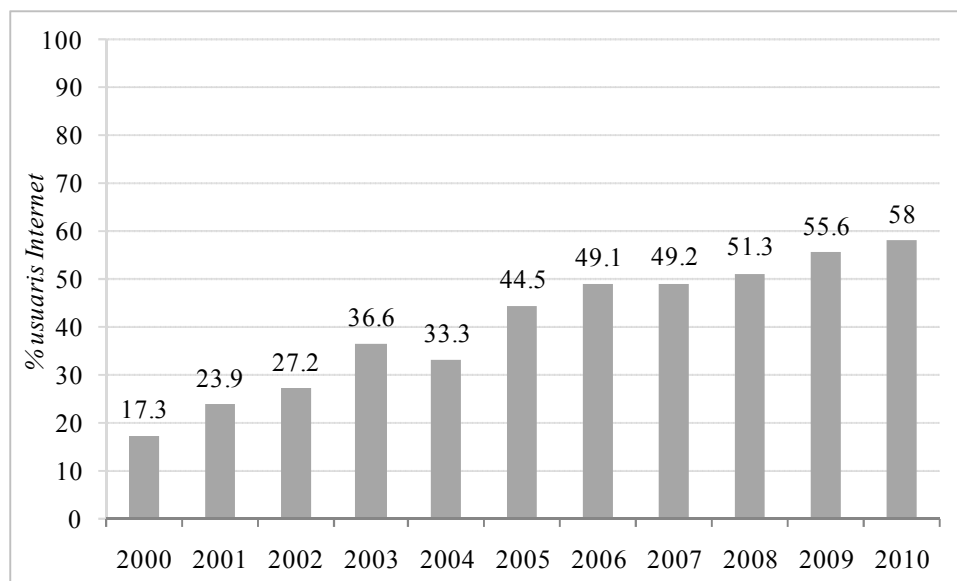
Per tant, d'una banda, els recursos tradicionals condicionen l'accés a internet (divisió digital bàsica) i un cop online, existeixen també diferències en les habilitats per utilitzar d'una forma eficaç i profitosa el seguit d'aplicacions i eines que ofereix la xarxa. Es dona per tant una estratificació digital en tres estrats: els no usuaris d'internet, els usuaris poc sofisticats i els usuaris sofisticats. El tercer segment seria el que més oportunitats extrauria del seu ús de la xarxa. I llavors, aquesta situació de desigualtat es traslladaria també a l'àmbit polític, donat que els privilegiats estarien emprant els nous recursos digitals en la seva activitat política (Norris, 2001; Mossberger et al, 2003; Chadwick, 2006).

Abans d'abordar la relació entre aquest nou recurs i la participació política, en el següent apartat descriurem la situació i evolució del fenomen de l'estratificació digital a Espanya. Presentem en primer lloc dades relatives al primer nivell de divisió digital (distincions entre usuaris i no usuaris) al llarg de la dècada dels 2000, mostrant les desigualtats existents en funció d'una sèrie de característiques individuals. A continuació explorem el segon nivell relatiu a les desigualtats en les habilitats digitals dels usuaris d'internet. Això ens permetrà alhora descriure la medició d'aquest nou recurs, que serà emprat en les anàlisis posteriors en les quals abordem la pregunta d'investigació relativa al seu impacte sobre la participació política.

3.1.1- Evolució de la divisió digital bàsica a Espanya: recursos i ús d'internet durant la dècada 2000-10.

El gràfic 3.1 mostra l'evolució en el percentatge d'usuaris d'internet a Espanya d'acord amb dades d'estudis del CIS de la darrera dècada:

Gràfic 3.1: evolució del percentatge d'usuaris d'internet a Espanya, 2000-2010.

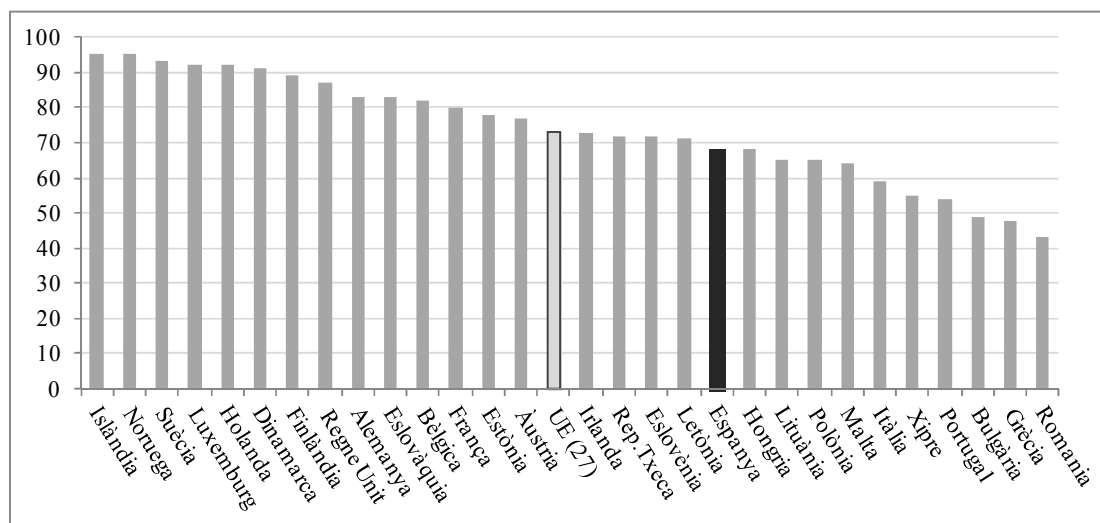

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2681, 2736, 2741, 2754, 2777, 2794, 2806, 2834 i 2836. Els detalls sobre la data, mostra i població dels estudis es mostra a la taula 2.1.

Nota: En els anys en què hi ha més d'un estudi, es mostra la mitjana de tots ells. La definició d'usuari d'Internet pot variar d'una enquesta a una altra. En alguns casos fa referència al fet d'haver utilitzat Internet en els darrers 3 mesos (2736), en els darrers 12 mesos (2794, 2806, 2834, 2836) o sense especificar un termini (2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2681, 2741, 2754, 2777).

Com es pot apreciar al gràfic 3.1, el percentatge d'usuaris d'internet a Espanya ha crescut al llarg de la darrera dècada de forma considerable. Si bé l'any 2000 menys d'un 20% de la població havia utilitzat internet, aquesta xifra ja supera el 50% des de 2008. El període de creixement més accentuat s'observa durant la primera meitat de la dècada. Malgrat això, Espanya se situa encara entre els països d'Europa amb menors nivells de connexió a internet, tal i com mostra el següent gràfic.

Gràfic 3.2. Percentatge d'usuaris d'internet per països, Europa, 2010.

Nota: es mostra el percentatge d'usuaris (individus de 16 a 74 anys) a qualsevol lloc (llar, feina, etc.) i per qualsevol ús. Font: dades de Eurostat, disponibles a: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tin00011>.

Segons dades d'Eurostat per 2010, Espanya s'ubica en un grup conformat per països del sud o de l'est d'Europa⁴⁶. El percentatge d'usuaris d'internet en els països d'aquest grup constitueix aproximadament la meitat del percentatge als països del nord d'Europa, com Islàndia, Noruega o Suècia. Per tant, s'espera que el procés de creixement en nombre d'usuaris tingui encara recorregut en països com Espanya, mentre que en els que ja experimenten nivells d'accés a Internet gairebé universals s'estigui produint un procés d'estancament (Chen i Wellman, 2004)⁴⁷.

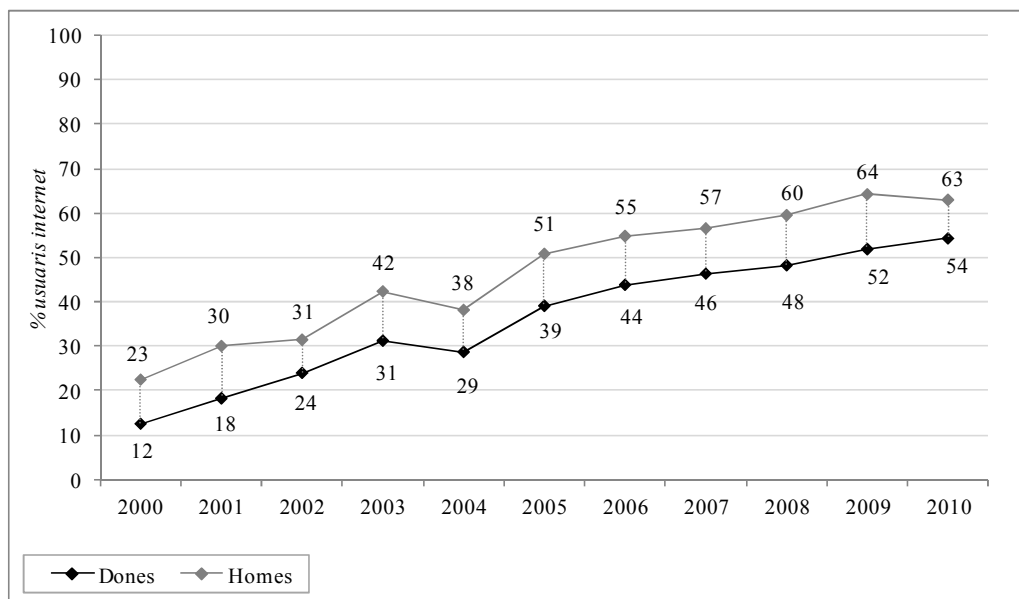
Desigualtat per gènere. La divisió digital basada en el gènere s'ha observat a tots els contextos en què ha estat analitzada: sistemàticament entre els homes hi ha un percentatge

⁴⁶ La dada per Espanya proporcionada per Eurostat difereix respecte de la dada obtinguda a partir dels estudis del CIS el mateix any en 10 punts percentuals (gràfic 3.1). Una possible explicació resideix en el fet que Eurostat inclou individus entre 16 i 74 anys mentre que les enquestes del CIS inclouen en la mostra a persones de 18 anys o més. En qualsevol cas, aquesta diferència no modifica la ubicació d'Espanya entre els països amb menor percentatge d'usuaris d'internet i per sota de la mitjana de la UE.

⁴⁷ Segons dades de "Internet World Stats", el creixement en la taxa d'accés a Internet és molt més elevat en els països del sud i est d'Europa. Veure: <http://www.internetworldstats.com/stats9.htm#eu> (accedit novembre de 2010).

major d'usuaris d'internet que entre les dones. Per tant, els homes tenen un major accés als instruments i potencials usos de la xarxa. Espanya no és una excepció i aquest biaix també existeix. És més, no sembla que la divisió digital per gènere hagi variat al llarg de la darrera dècada, malgrat l'augment en la proporció de la població amb accés a la xarxa. El gràfic 3.3 mostra com la diferència en el percentatge d'usuaris d'internet entre els homes i entre les dones es manté de forma constant al voltant dels 10 punts al llarg de la dècada dels 2000.

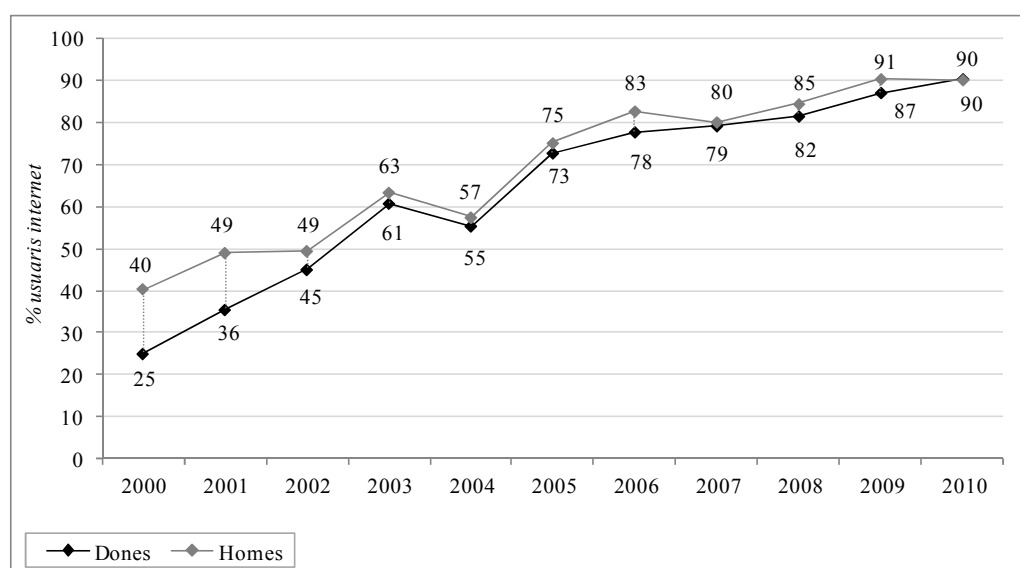
Gràfic 3.3: Percentatge d'usuaris d'internet per sexe, 2000-2010.

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2736, 2777, 2806, 2834.

A la vista d'aquest gràfic, no sembla que la divisió digital pel que fa al gènere tendeixi a desaparèixer en el temps. Malgrat això, si observem les dades relatives als homes i dones de fins a 35 anys d'edat, veiem com aquestes diferències, que existien als primers anys de la dècada, es redueixen considerablement. El següent gràfic mostra aquestes tendències.

Gràfic 3.4: Percentatge d'usuaris d'internet de fins a 35 anys d'edat per sexe, 2000-2010.

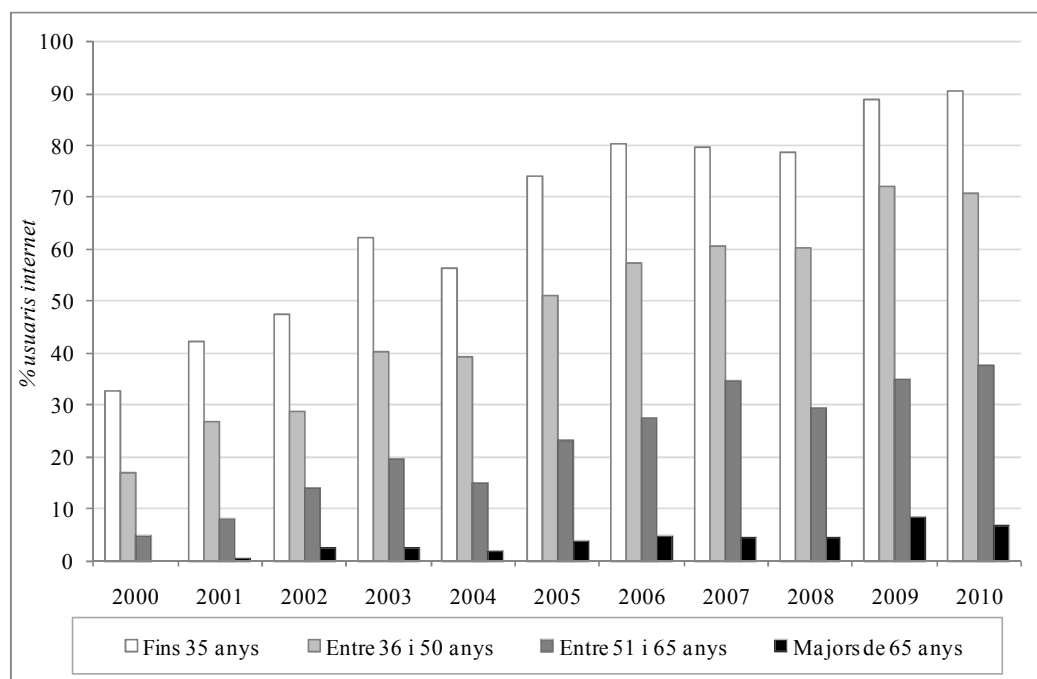
Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2736, 2777, 2806, 2834.

Com es pot observar, no es pot dir que entre els més joves existeixi una desigualtat en l'accés a internet basada en el gènere: homes i dones accedeixen a la xarxa en proporcions similars. Aquesta dada ens permet concloure que el reemplaçament generacional portarà paulatinament a una desaparició d'aquest factor de desigualtat. De fet, anàlisis d'aquest fenomen a altres contextos, com als Estats Units i altres països d'Europa occidental, mostren una tendència a la desaparició de la desigualtat en l'ús d'internet per gènere (van Dijk, 2006: 225; Mossberger et al, 2008: 105).

Desigualtat per edat. Les tecnologies de la informació i la comunicació constitueixen un element de normalitat en la vida de la gent jove, que no ha hagut d'incorporar-les, sinó per la qual ja han format part de la seva quotidianitat des dels processos de socialització més primerencs. Els joves constitueixen el segment que més atret se sent per les tecnologies: mentre que el 76% dels individus entre 18 i 35 anys afirma tenir força o molt interès per les innovacions tecnològiques, aquesta xifra es redueix a mesura que augmenta l'edat (entre els majors de 65 anys és només del 32%)⁴⁸. El següent gràfic mostra l'evolució del percentatge d'usuaris per grups d'edat a Espanya:

⁴⁸ Font: estudi CIS 2736, any 2007.

Gràfic 3.5: Percentatge d'usuaris d'internet per edat, 2000-2010.

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2736, 2777, 2806, 2834.

Nota: l'edat mínima és de 18 anys.

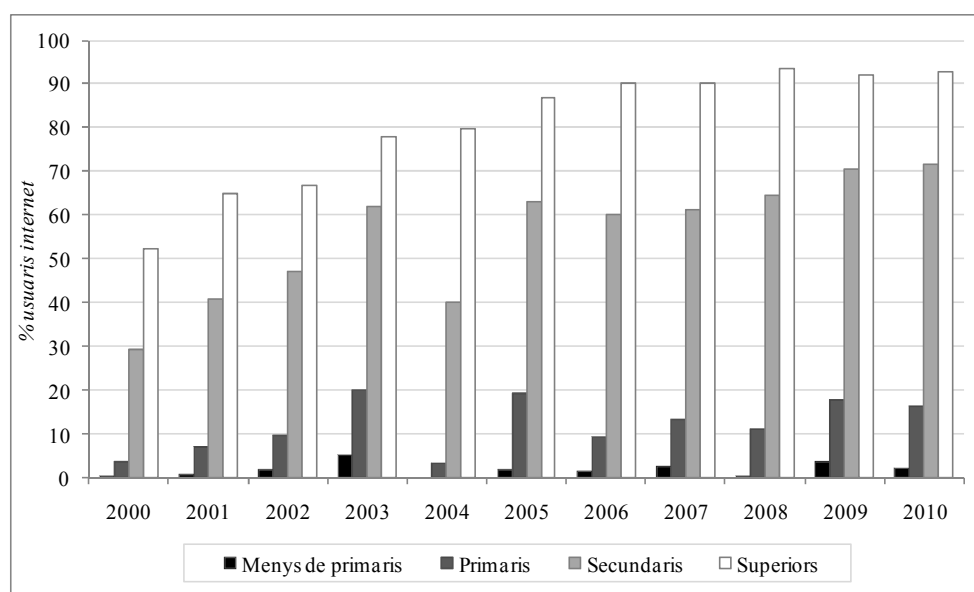
Com es pot apreciar al gràfic, les diferències en l'accés a internet per grups d'edat són molt clares. D'una banda, observem que entre el segment dels joves de fins a 35 anys hi ha, de forma permanent, el percentatge més elevat de persones que utilitzen internet. Aquest grup parteix d'uns nivells d'accés a internet per sobre del 30% l'any 2000, xifra que experimenta un creixement considerable al llarg de la dècada: al 2010 més del 90% dels joves accedeixen a la xarxa. En el següent segment, el de persones entre 36 i 50 anys, els percentatges són més baixos. Malgrat això, en aquest grup el procés de creixement en l'evolució de la proporció d'usuaris d'internet és més accentuat que en l'anterior. Entre el 2000 i el 2010, el percentatge d'usuaris es quadruplica, passant del 17% al 2000 al 71% al 2010. Per últim, en els dos grups d'edat a partir dels 50 anys s'observen xifres de penetració d'internet clarament inferiors, que en cap cas superen el 40% per als individus entre 51 i 65 anys i el 10% en el dels majors de 65 anys. Tot i que s'aprecia en tots dos casos una evolució incremental d'aquest percentatge en el temps, aquesta tendència sembla més lenta que pels grups més joves.

Desigualtat per nivell d'estudis. Quan s'analitzen les dades d'usuaris d'internet per nivells d'estudis també s'observen diferències destacables. El gràfic 3.6 mostra com el

percentatge d'accés entre aquells individus amb estudis superiors és el més elevat, amb xifres que assoleixen o superen el 90% des del 2006. Tot i mostrar percentatges més baixos, la proporció d'usuaris d'internet entre els que tenen estudis secundaris ha experimentat un creixement considerable al llarg de la dècada. Al 2010, prop del 70% d'aquest segment accedeix a la xarxa. Aquests dos grups destaquen sistemàticament per sobre dels que tenen nivells d'estudis inferiors (primaris o menys), que es veuen clarament afectats per la divisió digital sense que s'observi una pauta de creixement al llarg de la dècada.

Gràfic 3.6: Percentatge d'usuaris d'internet per nivell d'estudis, 2000-2010.

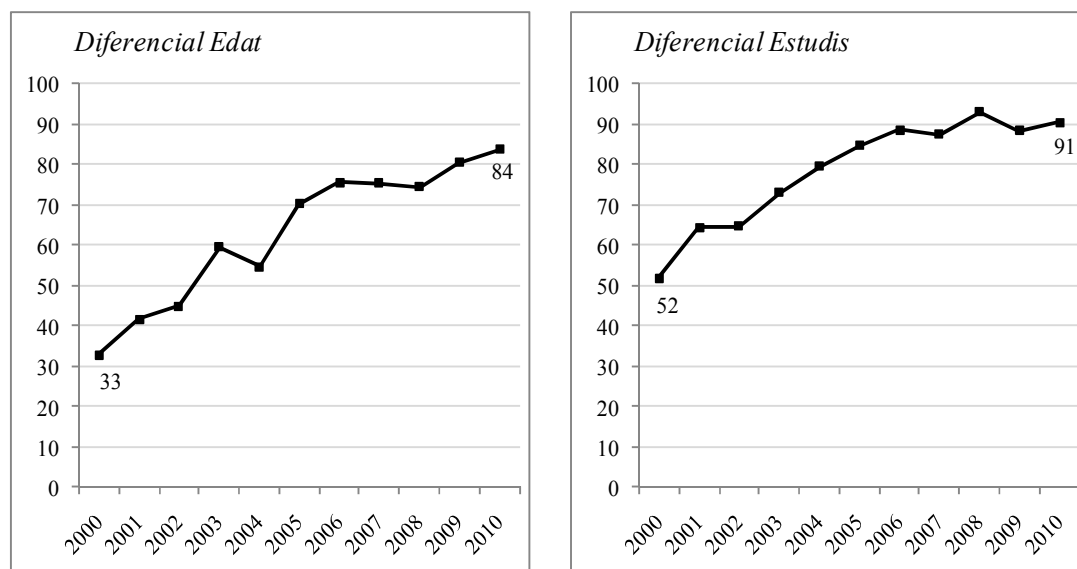

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2736, 2777, 2806, 2834.

Del gràfic 3.6 destaca que les diferències no semblen tendir a desaparèixer amb el temps ja que l'evolució incremental és desigual per als diferents grups. Aquest fenomen també l'hem observat en el cas de l'edat (gràfic 3.5). Els següents gràfics pretenen il·lustrar l'evolució de la desigualtat entre grups d'edat i entre grups amb diferents nivells d'estudis. Es mostra la diferència entre els percentatge d'usuaris d'internet en els segments extrems per a cada any: percentatge del grup més jove en comparació amb el de major edat i percentatge de persones amb estudis superiors en comparació amb el d'aquells que tenen un nivell inferior a primària. En cas d'igualtat, aquestes diferències equivaldrien a 0, i en situació de màxima desigualtat, la diferència entre ambdós grups seria del 100%. Per tant, si la divisió digital tendís a desaparèixer amb el temps, aquestes

diferències haurien d'anar-se reduint, aproximant-se al valor 0. Malgrat això, observem en els gràfics següents que es dona el fenomen contrari:

Gràfics 3.7 i 3.8: Diferències en els percentatges d'usuaris d'internet dels grups extrems per edat i nivell d'estudis, 2000-2010.

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2398, 2429, 2450, 2540, 2554, 2620, 2663, 2736, 2777, 2806, 2834.

Nota: Es mostren les diferències en percentatges entre el grup d'edat de fins a 35 anys i el grup d'edat major de 65 anys en el primer gràfic, i entre el grup que té estudis superiors i el que té menys d'estudis primaris en el segon.

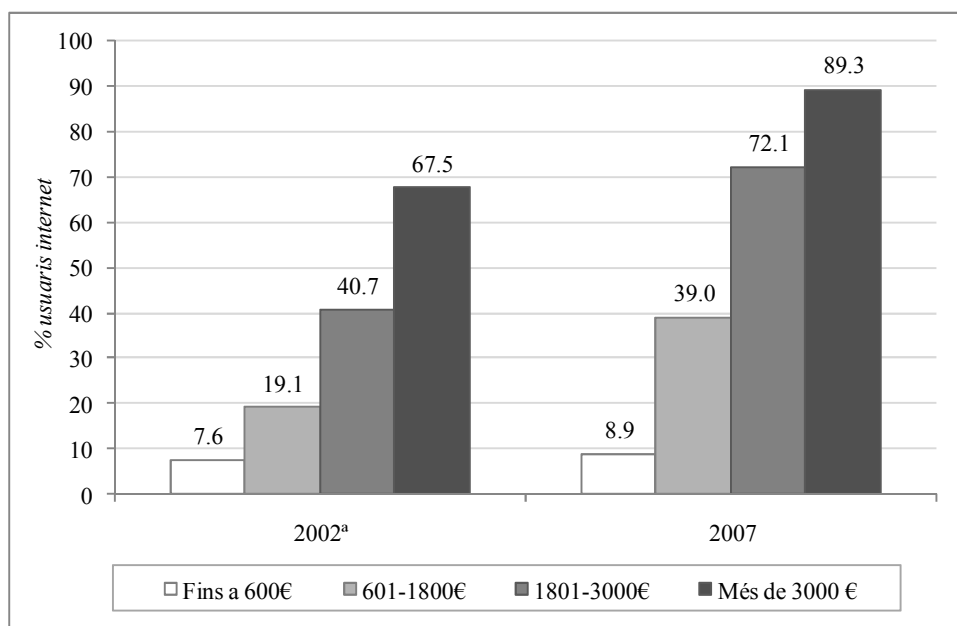
Les diferències per edat i nivell d'estudis no només no s'han reduït sinó que s'han incrementat al llarg de la darrera dècada. El creixement en la proporció d'usuaris a la població (observada al gràfic 3.1) no es reparteix de manera uniforme i són només determinats grups els que se'n veuen beneficiats: els més joves i la gent amb major nivell d'estudis. Cal remarcar però que la proporció de la població amb un nivell d'estudis inferior als primaris és cada cop més reduïda⁴⁹. Per tant, s'espera que aquestes diferències entre grups extrems en quant als estudis afecti cada cop a una proporció menor de la població. De la mateixa manera, el procés de reemplaçament generacional hauria de reduir paulatinament les diferències per edats.

Desigualtat per ingressos. Malauradament, les dades del CIS no ens permeten analitzar l'evolució en les xifres d'usuaris d'internet en funció dels ingressos al llarg de tota la

⁴⁹ El percentatge de persones amb un nivell d'estudis inferior als primaris era del 12,5% al 2000 i del 7,7% al 2010. Font: estudis CIS 2398 (2000) i 2834 (2010).

dècada del 2000, ja que aquesta variable no es troba disponible en la majoria d'enquestes que disposen alhora d'indicadors d'ús d'internet. Tot i això, podem fer una comparació de dos moments diferents en el temps, a partir dels estudis 2450 i 2736, que inclouen tots dos tipus de variables. El següent gràfic mostra aquestes dades:

Gràfic 3.9: Percentatge d'usuaris d'internet per ingressos mensuals, 2002 i 2007.

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2450 i 2736.

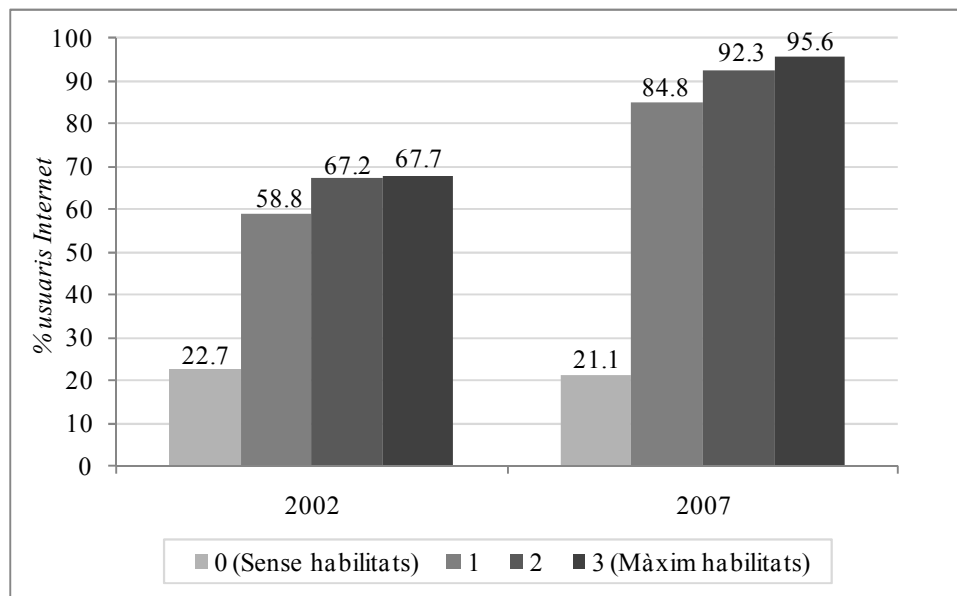
^a Al 2002, la variable ingressos està mesurada en pessetes. Les categories són les següents: fins a 100.000 ptes; entre 100.001 i 200.000 ptes; entre 200.001 i 500.000 pessetes; i més de 500.000 ptes.

El gràfic mostra l'existència d'una divisió digital per nivell d'ingressos al 2002 que persisteix al 2007. Els grups que disposen de majors ingressos són aquells en els quals el percentatge d'usuaris d'internet és més elevat. Entre 2002 i 2007 s'observa una tendència incremental en tots els segments excepte en el de menors ingressos. Un cop més, la divisió més clara s'aprecia entre els dos grups superiors (més de 1800 euros mensuals) i els dos inferiors (fins a 1800 euros mensuals).

Desigualtats per habilitats cíviques. Com hem vist en pàgines anteriors, un dels recursos de què pot disposar un individu i que sabem que afecta a la participació política és aquell que té a veure amb certes habilitats de caràcter cívic: capacitat organitzativa, per produir documents, per expressar-se oralment, etc. La quantificació d'aquest recurs es du a terme mesurant la realització de determinades tasques que es desenvolupen en el marc de la feina, els estudis o de la participació en associacions voluntàries. El recompte d'aquestes

tasques ens permet construir un índex additiu que serveix com a indicador de la disposició d'habilitats cíviques (Verba et al, 2005: 309-313). A les enquestes del CIS en les quals disposem alhora de dades d'ús d'internet, aquestes variables s'han inclòs en dues ocasions, al 2002 i 2007. Hem construït un índex equivalent a les dues enquestes que varia entre 0 (no disposa d'habilitats cíviques) i 3 (disposa del màxim d'habilitats cíviques). Volem comprovar si entre aquelles persones que disposen de majors habilitats hi ha un percentatge més elevat d'usuaris d'internet. El següent gràfic mostra els resultats obtinguts:

Gràfic 3.10: Percentatge d'usuaris d'internet per grau d'habilitats cíviques, 2002 i 2007.

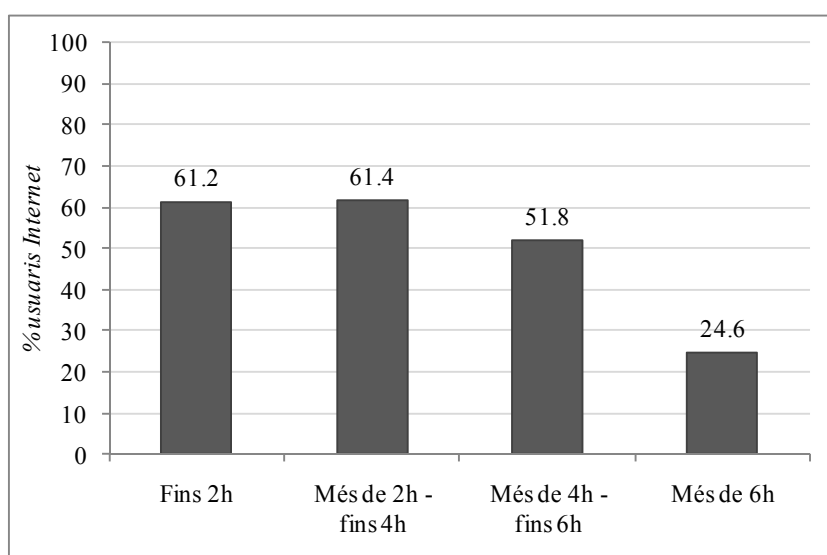

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis del CIS 2450 i 2736.

Com previst, entre aquells segments que en el marc de les seves activitats han de dur a terme tasques que requereixin certes habilitats cíviques, el percentatge d'usuaris d'internet és més elevat. Al 2007, el 95,6% del grup amb el màxim de puntuació en l'índex utilitza internet. Un cop més la divisió es pot establir de forma clara entre el grup a l'extrem inferior (sense habilitats cíviques) i la resta. A més, podem observar que aquesta desigualtat tendeix a eixamplar-se. Si bé al 2002 la diferència entre el grup inferior i el superior era de 45 punts, al 2007 els separen 74,5 punts. Veiem com l'augment en la proporció de persones amb accés a internet ha afectat a tots els grups excepte a aquells que no disposen d'habilitats cíviques.

Desigualtats per temps lliure disponible. En el cas del temps lliure disponible, els resultats només estan disponibles a l'estudi 2736 de 2007. En aquesta ocasió, es podria esperar un major percentatge d'usuaris d'internet entre aquelles persones que disposen de més temps lliure. L'argumentació consistiria en què poden fer ús d'aquest temps per aprendre el funcionament de la tecnologia d'una banda, i per fer-ne ús per a activitats com l'oci, de l'altra. Malgrat això, el fet de disposar de més temps lliure està relacionat amb la inactivitat laboral o amb altres circumstàncies vitals. De fet, els jubilats i les persones que es dediquen a les tasques de la llar disposen de menys recursos d'altres tipus (ingressos, estudis, recursos associats a l'edat) i aquesta correlació es veuria reflectida en el fet que entre aquells que disposen de més temps lliure hi hagi una proporció menor d'usuaris d'internet. El següent gràfic així ho mostra:

Gràfic 3.11: Percentatge d'usuaris d'internet per temps lliure disponible, 2007.

Font: elaboració pròpia a partir de l'estudi del CIS 2736.

Com a recopilació, podem afirmar per tant que la divisió digital en el seu primer nivell (distinció entre aquells que utilitzen internet i els que no ho fan) és un fenomen que existeix a Espanya: les persones que utilitzen internet són més joves, tenen un major nivell d'estudis i d'ingressos i un major nivell d'habilitats cíviques. En el cas del sexe, les desigualtats tendrien a desaparèixer i el reemplaçament generacional podria comportar un procés d'igualació. Malgrat això, en la dècada del 2000, algunes diferències no s'han reduït, sinó ben al contrari.

Per tal de completar aquesta exploració, a continuació presentem una anàlisi multivariant de l'ús d'internet realitzada a partir de les dades de 2007⁵⁰. Es tracta d'una anàlisi de regressió logística binària en la qual l'ús d'internet en la seva versió dicotòmica constitueix la variable dependent. En un primer model hem incorporat les mateixes variables independents que hem emprat en l'anàlisi bivariant: sexe, edat, nivell d'estudis, nivell d'ingressos i habilitats cíviques. En un segon model, afegim al model altres variables que han estat identificades en estudis exhaustius de la divisió digital mencionats anteriorment: l'interès per les tecnologies, en tant que indicador d'una orientació positiva cap a les innovacions tecnològiques (Dutta-Bergman, 2002); i el fet de disposar d'ordinador a casa, com a indicador dels mitjans tècnics disponibles (Hargittai, 2003). Totes les variables, excepte l'edat, han estat recodificades en un rang entre 0 i 1, de forma que la magnitud dels coeficients és comparable. Es presenten els resultats per al conjunt de la mostra i per als joves de fins a 35 anys.

Taula 3.1. Anàlisi de regressió logística de l'ús d'internet.

	(1)		(2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.205	0.108	-0.111	0.133
Edat	-0.062**	0.004	-0.059**	0.005
Estudis	2.631**	0.300	1.709**	0.349
Ingressos	2.706**	0.395	1.247**	0.467
Temps lliure	-0.188	0.227	-0.251	0.273
Habilitats cíviques	4.814**	0.255	3.864**	0.273
Ordinador a casa			2.907**	0.135
Interès per tecnologies			1.306**	0.260
Constant	-0.837**	0.319	-2.021**	0.395
Pseudo-R ² (McFadden)	0.530		0.661	
N	3,425		3,393	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

⁵⁰ Com hem mencionat en el capítol 2, la coincidència en una mateixa enquesta de les diverses variables necessàries per a dur a terme anàlisis exhaustives d'aquest fenomen no es dona de forma sistemàtica. Dels estudis presentats aquí de la dècada del 2000, només els estudis 2450 de 2002 i 2736 de 2007 ofereixen un ventall suficientment ampli d'indicadors. Per això, optem per emprar el més recent d'aquests dos.

Taula 3.2. Anàlisi de regressió logística de l'ús d'internet, joves entre 18 i 35 anys.

	(1)		(2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.105	0.184	0.102	0.219
Edat	-0.105**	0.019	-0.098**	0.022
Estudis	2.288**	0.676	1.675*	0.791
Ingressos	2.597**	0.718	1.324	0.830
Temps lliure	-0.058	0.458	-0.073	0.532
Habilitats cíviques	5.879**	0.556	4.999**	0.590
Ordinador a casa			2.481**	0.216
Interès per tecnologies			1.219**	0.427
Constant	0.285	0.750	-0.981	0.887
Pseudo-R ² (McFadden)	0.530		0.661	
N	3,425		3,393	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

El primer model de la taula 3.1 confirma el que ja havíem observat en les anàlisis bivariants: els usuaris d'internet són més joves i tenen majors nivells d'estudis, ingressos i habilitats cíviques. Malgrat això, no existeixen diferències per sexe i el coeficient per a la variable relativa al temps lliure disponible resulta en un coeficient no significatiu. En el cas del segon model per al conjunt de la mostra, tots aquests efectes es mantenen, però alhora s'observa que tant el fet de disposar d'un ordinador a casa com un major grau d'interès per les tecnologies incrementen la probabilitat d'utilitzar internet. Les anàlisis pel segment dels joves repliquen pràcticament els mateixos efectes. Aquí, tal i com es pot apreciar al model 2 de la taula 3.2, l'indicador relatiu al nivell d'ingressos perd la seva significació quan s'incorporen en el model l'interès per les innovacions tecnològiques i el fet de disposar d'ordinador a la llar. Tot i això, el nivell d'estudis o les habilitats cíviques apareixen un cop més com els predictors més importants dels models. En conjunt per tant, les pautes observades en estudis recents es confirmen en el cas espanyol i es pot concloure que existeix una divisió digital en el primer nivell d'estratificació digital que afecta als segments menys privilegiats (amb l'excepció del gap de gènere). Aquestes desigualtats existeixen també entre els segments joves.

3.1.2- La segona divisió digital: diferències entre els usuaris d'internet

Tot i que existeixen diverses propostes per operacionalitzar el concepte d'habilitats digitals a través de dades d'enquesta, la forma més habitual de medició es realitza a través de la capacitat declarada de l'individu per a dur a terme determinades tasques online. Així, la majoria d'estudis que han inclòs aquest factor en les seves anàlisis han construït índexs additius dels usos d'internet que realitza l'individu⁵¹. Generalment, s'escullen una sèrie d'activitats que impliquen diferents nivells de complexitat, de manera que es construeix un índex additiu que captura el caràcter acumulatiu de les habilitats online: aquells que són capaços de realitzar tasques complexes, sabran alhora dur a terme les més senzilles.

De forma paral·lela a la lògica de les habilitats cíviques, les habilitats digitals no es mesuren a través dels usos polítics de la xarxa, sinó de la capacitat per a dur a terme tasques que en tot cas poden ser emprades, posteriorment, quan l'individu decideixi participar políticament. Com afirma Krueger (2002), "Online skills help an individual overcome the technical hurdles associated with navigating the internet, just as civic skills help individuals act in a complex social and political world" (Krueger, 2002: 485). Per exemple, saber navegar per la xarxa o fer servir buscadors de forma més sofisticada constitueixen habilitats útils per quan l'internauta decideixi buscar informació sobre política⁵².

En el nostre cas, a partir de l'estudi 2736, podem mesurar les habilitats digitals a través d'un índex additiu de 9 activitats que l'individu pot realitzar online, i que inclouen: cercar

---

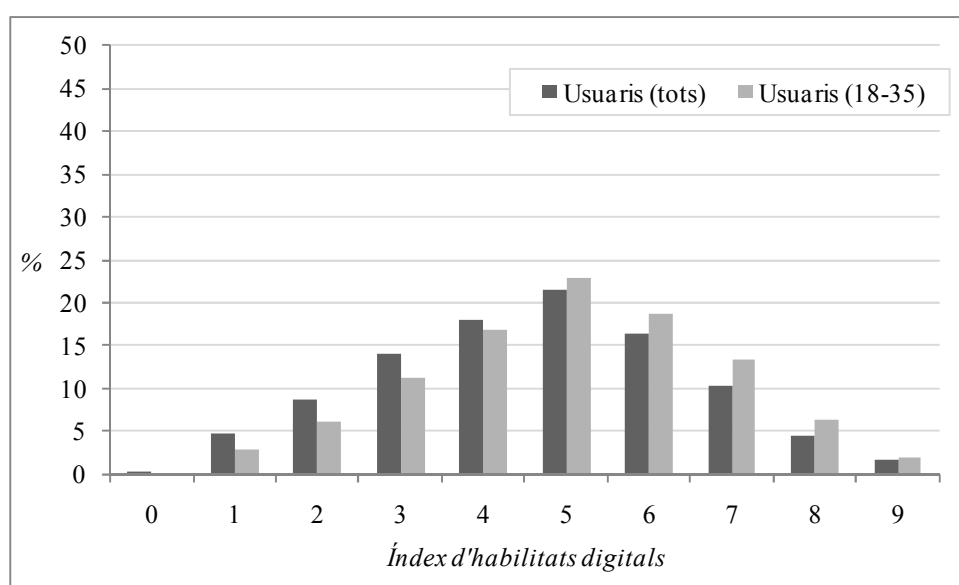
⁵¹ Hargittai (2005 i 2009) analitza un concepte similar al d'habilitats però relatiu al coneixement (*literacy*) sobre internet. En les seves anàlisis, aquesta autora emprà indicadors que mesuren la familiaritat dels individus amb una sèrie de termes relacionats amb informàtica i internet (com "pdf", "blog", "tallafocs", "favorits", entre altres). El coneixement de cada terme és avaluat pels enquestats mitjançant escales de 5 categories, des de "no comprèn el terme" fins a "comprensió total del terme". Min (2010) replica aquesta operacionalització per mesurar una variable que anomena "*internet knowledge*".

⁵² Malgrat això, alguns estudis (Mossberger et al, 2003) inclouen en la seva construcció de l'indicador d'habilitats online mesures d'usos polítics d'internet. De manera similar, Hargittai i Hinnant (2008) proposen un indicador específic de l'ús d'internet per a activitats que anomenen "*capital-enhancing*", és a dir, que permeten satisfer les oportunitats tecnològiques o capital tecnològic en contraposició a les que no tenen aquest potencial particular.

informació (no política), comprar productes o serveis, realitzar gestions bancàries, rebre o enviar missatges de correu electrònic, intervenir en xats, realitzar trucades (per exemple, a través de Skype), descarregar arxius, mantenir un blog o pàgina web propis i navegar sense cap objectiu específic. El següent gràfic presenta la distribució d'aquesta variable per als usuaris d'internet. Es mostren també les freqüències per al segment d'usuaris joves (entre 18 i 35 anys):

Gràfic 3.12. Distribució de les habilitats digitals, conjunt d'usuaris d'internet i usuaris entre 18 i 35 anys, 2007.

Font: elaboració pròpia a partir estudi CIS 2736,
N (usuaris)= 1825; *N*(usuaris 18-35 anys)= 965.

El gràfic mostra com els usuaris d'internet es distribueixen de forma heterogènia en diferents nivells de l'escala. S'observa però una distribució pròxima a la normal, amb la majoria dels individus en posicions properes a la mitjana (que equival a 4,7 activitats) i menors freqüències en els extrems (nivells baixos o elevats d'habilitats digitals). Aquesta distribució i les característiques de l'índex⁵³ segueix la mateixa pauta que la de variables similars mesurades en altres contextos (Krueger, 2002; Mossberger et al, 2003: 126). Quan s'observen les dades per als joves, la distribució de la variable és força similar. Malgrat això, la mitjana per aquest segment és més alta (5 activitats) i la distribució està més esbiaixada cap a la dreta, indicant un nivell d'habilitats digitals lleugerament superior.

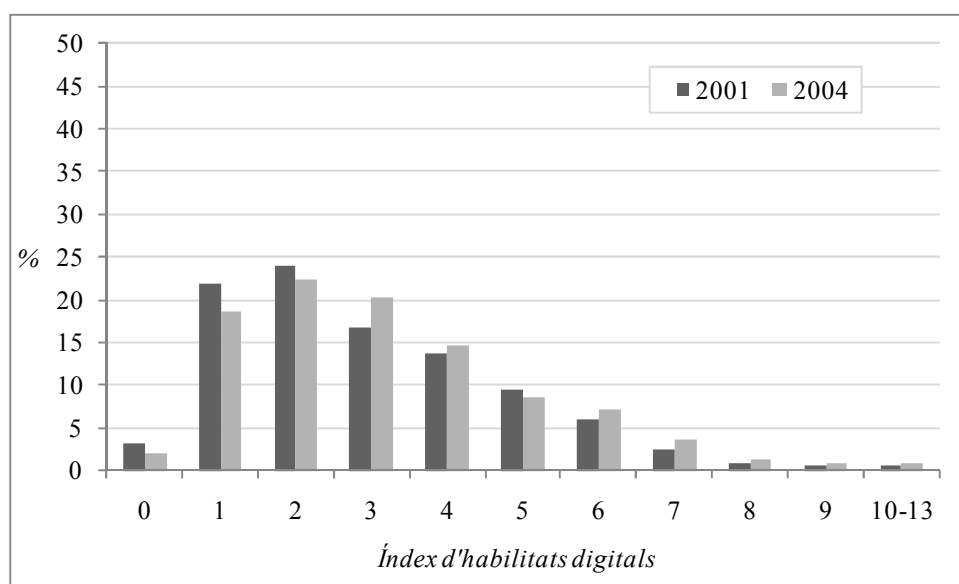
⁵³ Alfa de Cronbach, 9 ítems (només usuaris d'Internet): 0.616.

Com hem mencionat anteriorment, l'extensió de l'ús d'internet s'ha acompanyat d'un major grau d'usabilitat de les aplicacions digitals. Per tant, s'espera que els nivells d'habilitats digitals hagin augmentat per al conjunt dels internautes en els darrers anys. Per tal d'observar si això és així a Espanya, el gràfic 3.13 ofereix la distribució d'aquest indicador en dos moments de la primera meitat de la dècada. Els estudis del CIS 2429 i 2554 (de 2001 i 2004 respectivament) inclouen dues bateries amb 13 ítems relatius a usos no polítics d'internet⁵⁴. En aquests anys, les dues mitjanes són inferiors a la mateixa dada per 2007 (3 activitats al 2001 i 3,2 al 2004, sobre un total de 13). A més, s'observa al gràfic com la distribució de la variable en aquests dos anys està més esbiaixada cap a la dreta, fet que indica que els usuaris d'internet realitzaven un nombre menor de tasques online. En la primera meitat de la dècada, el segment més sofisticat en termes d'habilitats digitals era més minoritari.

---

⁵⁴ La bateria és idèntica en totes dues enquestes i inclou els següents ítems: realitzar gestions bancàries, comprar algun producte o servei, buscar informació o documentació, jugar en xarxa, consultes d'oci i temps lliure (televisió, cine, espectacles), comprar o reservar entrades de cines o espectacles, consulta de pàgines de contingut eròtic, descàrrega d'arxius musicals, enviar missatges a mòbils, buscar feina, gestions amb l'administració, videoconferència, realitzar la declaració de la renda. S'ha obviat un 14è ítem relatiu a la lectura de notícies d'actualitat per considerar que té un component polític.

Gràfic 3.13. Distribució de les habilitats digitals, usuaris d'internet, 2001 i 2004.

Font: elaboració pròpia a partir dels estudis CIS 2429 i 2554, N(2001)= 589, N(2004)=822.

Per tant, les habilitats digitals dels usuaris d'internet han tendit a créixer en paral·lel a l'augment en el seu ús. Malgrat això, la segona divisió digital es caracteritza segons la literatura per l'existència de desigualtats entre els usuaris d'internet en les seves capacitats per a realitzar tasques online. A continuació testem aquesta relació amb dades de 2007 per al cas espanyol.

La següent taula mostra els resultats de l'anàlisi multivariant de les habilitats digitals a Espanya. Donada la distribució d'aquesta variable (observada al gràfic 3.12), s'ha realitzat un model de regressió lineal múltiple (estimat a través del mètode dels mínims quadrats ordinaris) que inclou únicament als usuaris d'internet⁵⁵. A banda del sexe i

⁵⁵ Per tal de comprovar fins a quin punt l'anàlisi de la submostra d'usuaris pot comportar un problema de biaix de selecció de la mostra, es van replicar les anàlisis amb un model jeràrquic en dues passes (model de selecció de Heckman). Aquest tipus de model ens permet en primer terme seleccionar la mostra d'usuaris d'internet d'acord amb una sèrie de variables (en el nostre cas relatives als recursos tradicionals i a l'interès per les noves tecnologies). Aquests efectes són descomptats en una segona etapa, en la qual ja només es tenen en compte els efectes d'aquestes i altres variables sobre el nivell d'habilitats online. Aquest tipus de model inclou un estadístic, Rho, que ens indica fins a quin punt l'estimació del segon model sense l'etapa prèvia de la selecció de la mostra produiria estimacions esbiaixades (indica la correlació entre els residus del primer i segon models. Si els residus estan correlacionats, i per tant Rho difereix significativament de 0, el model de selecció és preferible per eliminar els biaixos que aquestes correlacions comporten). En la

l'edat, s'han inclòs els recursos tradicionals que com hem vist també condicionen l'ús d'internet (estudis, ingressos, habilitats cíviques). S'ha inclòs en aquesta ocasió també l'indicador relatiu al temps lliure disponible, tot i que no esperem resultats significatius per aquesta variable pel que hem observat en l'anàlisi de la divisió digital bàsica. En canvi, hem inclòs aquí la freqüència de l'ús d'internet, ja que s'espera que una experiència online més intensa permeti als usuaris ampliar les finalitats de l'ús i aprendre a realitzar tasques més complexes (DiMaggio i Celeste, 2004; Chadwick, 2006: 77). D'altra banda, tot i que es tracta d'un indicador que ha estat identificat com a predictor del fet d'utilitzar internet, creiem que també en el cas de les habilitats digitals l'interès per les tecnologies tindrà un efecte positiu. Esperem que les persones que manifesten un interès per les innovacions tecnològiques estiguin més motivades per provar noves i diverses aplicacions i per tant desenvolupin majors habilitats.

Com en el cas anterior, totes les variables excepte l'edat han estat recodificades en un rang entre 0 i 1, de manera que la magnitud dels coeficients és comparable. I aquí també, s'han replicat les anàlisis per a la submostra de joves usuaris d'internet d'entre 18 i 35 anys. Resulta rellevant observar si les possibles desigualtats que es donen en general entre els usuaris existeixen també entre els joves (Delli Carpini, 2000; Krueger, 2002; Hargittai, 2010). Si l'adquisició d'habilitats digitals en aquest segment depèn en major mesura d'un ús més intens i no tant de la disposició de recursos tradicionals, ens trobaríem davant d'una situació potencial en la que l'adquisició del nou recurs online es produeix de forma més igualitària. Com afirma Krueger: "Perhaps the most intriguing aspect of the Internet is its potential to act as a social leveller" (2002: 481).

---

nostra anàlisi, Rho no era significativament diferent de 0, i per tant, l'opció del model de selecció va ser descartada per innecessària. En tot cas, a mode de confirmació addicional, els resultats d'aquesta anàlisi eren equivalents als del model de regressió lineal múltiple que es presenta aquí en quant als signes, magnituds i nivells de significació dels coeficients.

Taula 3.3. Anàlisi de regressió lineal múltiple de l'índex d'habilitats digitals, usuaris d'internet.

	Model parcial		Model complet	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.041**	0.009	-0.019*	0.008
Edat	-0.004**	0.000	-0.004**	0.000
Estudis	0.004	0.025	-0.037	0.023
Ingressos	0.162**	0.030	0.103**	0.028
Temps lliure	0.044	0.023	0.016	0.021
Habilitats cíviques	0.202**	0.014	0.121**	0.013
Freqüència ús internet			0.379**	0.022
Interès per tecnologies			0.030**	0.006
Constant	0.500**	0.026	0.188**	0.029
N	1,711		1,707	
R ² corregida	0.223		0.348	

* p<0,05 ** p<0,01

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula 3.4. Anàlisi de regressió lineal múltiple de l'índex d'habilitats digitals, usuaris d'internet entre 18 i 35 anys.

	Model parcial		Model complet	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.040**	0.012	-0.016	0.011
Edat	-0.002	0.001	-0.001	0.001
Estudis	0.053	0.039	-0.030	0.036
Ingressos	0.136**	0.043	0.085*	0.040
Temps lliure	0.064	0.035	0.023	0.032
Habilitats cíviques	0.183**	0.019	0.119**	0.018
Freqüència ús internet			0.393**	0.033
Interès per tecnologies			0.036**	0.008
Constant	0.409**	0.046	0.093	0.048
N	912		912	
R ² corregida	0.152		0.280	

* p<0,05 ** p<0,01

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

El primer model de la taula 3.3 mostra que els recursos tradicionals també condicionen el nivell d'habilitats digitals dels usuaris d'internet. De forma consistent amb altres estudis a diferents contextos, a Espanya un cop online les persones amb major nivell d'ingressos i d'habilitats cíviques disposen de majors habilitats digitals. Ser home i més jove també condiciona positivament la sofisticació online. En canvi, els efectes dels estudis i del

temps lliure disponible no són significatius ($p > 0,05$)⁵⁶. Els efectes més importants provenen però de la freqüència d'ús d'internet. Tot i que aquestes anàlisis no permeten establir el sentit d'aquesta relació, podem assumir que es confirmen resultats d'altres estudis en tant que una major intensitat en l'ús implica el desenvolupament de majors habilitats digitals. De la mateixa manera, s'observa que les motivacions favorables a les tecnologies tenen un efecte positiu.

En el cas dels joves es repeteixen pràcticament els mateixos efectes. Aquí l'excepció és la variable edat, el coeficient de la qual no és significatiu. Pel que fa al sexe, el primer model mostra que les dones de fins a 35 anys tenen nivells inferiors de sofisticació en comparació amb els homes. Aquest efecte desapareix en el segon model, probablement com a conseqüència de la relació entre aquesta variable i l'indicador d'interès per la tecnologia⁵⁷. En tot cas, sembla que entre els usuaris joves les diferències en els nivells de sofisticació online també venen determinats per la disposició de recursos tradicionals, especialment els ingressos i les habilitats cíviques.

Aquests resultats, tant per al conjunt dels usuaris com per als joves adults, són contraris als obtinguts per Krueger (2002) i confirmen en canvi l'existència d'un nou factor de desigualtat en la sofisticació digital. Per tant, quan traslladem aquest debat a l'àmbit polític, resultarà rellevant no només plantejar una anàlisi de la relació entre aquest nou recurs digital i la probabilitat de participar políticament, sinó que caldrà també considerar les implicacions d'aquesta estratificació digital (Norris, 2001; Min, 2010). En el següent apartat abordem aquestes qüestions i desenvoluparem hipòtesis en favor de l'existència d'impactes positius de les habilitats digitals sobre la participació política.

---

⁵⁶ El coeficient de la variable estudis deixa de ser significatiu quan s'introdueix la variable d'habilitats cíviques. Sense aquesta, l'efecte és positiu i significatiu.

⁵⁷ Un 32% dels homes usuaris d'internet de 18 a 35 anys s'interessen molt per les tecnologies, enfront del 24% de les dones de les mateixes característiques.

3.2- Les habilitats digitals com a recurs per a la participació política

Hem vist anteriorment que els recursos suposen una condició necessària per assumir determinats costos de la participació política. Per exemple, disposar de diners resulta imperatiu per tal de fer una donació econòmica per una causa política. En el cas de la participació online, la disposició dels recursos digitals resulten igualment indispensables per tal d'esdevenir actiu: per dur a terme qualsevol activitat online és una condició necessària, en primer terme, utilitzar internet. I llavors, les habilitats digitals permeten realitzar aquestes tasques de forma eficient i efectiva (Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Gibson et al, 2005; di Gennaro i Dutton, 2006). Per exemple, independentment de la resta de factors explicatius, tindrà més probabilitats de contactar un polític online qui sigui capaç de redactar i enviar un missatge de correu electrònic (Anduiza et al, 2010).

Aquest no és el cas però quan es considera la participació que es desenvolupa fora de la xarxa. Accedir i utilitzar internet no suposa un recurs sense el qual un individu no pugui prendre part en manifestacions, mítings o boicots, entre altres. Aquest és el motiu que explicaria perquè la relació entre els recursos digitals i la participació offline ha estat menys explorada. Malgrat això, les habilitats digitals també poden constituir un nou tipus de recurs que permet assumir determinats costos de la participació que es realitza fora de la xarxa, dotant a l'individu de la capacitat per dur a terme aquest tipus d'activitats participatives de manera més eficient (Delli Carpini, 2000: 347).

En primer lloc, es tracta d'habilitats que redueixen els costos d'accés a informació. Aquesta informació pot ser de caràcter polític i estar relacionada directament amb l'activitat participativa en la que es pretén prendre part: pels internautes més sofisticats, resulta més fàcil identificar els motius que promouen l'acció participativa o processar arguments útils en cas de requerir expressar opinions⁵⁸. Però també, unes majors habilitats digitals permeten localitzar de forma efectiva informació de caràcter general i/o pràctic, que redueixen els costos de l'execució de l'activitat participativa. Per exemple, aquells que saben moure's per la xarxa poden consultar adreces o rutes que els facilitin el desplaçament a una manifestació de manera més ràpida i fàcil que emprant altres mitjans.

---

⁵⁸ L'impacte específic de l'accés a informació política online serà desenvolupat de forma més detallada al capítol 4.

Així, tot i que l'expressió de la demanda participativa no es faci efectivament online, les habilitats digitals també permetrien assumir els costos de la participació política.

Per tot plegat, la nostra primera hipòtesi estableix que esperem un impacte positiu de les habilitats digitals en activitats que requereixen capacitat per processar informació i/o capacitat d'expressió. Com hem vist a l'apartat 2.1 aquests recursos són un requisit per a gairebé totes les formes d'acció. Malgrat això podem assumir que destaca aquesta característica en el cas de l'assistència a manifestacions, el contacte amb polítics o la signatura de peticions. Per tant, la nostra primera hipòtesi estableix el següent:

H3.1.- Les habilitats digitals tenen un efecte positiu sobre la probabilitat de participar en activitats que imposen al participant costos relatius a la capacitat per processar informació o per expressar-se.

Tal i com planteja Krueger (2002: 482), d'aquesta hipòtesi inicial es deriva que no esperem que les habilitats digitals constitueixin una *proxy* de la resta de recursos tradicionals. Si aquest nou recurs contribueix significativament a explicar la participació política, un cop es controla per la resta de recursos tradicionals, això implicarà que les noves habilitats digitals tenen un efecte propi i diferenciat de factors com el nivell d'estudis o les habilitats cíviques. En tot cas, les anàlisis anteriors han mostrat l'existència d'una estratificació digital també a Espanya, i per tant posen en evidència que la disposició d'habilitats digitals està estretament vinculada a la de la resta de recursos tradicionals. Això ens indica que l'emergència d'aquest nou tipus de recurs contribueix a un efecte acumulatiu, de manera que el volum global de recursos a disposició d'un individu augmenta. Llavors, una acumulació de recursos contribueix a produir una major probabilitat de participar en aquelles activitats que tenen una estructura de costos més exigent. La nostra segona hipòtesi es planteja doncs de la següent forma:

H3.2.- La disposició d'habilitats digitals incrementa la probabilitat de participar en activitats que requereixen fer front a un elevat nivell de costos.

Malgrat això, en el cas d'activitats per les quals existeix una contrapartida online hem d'esperar que aquells que disposen de més habilitats digitals tendeixin a recórrer a la versió online de l'acció participativa. Precisament perquè disposen dels recursos necessaris, aquesta opció resultarà més fàcil i ràpida. Per tant, limitarem les nostres hipòtesis a aquelles activitats que no tinguin un equivalent online. Això implica que no

esperem que les nostres hipòtesis H3.1 i H3.2 es validin en el cas d'activitats com participar en una recollida de firmes, el contacte amb polítics o la donació. En canvi, esperem trobar efectes en activitats com l'assistència a manifestacions o la compra deliberada de productes per motius polítics.

D'altra banda, una acumulació de recursos no només contribueix a facilitar la participació en activitats específiques, sinó també a que un mateix individu pugui fer front a majors i més diversos costos i per tant participi en un repertori més ampli d'activitats. Així, la tercera hipòtesi que examinarem en aquest capítol és la següent:

H3.3.- La disposició de majors habilitats digitals augmenta la probabilitat de participar en un repertori més ampli d'activitats.

A continuació testem empíricament les nostres hipòtesis. Utilitzem dades de l'enquesta 2736 de novembre de 2007. Un cop més, tot i no ser la més recent entre les enquestes presentades anteriorment, és la única de totes elles que inclou variables relatives als recursos tradicionals, al nou recurs digital i a diverses activitats participatives. La majoria d'estudis que han analitzat l'impacte de les habilitats digitals sobre la participació online han emprat escales additives que mesuren el nivell de participació de l'individu (Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Gibson et al, 2005; di Gennaro i Dutton, 2006). Aquesta operacionalització resulta adient quan s'analitza el repertori participatiu de l'individu en relació amb l'acumulació de recursos (H3.3). Però en altres casos, com en les nostres hipòtesis H3.1 i H3.2, resultarà necessari observar l'efecte de les habilitats digitals en activitats particulars amb estructures de costos diferents (Anduiza et al, 2010; Dylko, 2010).

3.2.1- Recursos digitals i activitats participatives amb diferents estructures de costos

Per tal d'examinar les hipòtesis H3.1 i H3.2, analitzarem diferents activitats participatives per separat. En primer lloc, presentem una anàlisi bivariant de la relació entre l'estratificació digital i la participació en aquestes activitats. Les taules següents mostren les mitjanes de participació política en diverses activitats participatives⁵⁹ per a

---

⁵⁹ Les variables que mesuren la participació política en cadascuna d'aquestes activitats són de tipus nominal dicotòmic, codificades amb el valor "0" quan l'individu no ha participat i "1" quan sí ha participat. El càlcul

cinc segments amb diferents nivells de sofisticació online: els no usuaris d'internet, que no disposen de cap mena d'habilitats digital, i quatre grups obtinguts a partir dels quartils de l'índex d'habilitats digitals presentat al gràfic 3.12.

---

de la mitjana d'una variable d'aquest tipus equival a la proporció de casos en el valor 1. Per tant, les comparacions de mitjanes mitjançant una prova ANOVA resulten equivalents a una comparació de proporcions mitjançant un test de raó d'oportunitats en taules de contingència.

Taula 3.5: Diferències de mitjanes entre grups amb diferents nivells d'habilitats digitals en la seva participació política (tota la mostra).

	Nivell d'habilitats digitals					Sig. diferències	
	<i>No usuaris</i>	<i>Usuaris</i>				(1)	(2)
		Cap	Molt baix	Baix	Alt		
Compra deliberada	0.14	0.28	0.35	0.39	0.45	**	**
<i>N</i>	256	139	114	151	267		
Assistència a míting	0.07	0.11	0.19	0.13	0.16		*
<i>N</i>	122	53	61	50	95		
Boicot	0.11	0.23	0.28	0.28	0.36	**	**
<i>N</i>	198	116	93	110	212		
Signatura d'una petició	0.13	0.24	0.32	0.32	0.36	**	**
<i>N</i>	221	120	104	122	215		
Manifestació	0.07	0.13	0.18	0.20	0.23	**	**
<i>N</i>	123	64	59	79	138		
Donació	0.20	0.26	0.30	0.31	0.35		**
<i>N</i>	364	131	99	122	209		
Contacte amb polític	0.04	0.05	0.15	0.09	0.14		**
<i>N</i>	80	24	49	35	81		
Vaga	0.02	0.05	0.06	0.06	0.11	*	**
<i>N</i>	37	25	20	22	62		
Protesta il·legal	0.01	0.00	0.02	0.02	0.04		**
<i>N</i>	14	1	6	9	25		
Participació electoral	0.83	0.80	0.74	0.74	0.76		
<i>N</i>	1436	393	242	285	454		

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Es mostren mitjanes de les variables de participació (equivalents a les proporcions del valor 1).

(1) Diferència entre cap habilitat i nivell d'habilitats molt baix.

(2) Diferència entre nivell d'habilitats molt baix i molt alt.

Nivell de significació de les diferències obtingudes a partir d'un test ANOVA amb ajustament de Bonferroni.

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$.

De forma general, la taula mostra com a major nivell d'habilitats digitals, major és el percentatge d'usuaris d'internet que participen en cadascuna de les activitats participatives. En primer lloc, existeix una distinció d'acord amb el primer nivell de divisió digital: els no usuaris d'internet són menys participatius que la resta, fins i tot en els nivells més baixos de sofisticació online. Les diferències en la participació política entre no usuaris i usuaris amb el nivell més baix de sofisticació digital són significatives

en el cas d'activitats com la compra deliberada, el boicot, la firma de peticions, l'assistència a manifestacions ($p < 0,01$) i la participació en una vaga ($p < 0,05$). En segon lloc, les diferències són fins i tot més rellevants entre els usuaris d'internet. Aquí, amb excepció del vot, aquells individus amb el màxim d'habilitats digitals són més actius en totes les activitats participatives en comparació amb els usuaris menys sofisticats.

En qualsevol cas, donat que hem comprovat l'existència d'una relació entre els recursos tradicionals i les habilitats online, aquests resultats podrien estar capturant simplement les diferències entre persones de major o menor estatus socioeconòmic. L'índex d'habilitats digitals actuaria simplement com una *proxy* de l'estatus de l'individu. Per tal d'analitzar si les habilitats digitals tenen un impacte sobre la participació política independent de la resta de recursos, hem de dur a terme anàlisis multivariants. A continuació es presenten els resultats de vuit models de regressió logística binària per a cadascuna de les activitats participatives per separat (variables dicotòmiques). Per evitar problemes de manca de variància, s'han seleccionat només aquelles activitats en les quals hi ha un mínim del 10% de participació entre els usuaris d'internet: assistir a una manifestació, signar una petició, contactar amb un polític, boicotejar un producte, comprar deliberadament un producte, donar diners, assistir a una reunió política i votar. En el cas dels joves, les dades no ofereixen magnituds suficients com per replicar les anàlisis, de forma que en aquesta ocasió només es presenten els resultats per al conjunt dels usuaris d'internet.

Entre les variables independents s'inclouen els recursos tradicionals: nivell d'estudis, ingressos, temps lliure disponible i habilitats cíviques. L'indicador d'habilitats digitals constitueix la nostra variable d'interès. Els models també incorporen variables de control relatives al sexe i l'edat (a més de l'edat al quadrat). Tot i que els factors actitudinals seran analitzats en el capítol següent, afegim aquí l'interès per la política a mode de control. Totes les variables excepte l'edat i l'edat al quadrat varien en el mateix rang de 0 a 1, permetent comparacions directes de les magnituds dels coeficients.

Taula 3.6: Anàlisi de regressió logística binària de vuit activitats participatives, usuaris d'internet

	Manifestació		Petició		Contacte		Boicot	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Interès per la política	1.906**	0.232	1.423**	0.198	2.046**	0.298	1.271**	0.198
Sexe (dona)	0.453**	0.135	0.678**	0.115	0.030	0.175	0.516**	0.116
Edat	-0.035	0.030	0.078**	0.028	0.161**	0.046	0.047	0.027
Edat ²	0.001	0.000	-0.001**	0.000	-0.002**	0.001	-0.000	0.000
Estudis	-0.553	0.374	-0.099	0.325	-0.864	0.480	0.183	0.323
Ingressos	-0.138	0.438	-0.336	0.375	-0.371	0.551	-0.675	0.381
Temps lliure	-0.321	0.380	-0.014	0.317	-0.067	0.492	-0.295	0.318
Habilitats cíviques	0.878**	0.217	0.773**	0.185	1.427**	0.287	0.571**	0.186
Habilitats digitals	0.883*	0.361	0.442	0.304	0.932*	0.455	0.853**	0.309
Constant	-2.447**	0.676	-3.557**	0.618	-7.172**	1.054	-3.368**	0.607
N	1,691		1,692		1,700		1,697	
Pseudo-R ² (McFadden)	0.089		0.071		0.136		0.065	
	Compra deliberada		Donació		Reunió política		Vot	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Interès per la política	1.231**	0.191	1.097**	0.196	2.303**	0.263	1.081**	0.241
Sexe (dona)	0.472**	0.112	0.669**	0.116	0.201	0.151	0.222	0.134
Edat	0.066*	0.026	0.004	0.026	0.087*	0.037	0.249**	0.029
Edat ²	-0.001	0.000	0.000	0.000	-0.001*	0.000	-0.002**	0.000
Estudis	0.888**	0.313	0.557	0.318	-1.054*	0.424	1.093**	0.399
Ingressos	-0.432	0.368	-0.227	0.377	0.366	0.485	1.274**	0.469
Temps lliure	-0.401	0.306	0.193	0.304	0.742	0.389	0.110	0.360
Habilitats cíviques	0.892**	0.178	0.899**	0.185	0.854**	0.244	0.615**	0.223
Habilitats digitals	0.725*	0.297	0.345	0.308	0.056	0.398	-0.489	0.358
Constant	-3.964**	0.590	-3.027**	0.589	-4.762**	0.827	-6.329**	0.655
N	1,694		1,695		1,690		1,686	
Pseudo-R ² (McFadden)	0.091		0.077		0.099		0.184	

* p<0,05 ** p<0,01 - Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

De forma general, amb l'excepció de les anàlisis pel contacte i el vot, l'ajustament dels models no és gaire satisfactori. Com hem mencionat anteriorment, qualsevol anàlisi de la participació que té en compte els recursos constitueix la base a partir de la qual es poden afegir indicadors d'altres tipus, principalment actitudinals. En aquest cas, la inclusió de la variable d'interès per la política, malgrat la magnitud i robustesa del seu efecte en tots els models, no sembla ser suficient per capturar altres factors que incideixen en la participació en aquestes activitats. En el següent capítol d'aquest treball analitzarem amb més profunditat aquesta qüestió.

En qualsevol cas, els diversos models confirmen la idoneïtat d'analitzar les diverses activitats participatives per separat (Anduiza et al, 2010; Dylko, 2010), donat que els predictors d'unes i altres accions difereixen. Així, per exemple, de manera consistent amb els resultats de Morales (1999), el sexe no té cap efecte significatiu sobre el vot o el contacte, accions típicament convencionals o representatives. Sí que s'observa però que el fet de ser dona augmenta la probabilitat de participar en activitats més protestatàries com les manifestacions, el boicot o la compra deliberada. L'edat té un efecte quadràtic significatiu per al vot, l'assistència a reunions polítiques, la firma de peticions i el contacte amb polítics.

En relació als recursos tradicionals, el nivell d'estudis només té un efecte positiu significatiu en el vot i la compra deliberada⁶⁰. Per la seva banda, els ingressos no semblen tenir cap efecte significatiu en la participació en cap de les activitats analitzades, excepte el vot. I això també és cert per a la compra deliberada i les donacions, per les quals esperaríem que els ingressos fossin la variable més rellevant. No sembla cert que a Espanya el fet de disposar de més diners repercuteixi en una major propensió a participar en activitats de consum deliberat o a fer donacions per causes polítiques⁶¹. Pel què fa al

---

⁶⁰ Sorpren però l'efecte negatiu significatiu d'aquesta variable en el model relatiu a l'assistència a reunions polítiques. El signe negatiu del coeficient pot ser conseqüència de l'existència d'una relació no lineal entre el nivell d'estudis i l'assistència a reunions polítiques: entre els que afirmen assistir a reunions polítiques, el percentatge de persones amb estudis secundaris és superior al de les persones amb estudis superiors (49.7% i 29.4% respectivament, en el conjunt de la mostra; 53.5% i 40.4% en el cas dels usuaris d'internet).

⁶¹ En el cas de les donacions, és possible que la gent amb menys recursos econòmics que contribueix econòmicament ho faci per quantitats reduïdes. Però una variable dicotòmica com la que fem aquí no captura aquestes diferències.

temps lliure, aquesta variable no és significativa en cap dels models. Com mencionàvem anteriorment, es tracta d'un recurs singular, ja que es troba distribuït de manera menys desigual en la població⁶². D'altra banda, de forma sistemàtica obtenim que les habilitats cíviques tenen un impacte rellevant i positiu sobre totes les activitats participatives. Disposar de majors habilitats cíviques incrementa la probabilitat de participar en qualsevol tipus d'acció.

Pel què fa a la nostra variable d'interès, tot i que els nous recursos digitals no presenten un impacte tan generalitzat, sí que s'obtenen efectes positius i significatius en quatre de les activitats participatives analitzades: l'assistència a manifestacions, el contacte amb polítics, la compra deliberada i el boicot. En aquest darrer cas, la magnitud del coeficient de les habilitats digitals és el més important del model després de l'interès per la política, essent superior al de les habilitats cíviques. Tot i no obtenir un efecte significatiu en el model per l'assistència a reunions polítiques o mítings, aquests resultats semblen indicar que l'índex d'habilitats digitals pot estar contribuint a reduir costos d'aquelles activitats que requereixen capacitat per processar informació, tal i com esperàvem (H3.1). A més, en el cas de l'assistència a manifestacions, el contacte i la compra deliberada, es tracta d'activitats molt exigents per a l'individu, ja que impliquen destinar un important volum de recursos de diferents tipus. Semblaria doncs que el fet de disposar de majors habilitats digitals permet assumir aquesta acumulació de costos. La nostra hipòtesi H3.2 queda doncs també validada.

Pel què fa a l'excepció que proposàvem a les nostres hipòtesis, aquesta només es valida parcialment. Esperàvem obtenir una manca d'efecte en aquelles activitats que tenen un equivalent online: la firma de peticions, la donació i el contacte amb polítics. Tot i que això es compleix en el cas de les peticions i les donacions, obtenim que una major disposició de recursos online incrementa la probabilitat de contactar amb un polític mitjançant mètodes tradicionals (per carta, telèfon, etc.). Si un individu assoleix un cert nivell de sofisticació en el seu ús d'internet, s'esperaria que emprés les pròpies aplicacions digitals per tal de dur a terme aquesta acció participativa de forma més

---

⁶² I en tot cas, els nostres resultats posen en dubte la validesa d'aquesta variable, mesurada a partir d'una pregunta directa d'enquesta. Sembla més recomanable emprar mesures relatives a aquelles circumstàncies de l'individu que estan associades amb una menor disposició de temps lliure, com per exemple, la situació laboral o el fet de tenir fills o altres persones dependents.

eficient a través del correu electrònic. Malgrat això, els resultats semblen indicar que disposar d'habilitats digitals no redueix l'ús dels mètodes tradicionals per al contacte sinó al contrari. En aquest cas, es tractaria d'individus altament motivats (el coeficient de l'interès per la política és considerable) que podrien emprar els recursos online per localitzar el polític que es vol contactar (adreça o telèfon), redactar una carta amb l'ordinador, etc. però que optarien finalment pel mètode tradicional de contacte. Potser el participant atribueix nivells desiguals d'eficàcia percebuda a un o altre mitjà.

3.2.3- Recursos digitals i repertori participatiu

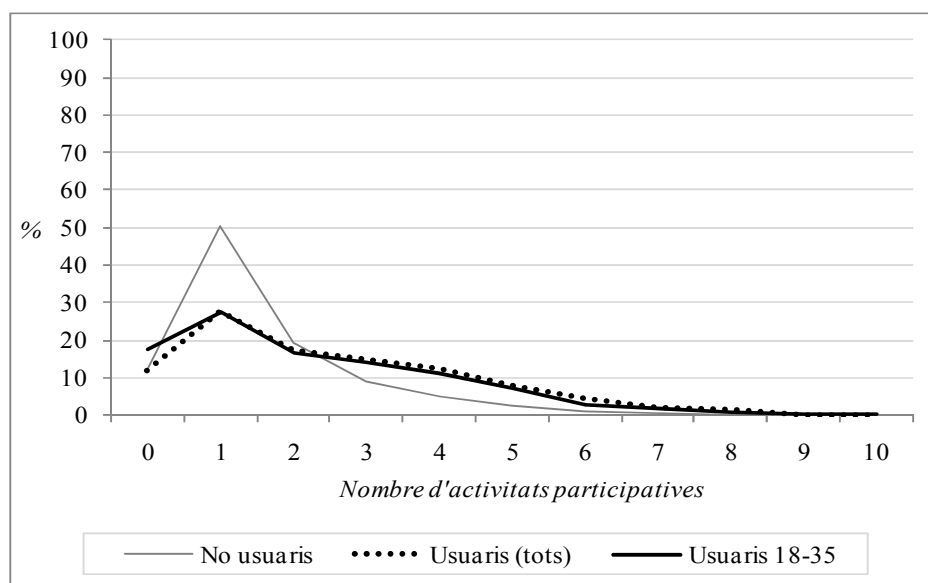
Per tal de comprovar la nostra tercera hipòtesi (H3.3), hem construït un indicador que mesura el repertori de participació política de l'individu en termes de diversitat d'accions que realitza. Es tracta d'un índex additiu que inclou les 10 activitats presentades en la taula 3.2. Per tant varia de 0 a 10 i el valor que pren indica per a cada individu el nombre d'activitats que ha realitzat en els 12 mesos anteriors⁶³. La mitjana d'aquesta variable és de 2,4 activitats per al conjunt dels usuaris d'internet i de 2,2 entre els usuaris joves (18 a 35 anys). El següent gràfic mostra la distribució d'aquesta variable per aquests dos segments. A títol comparatiu, s'inclouen també els no usuaris d'internet.

---

⁶³ Com critica Dylko (2010), “such cumulative index accurately taps the *breadth* of one's participation in politics, since it gives respondents higher scores for engaging in a more diverse set of acts. What this index might misrepresent or underestimate is the *extent* or *level* of participation in politics, especially for those respondents who frequently partake in just one or two acts” (2010: 2, *cursiva de l'autor*). Per tant, l'índex que hem elaborat està obviant aquesta dimensió relativa a la freqüència o intensitat participativa. En canvi, està mesurant la diversitat del repertori participatiu i considerem per tant que permet examinar la nostra hipòtesi de forma apropiada, ja que el fet d'intervenir en un nombre d'accions més elevat i variat implica assumir costos en major volum, però també de diferent tipus.

Gràfic 3.14: Distribució del repertori d'activitats participatives, no usuaris, usuaris d'internet i usuaris fins a 35 anys.

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

$N(\text{No usuaris}) = 1687$; $N(\text{Usuaris}) = 1820$; $N(\text{Usuaris de 18 a 35 anys}) = 927$.

El gràfic mostra que la participació en una única activitat és el comportament més freqüent en tots tres grups. Tenint en compte que el vot està inclòs en la construcció de l'índex, i que es tracta de l'activitat més habitual, aquests ciutadans corresponen probablement al segment dels que només voten i no participen en cap altra forma d'acció. Entre els no usuaris d'internet aquesta categoria és molt més freqüent (un 50% de la mostra només participa en una activitat). En canvi, la participació en un repertori més ampli és més freqüent entre els usuaris d'internet. El comportament dels joves usuaris és pràcticament idèntic al del conjunt d'usuaris d'internet. En tot cas, hi ha una freqüència lleugerament major de joves que no participen en cap activitat.

Segons la nostra hipòtesi H3.3, esperem que els que disposen de majors habilitats digitals participin en un repertori més ampli d'activitats. Les taules següents mostren les mitjanes en l'índex d'intensitat participativa per a cinc segments amb diferents nivells de sofisticació online: els no usuaris d'internet, que no disposen de cap mena d'habilitats digital, i els quatre grups obtinguts a partir dels quartils de l'índex d'habilitats digitals. S'ofereixen els resultats per al conjunt de la mostra i per als joves entre 18 i 35 anys.

Taula 3.7: Diferències de mitjanes en el repertori participatiu entre no usuaris i usuaris amb diferents nivells d'habilitats digitals.

		Repertori participatiu (mitjana)	Significació de les diferències per parells de categories				
			Cap	Molt baixes	Baixes	Altes	Molt altes
No usuaris	Cap habilitat	1.63	-				
	<i>N</i>	1783					
Usuaris	Habilitats molt baixes	2.14	**	-			
	<i>N</i>	505					
	Habilitats baixes	2.58	**	**	-		
	<i>N</i>	328					
	Habilitats altes	2.58	**	**		-	
	<i>N</i>	392					
	Habilitats molt altes	2.93	**	**	**	*	-
	<i>N</i>	600					

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Test ANOVA amb ajustament de Bonferroni. * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Taula 3.8: Diferències de mitjanes en el repertori participatiu entre no usuaris i usuaris amb diferents nivells d'habilitats digitals (joves entre 18 i 35 anys).

		Repertori participatiu (mitjana)	Significació de les diferències per parells de categories				
			Cap	Molt baixes	Baixes	Altes	Molt altes
No usuaris	Cap habilitat	1.29	-				
	<i>N</i>	251					
Usuaris	Habilitats molt baixes	1.63		-			
	<i>N</i>	196					
	Habilitats baixes	2.07	**		-		
	<i>N</i>	162					
	Habilitats altes	2.13	**			-	
	<i>N</i>	221					
	Habilitats molt altes	2.69	**	**	**	**	-
	<i>N</i>	387					

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Test ANOVA amb ajustament de Bonferroni. * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$.

L'anàlisi bivariant mostra com, efectivament, els usuaris d'internet i especialment aquells que tenen un major nivell d'habilitats digitals són els que participen en repertoris més extensos. En primer lloc, quan s'analitza el conjunt de la mostra, existeix un primer punt d'inflexió entre els no usuaris d'internet i la resta. El repertori participatiu dels no usuaris és inferior al dels usuaris en qualsevol dels nivells de sofisticació online, inclòs el més baix. I totes aquestes diferències són significatives estadísticament. Més enllà de distincions dicotòmiques, les dades també mostren l'existència de diferències en funció del grau d'habilitats digitals. En general, s'observa que a majors habilitats digitals, major és el repertori participatiu de l'usuari d'internet.

El cas dels joves però és relativament diferent. El repertori d'aquest segment és, en tots els grups, inferior a la del conjunt de la mostra. En tot cas, també s'observa una major amplitud del repertori participatiu entre els que disposen d'habilitats digitals molt altes en comparació a la resta de grups. També sembla haver-hi una divisió dicotòmica entre usuaris i no usuaris. Però aquí la gradació entre els grups entremitjos no està tan clara. En realitat, els tres estrats queden més ben diferenciats: no usuaris, usuaris poc sofisticats i usuaris molt sofisticats. I en tot cas, la proporció de no usuaris és molt inferior en aquest segment.

A continuació testem aquestes diferències controlant per la resta d'indicadors. En aquesta anàlisi, el repertori d'activitats participatives constitueix la variable dependent. En tractar-se d'una variable de recompte i donada la seva distribució, aplicar un model lineal produiria estimacions ineficients, inconsistents i esbiaixades (Long i Freese, 2003: 245). Resulta més adient emprar tècniques específicament dissenyades per aquest tipus de variables de recompte. En aquest cas, apliquem models de regressió binomial negativa⁶⁴.

---

⁶⁴ La tècnica clàssica per analitzar variables dependents de recompte que segueixen aquest tipus de distribució no normal és la regressió de Poisson. El fet que la variable sigui de recompte imposa una sèrie de restriccions que vulneren els principis dels models lineals: els valors només poden ser positius i íntegres, i per tant, la mitjana serà sempre positiva. Com en la resta de models logístics, una solució a aquestes limitacions consisteix a transformar la nostra variable de forma logarítmica. I llavors, podem emprar aquesta transformació per a establir una funció lineal d'una sèrie de predictors. Algebraicament, el model pren la forma següent:

$$\text{Log}_e(Y) = \beta_0 + \beta_1 X_1$$

I llavors:

S'inclouen les mateixes variables independents que en els models binaris per a activitats participatives concretes, és a dir, els indicadors de recursos tradicionals (estudis, ingressos, temps lliure i habilitats cíviqes), el sexe i l'edat (a més de l'edat al quadrat) i l'interès per la política com a control actitudinal. Un cop més, l'indicador d'habilitats digitals constitueix la nostra variable d'interès. Segons la nostra hipòtesi, esperem que aquest nou recurs contribueixi de forma independent de la resta de recursos a la participació en un repertori participatiu més extens. A continuació es mostren els resultats obtinguts per al conjunt dels usuaris d'internet. En aquesta ocasió, i donades les característiques de la variable dependent, podem replicar les anàlisis per a la submostra d'usuaris joves (fins a 35 anys). Els resultats d'aquests models apareixen a la taula 3.9.

$$Y = e^{\beta_0} + e^{\beta_1} X_1$$

Malgrat això, la distribució de Poisson assumeix igualtat de mitjana i variància. I quan la variància és superior a la mitjana, el model comporta problemes d'ineficiència en la dispersió de l'estimació (s'estimen a la baixa els valors inferiors i a l'alça els valors superiors de la variable de recompte). Aquesta ineficiència comporta, a més, que els errors estàndard resulten esbiaixats a la baixa i per tant, s'obtenen de forma espúria valors de z elevats i de p reduïts. El model de regressió binomial negativa suposa en aquests casos l'alternativa a aplicar, donat que corregeix aquest problema afegint un paràmetre addicional anomenat alfa (α). Per comprovar el grau de sobre-dispersió en el model de Poisson i de manca d'igualtat entre la mitjana i la variància, existeix un test (LR test) per a ($L\alpha = 0$). Un resultat significatiu indica que l'ús del model de regressió binomial negativa és preferible al de Poisson, ja que α difereix significativament de 0 i per tant el model de Poisson comportaria problemes de sobre-dispersió. En tots els models que es presenten aquí, el resultat del test és significatiu.

Taula 3.9: Anàlisi de regressió binomial negativa del repertori participatiu, usuaris d'internet i submostra de joves usuaris de 18 a 35 anys.

	Usuaris d'Internet		Usuaris de 18 a 35 anys	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Interès per la política	0.733**	0.057	0.844**	0.084
Sexe (dona)	0.218**	0.034	0.207**	0.050
Edat	0.040**	0.008	0.147*	0.059
Edat ²	-0.000**	0.000	-0.003*	0.001
Estudis	0.073	0.095	0.132	0.158
Ingressos	-0.092	0.109	-0.008	0.172
Temps lliure	0.024	0.092	0.040	0.150
Habilitats cíviques	0.434**	0.054	0.573**	0.081
Habilitats digitals	0.279**	0.089	0.399**	0.135
Constant	-0.794**	0.180	-2.323**	0.782
Ln Alfa	-3.060**	0.326	-2.681**	0.365
N	1,662		884	
R ² de Nagelkerke	0.222		0.210	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Nota: en els dos models, LR test significatiu al nivell 0,001.

Els models mostren resultats molt similars per al conjunt d'usuaris d'internet i per a la submostra de joves usuaris. De forma consistent amb els models de l'apartat anterior, en tots dos casos, l'efecte més important és el de l'interès per la política. Respecte de les altres variables de control, obtenim que la probabilitat de participar en un repertori més ampli és més elevada en el cas de les dones. També s'observa un efecte quadràtic de l'edat: la probabilitat creix a mesura que augmenta l'edat, però torna a recaure entre els segments d'edats més avançades. Entre les variables relatives als recursos tradicionals, ni el nivell d'estudis o d'ingressos ni la disponibilitat de major temps lliure semblen tenir un efecte significatiu. Les habilitats cíviques, en canvi, tenen un impacte significatiu positiu sobre el repertori participatiu de l'individu⁶⁵.

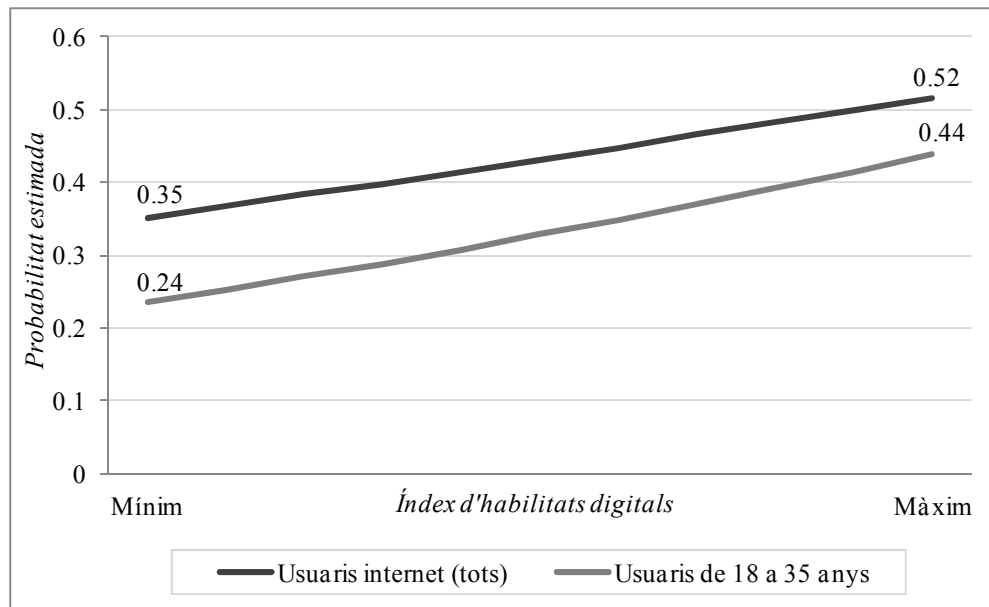
El més rellevant en aquests models és que també és significatiu l'efecte dels recursos digitals: controlant per la resta de variables, els individus que utilitzen internet de forma

⁶⁵ La significació del coeficient relatiu al nivell d'estudis desapareix amb la introducció de la variable d'habilitats cíviques. Malgrat que el model no presenta problemes greus de multicolinearietat (a excepció de la variable d'edat al quadrat. Sense tenir en compte aquesta variable, la mitjana del Factor d'Inflació de la Variància, FIV, és de 1.18), sembla que els efectes de les habilitats cíviques capturen els del nivell d'estudis.

més sofisticada tenen majors probabilitats de prendre part en un repertori més ampli d'activitats participatives. Per tant, la nostra hipòtesi es valida i concloem que els nous recursos online també contribueixen a l'acumulació de recursos per part de l'individu, de manera que aquest pugui assumir una major diversitat de costos de la participació. El seu efecte no es veu anul·lat per la presència dels recursos tradicionals en el model, de manera que podem concloure que es tracta d'un nou recurs amb efectes genuïns. Aquest resultat és equivalent entre els joves usuaris d'internet.

Per tal d'observar gràficament aquestes estimacions, a continuació es mostren les probabilitats predites de participar en un repertori ampli en funció de les habilitats digitals. S'ha considerat repertori ampli el fet de participar en un nombre d'activitats superior a la mitjana. Per tant, els gràfics mostren les probabilitats estimades de prendre part en més de 2 activitats participatives. La resta de variables es mantenen constants en la seva mitjana ponderada. Es mostren les estimacions per al conjunt dels usuaris d'internet i per als usuaris entre 18 i 35 anys.

Gràfic 3.15: Probabilitats estimades de participar en més de 2 activitats en funció de les habilitats digitals, usuaris d'internet i usuaris entre 18 i 35 anys.

Font: elaboració pròpia. Probabilitats calculades a partir dels models presentats a la taula 3.9.

El gràfic 3.15 mostra, com es desprèn de les magnituds dels coeficients en la taula 3.9, que les habilitats digitals tenen un efecte destacable sobre la probabilitat de participar en

un repertori ampli d'activitats participatives tant per al conjunt dels usuaris d'internet com per als més joves entre aquests. Com es pot observar, el fet de passar del mínim al màxim en l'índex d'habilitats digitals implica un augment de 14 punts en la probabilitat estimada de participar en un repertori superior a dues activitats entre el conjunt dels usuaris d'internet i de 20 punts entre el segment jove. Per tant, tal i com mostraven els coeficients dels models de regressió, l'efecte és lleugerament superior en el cas dels joves.

3.3- Recopilació i discussió

En aquest capítol ens hem plantejat la necessitat de revisar les teories establertes sobre la relació entre els recursos i la participació política arran de l'emergència i expansió d'internet. Cabia la possibilitat que l'ús del mitjà digital permetés desenvolupar nous recursos útils per assumir els costos de la participació. Estudis recents havien prestat atenció a aquesta relació en el cas de la participació online (Krueger, 2002; Best i Krueger, 2005; Gibson et al, 2005; Anduiza et al, 2010). Però l'impacte dels nous recursos digitals sobre la participació offline quedava encara per explorar. Les nostres anàlisis han estudiat aquesta pregunta d'investigació amb dades per al cas espanyol.

Els resultats han confirmat que els nous recursos digitals, mesurats a partir d'un índex d'habilitats digitals, tenen un efecte sobre la participació que es desenvolupa fora de la xarxa, i aquest efecte és independent del de la resta de factors relatius als recursos tradicionals. De manera similar al nivell d'estudis o les habilitats cíviques, les habilitats digitals dotarien a l'individu de capacitats per processar informació, expressar idees, etc. Per tant, incrementen la probabilitat de participar en activitats com l'assistència a manifestacions, el contacte amb polítics o la compra deliberada de productes. El seu efecte també s'acumula al de la resta de recursos, de forma que la disposició d'aquestes habilitats intervé en una major probabilitat de fer front als costos d'activitats molt exigents, o d'un repertori participatiu més ampli.

Malgrat això, com havíem avançat, les implicacions dels nostres resultats no són necessàriament positives quan es planteja la qüestió de les desigualtats participatives. Hem observat amb les dades per al cas espanyol l'existència d'una estratificació digital, entesa com a distribució desigual d'aquest nou recurs en funció de factors

socioeconòmics. Aquest fenomen suposa que l'existència d'efectes positius no és generalitzable al conjunt de la societat. En primer terme, els no usuaris d'internet no disposen d'habilitats digitals que permeten acumular recursos útils per a la participació; i en un segon nivell, els usuaris d'internet desenvolupen habilitats digitals de forma desigual, i només els més avantatjats poden emprar-les amb impacte sobre la participació.

Per tant, de la mateixa manera que la lògica causal que vincula els recursos a la participació política es mantenen intactes, també sembla que les conseqüències en termes de desigualtat participativa romanen. Els nous recursos digitals són diferents de la resta en quant tenen un impacte genuí, però estarien perpetuant els processos de desigualtat democràtica. I el que resulta més preocupant des d'un punt de vista normatiu és que de les nostres anàlisis no se'n desprèn que entre els segments més joves es produeixi una excepció a aquest fenomen.

Capítol 4.- Internet, modes participatius i perfils actitudinals.

La literatura sobre l'impacte de l'ús d'internet ha intensificat els seus esforços al llarg de la darrera dècada a explorar si aquest ús pot estimular l'activitat participativa dels ciutadans. De forma general, el debat es planteja entre dues posicions que defensen l'existència d'efectes positius, però amb abast diferent. D'una banda, alguns estudis sostenen la hipòtesi del reforçament que argumenta que l'ús d'internet només ofereix noves oportunitats per a aquells que ja participaven abans d'accedir a la xarxa (Hill i Hughes, 1998; Margolis i Resnick, 2000; Norris, 2000; Jennings i Zeitner, 2003; Weber et al, 2003; Curtice i Norris, 2004). D'altra banda, altres estudis recolzen la hipòtesi de la mobilització, que sosté que internet contribuirà a una societat més participativa atraient individus prèviament inactius (Delli Carpini, 2000; Ward et al, 2003; Tolbert i McNeal, 2003; Stanley i Weare, 2004).

En aquest capítol ens proposem examinar aquestes hipòtesis amb dades pel cas espanyol, però ho farem a partir d'una proposta més completa en el tractament de la pregunta central d'investigació. Defensem que aquesta ha de ser analitzada tenint en compte les conceptualitzacions que la literatura clàssica sobre participació política ha desenvolupat, especialment en relació a la multidimensional d'aquest concepte. L'ús d'internet podria tenir un impacte desigual sobre diferents modes de participació política i no únicament sobre el fet que uns individus participin mentre que d'altres no ho facin. En aquest sentit, al llarg de les anàlisis que es presenten en aquest capítol, adoptarem la distinció entre activitats representatives i extra-representatives exposada al capítol 1. Ens interessa observar en quins casos es detecten – o no – aquests efectes.

En segon lloc, ens proposem comprovar quins són els usos específics d'internet que poden provocar aquests efectes diferencials sobre els diversos modes participatius. Argumentarem que l'augment de la quantitat d'informació disponible a internet permet complementar – o fins i tot escapar a – els discursos dominants i de l'agenda temàtica establerts als mitjans tradicionals. Una major diversitat d'informació disponible permet als ciutadans accedir-hi voluntàriament, però també és possible que aquests s'hi vegin exposats de forma no planificada. Aleshores, aquesta exposició a discursos més diversos

contribuiria a l'impuls cap a determinades formes de participació contencioses. Desenvoluparem aquests debats en la primera secció d'aquest capítol.

Finalment, hem descrit l'existència de tres perfils ciutadans a partir de combinacions de característiques actitudinals diferents. S'espera que determinats individus, els ciutadans crítics, tendeixin a ser més actius en formes de participació extra-representatives, mentre que els més formals desenvolupin motivacions que els impulsen cap als modes representatius. I per la seva banda, aquells ciutadans de perfil desafecte tendirien cap a la inacció. Creiem que quan es plantegen distincions entre processos mobilitzadors o de reforçament, resulta indispensable considerar aquestes proclivitats participatives que van més enllà d'una simple distinció entre implicats o no implicats, actius i inactius. No només els efectes de l'ús d'internet poden variar per uns o altres modes participatius, sinó que cal considerar que aquesta influència es vegi condicionada pels diferents perfils actitudinals dels individus i les seves predisposicions participatives prèvies. En les anàlisis finals d'aquest capítol introduïrem aquests matisos.

4.1- L'ús d'internet i la participació en modes diversos: el rol de la informació política

Una de les virtuts més àmpliament alabades d'internet és sense dubte la seva capacitat de difusió d'informació. A través de la xarxa es proporciona al ciutadà l'accés a un dels elements considerats fonamentals en el seu rol en el procés polític. D'una banda, aporta un mecanisme de contextualització i genera una determinada representació i percepció de la realitat (Mulder, 1999). Però a més, estar informat forma part d'una actitud cívica, ja que implica interès i responsabilitat. L'accés a informació constitueix un component bàsic de la sofisticació política (Luskin, 1990) i té conseqüències directes sobre el comportament: es tracta d'un dels antecedents claus de la participació política (Bimber, 2003).

A partir de l'extensió d'internet, es pot argumentar que augmenta la quantitat d'informació política a disposició del ciutadà, se superen les barreres de temps i espai i per tant, es redueixen els costos d'accés (Bimber, 2001; Gerber i Green, 2000). A més, no només augmenta la quantitat, sinó que millora la capacitat d'accedir al detall del

contingut de la informació (Vedel, 2003). Caldria esperar un impacte positiu en el coneixement polític, que a continuació, sabem que estimula la participació política (Mossberger et al., 2007: caps 3 i 4).

Tanmateix, els autors que defensen la hipòtesi del reforçament estableixen que els efectes positius d'aquest l'ús d'internet en la participació política només serien certs en el cas d'un segment restringit de la ciutadania: internet només enfortiria les actituds i els comportaments dels que ja estan implicats i són actius. Un dels arguments emprats per aquestes posicions es basa en el fet que a internet el ciutadà tria més que mai. En tant que recercador de la informació, l'internauta configura la seva pròpia selecció temàtica d'interès, esdevenint públic altament especialitzat. Els internautes ja no s'informarien a través dels formats predeterminats clàssics oferts pels mitjans de comunicació, sinó que es construirien el seu propi "Daily Me" (Negroponte, 1995; Dader, 2001; Sunstein, 2001 i 2007). Per tant, la capacitat de seleccionar els continguts als quals s'exposa l'usuari (exposició selectiva) és més elevada a internet que a la resta de mitjans de comunicació (Prior, 2005). Llavors, l'usuari d'internet pot especialitzar-se en les matèries que més li interessin. Les preocupacions lligades a aquest procés d'autoselecció informativa a internet apunten dos tipus d'arguments.

En primer lloc, el fet de poder tenir una major capacitat de selecció implica que els continguts polítics poden ser evitats. L'exposició del ciutadà a informació política a internet té un caràcter actiu, ja que es requereix una motivació i una voluntat prèvies a la cerca de qualsevol contingut (Nie i Erbring, 2002: 280). Aquells que manquen d'aquestes motivacions, no s'exposaran a informació política de forma voluntària. Precisament, la cerca d'informació política no és la funció més explotada pels internautes a la xarxa. Altres usos, més relacionats amb l'oci, els intercanvis interpersonals i la feina o els estudis – i per tant, sense un contingut explícitament polític – destaquen entre les preferències dels usuaris d'internet⁶⁶. Llavors, si internet pot ser utilitzar de diverses formes, caldria tenir present aquesta pluralitat en l'anàlisi d'uns impactes que també s'espera que siguin diversos. En aquest sentit, l'ús de la xarxa per a l'oci i l'entreteniment

---

⁶⁶ A Espanya, el 95,3% dels usuaris d'internet busca informació general (feina, estudis, salut, viatges, etc.), el 84,8% envia o rep missatges de correu electrònic, i el 75,7% descarrega material (documents, música, vídeos, *software*, etc.). Només el 45,2% fa servir internet per cercar-hi informació política i el 9,6% ha consultat la pàgina web d'algun partit polític o candidat (font: estudi CIS 2736, Espanya 2007).

no promouria cap mena de conseqüència política en un sentit mobilitzador (Putnam, 2000; Shah et al, 2001a).

En segon lloc, quantitat no pressuposa qualitat. A internet es pot tenir accés a tot tipus d'informació, rellevant o irrellevant. Com afirma Noveck, "the danger of the internet is that it threatens to overwhelm us with so much information – too much information – so as to give the appearance of democratizing and enriching our political lives while actually drowning us in irrelevancies" (2000: 23). A més d'irrellevant, la informació disponible a internet inclou informacions verídiques, però també esbiaixades o falses. De fet, la funció d'intermediació que realitzen els mitjans de comunicació convencionals no deixa de ser un filtre de qualitat i un mecanisme de simplificació per al ciutadà en el seu processament de la informació. Certament, aquest perd capacitat de control sobre l'establiment de l'agenda política (McCombs i Shaw, 1972), però la intermediació li ofereix un primer tractament de la informació, que facilitarà que de la seva exposició se'n generi coneixement. Llavors, la possibilitat d'evitar aquesta etapa a internet comporta que la fiabilitat de la informació online esdevingui com a mínim dubtosa (Clément, 2002: 272; Davis, 1999: 43).

Aquest últim punt de vista implica que la disponibilitat i la possibilitat d'accedir a informació no condueix automàticament a la seva adequada comprensió i a un ús profitós per part de l'individu. Fins i tot quan l'atenció cap a assumptes polítics s'ha establert, els usuaris han de fer front als costos associats a seleccionar aquesta informació. És més, l'individu haurà de realitzar esforços cognitius per interpretar i avaluar el seu contingut (Eveland i Dunwoody, 2000). Per tant, la gran quantitat d'informació disponible online pot convertir-se en un obstacle també a causa de les dificultats per discernir entre diferents graus de qualitat. En conjunt, hi haurà diferències entre els individus en funció del seu perfil i de la seva capacitat per discriminar, avaluar i interpretar la informació disponible online (Karakaya, 2005; Bimber, 2003; Clément, 2002; Noveck, 2000). Com hem vist al capítol anterior, la distribució desigual de les habilitats digitals comporta que els perfils de major estatus socioeconòmic es vegin privilegiats també en la seva capacitat per assolir les oportunitats digitals.

En conjunt doncs, només l'accés a determinats continguts polítics a internet podria promoure la participació política. De fet, alguns estudis han mostrat que l'accés a

informació política a internet fomenta interès i promou la participació de forma més intensa que quan aquest es produeix a través de les exposicions als mitjans de comunicació tradicionals (Tedesco, 2007; Lupia i Philpot, 2005; Shah et al., 2005 i 2001b). Però això només seria vàlid en el cas dels ciutadans amb determinats perfils, que són aquells que treuen profit de participar en activitats online explícitament polítiques: mentre que els més implicats cerquen i accedeixen a informació política i són capaços d'utilitzar-la per obtenir coneixements, els menys motivats eviten qüestions polítiques o no es veuen afectats pels seus efectes d'aprenentatge (Prior, 2005). Per tant, un entorn de major selectivitat produeix un procés d'enfortiment del biaix de coneixements ("knowledge gap") amb un impacte desigual en els comportaments polítics, que afavoreix en tot cas a aquells que ja tenien un perfil actitudinal més procliu a la participació (Bonfadelli, 2002; Weber et al, 2003; Prior, 2005 i 2007).

En general doncs, la hipòtesi del reforçament estableix que no cal esperar una transformació radical dels processos actuals com a conseqüència de l'expansió d'internet i de l'ampliació de les oportunitats d'accés a informació política. Més aviat, seguiria havent-hi un escenari de "politics as usual" (Margolis i Resnick, 2000): aquells que tenen accés a la xarxa i la fan servir políticament ja estaven políticament implicats abans de disposar d'una eina com internet i el seu ús només comporta la reproducció d'actituds i comportaments polítics anteriors (Hill i Hughes, 1998; Norris, 2000; Jennings i Zeitner, 2003; Weber et al, 2003; Curtice i Norris, 2004; Grönlund, 2007). En aquest sentit, l'expansió d'internet no alteraria el model clàssic d'explicació de la participació ciutadana en relació a l'etapa causal relativa a les actituds. Les actituds polítiques continuen essent l'element determinant i en tot cas es produeix una relació entre l'ús d'internet i la participació que està condicionada per l'existència d'unes motivacions que determinen els usos que se'n fan de la xarxa i el seu aprofitament en termes polítics.

Malgrat això, els enfocaments relatius a la hipòtesi de la mobilització sostenen que les noves característiques associades a la utilització d'internet promourien un augment de la participació política mitjançant l'activació de segments anteriorment inactius (Delli Carpini, 2000; Ward et al, 2003; Tolbert i McNeal, 2003; Stanley i Weare, 2004). S'argumenta que internet permet una transformació dels modes de transmissió d'informació clàssics donat que la difusió es pot realitzar cap a múltiples receptors, que es poden transformar alhora en emissors, amb un efecte de propagació dels missatges de

caràcter viral (Yildiz, 2002; Ward i Vedel, 2006). A més, la interactivitat es caracteritza principalment pel fet que l'usuari exerceix un elevat control sobre la forma dels processos de comunicació en els quals intervé (Bucy, 2004). Internet permet els intercanvis basats en l'equivalència entre emissor i receptor, fomentant les relacions igualitàries i horitzontals (Yildiz, 2002). Això implica també que aquesta no és només una eina per a la cerca d'informació. La pròpia estructura de la xarxa proporciona a l'usuari la capacitat per a esdevenir un proveïdor d'informació directament (mitjançant la publicació de textos o comentaris en webs o blogs propis o d'altres persones) i indirectament, a través dels contactes i converses amb altres persones (Flanagin i Metzger, 2001)⁶⁷.

Per tant, a internet l'usuari pot esdevenir un ciutadà més informat, i això no seria només cert en termes de quantitat, sinó especialment en relació a la pluralitat dels punts de vista en la informació a la qual accedeix. Aquest procés d'enriquiment informatiu es produiria mitjançant dos mecanismes. En primer lloc, contràriament a la postura de Davis (1999: 55), creiem que internet constitueix un escenari especialment procliu als processos d'exposició inadvertida. Navegar per internet sense objectius específics, així com la recepció de correus electrònics d'amics i coneguts, la participació en xats i fòrums o els intercanvis que es produeixen a les webs de xarxes socials poden portar a una exposició inadvertida i no planificada a informació política. Determinades conductes a internet, malgrat no ser explícitament polítiques en la seva intencionalitat inicial per part de l'internauta, poden convertir-se en un aprenentatge involuntari i no planificat (Tewksbury et al, 2001), amb impacte sobre la participació política (Gibson et al, 2005).

En segon lloc, a internet els ciutadans poden accedir a una major diversitat de fonts d'informació, i aquesta nova funció estaria afeblint la capacitat dels *gatekeepers* per establir l'agenda política (Williams i Delli Carpini, 2004; Mossberger et al, 2008: 52-53; Tewksbury i Rittenberg, 2009). L'aparició de múltiples fonts d'informació diversifica les opcions disponibles per a un públic tradicionalment tractat com a membre d'una massa homogènia receptor d'una informació relativament limitada. A través de la xarxa, "the new media environment with its multiple points of access and more continuous news cycle has increased the opportunities for the less mainstream individuals and groups to influence public discourse" (Williams i Delli Carpini, 2004: 1225).

---

⁶⁷ El capítol 5 analitza amb més detall el cas de les interaccions amb altres persones a internet.

Els que naveguen a la xarxa poden evitar o complementar els canals d'informació clàssics, explorar interessos que no són satisfets en els mitjans de comunicació tradicionals i establir comunicacions i intercanvis amb agents no estatals o altres ciutadans individuals (Althaus i Tewksbury, 2000; Bimber, 2001). Les activitats que els ciutadans desenvolupen a la xarxa amb caràcter polític (com a cercadors d'informació o com a creadors de la mateixa) estan influint les agendes informatives dominants a internet, amb conseqüències sobre el propi procés polític (Tewksbury i Rittenberg, 2009: 194). Així, per exemple, s'ha demostrat que el seguiment de notícies a través de pàgines diferents de les webs dels diaris promou una expansió de l'agenda política, entesa com una major heterogeneïtat en els *issues* que els individus consideren importants (de Waal i Schoenbach, 2008).

En realitat, a internet també es donen processos d'intermediació. Entre altres, cal recordar que a la xarxa també hi són presents la majoria dels actors de la lògica comunicativa i informativa convencionals, a més de nous intermediaris encoberts com els motors de cerca⁶⁸. Com afirma Chadwick: “Intermediaries are here to stay” (2006: 22). A més, s'ha demostrat que a internet també existeixen desigualtats en termes de visibilitat i centralitat en detriment de les organitzacions que ja es trobaven en posició d'inferioritat a l'esfera offline (González-Bailon, 2009). D'altra banda, els mitjans convencionals – bàsicament la televisió – continuen en una posició preeminent en la dieta informativa de la ciutadania. Si bé alguns estudis demostren que els internautes estan “robant” hores de televisió per a navegar a internet (Robinson et al, 2002), no es pot obviar que els usos que es fan de la xarxa poden venir condicionats per l'agenda marcada prèviament a partir de l'exposició als mitjans de comunicació tradicionals. En aquest sentit, els ciutadans utilitzarien internet com una extensió dels seus hàbits en els altres mitjans (Norris, 1999: 89; Karakaya, 2005). De fet, els ciutadans que recorren a les noves tecnologies per informar-se són aquells que presenten un major consum d'informació a través de mitjans convencionals (Delli Carpini, 1996: 51).

---

⁶⁸ “La red oculta alberga unas 500 veces más de información de la que es posible encontrar a través de una búsqueda simple” a “El inmenso océano del internet invisible”, Ciberp@is, El País, 20 octubre 2005, p.8.

Però l'avantatge d'internet resideix en què, si es vol, es poden evitar les intermediacions, es pot ampliar una informació tractada en un altre mitjà o es pot tenir accés a una informació no present en altres espais. A internet les opcions d'un actor polític o d'una font d'informació silenciats a altres mitjans deixen de dependre necessàriament d'una decisió editorial o política per arribar al ciutadà. De fet, molts agents que no serien visibles en els mitjans tradicionals aconsegueixen transmetre els seus missatges a través de la xarxa⁶⁹. D'aquesta manera, l'ús d'internet incrementa la llibertat d'expressió (Delli Carpini, 2000) i imposa un repte a les jerarquies existents en les lògiques dels mitjans de comunicació tradicionals (Rheingold, 1993: 14), ampliant el discurs cap a la perifèria (Debatin, 2008). En paraules de José Luis Dader: “Éstas [las demandas ciudadanas] ya no tienen por qué restringirse y acomodarse a lo que los grandes medios de comunicación de masas seleccionan y enfocan, y de hecho, tales medios a veces se ven sorprendidos por acciones políticas fraguadas ‘silenciosamente’ en el ciberespacio.” (2001: 214)⁷⁰.

Seguint la lògica de l'exposició selectiva, es podria argumentar que els ciutadans només cercaran aquella informació coherent amb les seves posicions prèvies, a fi d'evitar una dissonància cognitiva. En aquest sentit, quan la persona navega per internet i busca activament informació política (i és capaç de seleccionar i processar-la), només prestaria atenció a les fonts i els continguts que enforteixen els seus punts de vista, reforçant així el seu comportament anterior (Davis, 1999; Noveck, 2000). Això implica que cal esperar un cop més un efecte de reforçament, no només quant a la proclivitat de l'individu a buscar informació, sinó també respecte del contingut d'aquesta, en consonància amb les seves posicions polítiques anteriors. Com afirma Sunstein:

---

⁶⁹ Veure per exemple l'estudi de González-Bailon sobre una mostra aleatòria de pàgines web del domini .org. L'autora demostra que, malgrat que continuen existint desigualtats en la visibilitat de les diferents organitzacions, aquesta és menor a la web en comparació amb els mitjans tradicionals (2009: 10-11). En canvi, per una visió contrària, veure Hindman (2007) i el seu concepte de paradoxa de la diversitat mediàtica online: donada precisament la magnitud i diversitat d'informació política disponible a la xarxa, el nivell de concentració de l'audiència a internet seria significativament més elevat que als mitjans convencionals.

⁷⁰ Veure també el comentari de Víctor Sampedro en la seva anàlisi de les mobilitzacions posteriors als atemptats de Madrid de l'11 de març de 2004: “fue una deliberación que surgía de abajo y desde la periferia de los centros de poder. (...) Las multitudes y la tecnopolítica desarrollada desde el tejido social desobedecen jerarquías o centros rectores; el propio concepto de red niega su existencia” (Sampedro, 2005: 16).

“[On the internet] Many people are mostly hearing more and louder echoes of their own voices (...). With a dramatic increase in options, and a greater power to customize, comes a corresponding increase in the range of actual voices and those choices are likely, in many cases, to match demographic characteristics, pre-existing political convictions, or both.” (2007: 55-56).

Les conseqüències reforçadores consistirien, d'una banda, en el fet que els ciutadans crítics amb voluntat de cercar alternatives d'informació, poden trobar a la xarxa una opció eficaç i a l'abast. Llavors, aquest ús d'internet reforçaria les seves actituds prèvies, fomentant la seva participació en les formes extra-representatives de participació (Hwang et al, 2006). D'altra banda, el perfil de ciutadans que mantenen un afecte i suport cap a les institucions representatives també disposarien d'una eina per a reforçar les seves posicions i actituds. L'ús d'internet en aquests casos serviria com a complement al consum informatiu en mitjans convencionals, per exemple a través dels seus equivalents online. D'aquesta manera, es mantindria la consonància cognitiva, i es produiria un reforçament d'una proclivitat prèvia a la participació en modes representatius.

Tanmateix, creiem que la possibilitat d'accedir a una informació més diversa afectarà a tots els perfils d'individus prèviament actius, també el formal. Aquests ciutadans també es veuran exposats a la nova diversitat de discursos disponible, inclosos els punts de vista més crítics. Sabem que l'ús d'internet per accedir a informació és additiu a la utilització d'altres mitjans de comunicació (Bimber, 2003; Shah et al, 2005). No percebre una discrepància respecte de les visions dominants en els discursos formals no significa que aquestes persones no treguin profit de la informació disponible a internet per adquirir coneixements polítics i acomplir el que per a ells constitueix una responsabilitat: estar informats. Mossberger et al mostren precisament que els usuaris d'internet “have greater overall exposure to political arguments, including those that challenge their candidate preferences and policy positions. (...) Internet use encourages exposure to diverse political views.” (2007: 52). Llavors, recordem que el perfil formal és aquell que experimenta elevats sentiments d'implicació política. Si es tracta de persones amb certs nivells de sofisticació política, també seran menys susceptibles de veure's influïts pels mitjans i pels processos d'agenda-setting, menys subjectes a la persuasió a través d'elements simbòlics i més receptius davant argumentacions raonades (Luskin, 1990: 333).

Per tant, fins i tot aquells que no experimenten a priori una desconfiança envers els discursos i procediments institucionals formals podran accedir a través del seu ús d'internet a punts de vista més crítics, seran capaços d'incorporar aquests arguments a la seva avaluació del procés polític, i capturaran com a mínim alguns matisos respecte de les seves anteriors postures. En aquest sentit, esperem que l'impacte de l'ús d'internet no sigui idèntic en tots els modes participatius. Si navegar per la xarxa eixampla l'agenda temàtica i permet accedir a visions complementàries i fins i tot crítiques amb els discursos dominants, haurem d'esperar que els efectes siguin majors en la participació de tipus extra-representatiu.

De fet, el que proposem en aquest capítol és respondre a la pregunta d'investigació general sobre l'impacte de l'ús d'internet tenint en compte la multidimensionalitat de la participació política. Per això, la nostra primera hipòtesi no especifica només una expectativa en quant al sentit positiu o condicional (mobilització o reforçament) de l'efecte d'internet, sinó que determina sobre quin tipus de participació es produirà aquest efecte:

H4.1. L'ús d'internet té un efecte positiu sobre la participació extra-representativa.

A continuació, coincidim amb Bimber quan afirma que “the search for effects ought to replace the search for an effect” (2000: 330). Alguns autors han exposat que és necessari distingir entre les diverses aplicacions i característiques de les noves tecnologies més que tractar de determinar-ne un efecte general i monolític (Karakaya, 2005; Shah et al, 2005; Boulianne, 2009). És per això que creiem necessari buscar els efectes d'usos específics d'internet sobre la participació. Com hem vist al llarg d'aquestes pàgines, l'accés a la informació destaca com una de les característiques més rellevants d'internet amb un impacte potencial sobre la participació⁷¹. A més, creiem que cal distingir entre la informació que es cerca activa i voluntàriament d'aquella a la qual s'accedeix mitjançant una exposició inadvertida (Tewksbury et al, 2001; Bimber, 2003: 224). Així, la segona hipòtesi que examinarem en aquest capítol estableix que:

---

⁷¹ Com afirma Boulianne, quan s'analitzen els impactes específics de determinats usos d'internet sobre la participació política, la inclusió de variables relatives a l'accés a informació política resulta en la majoria dels casos en l'obtenció d'efectes rellevants estadísticament, tant en termes de direcció i magnitud com de significació (2009: 200).

H.4.2. L'exposició a informació política a través d'internet té un efecte positiu sobre la probabilitat de participar en activitats de caràcter extra-representatiu i això és cert tant per a la informació cercada activament com per a l'exposició inadvertida a informació política.

Finalment, en cas de validar-se aquestes hipòtesis, i donat que la literatura sobre els impactes d'internet fins ara no ha prestat atenció a una distinció per modes participatius⁷², caldria revisar els processos mitjançant els quals es pot determinar que aquests efectes constitueixen un mecanisme de reforçament o de mobilització. Fins ara, aquells estudis que obtenen impactes positius s'han denominat defensors de les hipòtesis de la mobilització, mentre que aquells que han corroborat l'existència d'efectes limitats a segments ja mobilitzats han adquirit l'etiqueta de la hipòtesi del reforçament. Malgrat això, aquesta dicotomia es basa en una percepció limitada de les proclivitats participatives dels individus.

Com hem defensat en el capítol 2, no existeix únicament una distinció entre implicats i no implicats o actius i inactius. Hem definit tres perfils ciutadans en base a combinacions de diversos tipus d'actituds. En primer terme sí que existeix una distinció entre proclivitats envers la inacció (perfil desafecte) o la participació (perfils crític i formal). Però en segon lloc, entre els actius, cal prendre en consideració la proclivitat a esdevenir actiu en diversos modes participatius (representatiu i extra-representatiu).

Per tant, si les nostres hipòtesis es validen i observem efectes positius de l'ús d'internet en tant que mitjà per accedir a informació política sobre un tipus de participació específica (extra-representativa), resulta rellevant analitzar si aquesta relació es produeix de forma desigual per als tres perfils d'individus. En aquest cas, en comptes de proposar hipòtesis específiques per a les diferents alternatives possibles, plantejem una pregunta d'investigació general que abordarem en la última part d'aquest capítol: són diferents els efectes de l'ús d'internet per als ciutadans desafectes en relació amb els ciutadans

---

⁷² Poc estudis han tingut en compte aquestes distincions en les seves anàlisis dels impactes d'internet. Veure en tot cas l'anàlisi de Norris (2009) per als Estats Units, on sí que es distingeix entre diversos tipus de participació, o els estudis que es limiten a un tipus específic de participació, generalment el vot (Tolbert i MacNeal, 2003; Mossberger et al, 2007). Per contra, la majoria dels estudis elaboren un índex additiu de participació política que respon més aviat a una concepció unidimensional de la mateixa. Veure la crítica de Boulianne al respecte (2009:196).

implicats? Són diferents els efectes de l'ús d'internet entre els ciutadans implicats però de perfils actitudinals i proclivitats participatives diferents (formals i crítics)?

4.2- L'impacte d'internet sobre diversos modes participatius.

4.2.1- Els efectes generals d'internet sobre diversos modes participatius.

En primer lloc, abans de comprovar les relacions que s'estableixen entre l'ús d'internet i la participació política des d'una perspectiva multidimensional, volem contrastar en les nostres dades pel cas espanyol la classificació en modes de participació política que ha ofert la literatura. El nostre supòsit teòric, com hem exposat en el capítol 1, és que existeixen dos grans modes participatius: el representatiu i l'extra-representatiu. En base a la bateria d'activitats participatives que ens ofereix l'estudi 2736 emprades anteriorment, hem dut a terme una anàlisi factorial exploratòria per tal de detectar empíricament l'existència d'aquestes dimensions. Els resultats d'aquesta anàlisi es mostren en la següent taula:

Taula 4.1: Anàlisi de factorial exploratòria de les diverses activitats de participació política.

	<i>Components</i>		
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Compra deliberada	0,838	0,057	0,049
Boicot	0,805	0,105	0,040
Donatiu	0,597	0,023	0,228
Vaga	0,037	0,736	0,019
Manifestació	0,212	0,691	0,174
Protesta il·legal	-0,041	0,617	0,098
Signar petició	0,432	0,454	0,124
Contactar amb polítics	0,164	0,062	0,811
Assistir reunió política	0,092	0,216	0,795
Eigenvalue	2,730	1,303	1,017
KMO	0,752		
N	3572		

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Nota: Anàlisi de components principals, rotació Varimax. S'ha replicat l'anàlisi amb el mètode d'extracció per eixos principals i els resultats ofereixen tres factors equivalents. Els resultats també són consistents amb mètodes de rotació no ortogonals (Oblimin).

Obtenim tres components que representen tres agrupacions d'activitats participatives d'acord amb el que ha establert la literatura. El primer d'aquests components recull les formes més innovadores de participació relacionades amb el consum polític: el boicot i la compra deliberada de productes. Apareix en aquest grup també la variable relativa a les donacions. En un segon component queda ben definida la dimensió clàssica de la protesta, que inclou la participació en vagues, manifestacions, protestes il·legals i peticions. Aquestes dues categories plasmen de manera satisfactòria el mode de participació extra-representativa tal i com ha estat conceptualitzat en estudis recents. Finalment, el tercer component agrupa, també de forma consistent amb la literatura, dues activitats de participació representativa: l'assistència a mítings i el contacte amb polítics. Afegirem una quarta dimensió que representa la participació electoral. Encara que aquesta forma de participació es podria incloure en el mode representatiu⁷³, hem vist que la majoria d'autors destaquen que es tracta d'una activitat diferent i normalment l'examinen

⁷³ Quan s'inclou la participació electoral en l'anàlisi, aquesta variable correlaciona amb el component relatiu a la participació representativa.

per separat (Verba i Nie, 1972; Verba et al, 1978; Parry et al, 1992; Verba et al, 1995). Optem per tant per respectar aquesta estratègia.

A partir d'aquests resultats, hem construït quatre indicadors que emprarem en les anàlisis d'aquests modes que s'ofereixen en la resta d'aquest capítol. Aquestes variables mesuren si la persona ha dut a terme cadascun d'aquests tipus de participació: si ha votat (últimes eleccions generals), i si ha participat en almenys una de les activitats de cadascun dels tres grups obtinguts en l'anàlisi de components principals. En la nostra mostra, un 79,4% dels enquestats declara haver votat en les anteriors eleccions generals⁷⁴; el 14% afirma haver participat en almenys una de les activitats representatives; el 28,5% en alguna de les activitats de protesta; i finalment, el 41,4% en alguna de les activitats de consum.

Un cop obtinguts aquests indicadors, podem abordar la relació que s'estableix entre diferents modes participatius i l'ús d'internet. En primer lloc, volem comprovar les diferències existents entre no usuaris i usuaris d'internet en quant a la seva activitat en aquests modes. Com hem vist al capítol anterior, els no usuaris són, globalment, menys participatius que els usuaris. Hem vist també que existeixen diferències entre els propis usuaris en funció del seu nivell d'habilitats digitals. La taula 3.5 mostrava que aquestes diferències són sistemàtiques en pràcticament tot tipus d'activitat, però ens interessa comprovar si són més notables per alguns modes de participació en concret. Les diferències poden ser degudes a nivells desiguals d'habilitats digitals, però també com a conseqüència de la realització de diverses activitats online a partir de les quals l'individu s'exposa a informació política en major o menor grau.

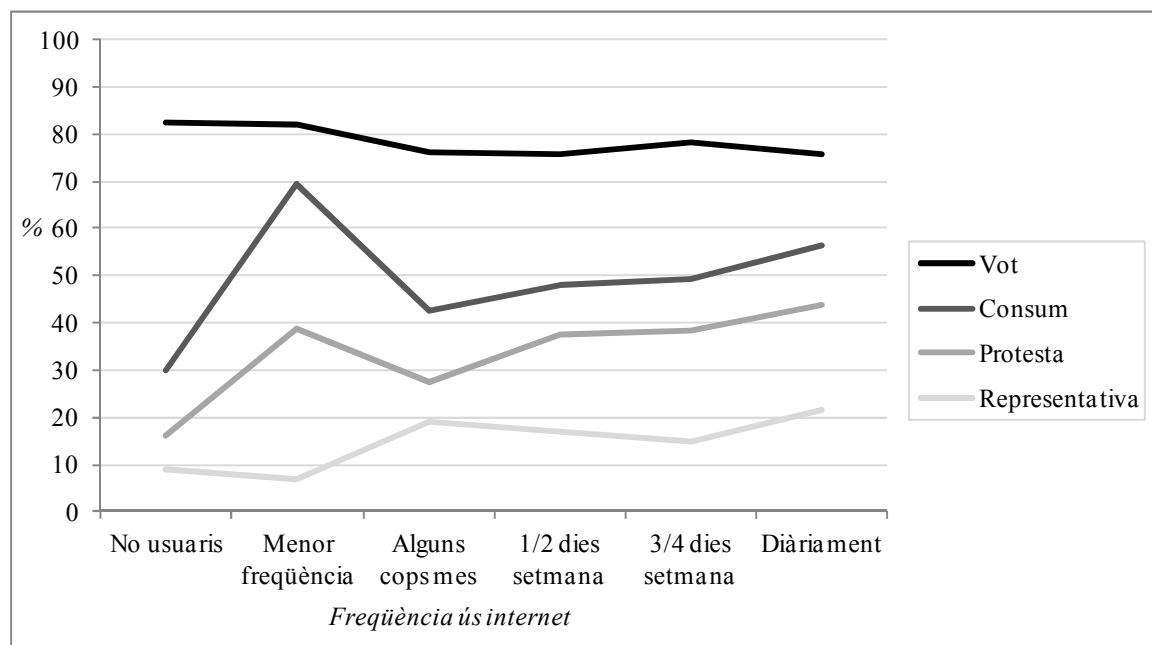
En aquest apartat, proposem una primera aproximació general a aquest interrogant emprant una mesura relativa a la freqüència en l'ús d'internet. Optem per aquest indicador perquè creiem que captura els diferents elements que volem observar: com hem vist en el capítol 3, a major freqüència en l'ús, majors són les habilitats digitals de l'individu. Alhora, assumim que una major freqüència comporta major accés a continguts polítics online. En apartats posteriors en centrarem de forma més específica en aquest tipus de comportament online.

---

⁷⁴ La participació electoral real a les eleccions al congrés de diputats de març de 2004 en el conjunt d'Espanya va ser del 75,66% (Font: Ministeri de l'Interior).

El següent gràfic mostra els percentatges d'individus que han pres part en cadascun dels modes participatius en funció de l'ús més o menys freqüent d'internet:

Gràfic 4.1. Participació en diversos modes participatius en funció de la freqüència d'ús d'internet.

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Com estava previst, els usuaris d'internet més freqüents són més actius en gairebé tots els modes de participació. Resulta especialment significatiu el canvi en els nivells de participació entre els no usuaris i els usuaris menys freqüents en el cas de les activitats extra-representatives: el consum i la protesta. De forma general, les diferències més clares quan es passa a nivells superiors de freqüència d'ús d'internet es donen precisament en aquests dos modes. En canvi, en el cas de la participació representativa, els usuaris més freqüents d'internet són més participatius però en menor mesura. I observem que els usuaris d'internet més freqüents no van ser més actius en la seva participació electoral, sinó més aviat al contrari.

En conjunt doncs, els usuaris d'internet més freqüents són més actius que els no usuaris i aquesta major activitat es dona majoritàriament en formats contenciosos i executats de forma paral·lela als canals tradicionals representatius. Una de les explicacions a aquestes diferències podria trobar-se en tercers factors, donat que els usuaris d'internet reuneixen

una sèrie de característiques que els fan diferents dels no usuaris. Llavors, estariem davant d'una possible relació espúria: no seria l'ús d'internet el que tindria un efecte sobre el comportament dels usuaris, sinó les seves característiques diferenciades. Per tal de comprovar aquest supòsit, realitzarem una anàlisi multivariant que ens permetrà comprovar l'impacte de l'ús d'internet sobre la participació política en diferents modes, controlant pels efectes dels factors socio-econòmics i actitudinals.

Les nostres variables dependents en aquestes anàlisis són de nou els indicadors construïts per als quatre modes participatius. Incloem entre les variables independents els controls clàssics relatius als recursos i a altres factors socio-demogràfics, seguint les mateixes lògiques que en el capítol 3 (sexe, edat, transformació quadràtica de l'edat, nivell d'estudis, ingressos i habilitats cíviques). La novetat respecte del capítol anterior és que incorporem aquí també un seguit d'indicadors relatius a les actituds polítiques per tal de capturar l'existència dels perfils ciutadans descrits anteriorment. Es distingeix entre els tres grans tipus d'actituds exposats anteriorment: la implicació política (interès per la política i eficàcia interna), la percepció del sistema polític (eficàcia externa i confiança en institucions convencionals) i la percepció sobre el rol de ciutadania (ciutadania tipus deure o tipus compromís)⁷⁵.

Finalment, com a variable independent central, s'inclou la freqüència d'ús d'internet. En aquesta ocasió, però, no hem volgut emprar la variable original en la seva versió continua. D'una banda, volem capturar la distinció entre usuaris i no usuaris alhora que es té en compte la gradació també entre aquells que són usuaris. D'altra banda però, la inclusió dels no usuaris en aquesta anàlisi implica que la distribució d'aquesta variable està esbiaixada positivament amb un pic en el valor mínim, fet que viola el supòsit de normalitat. Una solució passa per examinar la submostra d'usuaris d'internet. Tot i així, per evitar biaixos de selecció de la mostra, hem optat per recodificar aquest indicador en un seguit de variables dicotòmiques corresponents a les següents categories: no usuaris (49% de la mostra), usuaris ocasionals (amb una freqüència inferior a diària, 24%), i usuaris diaris (28%)⁷⁶. S'incorporen en el model aquestes variables, amb els no usuaris com a categoria de referència. A la vista del gràfic anterior, s'espera que els efectes que

---

⁷⁵ L'annex B ofereix el detall de codificació de totes aquestes variables.

⁷⁶ Els percentatges sumen 101% degut a l'efecte dels arrodoniments.

es puguin produir sobre la participació en diversos modes participatius es detectin particularment entre els usuaris ocasionals en comparació amb els no usuaris.

Com que les variables dependents són totes de caràcter dicotòmic (ha participat o no en alguna de les activitats de cada mode participatiu), s'han dut a terme regressions logístiques binàries. Totes les variables independents, excepte l'edat i l'edat al quadrat, han estat recodificades en un rang de 0 a 1, de manera que es pot comparar la magnitud dels coeficients. La següent taula mostra els resultats obtinguts.

Taula 4.2: Anàlisi de regressió logística binària de la participació representativa, la protesta, la participació de consum i la participació electoral.

	Protesta		Participació de consum		Participació representativa		Participació electoral	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.367**	0.092	0.528**	0.086	-0.166	0.116	0.084	0.111
Edat	0.063**	0.017	0.047**	0.014	0.120**	0.023	0.173**	0.017
Edat ²	-0.001**	0.000	0.000**	0.000	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.001	0.242	0.459*	0.220	-0.933**	0.303	0.554	0.315
Ingressos	-0.401	0.310	0.195	0.293	0.174	0.385	0.829*	0.384
Habilitats cíviques	0.883**	0.159	1.013**	0.157	1.220**	0.196	0.689**	0.213
Interès per la política	1.543**	0.182	1.413**	0.172	1.848**	0.229	0.553*	0.232
Eficàcia interna	0.529**	0.227	0.570**	0.213	0.837**	0.290	0.497	0.278
Confiança en institucions	-0.789**	0.253	-0.707**	0.234	-0.083	0.325	0.722	0.296
Eficàcia externa	0.486*	0.206	-0.154	0.198	0.303	0.253	0.119*	0.266
Ciutadania - deure	0.331	0.284	0.283	0.268	1.759**	0.391	2.642**	0.326
Ciutadania - compromís	0.565	0.293	0.715**	0.275	-0.775*	0.373	-0.560	0.342
Freqüència ús internet								
<i>No usuari (ref)</i>								
Usuaris ocasionals	0.286*	0.131	0.326**	0.124	-0.067	0.174	0.159	0.164
Usuaris diaris	0.153	0.150	0.160	0.143	-0.243	0.192	-0.255	0.183
Constant	-3.392**	0.450	-3.591**	0.413	-5.821**	0.613	-6.387**	0.526
Pseudo-R ² (McFadden)	0.128		0.116		0.145		0.178	
N	2819		2838		2839		2821	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

El primer model de la taula 4.2 mostra la predicció per al mode participatiu de protesta. Totes les variables de control relatives a factors socioeconòmics mostren coeficients significatius, excepte el nivell d'estudis i ingressos: el fet de ser dona, de mitjana edat i amb majors habilitats cíviqes implica una major probabilitat de participar en activitats de protesta. Pel que fa a la implicació política, els coeficients de les variables d'interès per la política i d'eficàcia interna mostren impactes positius i significatius. Observem també com una menor confiança en les institucions convencionals augmenta les probabilitats de prendre part en aquest tipus d'activitats. Els coeficients per aquestes variables actitudinals són coherents amb les nostres expectatives d'acord amb la descripció del perfil crític exposada al capítol 2. En canvi, no obtenim el resultat esperat en el cas de l'eficàcia externa (coeficient positiu significatiu) ni de les concepcions de bona ciutadania (coeficients no significatius).

Pel que fa a les nostres variables independents centrals, observem que un usuari ocasional d'internet és més procliu a participar en accions de protesta en comparació amb els no usuaris, i aquesta relació és significativa en el nivell 0,05. Per tant, donat que estem controlant per l'efecte d'altres variables (socio-econòmiques i actitudinals), podem concloure que la relació entre l'ús d'internet i la participació en accions de protesta no és espúria. Quan s'igualen les condicions en termes de motivacions prèvies, el fet d'usar internet produeix un efecte sobre la probabilitat de ser actiu en aquesta forma de participació.

En el segon model presentat en la taula, la participació política en les activitats de consum és la variable dependent. Els resultats són força similars als obtinguts en el model de protesta, tot i que aquí el coeficient relatiu al nivell d'estudis és significatiu. També es corrobora en aquesta ocasió la descripció de la proclivitat participativa del perfil crític. En aquest cas, a més, els resultats indiquen que els participants en activitats de consum tenen una concepció de bona ciutadania tipus compromís i el coeficient per a l'eficàcia externa és negatiu (tot i que no significatiu). Tot plegat mostra resultats en línia amb les nostres expectatives. Una vegada més, les variables que indiquen la freqüència d'ús d'internet mostren un impacte positiu i significatiu de l'ús ocasional en comparació amb el no ús (en el nivell 0,01).

Les estimacions per al mode participatiu representatiu apareixen en el tercer model de la taula. Pel que fa a les variables de control relatives a l'estatus socio-econòmic, els resultats mostren en general els coeficients esperats. No és el cas però de la variable nivell d'estudis. Però com hem argumentat en el capítol anterior, aquest resultat pot ser degut a la relació no lineal entre aquesta variable i l'assistència a mítings, que forma part del mode representatiu. En relació als indicadors d'implicació política, l'anàlisi mostra que existeix una relació positiva i significativa entre l'interès per la política i la participació representativa. Observem la mateixa relació respecte de l'eficàcia política interna. Per contra, cap dels dos indicadors de percepció del sistema polític (confiança en les institucions formals i eficàcia política externa) contribueixen a la predicció d'aquesta forma de participació. Pel que fa a les variables d'orientació cívica, una concepció de ser un bon ciutadà en termes de deure augmenta la probabilitat de participar en les activitats representatives. En canvi, el fet de tenir una concepció de bona ciutadania com a compromís redueix significativament aquesta probabilitat. En el cas de les nostres variables d'interès, no obtenim cap efecte significatiu un cop controlats els efectes de la resta de variables incloses en el model. Per tant, no podem concloure que l'ús més freqüent d'internet augmenti la probabilitat d'esdevenir actiu en aquest tipus de participació.

Per últim, la taula mostra els resultats per a l'anàlisi de la participació electoral. Obtenim resultats molt similars als del model per a la participació representativa. De forma general, el perfil socio-econòmic i actitudinal dels votants respon a les nostres expectatives. Es tracta d'individus de mitjana edat amb majors nivells d'ingressos i habilitats cíviques. Són més proclius a votar aquells que senten un major interès per la política, una major eficàcia externa i una concepció de bon ciutadà de tipus deure. Pel que fa als predictors centrals, aquí tampoc no podem concloure que hi hagi un efecte significatiu sobre la probabilitat de votar pel fet de ser un usuari més freqüent d'internet.

Recapitulant per tant els resultats d'aquestes anàlisis, hi ha evidència que recolza que l'ús d'internet està vinculat a la participació política, un cop es controlen els efectes de variables de tipus socio-econòmic i actitudinal. És més, quan distingim entre diversos modes de participació, s'obté que l'ús d'internet està associat a un tipus específics d'activitats: la participació extra-representativa (protesta i consum). Aquests efectes es

produirien especialment entre els usuaris ocasionals en comparació amb els no usuaris. Per tant, la nostra primera hipòtesi (H4.1) queda validada.

A partir d'aquí, l'objectiu d'aquest treball és doble. D'una banda, hem argumentat que no és l'ús d'internet per sí mateix el que produeix un efecte sobre determinades formes de participació política. Hem mencionat la necessitat d'examinar l'impacte d'usos específics d'internet sobre aquestes formes de participació política, en especial pel que fa a l'accés a informació política. D'altra banda, volem comprovar si aquest procés podria estar afectant als ciutadans de manera diferent en funció dels seus perfils actitudinals. Els resultats exposats fins ara mostren que, per a tots els individus de la mostra, l'ús d'internet incrementa la probabilitat de participar en les formes extra-representatives de participació. Les anàlisis també han mostrat resultats coherents amb les nostres expectatives en relació a les proclivitats participatives dels diferents perfils actitudinals. No obstant això, aquestes conclusions no neguen la possibilitat que internet fomenti repertoris d'acció extra-representatius en diferents graus per a aquests diferents tipus de ciutadans. Si l'efecte és major entre els ciutadans crítics, que ja són més proclius a ser atrets cap a repertoris no controlats per les elits, podríem classificar aquest fenomen com un procés de reforçament. Per contra, si per als individus formals també augmenta la seva probabilitat de participar en aquest tipus de participació, l'etiqueta de reforçament no seria la més adequada per definir aquest fenomen. I per últim, volem comprovar també quins són els efectes per als ciutadans desafectes i si es dona un procés mobilitzador. En el següent apartat ens centrem doncs en els usos relatius a l'adquisició d'informació política a través d'internet i en les relacions condicionades que es produeixen quan es tenen en compte els diversos perfils actitudinals.

4.2.2- Els impactes dels usos específics relatius a l'accés a informació política online.

En pàgines anteriors hem defensat que s'espera un impacte positiu sobre la participació extra-representativa com a conseqüència de la capacitat que ofereix internet per accedir a més quantitat d'informació i per evitar les limitacions de l'agenda temàtica establerta en els mitjans tradicionals. D'aquesta manera, s'incrementaria l'accés a una major diversitat d'informació disponible, que inclou visions crítiques o punts de vista alternatius en relació amb el discurs formal. Aquest procés hauria de tenir lloc a través de

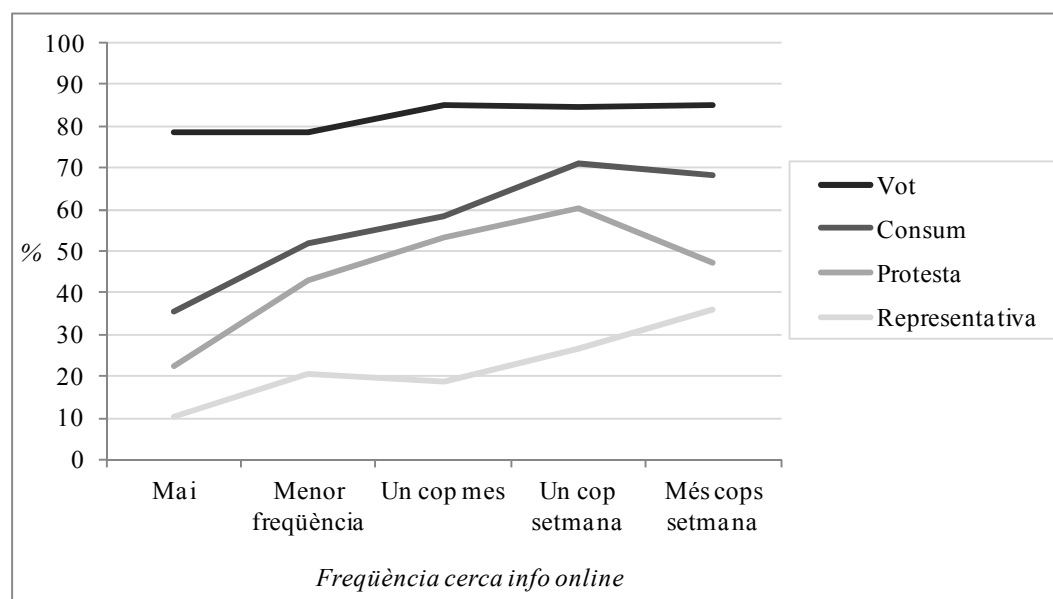
dos mecanismes (H4.2): en primer lloc, mitjançant la cerca activa d'informació; i en segon lloc, a través d'una exposició inadvertida a informació política a partir de la intervenció en determinades activitats online. Per tant, en aquest apartat, replicarem les anàlisis anteriors substituint els indicadors de freqüència d'ús d'internet i centrant-nos en mesures d'ús d'internet que recullen de forma específica l'accés a informació política de forma voluntària d'una banda i inadvertida de l'altra. En un apartat posterior, examinarem els efectes diferenciats per a diferents perfils d'individus.

Pel que fa a la medició de la informació política cercada voluntàriament, l'estudi 2736 inclou un indicador de la freqüència en l'accés a informació sobre l'actualitat política a internet. Aquells que no cerquen mai informació política (no usuaris d'internet i usuaris que afirmen no fer-ho) constitueixen el 76,9% dels casos. El 8,5% cerquen informació amb una freqüència superior a un cop per setmana⁷⁷. El següent gràfic mostra la relació bivariant entre aquesta variable i la participació en els diferents modes participatius:

---

⁷⁷ Com en el cas de la freqüència d'ús d'internet en l'apartat anterior, quan utilitzem el conjunt de la mostra aquesta variable té una distribució altament esbiaixada (biaix positiu amb un pic en els valors inferiors). En tot cas, hem mantingut en aquesta ocasió la variable en la seva forma continua. Els motius són dobles: en primer lloc, s'han testat els models que s'ofereixen a continuació amb una sèrie de variables dicotòmiques representant diferents nivells per a aquesta variable (com en el cas de la freqüència d'ús d'internet). Emprant aquesta mesura s'obtenien resultats equivalents als que es presenten aquí amb la variable continua original. Per tant, per simplificar i evitar problemes de sobre-especificació del model, hem triat aquesta darrera opció. En segon lloc, i com veurem més endavant, volem examinar efectes d'interacció entre aquesta variable i determinats indicadors actitudinals. L'opció continua apareixia en aquest cas com la més senzilla per tal de permetre una interpretació directa dels resultats dels coeficients d'aquestes interaccions.

Gràfic 4.2. Participació en diversos modes participatius en funció de la freqüència de cerca d'informació política online

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

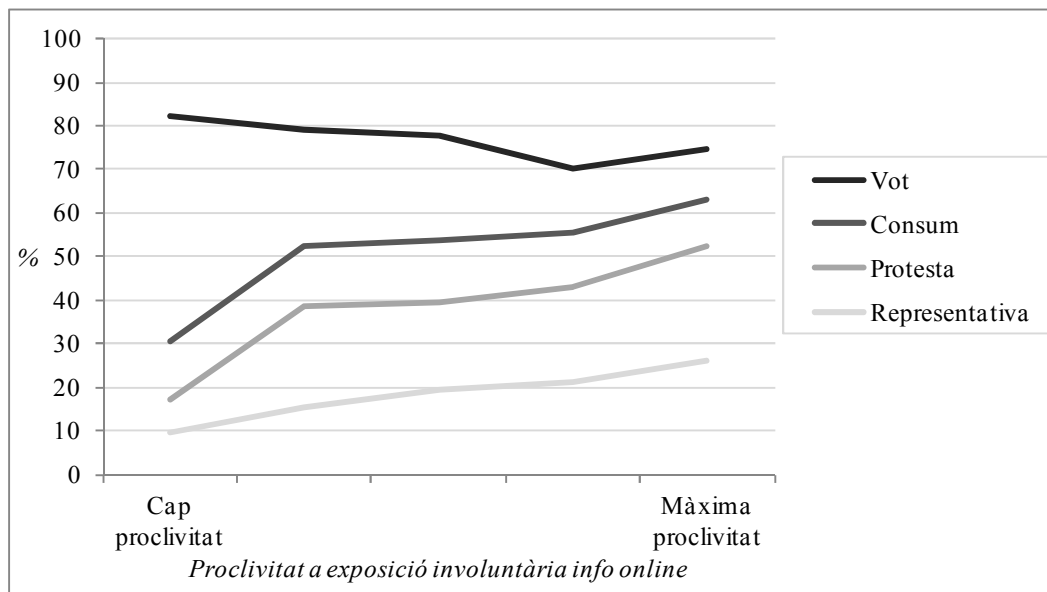
El gràfic 4.2 mostra una relació positiva entre una major freqüència de cerca d'informació política online i els quatre tipus de participació. En realitat, l'efecte pel vot sembla molt reduït (inferior a 10 punts). En canvi, els percentatges d'individus que participen en activitats de protesta i consum augmenten de forma clara a mesura que creix la freqüència d'accés voluntari a informació. L'efecte també és considerable per a la participació representativa, especialment en els nivells superiors de l'escala.

En el cas de l'exposició inadvertida a informació política online, el procés de medició resulta més complex, especialment a través de dades d'enquesta. Alguns estudis empen indicadors construïts a partir d'una pregunta directa a l'enquestat sobre si considera que s'ha trobat amb informació amb contingut polític quan navegava per internet amb altres propòsits (Tewksbury et al, 2001)⁷⁸. Independentment de les limitacions d'un indicador subjectiu d'aquest tipus, aquesta pregunta no està disponible a l'estudi 2736. En qualsevol cas, hem mencionat que l'exposició inadvertida es produeix quan l'usuari d'internet intervé en determinades activitats online que comporten intercanvis amb altres persones (Gibson et al, 2005) o pel fet de navegar per determinats portals i pàgines web

⁷⁸ L'enunciat exacte de la pregunta és: "When you go online, do you ever encounter or come across news and information on current events, public issues, or politics when you may have been going online for a purpose other than to get the news?" (Tewksbury et al, 2001: 548).

(Tewksbury et al, 2001). Per tant, hem construït un indicador del grau d'intervenció de l'individu en aquestes activitats que poden promoure una major exposició inadvertida a continguts polítics. Es tracta d'un índex additiu de les variables relatives als següents usos: rebre correus electrònics, participar en xats i fòrums, mantenir una pàgina web personal o blog, i navegar per la xarxa sense finalitat específica. Hem anomenat aquesta variable "proclivitat a una major exposició involuntària a informació política online", donat que no podem mesurar el grau exacte d'aquesta exposició. Els no usuaris d'internet s'ubiquen en el nivell més baix d'aquest índex, equivalent al valor 0, juntament amb aquells usuaris que no han realitzat cap d'aquestes activitats a internet (en total constitueixen un 53,3% dels casos). Només un 4,2% ha realitzat les quatre activitats de l'índex. Amb una alfa de Cronbach de 0,746 (4 ítems, N=3678) considerem que l'índex ofereix un grau de consistència interna satisfactori⁷⁹. El següent gràfic mostra la relació entre aquesta nova variable i la participació en diversos modes participatius:

Gràfic 4.3: Participació en diversos modes en funció de la proclivitat a exposició involuntària a informació política online

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

En aquesta ocasió, no es pot afirmar que existeixi un efecte similar de l'exposició involuntària a informació política sobre tots els modes participatius. Quan es passa del mínim al màxim de proclivitat a aquesta exposició involuntària, l'augment en el

⁷⁹ L'estratègia per a la codificació d'aquesta variable a l'hora d'incloure-la en els models segueix el mateix raonament que en el cas de la variable que mesura la cerca voluntària d'informació política online.

percentatge de participants és de més de 30 punts en el cas de la protesta i el consum. També s'observa un creixement per a la participació representativa, però aquest és de menys de 20 punts. I en el cas del vot, l'efecte sembla ser negatiu.

En tot cas, un cop més, els resultats d'aquestes anàlisis bivariants poden estar reflectint efectes de terceres variables no tingudes en compte. Cal per tant aplicar anàlisis multivariants. La taula 4.2 mostra els resultats d'anàlisis de regressió que segueixen la mateixa metodologia emprada en la taula 4.1 per a predir la protesta i el consum⁸⁰. Hem substituït les variables de freqüència d'ús d'internet pels dos indicadors exposats.

Taula 4.2: Anàlisis de regressió logística de la protesta i el consum polític.

	Protesta		Consum	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.393**	0.092	0.550**	0.087
Edat	0.070**	0.017	0.057**	0.015
Edat ²	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.075	0.243	0.535*	0.220
Ingressos	-0.523	0.310	0.163	0.295
Habilitats cíviques	0.818**	0.159	0.844**	0.157
Interès per la política	1.527**	0.187	1.348**	0.177
Eficàcia interna	0.514*	0.229	0.519*	0.214
Confiança en institucions	-0.797**	0.255	-0.648**	0.236
Eficàcia externa	0.547**	0.209	-0.205	0.200
Ciudadania – deure	0.261	0.285	0.205	0.271
Ciudadania – compromís	0.541	0.293	0.739**	0.276
Cerca voluntària info. pol. online	-0.039	0.155	0.320*	0.158
Exposició involuntària info. pol. online	0.444*	0.192	0.488**	0.189
Constant	-3.482**	0.467	-3.797**	0.430
Pseudo-R ² (McFadden)	0.128		0.121	
N	2797		2816	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

⁸⁰ S'han realitzat les anàlisis per a la participació representativa i electoral. A la vista dels resultats obtinguts en l'apartat anterior, no esperàvem obtenir cap efecte de les variables relatives a exposició a informació política online. I efectivament, les anàlisis mostren que cap d'aquestes variables resulten en coeficients significatius. S'han obviat per tant aquests models en aquest apartat, però es poden consultar els resultats en l'annex C1.

En incorporar els diferents usos d'internet en les anàlisis, els resultats mostren efectes rellevants i, en general, en línia amb les expectatives. El model que prediu la protesta mostra que una major proclivitat a l'exposició involuntària a informació política a internet augmenta la probabilitat de participar en aquest tipus d'activitats. No obstant això, una major freqüència en l'accés voluntari a informació online no permet predir aquest mode participatiu. El coeficient no és significatiu ($p > 0,05$). En el model per a la participació en activitats de consum, s'obté un efecte significatiu i positiu per a ambdues variables. Controlant per la resta de variables, tant la cerca voluntària d'informació online com la proclivitat a l'exposició involuntària a informació augmenten la probabilitat de participar en activitats de consum. En conjunt doncs, la nostra hipòtesi H4.3 queda només parcialment verificada.

4.2.3- Efectes d'internet per als diferents perfils actitudinals

La nostra última pregunta d'investigació en aquest capítol busca comprovar els efectes desiguals que es produeixen per als tres perfils de ciutadans que hem introduït al capítol 2: els ciutadans desafectes, crítics i formals. Per tal d'examinar si existeixen efectes diferenciats per als tres grups, procedirem en dues passes. En primer terme, analitzarem la diferència entre el perfil desafecte en relació als altres dos, ja que existeix una clara primera distinció entre els segments amb major tendència a la inacció (desafectes) i aquells que són més proclius a participar, encara que sigui en modes diversos (crítics i formals). Aquesta primera distinció ens permetrà comprovar si els efectes de l'accés a informació política online constitueixen un procés mobilitzador dels individus del perfil desafecte cap a la participació política.

En segon lloc, entre els individus que són més propensos a participar, volem comprovar si es produeixen processos de reforçament en relació a les formes de participació específiques preferides per aquests grups, o si al contrari es detecta alguna alteració en relació a les seves proclivitats prèvies. Hem vist que s'espera dels ciutadans de perfil formal una major probabilitat de participar en activitats representatives. Però donat que les nostres anàlisis han mostrat efectes dels usos d'internet relatius a l'accés a informació política en el cas de la participació de protesta i consum (extra-representativa), volem conèixer si això és cert per a aquest segment en particular. En el cas dels ciutadans crítics,

comprovarem si es produeix un efecte de reforçament cap a una major proclivitat participativa en modes extra-representatius.

a) Efectes diferenciats per als ciutadans desafectes

Per tal d'examinar efectes desiguals per al perfil desafecte en particular envers la resta, introduïm en els models termes d'interacció entre l'ús d'internet per a accedir – voluntària o involuntàriament – a informació política i els indicadors relatius a implicació política. Volem observar com condiona el grau d'implicació política a la relació que s'estableix entre l'ús d'internet i la participació política, tal i com hem mostrat de forma esquemàtica a la figura 2.6.

Els efectes d'interacció ens permeten examinar dos elements: els efectes principals dels indicadors relatius a l'accés a informació política online ens oferiran l'efecte d'aquestes variables quan els nivells d'implicació política s'aproximen a 0. Per tant, aquests coeficients ens mostraran l'efecte de l'accés a informació política online entre els individus de perfil desafecte en contraposició a la resta. Si es detecta un efecte positiu i significatiu per aquest perfil, els nostres resultats suposaran evidència en favor de les teories de la mobilització. En segon lloc, el terme d'interacció ens permetrà comprovar si els efectes de l'accés a informació política online es veuen alterats quan s'incrementa el nivell d'implicació política de l'individu. Dit d'una altra manera, podrem observar si és cert que entre aquells que disposen d'actituds polítiques més favorables a la participació, el seu ús d'internet comporta un efecte més elevat (teories del reforçament).

Incloem en les nostres anàlisis interaccions només entre aquelles variables que han resultat en coeficients significatius en els models de la taula 4.2. Per tant, en el cas de la protesta només es mostra la interacció entre la proclivitat a una exposició involuntària a informació política online i els dos indicadors d'implicació política: l'interès per la política i el sentiment d'eficàcia interna. I pel que fa a la participació de consum, s'inclouen interaccions entre les dues variables relatives a l'accés a informació política online (voluntàriament o de forma inadvertida) i les dues variables relatives a la implicació política (interès i eficàcia). Per tal de simplificar les interpretacions, s'introdueixen cadascun d'aquests termes d'interacció en models separats. I en aquesta

ocasió, oferim taules simplificades on s'ometen els resultats per a les variables de control. En l'annex C (taules C2 a C4) es troben els models complets en cada cas. La taula 4.3 ofereix els resultats en el cas de la protesta, i més endavant, la taula 4.4 mostra els de la participació de consum.

Taula 4.3: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de protesta amb efectes d'interacció entre la proclivitat a exposició involuntària a informació política online i els indicadors d'implicació política.

	(1)		(2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
(...)				
Interès per la política	1.724**	0.241	1.522**	0.187
Eficàcia interna	0.503*	0.229	0.659*	0.297
Cerca voluntària info. pol. online	0.008	0.159	-0.021	0.157
Exposició involuntària info pol online	0.690**	0.268	0.659 ⁺	0.338
Expo involuntària * Interès pol	-0.621	0.472		
Expo involuntària * Eficàcia interna			-0.460	0.595
Constant	-3.576**	0.472	-3.564**	0.479
Pseudo-R ² (McFadden)	0.129		0.129	
N	2797		2797	

Nota: s'han omès de la taula la resta de variables incloses en el model: sexe, edat, edat², estudis, ingressos, habilitats cíviques, confiança en institucions, eficàcia externa, ciutadania tipus deure i ciutadania tipus compromís.

* p<0,05 ** p<0,01

⁺el coeficient és significatiu al nivell 0,051

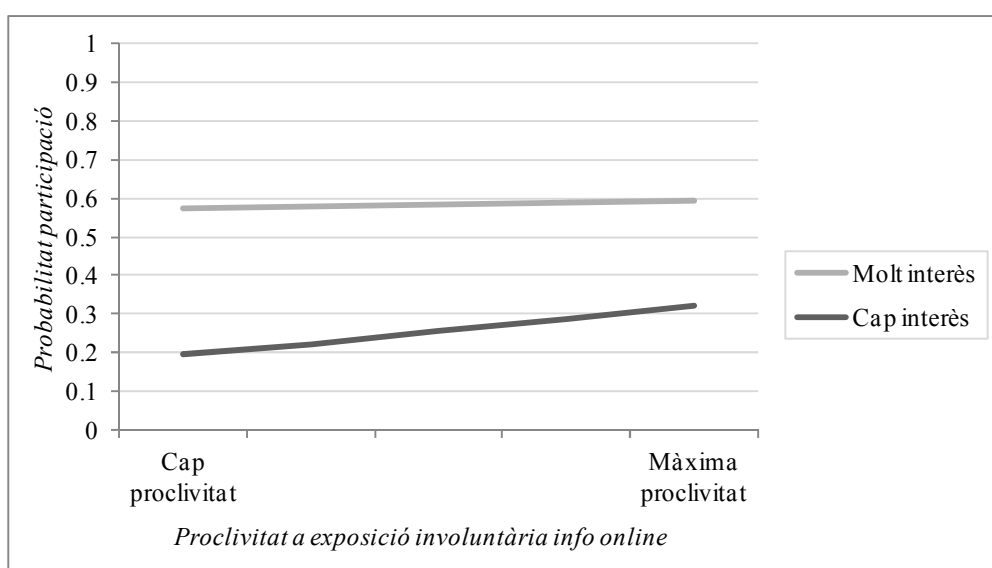
Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

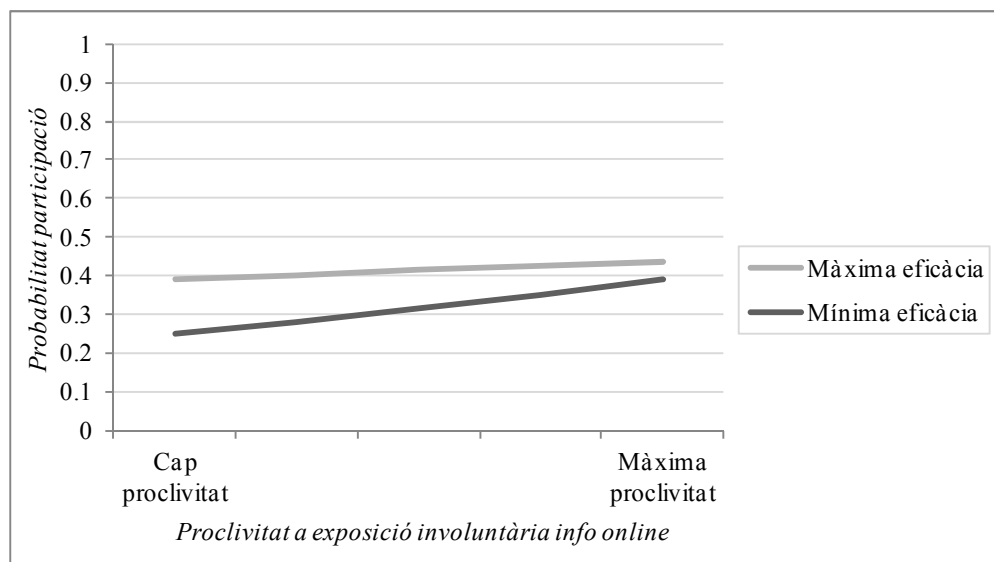
La taula 4.3 mostra els resultats de les anàlisis que incorporen termes d'interacció per a la variable dependent relativa a la participació en activitats de protesta. En primer lloc, obtenim un efecte d'interacció negatiu però no significatiu entre la proclivitat a una exposició involuntària a informació política online i l'interès per la política (model 1) o l'eficàcia interna (model 2). Aquest resultat indica que a mesura que s'incrementa la implicació política de l'individu, l'efecte d'aquest ús d'internet es redueix. Malgrat això, la magnitud d'aquesta reducció no és estadísticament significativa i per tant no es pot afirmar que existeixi un efecte diferenciat per a ciutadans amb majors nivells d'implicació política.

En segon lloc, hem d'observar els efectes principals de la proclivitat a l'exposició involuntària a informació política online. Un cop incorporats en els models els termes d'interacció, aquests coeficients ens indiquen quin és l'efecte de l'ús d'internet quan l'interès per la política (model 1) o l'eficàcia interna (model 2) s'aproximen a 0. En tots dos casos obtenim coeficients positius i significatius. Per tant, aquests resultats ens permeten concloure que, en el cas específic dels individus amb nivells baixos d'implicació política (mesurada a partir de l'interès per la política i de l'eficàcia interna), una major proclivitat a veure's exposat a informació política online de forma involuntària comporta un increment significatiu en la probabilitat d'esdevenir actiu en activitats de protesta. Dit d'una altra manera, es produeix un procés mobilitzador dels ciutadans desafectes envers aquesta forma particular de participació política.

Per tal de visualitzar de forma més clara aquestes relacions, hem representat gràficament les probabilitats estimades de participar en almenys una activitat de protesta per als dos grups: el dels individus implicats i el dels desafectes. El primer gràfic mostra aquestes probabilitats en base al model que utilitza l'interès per la política com a indicador d'implicació i el segon replica les mateixos càlculs a partir del model que inclou l'eficàcia interna.

Gràfics 4.4 i 4.5: Probabilitats estimades de participar en activitats de protesta com a funció de la proclivitat a exposició involuntària a informació política online i dos indicadors d'implicació política.

Font: elaboració pròpia a partir dels models de la taula 4.3.

Com es pot observar a tots dos gràfics, en primer terme, les probabilitats de participar en activitats de protesta són sistemàticament més elevades entre aquells individus que responen als perfils implicats políticament. En segon lloc, observem que en el cas dels individus amb una mínima implicació política (mínim interès per la política o mínim sentiment d'eficàcia interna), la probabilitat d'esdevenir actiu en una activitat de protesta augmenta quan major és la proclivitat a exposició inadvertida a informació política online. I com hem vist, es tracta d'efectes estadísticament significatius. En canvi, aquests efectes són gairebé imperceptibles entre els que tenen nivells màxims d'implicació. Per tant, pel que fa a la distinció entre ciutadans amb un perfil actitudinal implicat en relació als ciutadans desafectes, els nostres resultats semblen recolzar l'existència d'un procés de mobilització cap a formes de protesta pels perfils desafectes, dels quals inicialment s'esperava una proclivitat cap a la inacció.

La següent taula mostra el mateix procés en el cas de la participació de consum. Com hem dit, aquí s'inclouen quatre termes d'interacció diferents per a les combinacions entre les dues variables relatives a l'exposició a informació política i els dos indicadors d'implicació política.

Taula 4.4: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de consum amb efectes d'interacció entre indicadors d'exposició a informació política online i els indicadors d'implicació política.

	(1)		(2)		(3)		(4)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
(...)								
Interès per la política	1.325**	0.192	1.349**	0.177	1.274**	0.218	1.346**	0.177
Eficàcia interna	0.522*	0.215	0.490*	0.230	0.523*	0.214	0.618*	0.266
Cerca voluntària info. pol. online	0.241	0.299	0.200	0.378	0.297	0.163	0.335*	0.160
Exposició involuntària info. pol. online	0.489**	0.189	0.491**	0.189	0.392	0.251	0.650*	0.317
Cerca info pol online * Interès per la pol	0.145	0.465						
Cerca info pol online *Eficàcia interna			0.216	0.623				
Exposició involuntària * Interès per la pol					0.274	0.472		
Exposició involuntària * Eficàcia interna							-0.363	0.572
Constant	-3.785**	0.431	-3.782**	0.432	-3.771**	0.432	-3.853**	0.439
Pseudo-R ² (McFadden)	0.121		0.121		0.121		0.121	
N	2816		2816		2816		2816	

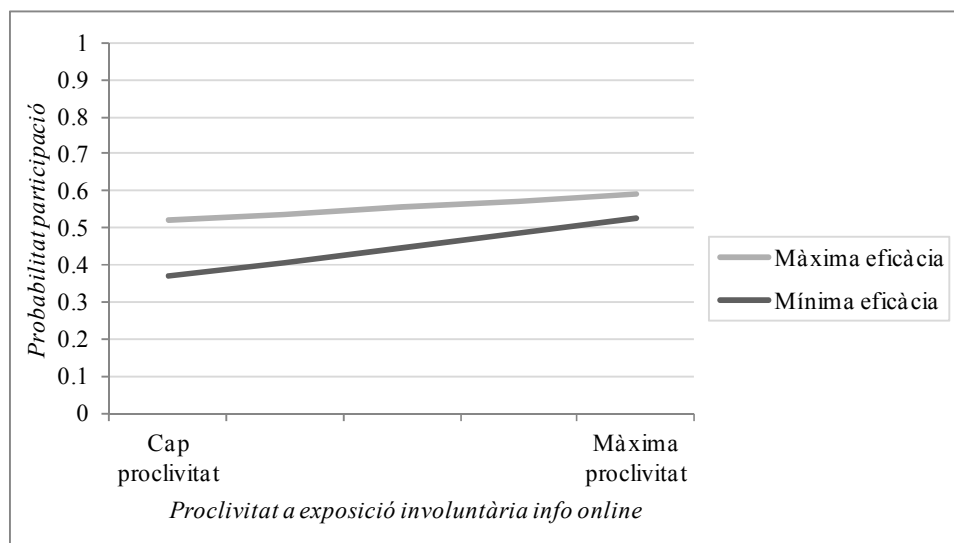
Nota: s'han omès de la taula la resta de variables incloses en el model: sexe, edat, edat², estudis, ingressos, habilitats cíviques, confiança en institucions, eficàcia externa, ciutadania tipus deure i ciutadania tipus compromís.

* p<0,05 ** p<0,01

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

En el cas de la participació de consum, es produeixen resultats molt similars als obtinguts per a la protesta. Cap dels termes d'interacció resulten en un coeficient significatiu. I per tant, no es pot concloure que a mida que augmenta la implicació política de l'individu, l'efecte de l'accés a informació política online es vegi alterat. Pel que fa als efectes principals, només s'obté un resultat significatiu en el cas de l'eficàcia política i l'exposició involuntària a informació online. Per tant, quan es considera la variable relativa al sentiment d'eficàcia política interna com a indicador d'implicació política, observem com un ús d'internet que generi una major exposició inadvertida a informació política augmenta la probabilitat de participar en activitats de consum per als individus desafectes. El següent gràfic permet visualitzar aquesta relació de forma més clara:

Gràfic 4.6: Probabilitats estimades de participar en activitats de consum com a funció de la proclivitat a exposició involuntària a informació política online i dels nivells d'eficàcia política interna.

Font: elaboració pròpia a partir dels models de la taula 4.4.

Tal i com mostra el gràfic, en el cas de la participació de consum la proclivitat a exposició involuntària a informació política té un efecte positiu tant entre els individus de perfil no implicat (mínima eficàcia interna), com entre els més implicats (màxima eficàcia interna). La diferència en la pendent de les dues línies, però, no és significativa (el terme d'interacció no és significatiu). En tot cas, sí que és significatiu l'efecte positiu que s'observa entre els individus no implicats, que representen el perfil desafecte.

En conjunt per tant, aquestes anàlisis mostren evidència en favor de l'existència d'un procés mobilitzador que actuaria activant als segments menys implicats en relació a les formes de participació extra-representatives. Tot i que els resultats no han estat robustos en totes les anàlisis realitzades, creiem que existeix evidència parcialment favorable als supòsits que defensen les teories de la mobilització. En tot cas, aquestes anàlisis s'han limitat a explorar la distinció entre els ciutadans de perfils implicats i desafectes. I com hem vist, no tots els ciutadans implicats presenten la mateixa proclivitat participativa. El següent apartat explora aquesta segona distinció entre perfils ciutadans.

b) La distinció entre els perfils actius: efectes diferenciats per als ciutadans formals i crítics.

En els següents models apliquem la mateixa estratègia per tal de distingir entre els efectes per als segments crítics en relació als formals: incorporem de nou un seguit d'efectes d'interacció entre l'ús d'internet per a accedir – voluntària o involuntàriament – a informació política i en aquest cas, l'indicador relatiu a la confiança en les institucions convencionals. Com hem vist a la figura 2.4, la principal característica que marca la distinció entre ciutadans crítics i ciutadans formals és la seva percepció de les institucions convencionals de la democràcia representativa. Mentre que el perfil crític presenta nivells baixos de confiança, aquesta és elevada entre els ciutadans formals. Per tant, en aquesta ocasió, emprarem aquest indicador com a factor d'interacció amb les variables relatives a informació política online.

Es presenten un cop més models que prediuen la participació en activitats de protesta i de consum incorporant interaccions entre les variables que havien resultat significatives en les anàlisis de la taula 4.2. Per tant, en el cas de la protesta només es mostra la interacció entre la confiança institucional i la proclivitat a una exposició involuntària a informació política online. I pel que fa al consum, s'inclouen interaccions entre la confiança en institucions i les dues variables relatives a accés a informació política online.

Taula 4.5: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de protesta i de consum amb efectes d'interacció entre els indicadors d'exposició a informació política online i la confiança amb institucions formals.

	Protesta		Consum (1)		Consum (2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
(...)						
Confiança en institucions	-1.234**	0.329	-0.764**	0.254	-0.685*	0.289
Cerca voluntària info pol.online	-0.053	0.156	-0.018	0.320	0.318*	0.159
Exposició involuntària info pol online	-0.152	0.345	0.487**	0.189	0.430	0.328
Cerca info pol online * Confiança institucions					0.143	0.656
Exposició involuntària * Confiança institucions	1.433*	0.689	0.786	0.651		
Constant	-3.238**	0.480	-3.722**	0.434	-3.775**	0.441
Pseudo-R ² (McFadden)	0.130		0.121		0.121	
N	2797		2816		2816	

Nota: s'han omès de la taula la resta de variables incloses en el model: sexe, edat, edat², estudis, ingressos, habilitats cíviques, interès per la política, eficàcia interna, eficàcia externa, ciutadania tipus deure i ciutadania tipus compromís.

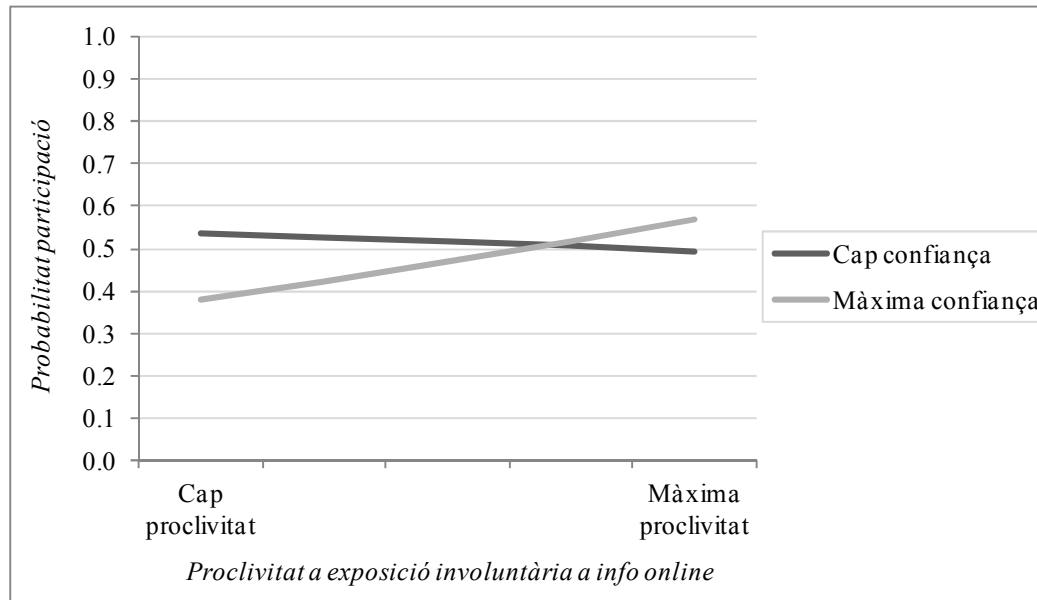
* p<0,05 ** p<0,01

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Els resultats d'aquestes anàlisis mostren, en primer lloc i en relació als efectes dels termes d'interacció, que a mida que augmenta la confiança en les institucions, l'efecte de l'accés involuntari a informació política online sobre la participació de protesta també s'incrementa. Dit d'una altra manera, els efectes d'aquest tipus d'ús d'internet sobre la probabilitat d'esdevenir actiu en activitats de protesta són majors entre els ciutadans de perfil formal que entre aquells amb nivells de confiança institucional inferior. Pel que fa als efectes principals, obtenim que entre aquells individus amb baixos nivells de confiança en institucions, no existeix un efecte de l'ús d'internet per a accedir a informació política sobre la participació en activitats extra-representatives (protesta o consum). Aquest resultat però pot ser interpretat alhora per als individus desafectes com pels crítics, donat que tots dos perfils coincideixen en la seva baixa confiança en les institucions.

Per tal de visualitzar aquestes diferències, el següent gràfic mostra les probabilitats estimades de participar en activitats de protesta en funció de la proclivitat a exposició inadvertida a informació política online per a dos nivells extrems de confiança en institucions convencionals (mínim i màxim). La resta de variables es mantenen constants en la seva mitjana ponderada, excepte l'interès per la política, que s'ha ubicat en nivells superiors a la mitjana: tot i que el model en què es basen els càlculs d'aquestes estimacions no inclou una interacció triple, hem volgut comprovar quines relacions desiguals s'estableixen entre l'accés a informació online i la participació de protesta per a individus amb diferents nivells de percepció envers el sistema polític en el cas únicament dels segments amb sentiments d'implicació política elevada. Per tant, volem observar les diferències entre ciutadans de perfil crític (elevada implicació, baixa confiança) i formal (elevada implicació, elevada confiança). D'aquesta manera, excloem el perfil desafecte dels nostres càlculs.

Gràfic 4.7: Probabilitats estimades de participar en activitats de protesta com a funció de la proclivitat a exposició involuntària a informació política online i de la confiança en institucions convencionals, mitjanes per als individus amb un nivell d'interès per la política superior a la mitjana.

Font: elaboració pròpia a partir dels models de la taula 4.5.

El gràfic mostra com entre els individus amb nivells mínims de confiança institucional però interessats per la política (perfil crític) l'efecte de l'ús d'internet és pràcticament irrellevant. Sembla per tant que no existeix un impacte entre aquests individus: l'ús d'internet no modifica les seves proclivitats participatives prèvies. En canvi, en el cas del segment amb elevats nivells de confiança i elevat interès per la política (perfil formal) s'observa un clar efecte positiu d'una major proclivitat a l'exposició inadvertida a informació política online sobre la seva probabilitat de participar en activitats de protesta. Donat que es tracta d'un perfil més procliu a intervenir en activitats de caràcter representatiu, aquests efectes corroboren l'existència d'un procés re-mobilitzador d'aquest segment cap a altres formes de participació.

4.3 Recopilació i discussió

Les anàlisis realitzades per avaluar l'impacte de l'ús d'internet en la participació política revelen que les postures favorables a l'existència d'un procés de mobilització se sostenen en el cas espanyol pel que fa al mode de participació extra-representatiu. L'ús

més freqüent d'internet augmenta la probabilitat d'esdevenir actiu en activitats de protesta i consum polític. Aquest procés de mobilització s'explica pels efectes de la cerca d'informació política a internet i per la intervenció en activitats online que comporten una exposició inadvertida a informació política.

També hem obtingut que l'efecte és superior entre les persones de perfil desafecte i per tant, inicialment menys proclius a esdevenir actius en qualsevol mode participatiu. Es produeix doncs un procés d'estímul a la participació política entre individus que no responen al perfil dels "sospitosos habituals". En el cas dels implicats però en un sentit crític, tot i que els nostres resultats no són conclouents, sembla recolzar-se la hipòtesi del reforçament. Aquest segment ja era més procliu a la participació contenciosa i per vies informals i no sembla que internet alteri significativament aquestes propensions. Finalment, hem observat que en el cas dels segments amb un perfil actitudinal caracteritzat aquí com a formal, l'ús d'internet incrementa la seva probabilitat de participar en activitats de caràcter extra-representatiu. Es podria argumentar que aquests resultats aporten nova evidència en favor de l'existència d'un procés reforçador per a aquest segment, ja que es tracta d'individus amb un perfil implicat i amb una major propensió participativa. Però precisament, en incorporar a les nostres anàlisis un enfocament més complet del fenomen, podem concloure que aquests ciutadans es veuen en realitat re-mobilitzats cap a altres modes participatius que no formarien part del seu repertori habitual.

Per tant, les nostres anàlisis suggereixen que resulta apropiat fugir de la dicotomia simplista entre reforçament i mobilització. Els ciutadans no es divideix en dues categories en funció dels seus nivells anteriors de participació i implicació, de forma que hi hauria ciutadans actius i inactius. Hem de considerar els lligams complexos que existeixen entre els diferents perfils actitudinals i els diversos modes participatius. I quan es tenen en compte aquestes distincions, la nostra conclusió és que les hipòtesis del reforçament i la mobilització són validades alhora. Contràriament als debats existents a la literatura, creiem que els dos tipus d'efecte no són excloents, sinó complementaris. El següent quadre ofereix una proposta de re-conceptualització d'aquest debat en base a l'evidència empírica generada:

Quadre 4.1: Categorització dels efectes positius d'internet sobre la participació extra-representativa en funció de la multidimensionalitat de la participació política i dels perfils actitudinals.

<i>Perfil actitudinal</i>	Desafecte	Crític	Formal
<i>Propensió participativa prèvia</i>	Menor participació en qualsevol mode	Major participació en modes extra-representatius	Major participació en modes representatius
<i>Resultats de les anàlisis</i>	Efectes positius de l'exposició involuntària a informació política online sobre la participació extra-representativa (protesta i consum)	Efectes positius de la cerca voluntària d'informació política online sobre la participació extra-representativa (consum)	Efectes positius de l'exposició involuntària a informació política online sobre la participació extra-representativa (protesta)
<i>Nova categorització de l'impacte d'internet</i>	Mobilització	Reforçament	Re-mobilització

En relació amb les teories establertes al voltant del factor actitudinal com explicatiu de la participació política, els nostres resultats confirmen que les actituds continuen essent un element clau en l'explicació de la participació i la introducció d'un factor nou, com és l'ús d'internet, queda supeditat a la lògica existent. En tot cas, el fet que determinats individus puguin veure's afectats per un procés mobilitzador i que aquest segment respongui al perfil dels desafectes té unes implicacions normatives rellevants. El fet que una part de la ciutadania respongui a un perfil inactiu és una qüestió que suscita gran preocupació, ja que la intervenció dels ciutadans en el procés polític es considera fonamental per al bon funcionament de les democràcies contemporànies. Si es demostra que l'ús d'internet incentiva la participació dels individus malgrat que aquests experimentin desafecció, aquesta conclusió revifa els debats al voltant d'uns fenòmens que afecten a la pròpia qualitat de la democràcia.

En tot cas, els nostres resultats semblen suggerir que els mitjans digitals podrien contribuir al procés més ampli de transformació de la participació ciutadana cap a un estil més crític i contenciós i allunyat de l'esfera formal del sistema representatiu. Certament,

les nostres anàlisis no ens permet concloure que l'ús d'internet està fomentant una transformació dels repertoris participatius. Només hem observat una relació en el context espanyol en un moment donat en el temps. I caldria comprovar si el perfil formal està substituint els seus repertoris d'acció, o simplement complementant els seus hàbits participatius anteriors. Disposar de dades de tipus longitudinal i/o panel permetria desenvolupar aquests debats en recerques futures.

Capítol 5.- Interaccions socials online i participació política offline

En els capítols anteriors hem explorat els efectes de l'ús d'internet com a nou recurs per a la participació política d'una banda, i en tant que nova eina que amplia la informació disponible de l'altra. En aquest apartat considerem l'impacte del seu rol en el marc de les xarxes socials⁸¹ i del desenvolupament d'interaccions personals. Des de l'auge d'internet, s'ha donat un creixent interès al voltant de les interaccions que es donen en aquest espai i de la seva potencialitat per emular les relacions que tenen lloc presencialment, promoure confiança interpersonal i capital social o, pel contrari, aïllar socialment l'individu del seu entorn immediat o polaritzar les seves opinions. Precisament, durant els primers anys de generalització d'internet, la literatura va encetar un intens debat teòric relatiu a aquestes qüestions. La major part d'aquests treballs inicials no oferien contrastació empírica i donaven lloc sovint a argumentacions amb conclusions diametralment oposades. Mentre que alguns autors pronosticaven uns efectes positius de l'ús d'internet en tant que revitalitzador de l'esfera pública (Rheingold, 1993; Negroponte, 1995; Grossman, 1995; Tsagarousianou et al, 1998), d'altres es mostraven més escèptics i auguraven una polarització – sovint anomenada balcanització – de la societat (Hill i Hughes, 1998; Davis, 1999; Wilhelm, 2000; Dean, 2003; Sunstein, 2001). Un exemple d'aquests enfrontaments teòrics els trobem en les següents cites expressades el mateix any:

“New technology may increase the likelihood of achieving the habermasian scenario of diverse citizens' groups engaging in practical discourses of their own. (...) Internet tools might, in time, help actualize this scenario.” (Froomkin, 2003: 753).

---

⁸¹ Recordem que al llarg d'aquest treball fem el terme “xarxes socials” per referir-nos al conjunt de persones de l'entorn d'un individu amb els quals aquest interactua informalment en el seu dia a dia (amics, companys de feina, veïns, familiars i en menor mesura, desconeguts). Quan ens referim a aplicacions online com Facebook utilitzarem l'expressió “webs de xarxes socials”.

“[The web] is a space of conflicting networks and networks of conflict so deep and fundamental that even to speak of consensus or convergence seems an act of naïveté at best, violence at worst” (Dean, 2003: 106).

Com veurem a continuació, les primeres anàlisis empíriques que van comprovar alguns d'aquests supòsits van assolir també resultats contradictoris. Les diferències en l'evidència generada depenien sovint de les lògiques argumentals de partida, però també de la diversitat en l'aproximació metodològica, especialment en relació a l'operacionalització dels conceptes. En les properes pàgines abordarem aquest debat sobre l'existència i característiques d'espais virtuals d'interacció social. Veurem com la literatura ha tendit cap a un cert consens entorn d'un procés integrador de la comunicació a través d'internet en les interaccions socials habituals de l'individu. Traslladarem aquest debat a l'esfera política i presentarem dues formes d'interacció online a través de les quals esperem constatar un estímul sobre la participació: la intervenció en discussions sobre política online (estímul indirecte) i la recepció de sol·licituds expresses a participar a través del correu electrònic (estímul directe).

A continuació, oferirem i examinarem una sèrie d'hipòtesis relatives a l'efecte positiu d'aquests comportaments online sobre la participació en activitats amb estructures de costos i característiques diferents: el boicot, l'assistència a manifestacions, i la participació en un repertori plural d'activitats. Els nostres resultats revelen que les interaccions que tenen lloc a internet repliquen els efectes observats en la literatura clàssica sobre xarxes socials i participació. Discutir sobre política online i ser objecte de sol·licituds expresses a participar produeixen efectes positius sobre activitats amb diferents estructures de costos. Aquests efectes són complementaris als que es donen a través de les interaccions offline i permeten aclarir el mecanisme que vincula la disposició de recursos digitals amb la participació política de l'individu. L'últim apartat d'aquest capítol discuteix les implicacions d'aquests resultats.

5.1- Les interaccions online i la seva integració en les xarxes socials dels individus.

Un dels primers debats que van sorgir al voltant de la capacitat de la xarxa per promoure interaccions entre individus plantejava el risc d'aïllament social que suposava l'ús d'internet. Seguint la lògica de les argumentacions de Putnam (2000) sobre els efectes negatius del desenvolupament tecnològic, internet podria constituir un espai que contribuiria a la debilitació de les interaccions socials tot promovent l'aïllament social. Fins i tot de forma més accentuada que quan l'individu passa hores veient la televisió, destinar temps a navegar a internet significaria no destinar-lo a realitzar activitats que impliquen intercanvis personals presencials (Nie, 2001: 431). Nie i Erbring (2002) van mostrar que efectivament l'ús d'internet afectava negativament el temps destinat a la interacció social cara a cara. En un estudi de finals dels anys noranta, es conclouia també que els internautes més freqüents eren més proclius a la soledat o la depressió (Kraut et al, 1998)⁸². Jennings i Zeitner (2003) per la seva banda van obtenir que els joves usuaris d'internet tenien nivells inferiors de confiança interpersonal que els joves no usuaris.

De forma general, la lògica argumental d'aquesta línia de recerca es fonamentava en una concepció de l'ús d'internet entesa com a activitat que competiria amb aquells comportaments que impliquen un contacte amb altres persones. El temps és un recurs limitat i excloent, de manera que cal destinar-lo a unes activitats o altres: "because there are only 24 hours in a day, time spent on one activity must be traded off against time spent in other activities" (Nie i Hillygus, 2002: 2). Per tant, el temps que es destina a activitats a internet es descompta del temps per interactuar cara a cara amb amics o la família. D'aquí es dedueix que navegar a la xarxa constitueix una activitat de caràcter antisocial, solitària i aïllacionista.

Aquesta lògica no contemplava per tant el fet que a internet es poden dur a terme activitats que impliquen interaccions amb altres persones. En conjunt, aquest seguit d'estudis es va elaborar en una etapa inicial del desenvolupament de la xarxa, no només

---

⁸² Malgrat això, quan Kraut i els seus col·legues (2002) analitzen de nou les preguntes plantejades en el seu estudi de 1998 obtenen uns resultats que contradiuen totalment les seves conclusions inicials.

en termes de nivells d'accés de la població, sinó particularment de la sofisticació i diversitat de les aplicacions disponibles. És per això que tot sovint s'empren mesures com el temps que l'individu passa a internet, sense comprovar quines activitats específiques s'hi realitzen. En aquest sentit, una altra línia de recerca va considerar la necessitat d'analitzar usos més específics de la xarxa. Aquests estudis es centraven principalment en el correu electrònic, els xats, els fòrums o les llistes de distribució i els resultats obtinguts eren totalment contraris als de les anàlisis que incloïen operacionalitzacions més àmplies i vagues. S'argumentava que internet és un mitjà que permet una comunicació eficaç, ràpida i sense limitacions espacials i per tant, només caldria esperar un augment de les interaccions socials a través d'aquest mitjà. I efectivament, els seus resultats mostraven que els usuaris d'aquestes aplicacions mantenien un contacte més freqüent amb familiars, amics i veïns a través d'aquestes eines, disposaven d'una xarxa de suport a la qual recórrer en cas de necessitar assistència, i alhora destinaven més temps a les interaccions offline (Franzen, 2000; Howard et al, 2001; Shah et al, 2001a i 2002; Hampton i Wellman, 2003; Uslaner, 2004; Katz i Rice, 2005: cap.11).

Cal mencionar que existeix un elevat risc d'endogeneïtat en aquest tipus d'anàlisis, que els mateixos autors sovint assumeixen: les persones que recorren a aplicacions per interactuar online podrien disposar d'una xarxa social més àmplia per causa d'altres factors i en realitat, aquestes activitats a internet no serien una causa sinó una conseqüència dels nivells d'interacció social previs de l'individu (Franzen, 2000: 431; Katz i Rice, 2005: 263; Zhao, 2006: 846). Aquesta constatació encaixaria en la lògica de les teories del reforçament: no existirien efectes negatius de determinats usos d'internet, però tampoc positius, ja que aquells usuaris que podrien treure'n profit en les seves interaccions socials serien un cop més els "sospitosos habituals" (Bimber, 1998; Katz i Aspden, 1998; Uslaner, 2004).

En qualsevol cas, aquesta línia argumental posa l'èmfasi en la necessitat de considerar l'activitat de l'individu a internet com un complement, i no un substitut, del conjunt d'activitats que desenvolupa en la seva vida quotidiana, incloses les interaccions socials: "What people do online is pretty much what they do offline: they shop, they get sports news and weather, they plan their vacations, and, most of all, they contact people they already know through email" (Uslaner, 2004: 226). Per tant, si existeix interacció social a l'esfera offline, no hi ha motius per pensar que aquesta no es traslladarà a l'esfera online,

donades les condicions i habilitats d'ús necessàries. A través de la xarxa els usuaris d'internet es comuniquen amb els seus amics i familiars, i en menor mesura amb desconeguts (Katz i Aspden, 1997; di Gennaro i Dutton, 2007). Es produeix doncs un procés d'integració de la comunicació que es dona per mitjans digitals en el repertori d'eines comunicatives de què disposa l'individu per interactuar amb altres persones, com el telèfon o les converses cara a cara (Flanagin i Metzger, 2001; Wellman et al, 2001; Wellman et al, 2002). Aquest procés vindria en tot cas determinat per les habilitats de l'individu a internet (Katz i Aspden, 1997; Katz i Rice, 2005: 263).

Aquesta és una diferència important respecte de les crítiques que desenvolupa Putnam en relació a la televisió, com quan afirma que “[a] reason that television viewing is so negatively linked to social connectedness may be that it provides a kind of pseudopersonal connection to others” (2000: 242). Putnam es refereix al fet que la televisió crea una aparença de contacte amb personatges que en realitat són ficticis o amb els quals no es desenvolupa una veritable interacció, de manera que els espectadors no fan amics reals sinó “Friends” de ficció (Uslaner, 2004: 225). En canvi, internet permet establir contactes amb altres persones que formen part de la xarxa social real de l'individu. I per tant, la majoria d'interaccions que es produeixen a la xarxa no poden desvincular-se de les interaccions que es donen en els contactes cara a cara (Nip, 2004). Aquesta concepció integradora es desvincula de visions pròpies del determinisme tecnològic i sosté per tant que existeix un nou espai d'intercanvi que facilitaria la interacció social ampliant els canals de comunicació disponibles (Wellman i Hampton, 1999; Chadwick, 2006: 112; Boase, 2008).

Per tant, d'una banda, la xarxa constituïria un espai on també es duen a terme intercanvis personals a través dels quals es mantenen i desenvolupen les xarxes socials de l'individu⁸³. Però a més, d'altra banda, el fet de navegar a la xarxa no reduiria les interaccions que es donen a l'esfera offline, sinó al contrari (Wellman et al, 2001; Wellman et al, 2002; Kavanaugh et al, 2005; di Gennaro i Dutton, 2007). L'argumentació

---

⁸³ Hlebec et al argumenten que quan es produeix una expansió de la xarxa social a internet, aquesta es dona en termes de vincles febles que tenen un menor impacte en quant als beneficis propis de la interacció social (2006). Tot i això, existeix un debat a la literatura entorn dels efectes positius del desenvolupament de vincles febles, particularment els que es construeixen en les interaccions que tenen lloc online (Gil de Zúñiga i Valenzuela, 2011). Per un resum d'aquest debat, vegis Chadwick, 2006: 105.

en relació a l'ús del temps disponible seria totalment oposada a la interpretació en termes de suma zero adoptada en les anàlisis que obtenien efectes negatius: precisament perquè internet redueix costos en determinades activitats com la cerca d'informació o la realització de determinades gestions, això significaria disposar de més temps que es podria destinar, entre altres, a la interacció social presencial (Wellman i Hampton, 1999: 650; Franzen, 2000: 428; Wellman et al, 2001: 450; Kestnbaum, 2002: 36).

Malgrat això existeix el dubte sobre si les interaccions online constitueixen realment un equivalent a les que es produeixen cara a cara. Es pot considerar que els intercanvis que tenen lloc a internet no són capaços de reproduir algunes de les virtuts del contacte presencial, com per exemple la comunicació no verbal o l'entonació (Nie 2001: 433; però vegis en canvi Wellman i Hampton, 1999: 650). De fet, les característiques de les relacions que es donen a internet podrien estar alterant els modes d'interacció en la seva pròpia naturalesa. No es tractaria només de si les xarxes online tenen capacitat per replicar les interaccions offline, sinó que les formes d'interacció que es donen en aquest entorn es veurien alterades:

“In networked societies, boundaries are more permeable, interactions are with diverse others and linkages switch between multiple networks, and hierarchies are flatter and more recursive. (...) Rather than relating to one group, people live and work in multiple sets of overlapping relationships, cycling among different networks. Connections are to people and not to places. (...) the change is from place-to-place to person-to-person community” (Wellman et al 2002: 160-161).

De forma similar, Tapscott va preveure una transformació des del que anomena la cultura de la difusió cap a la cultura de la interacció (1997: 84). Aquest autor va suggerir que la comunicació online fomenta els intercanvis de caràcter horitzontal i trenquen amb les lògiques jeràrquiques i aquest fenomen estaria afectant a tota una generació (la *net gen* o generació xarxa). Segons aquests arguments, les xarxes virtuals i les presencials tindrien característiques diferents i aportarien beneficis de diversos tipus. I precisament perquè es complementen, els individus que intervenen en interaccions socials en tots dos mitjans en resulten els més avantatjats (Etzioni i Etzioni, 1997: 295).

En conjunt, un elevat volum d'estudis aporten evidència moderada a favor dels efectes positius de l'ús d'internet sobre la creació de comunitats virtuals o el desenvolupament de

capital social (Gimmler, 2001; Wellman et al, 2001; Norris, 2002; Papacharissi, 2004; Dutta-Bergman, 2005; Kavanaugh et al, 2005; Ellison et al, 2007; Steinfield et al, 2008; Valenzuela et al, 2009). I per exemple, Shah i co-autors (2001a) mostren com determinats usos d'internet estan positivament relacionats amb els nivells de confiança interpersonal de l'individu. Per tant, com veurem més endavant, caldria esperar conseqüències positives de la intervenció en aquestes xarxes sobre la implicació cívica (Rheingold, 1993; Delli Carpini, 2000).

Cal destacar que resulta sorprenent la manca d'un posicionament inequívoc en aquests debats d'un dels autors més rellevants en l'estudi del capital social com és R. Putnam. En la seva obra fonamental mencionada anteriorment, "Bowling Alone", Putnam es centra essencialment en la televisió i només dedica unes poques línies a una tecnologia aleshores incipient, sense posicionar-se de forma decidida (2000: 180). Més recentment, aquest autor continua plantejant la qüestió en termes molt cautelosos. Tot i que la seva postura és a priori negativa, deixa oberta la porta a certes potencialitats d'internet:

"In a world where Facebook 'friendship' can encompass people who have never actually met, we remain agnostic about whether Internet social entrepreneurs have found the right mix of virtual and real strands to replace traditional social ties. But technological innovators may yet master the elusive social alchemy that will enable online behaviour to produce real and enduring civic effects" (Sander i Putnam, 2010: 15).

En qualsevol cas, part del consens relatiu assolit en els estudis de les interaccions que es donen a la xarxa en els darrers anys consisteix en tenir present que no tots els usos que realitza l'usuari a internet poden ser considerats noves formes d'interacció social. Des d'un punt de vista metodològic, això implica que no es pot pretendre operacionalitzar la interacció social online simplement a través de variables com el temps passat navegant a internet (Paseck et al, 2009: 200). Aquesta mesura podria estar recollint tot tipus d'activitats online que no necessàriament comporten una interacció amb altres persones, com per exemple navegar sense un propòsit específic o cercar informació (Wellman et al, 2001: 451; Zhao, 2006: 847). La medició de la interacció social a la xarxa ha de tenir en compte, molt particularment, aquells usos d'internet en els quals es produeixen intercanvis amb altres usuaris. A principis de la dècada dels 2000, aplicacions com el

correu electrònic⁸⁴ o els xats i llistes de distribució eren considerades a la literatura els espais de desenvolupament potencial de la interacció social online. Malgrat això, la darrera dècada ha experimentat un canvi substancial en termes de creixement del nombre d'usuaris per una banda i del desenvolupament i generalització de noves aplicacions per l'altra. Per tant qualsevol estudi al voltant de les interaccions online, ja sigui per a l'anàlisi de les seves característiques, causes o conseqüències, avui en dia ha de considerar un ventall més ampli i divers d'usos de la xarxa que poden dur a terme els internautes.

A més de l'ús del correu electrònic, o la participació a xats i fòrums de discussió, altres activitats amb potencial d'interacció social serien el fet de mantenir un blog o pàgina web que habiliti comentaris dels visitants o realitzar comentaris en blogs o webs aliens (Rojas i Puig-i-Abril, 2009; Gil de Zúñiga et al, 2010). I per descomptat la participació en webs de xarxes socials (per exemple, Facebook o Google+) o webs de micro-blogging (com Twitter) constitueix avui en dia un dels espais on el concepte d'interacció social online pren major rellevància. Malgrat que no disposem de dades relatives a l'ús de webs de xarxes socials o micro-blogging per al cas espanyol en aquest treball, aquest és un fenomen que sense dubte requereix un seguiment. La literatura està prestant una creixent atenció a aquestes aplicacions, amb els primers resultats empírics proporcionant evidència en favor d'efectes positius en termes d'expansió de la xarxa de l'individu (tant en mida com en diversitat), dels seus nivells de confiança, capital social, o participació política (Hampton et al 2009; Kushin i Kitchener, 2009; Pasek et al, 2009; Valenzuela et al 2009; Rainie et al, 2011).

En el cas que ens ocupa, ens interessen aquelles interaccions que es donen a la xarxa que tenen un component polític. Si assumim que els usuaris d'internet integren aquestes noves eines per complementar o desenvolupar els seus intercanvis amb altres persones, caldria esperar que aquest fenomen es produeixi igualment quan aquestes interaccions tenen un contingut polític. En els següents apartats examinem els nivells d'interacció social amb contingut polític i els perfils dels individus que intervenen en aquest tipus d'intercanvi.

---

⁸⁴ Nie (2001) s'havia plantejat aquesta possibilitat per acabar descartant-la: "communication through e-mail may not necessarily contain the same depth or emotion a face-to-face or synchronous voice communication includes. After all, forwarding a joke to a friend or family member does not have the same communicative value as engaging in a discussion about the latest news of the day" (2001: 433).

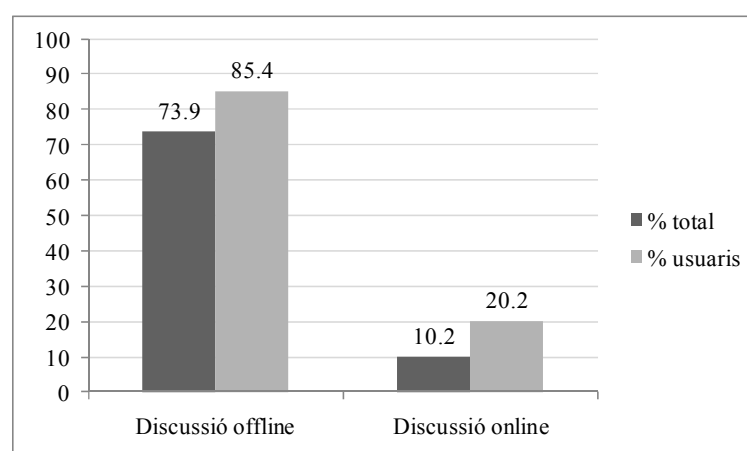
Explorem dues formes d'interacció social online explícitament polítiques: la discussió sobre política i la recepció d'estímuls mobilitzadors directes. Aquesta anàlisi exploratòria ens permetrà a continuació desenvolupar una sèrie d'hipòtesis sobre la relació que s'estableix entre aquestes interaccions socials online i la participació política.

5.1.2- La discussió sobre política online i offline

En primer lloc, ens preguntem pels nivells d'intervenció dels individus en discussions online amb contingut polític. Ens interessa corroborar la tesi de la integració dels mètodes d'interacció social online i offline també a l'esfera política. Per tant, caldria esperar que aquells individus que discuteixen sobre política online siguin els mateixos que també ho fan offline. A continuació es presenta una anàlisi de les dades per al cas espanyol.

El següent gràfic mostra les freqüències de la discussió sobre política a Espanya en dos formats. D'una banda es mostra el percentatge d'individus que afirmen discutir sobre política en persona. De l'altra es mostren els percentatges equivalents per als individus que afirmen haver escrit comentaris sobre temes d'actualitat, social o polítics en algun fòrum, blog o pàgina web. Es mostren percentatges sobre el total de la mostra i sobre els usuaris d'internet.

Gràfic 5.1: Freqüències de la discussió sobre política offline i online, total de la mostra i usuaris d'internet

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

La discussió sobre política offline és una activitat força habitual. Prop del 74% del total de la mostra declara haver intervingut en alguna discussió sobre política presencialment. Cal tenir present que la variable ha estat recodificada per tal de permetre la comparació amb la discussió online. En el gràfic es presenta el percentatge de persones que discuteixen sobre política amb qualsevol freqüència diferent de “mai”. Si descomponem aquesta àmplia categoria⁸⁵, obtenim que la mediana de la variable s’ubica en el valor equivalent a un cop al mes pel que fa al total de la mostra i a diversos cops al mes si només s’analitzen els usuaris d’internet. Per tant, tal i com de fet observem al gràfic, el percentatge d’usuaris d’internet que afirmen discutir sobre política és més elevat que el del conjunt de la mostra.

En el cas de la discussió online, els percentatges són clarament inferiors: només el 20,2% dels usuaris d’internet (el 10,2% del total de la mostra) afirma haver escrit comentaris polítics en fòrums, blogs o webs en alguna ocasió. Cal tenir present que s’estan emprant dades del 2007 en les quals no es contempen les activitats a les webs de xarxes socials com Facebook o a micro-blogs com Twitter, entre altres. Tampoc no s’inclou el correu electrònic en aquesta operacionalització. En qualsevol cas, la discussió sobre política online en forma d’intervencions en fòrums, blogs o comentaris en altres tipus de pàgina web és minoritària.

A la vista d’aquestes dades i del debat a la literatura exposat anteriorment, es planteja l’interrogant sobre qui són aquests individus que discuteixen sobre política a través de la xarxa. Es tracta de persones que intervenen en discussions sobre política presencialment i també ho fan a través d’internet? La següent taula mostra el creuament entre les dues variables. En aquesta ocasió es presenten només els resultats per als usuaris d’internet.

---

⁸⁵ El 9,7% del total de la mostra (el 13,7% dels usuaris d’internet) afirma discutir sobre política amb una freqüència diària; un 16,3% discuteix varies vegades a la setmana (20,8% dels usuaris d’internet); un 10,6% una vegada a la setmana (13,8% dels usuaris d’internet); un 10% varies vegades al mes (10,9% dels usuaris d’internet); un 6% un cop al mes (7,2% dels usuaris d’internet); i un 21% amb menor freqüència que les anteriors (19% dels usuaris d’internet).

Taula 5.1. Creuament de la discussió online i offline (% sobre el total d'usuaris d'internet)

		Discuteix offline		Total
		No	Sí	
Discuteix online	No	13.3	66.6	79.9
	<i>N</i>	248	1240	1488
	Sí	1.3	18.8	20.1
	<i>N</i>	24	350	374
Total				100
<i>N</i>				1862

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Prop del 67% dels usuaris d'internet discuteix sobre política únicament offline, malgrat disposar de l'opció de fer-ho online. En canvi, un 19% d'usuaris d'internet utilitzen tots dos formats. Cal dir que aquesta xifra és superior a la dels que no discuteixen mai sobre política per cap mitjà (13%). Finalment, el percentatge d'usuaris d'internet que només discuteixen sobre política a través de la xarxa és molt reduït (1,3%). Aquesta dada confirma la posició que s'ha imposat a la literatura en relació a la integració de l'ús d'internet per a les interaccions socials com a eina complementària a la resta de mecanismes a disposició de l'individu. No tots aquells que discuteixen sobre política offline ho fan també online. Però la pràctica totalitat dels que intervenen en discussions online són habituals d'aquest tipus d'intercanvi fora de la xarxa.

Per tant, tenint en compte que la proporció d'usuaris d'internet que només discuteixen sobre política online és molt reduïda, podem identificar tres grans perfils d'usuaris d'internet: els que no discuteixen sobre política en cap cas, els que només ho fan per les vies tradicionals (offline) i els que, a més, comenten temes polítics en fòrums, blogs o pàgines web. Esperem que existeixi una diferència entre els perfils d'aquells que no discuteixen sobre política i dels que sí que ho fan. Però quins són els factors que determinen que una persona discuteixi també online quan ja ho fa offline? Ens preguntem si els individus que integren les formes online d'interacció social responen a uns perfils diferents dels de la resta d'internautes. La següent taula ofereix una comparació de les

mitjanes d'aquests tres grups en diversos indicadors demogràfics, relatius als recursos i a l'interès per la política.

Taula 5.2: Perfils dels que no discuteixen o discuteixen sobre política en diferents formats (usuaris d'internet).

	No discuteix (A)	Només offline (B)	Online i offline (C)	Diferències	
				B-A	C-B
Sexe					
Dona	0.60	0.45	0.39	**	
Home	0.40	0.55	0.61	**	
Edat	32.6	38.2	34.4	**	**
Estudis					
Sense primaris	0.03	0.00	0.00	**	
Primaris	0.09	0.06	0.02		*
Secundaris	0.72	0.60	0.53	**	
Superiors	0.16	0.34	0.45	**	**
Ingressos					
Fins 600€	0.01	0.01	0.02		
601€-1800€	0.56	0.43	0.33	*	*
1801€-3000€	0.32	0.41	0.43		
Més de 3000€	0.10	0.14	0.22		*
Habilitats cíviques	0.85	1.39	1.98	**	**
Habilitats digitals	4.09	4.37	6.03		**
Interès per la política					
Gens	0.77	0.14	0.09	**	
Poc	0.21	0.47	0.30	**	**
Força	0.02	0.31	0.38	**	*
Molt	0.00	0.08	0.23	**	**

Nota: es mostren mitjanes (en el cas de les variables dicotòmiques, equivalen a les proporcions del valor 1). Nivell de significació de les diferències obtingudes a partir d'un test ANOVA amb ajustament de Bonferroni. ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$.

La taula 5.2 confirma les expectatives i mostra l'existència de diferències significatives rellevants entre aquells que no discuteixen sobre política i els que ho fan únicament offline. Els usuaris d'internet que discuteixen sobre política offline són majoritàriament homes, de major edat, nivell d'estudis i habilitats cíviques que els que no ho fan. En general, no s'aprecien diferències significatives en relació als ingressos. I en aquest cas,

les habilitats digitals no semblen tenir un efecte significatiu. Pel que fa a la motivació política, s'observa una associació clara entre nivells més elevats d'interès per la política i el fet de discutir sobre política.

Quan comparem els internautes que només discuteixen offline amb aquells que ho fan també a través d'internet, observem de nou l'existència de diferències significatives. En aquest cas, els que discuteixen sobre política a través dels diversos formats disponibles són de mitjana quatre anys més joves. També tenen un nivell d'estudis superior i disposen de majors habilitats cíviques. Aquí però, la diferència per sexe no és estadísticament significativa. D'altra banda, els usuaris d'internet que discuteixen sobre política també a la xarxa tenen majors nivells d'interès per la política que els que ho fan només offline. I en aquest cas, cal destacar particularment l'existència d'una diferència significativa en relació a l'indicador d'habilitats digitals: els usuaris d'internet que discuteixen tant offline com online tenen un nivell més alt d'habilitats a la xarxa que els que només discuteixen offline.

Per tant, aquestes comparacions mostren que el pas a emprar les eines de la xarxa per entaular discussions sobre política està associat a un nivell superior de recursos i motivacions. I això és especialment cert pel que fa a les habilitats digitals. Es confirma així el que apunta la literatura respecte de la importància d'aquest nou recurs també per a incidir sobre la capacitat de l'individu per establir interaccions socials a la xarxa (Katz i Aspden, 1997; Katz i Rice, 2005: 263). En tot cas, aquests resultats es basen en anàlisis bivariants que poden estar reflectint relacions (parcialment) espúries. Per confirmar aquests perfils, hem dut a terme una anàlisi multivariant.

Realitzem aquesta anàlisi a partir d'un model de regressió logística multinomial, en el qual la variable dependent és de caràcter nominal amb quatre categories: no discuteix sobre política, discuteix únicament offline, discuteix tant offline com online, i discuteix únicament online⁸⁶. Pel que fa a les variables independents, hem inclòs els mateixos

---

⁸⁶ Apliquem aquesta tècnica per diversos motius. En primer lloc, l'existència de la categoria relativa a la discussió únicament online, tot i la seva baixa freqüència (inferior a l'1% del conjunt de la mostra), trenca amb el possible caràcter ordinal de la variable dependent. En qualsevol cas, fins i tot si optéssim per excloure la discussió exclusivament online i renunciar als pocs casos que la componen, tampoc podríem aplicar un model de regressió logística ordinal. Per fer això caldria assumir que els impactes de les diferents

indicadors demogràfics i relatius als recursos presentats a la taula anterior: sexe, edat, nivell d'estudis, nivell d'ingressos, habilitats cíviques i habilitats digitals. També aquí hem introduït la variable d'interès per la política. A més, hem incorporat al model l'exposició a informació política. Esperem que el fet d'estar informat sobre l'actualitat política constitueixi un predictor de la intervenció en discussions sobre aquests assumptes. Però és cert que caldrà interpretar els resultats amb cautela, donat que l'ordre de la causalitat podria en realitat ser l'invers o la relació podria ser recursiva (Boulianne, 2011). A partir de dades de secció creuada com les que utilitzem en aquest treball, no podem comprovar aquestes possibilitats. Tenint presents aquestes limitacions, hem introduït dues mesures d'exposició a informació política als mitjans tradicionals⁸⁷ i una de cerca d'informació política online⁸⁸.

Finalment, un dels elements que poden determinar la intervenció en discussions sobre política té a veure amb el grau de centralitat social de l'individu. En aquest cas, incloem una variable que indica la pertinença de l'individu a una associació política⁸⁹. Aquells

---

variables independents són equivalents en els diversos nivells de la variable dependent. I hem vist a la taula 5.2 que això no és necessàriament així: per exemple, l'efecte de l'interès per la política seria molt més important en el pas de la categoria "no discuteix" a "discuteix únicament offline", que no pas en el pas de la categoria "discuteix únicament offline" a "discuteix online i offline". Aquesta circumstància suposaria una violació del supòsit de les regressions paral·leles. Hem realitzat aquesta anàlisi i el test de Brandt ens indica que efectivament no es compleix aquest supòsit ($\chi^2 = 280.04$; g.l.= 11; $p < 0,001$, matriu no ponderada). Per tant, resulta més apropiat aplicar el model de regressió logística multinomial, que ens permetrà comparar impactes diferenciats de les variables independents tot incloent totes les categories de la variable dependent sense renunciar a cap cas vàlid. D'altra banda, la inclusió en la variable dependent d'una categoria amb una freqüència tan baixa podria afectar els resultats de l'estimació (estimacions a la baixa de les probabilitats de la categoria en qüestió). Malgrat això, hem dut a terme una anàlisi de regressió logística multinomial excloent aquesta categoria i els resultats són equivalents en quant als signes, magnituds i nivells de significació dels coeficients als que es presenten aquí incloent totes les categories.

⁸⁷ Aquestes variables mesuren la freqüència d'exposició a les notícies a la televisió o la ràdio (un 75,6% s'hi exposa diàriament) i de lectura de la secció política dels diaris (30,3% la llegeix cada dia).

⁸⁸ Aquesta és la mateixa variable emprada al capítol anterior (4). Aquells que no cerquen mai informació política inclouen els no usuaris d'internet i els usuaris que afirmen no fer-ho (en total constitueixen el 76,9% dels casos). El 8,5% cerquen informació amb una freqüència superior a un cop per setmana.

⁸⁹ Establir una distinció entre associacions de tipus polític i no polític resulta problemàtic. Morales (2002: 508-510) recomana emprar auto-avaluacions dels propis enquestats sobre si l'associació a la que pertanyen té un component polític, tal i com proposen Verba et al. (1995: 59). Quan no es disposa d'aquest indicador,

individus que són membres d'associacions polítiques tenen majors oportunitats per coincidir amb altres persones, desenvolupar sistemes de relacions socials més amplis i intervenir en processos d'interacció que impliquin una comunicació amb contingut polític (Rosenstone i Hansen, 1993; Verba et al, 1995; La Due Lake i Huckfeldt, 1998; Teorell, 2003; Iglie i Font, 2007). No es distingeix aquí entre pertinença activa o passiva, ja que considerem que aquesta variable pot tenir un efecte sobre la probabilitat de prendre part en una discussió sobre política mitjançant diversos mecanismes: d'una banda, s'espera un efecte directe com a conseqüència del contacte que es produeix amb altres membres de l'associació; en segon terme, es tracta d'un indicador indirecte del grau de politització de l'individu i per tant s'espera que aquesta característica promogui la intervenció en discussions sobre assumptes polítics amb altres persones, membres o no de la mateixa associació; finalment, s'espera un impacte indirecte a partir dels efectes que produeix la pertinença a associacions en termes de capital social, i que afecta també als membres passius d'organitzacions (Teorell, 2003; Wollebaek i Selle, 2003). En les nostres dades, un 17,9% de la mostra és membre actiu o passiu d'una associació política.

Els resultats es presenten en la taula 5.3. Ens centrarem en les mateixes comparacions que hem ofert en la taula 5.2 i per tant es mostren únicament dos dels models resultants de l'estimació: en primer lloc, els resultats per a la categoria "discuteix únicament offline" prenent com a referència "no discuteix" (model 1); i en segon lloc, els de la categoria "discuteix online i offline", amb la discussió únicament offline com a referència (model 2). La resta de models resultants de les altres combinacions de categories es poden consultar a l'annex C5. En aquesta ocasió, es presenten els resultats per al conjunt de la mostra, un cop comprovat que obtenim resultats equivalents en termes de magnitud, signe i nivell de significació dels coeficients en el model 2 que per a l'anàlisi de la submostra d'usuaris. Totes les variables independents, excepte l'edat, han estat recodificades per

---

com en el nostre cas, la distinció només es pot basar en definicions establertes teòricament. Seguint a Morales (2006) emprarem aquí un criteri que estableix que les associacions polítiques són aquelles que persegueixen incidir en el procés polític (presa de decisió o selecció de governants) amb objectius relatius a béns col·lectius (en contraposició a béns particulars). Així, s'ha optat per incloure entre les associacions polítiques els partits polítics, sindicats i nous moviments socials (associacions ecologistes, pacifistes, de drets humans, de comerç just). S'han exclòs: col·legis professionals o associacions d'empresaris; parròquies o altres tipus d'organitzacions o associacions religioses o de caritat; grups esportius, culturals o d'oci; associacions juvenils o d'estudiants; altres tipus d'associacions voluntàries.

prendre valors entre 0 i 1, de manera que la magnitud dels coeficients és directament comparable.

Taula 5.3: Anàlisi de regressió logística multinomial de la discussió sobre política en diversos formats.

	Model 1: Només offline (ref. = no discussió)		Model 2: Online i offline (ref. = només offline)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.348**	0.106	-0.030	0.145
Edat	0.005	0.004	-0.029**	0.007
Estudis	1.747**	0.282	-0.368	0.420
Ingressos	0.623	0.403	0.414	0.463
Habilitats cíviques	0.599*	0.257	0.781**	0.233
Habilitats digitals	-0.124	0.295	4.536**	0.391
Interès per la política	6.921**	0.304	1.127**	0.277
Notícies a tv o ràdio	0.577**	0.051	-0.217	0.085
Lectura de premsa	0.471**	0.035	0.007	0.053
Informació política online	0.530	0.351	0.879**	0.191
Membre associació política	0.393*	0.185	0.389*	0.152
Constant	-2.479**	0.358	-4.141**	0.526
Pseudo-R ² (McFadden)	0.387			
N	3553			

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Resta de models resultants de l'estimació multinomial disponibles a l'annex C5.

L'anàlisi multivariant confirma algunes de les diferències que ja havíem observat a la taula 5.2. La probabilitat de prendre part en una discussió sobre política offline en relació a no discutir de cap forma és més elevada entre els homes, amb un nivell d'estudis més alt i majors habilitats cíviques. Els coeficients per a les variables d'ingressos i edat són positius, però no significatius. En canvi, l'interès per la política és la variable més important en aquest model. També són rellevants l'exposició a informació política als mitjans tradicionals (televisió i ràdio) i la pertinença a una associació política, variables que estan positivament associades a la probabilitat de discutir sobre política offline enfront no fer-ho en cap format. Ni les habilitats digitals ni l'exposició online a informació política tenen cap efecte significatiu.

L'avantatge del model multinomial és, com hem mencionat, que podem observar impactes diferenciats d'aquestes mateixes variables en el model 2. En aquest cas, l'efecte de l'edat és significatiu i negatiu. Per tant, la probabilitat de discutir online i offline enfront de només fer-ho offline és més elevada entre els més joves⁹⁰. També ho és entre els que tenen més habilitats cíviqves, però l'efecte del nivell d'estudis o d'ingressos no és significatiu. Aquí també, s'obté un efecte positiu i significatiu de la pertinença a una associació política, en una magnitud similar a l'obtinguda en el model 1. Resulta però particularment rellevant observar la diferència en el coeficient de l'interès per la política respecte del model anterior. L'efecte continua sent positiu i significatiu, però força inferior en quant a la seva magnitud. Per tant, l'impacte de l'interès per la política és més important per determinar la probabilitat d'intervenir en discussions offline enfront no fer-ho en comparació amb la probabilitat de passar a fer-ho també online quan ja es discuteix fora de la xarxa. Una altra diferència destacada en aquest segon model és que les habilitats digitals constitueixen el predictor més rellevant. I aquí l'exposició a informació política als mitjans tradicionals no té un efecte significatiu, mentre que la cerca d'informació online sí que està positivament associada a la probabilitat de discutir també online en relació a només fer-ho offline.

Comparant per tant els resultats obtinguts en tots dos models, s'observa l'existència d'una sèrie de predictors exclusius de l'esfera online. Tot i que les habilitats cíviqves i l'interès per la política emergeixen com a factors rellevants en tots dos models, sembla que existeixen certs elements propis de la xarxa (recursos digitals i cerca d'informació online) que determinen la probabilitat de prendre part en interaccions socials amb contingut polític a internet. La discussió sobre política que es realitza a internet és per tant una activitat que complementaria la discussió offline entre individus d'un perfil més exigent en termes de motivació i de disposició de recursos tradicionals, però sobretot també digitals.

5.1.3- La recepció d'estímuls mobilitzadors directes online i offline

Entre els diversos mecanismes que expliquen la relació que s'estableix entre les interaccions personals i la participació política es troba el fet que sovint es produeixen

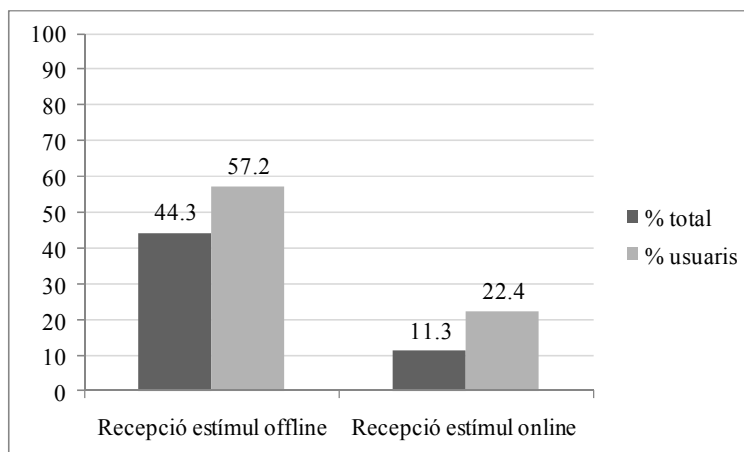
---

⁹⁰ I com hem mencionat, aquest resultat és equivalent quan s'analitza la submostra d'usuaris d'internet.

invitacions explícites instant a l'individu a participar i que actuen com a mecanisme de reclutament (McAdam i Paulsen, 1993; Verba et al, 1995; Klofstad, 2007). En aquest apartat explorem la recepció de sol·licituds expresses a la participació a través del correu electrònic i les comparem amb la recepció d'estímuls cara a cara.

En primer lloc, el següent gràfic mostra les freqüències de la recepció d'estímuls directes en el cas de manifestacions o activitats de protesta. D'una banda es mostra el percentatge d'individus que afirmen que algú els ha comentat en alguna ocasió que hi havia una manifestació tot animant-los a prendre'n part (sobre el total de la mostra i sobre el conjunt d'usuaris d'internet). De l'altra es mostren els percentatges equivalents per als individus que afirmen haver rebut un missatge de correu electrònic convocant a una manifestació, una assentada o un acte de protesta.

Gràfic 5.2: Recepció d'estímuls mobilitzadors per a una protesta o manifestació offline i online, total de la mostra i usuaris d'internet

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

El gràfic 5.2 mostra que el 44% de la mostra (57% dels usuaris d'internet) afirmen haver rebut un estímul mobilitzador per assistir a una manifestació de forma presencial. D'altra banda, només un 11% de la mostra ha estat objecte d'un estímul mobilitzador similar a través d'internet (22% dels usuaris). Com en el cas de la discussió sobre política, ens interessa comprovar fins a quin punt existeix una complementarietat entre els dos formats, l'online i l'offline. La següent taula mostra el creuament entre aquestes dues variables.

Taula 5.4. Creuament de la recepció d'estímuls mobilitzadors per a una protesta o manifestació online i offline (% sobre el total d'usuaris d'internet)

		Recepció offline		Total
		No	Sí	
Recepció online	No	38.3	39.0	77.3
	<i>N</i>	703	716	1419
	Sí	4.4	18.3	22.7
	<i>N</i>	81	335	416
Total				100
<i>N</i>				1835

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Un 39% dels usuaris d'internet afirma haver rebut estímuls mobilitzadors directes únicament offline. Aquesta xifra però és molt similar a la dels que no han estat objecte de cap estímulo mobilitzador en cap format (38%). I a diferència de la discussió sobre política, la xifra relativa als que reben estímuls en tots dos formats, online i offline, és en aquesta ocasió més baixa (18%) que la dels que no han rebut cap estímulo. Aquí també, la recepció d'estímuls exclusivament a través de la xarxa és molt reduïda (4,4%). Aquesta última xifra confirma un cop més que es dona un cert grau de complementarietat entre tots dos formats, tot i que lleugerament inferior al que hem observat en el cas de la discussió sobre política.

Pel que fa als perfils dels receptors, la literatura ha mostrat com els esforços mobilitzadors generalment s'orienten de manera estratègica focalitzant els impactes en aquells individus més proclius a respondre a l'estímulo, és a dir en posicions socio-econòmiques més privilegiades (Verba et al, 1995: cap.5). Tot i que aquesta mateixa lògica podria traslladar-se a l'esfera online, existeixen arguments per considerar l'existència d'un procés de reducció de les desigualtats en la recepció dels estímuls mobilitzadors a la xarxa (Krueger, 2006). Per comprovar aquesta tesi, hem realitzat una anàlisi multivariant per observar els perfils dels reclutats per diversos mitjans.

Seguint la mateixa estratègia que en l'anàlisi de la discussió sobre política, apliquem una anàlisi regressió logística multinomial emprant com a variable dependent una variable nominal amb les quatre categories equivalents a les caselles de la taula de contingència

anterior (taula 5.4). Hem incorporat les mateixes variables independents que en l'anàlisi de la discussió sobre política. I un cop més es presenten els resultats per al conjunt de la mostra donat que el segon model ofereix resultats equivalents als de la submostra d'usuaris d'internet en termes de signes, magnituds i significació dels coeficients. Ens tornem a fixar en dos dels models resultants de l'estimació: la predicció de la recepció d'estímuls únicament offline en relació a no rebre'n de cap tipus d'una banda i la de la recepció també online en relació a la recepció només offline de l'altra. Els resultats es presenten en la taula 5.5.

Taula 5.5: Anàlisi de regressió logística multinomial de la recepció d'estímuls mobilitzadors directes per assistir a protestes en diversos formats.

	Model 1: Només offline (ref. = no recepció)		Model 2: Online i offline (ref. = només offline)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.061	0.080	0.181	0.146
Edat	-0.003	0.003	-0.038**	0.007
Estudis	0.404*	0.200	0.320	0.422
Ingressos	0.570*	0.288	0.170	0.471
Habilitats cíviques	0.790**	0.161	1.301**	0.241
Habilitats digitals	0.318	0.209	2.616**	0.366
Interès per la política	1.138**	0.152	0.412	0.270
Notícies a tv o ràdio	0.300	0.181	-0.339	0.329
Lectura premsa	0.273*	0.107	-0.378	0.212
Informació política online	-0.233	0.169	0.935**	0.206
Membre associació política	0.664**	0.110	0.387*	0.153
Constant	-1.864**	0.269	-2.346**	0.505
Pseudo-R ² (McFadden)	0.184			
N	3517			

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Resta de models resultants de l'estimació multinomial disponibles a l'annex C6.

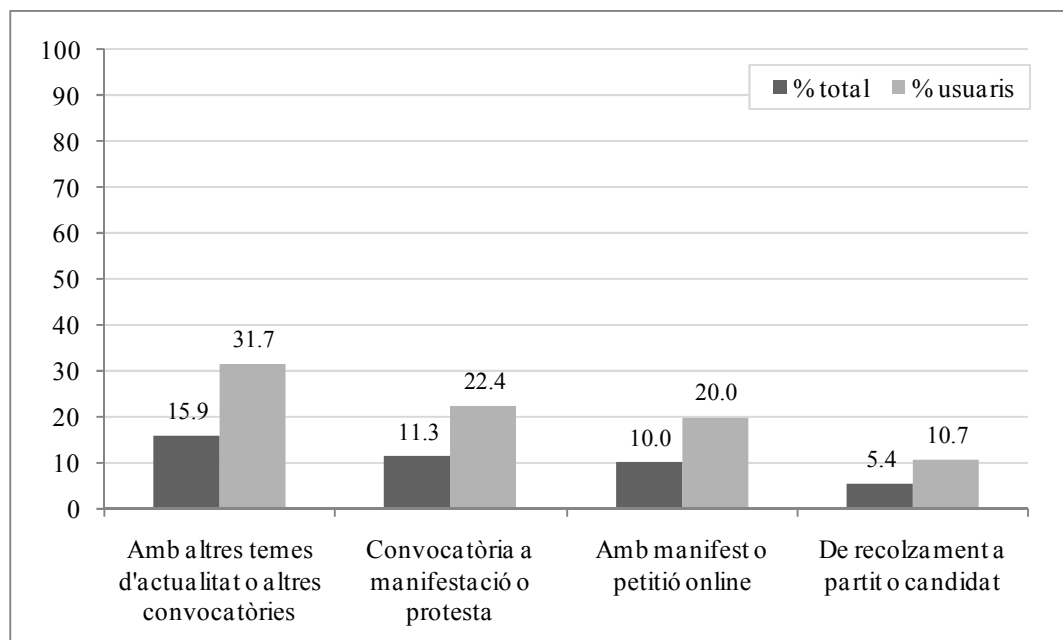
El model 1 mostra l'efecte de les diverses variables independents sobre la recepció d'estímuls únicament offline en relació a la no recepció de cap tipus d'estímul. Si bé ni el sexe ni l'edat semblen tenir cap efecte, sí que s'observa un impacte significatiu de les variables relatives als recursos tradicionals: la probabilitat de ser objecte d'estímuls mobilitzadors offline en contraposició a no ser-ho en cap format es veu incrementada quan augmenten els nivells d'estudis, d'ingressos i d'habilitats cíviques de l'individu. L'efecte de les habilitats digitals no és significatiu. Però un cop més, l'interès per la

política destaca com la variable més rellevant del model. També la lectura de premsa i la pertinença a una associació política presenten coeficients positius i significatius. Per tant, en conjunt, aquest primer model confirma les expectatives derivades de la literatura: la recepció d'estímuls mobilitzadors no constitueix un fenomen distribuït de forma aleatòria sinó que manté una relació amb l'estatus socio-econòmic de l'individu i la seva posició de centralitat social.

Pel que fa al segon model de la taula, aquest mostra els efectes de les mateixes variables sobre el fet de rebre estímuls tant online com offline en contraposició a només fer-ho offline. Com ja observàvem en el cas de la discussió sobre política, aquí l'efecte de l'edat és significatiu i negatiu. Per tant, els usuaris d'internet més joves serien més proclius a rebre estímuls mobilitzadors també online en relació a només rebre'ls offline. D'altra banda, no s'observa un efecte de recursos com els estudis o els ingressos. Però tant les habilitats cíviques com, especialment, les digitals apareixen com els predictors més rellevants del model. També s'observa una relació positiva significativa de l'exposició a informació política online i de la pertinença a associacions. I en canvi, destaca especialment el fet que l'efecte de l'interès per la política ha desaparegut. Aquest fet indicaria que les motivacions polítiques no constitueixen un criteri de selecció per part dels agents mobilitzadors a l'hora de focalitzar els seus esforços en la mobilització online. Malgrat això, es detecta la validesa de la distribució desigual d'aquest tipus d'estímuls en base a factors relatius als recursos i la centralitat social.

Cal tenir present que aquests dos indicadors només fan referència a la recepció d'estímuls exclusivament relatius a activitats de protesta o manifestacions. Malauradament, en les dades de l'estudi 2736 no disposem de dades relatives a la mobilització directa offline orientada a altres formes de participació. Però podem analitzar tot un seguit d'altres formes de mobilització que es donen a través del correu electrònic. El següent gràfic mostra l'abast de la recepció d'aquests estímuls diversos entre els usuaris d'internet i el total de la mostra.

Gràfic 5.3. Recepció d'estímuls mobilitzadors directes de diversos tipus a través del correu electrònic.

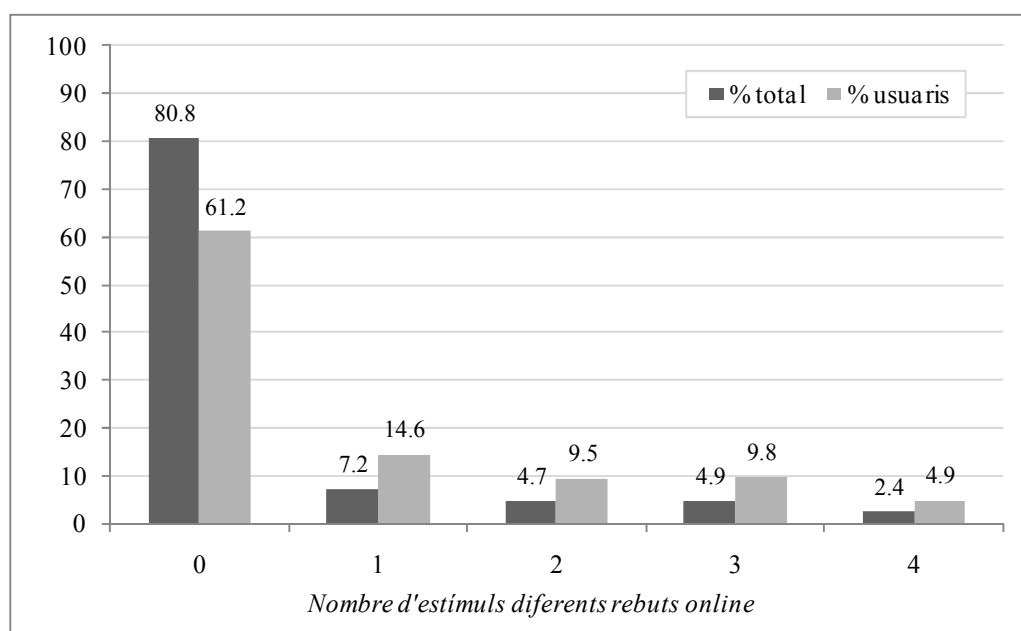

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Tal i com mostra el gràfic 5.3, la recepció d'estímuls que inclouen un manifest o petició té una freqüència molt similar a la de les convocatòries per una manifestació o protesta presentada en les anàlisis anteriors. La recepció de missatges de correu electrònic de recolzament a un partit o candidat és menys habitual, tot i que cal tenir en compte que l'enquesta no es va realitzar en època electoral. Prop d'un terç dels usuaris d'internet afirma haver rebut algun missatge amb altres tipus de convocatòries o assumptes d'actualitat. A partir d'aquest seguit d'indicadors podem construir una variable que recompta el nombre de tipus diferents de missatges de correu electrònic que ha rebut l'individu. Obtenim d'aquesta manera un indicador del repertori d'estímuls directes rebuts online. Amb una Alfa de Cronbach de 0.773 (4 ítems, N=1797, només usuaris d'internet⁹¹), els nivells de fiabilitat de l'índex són satisfactoris. El següent gràfic mostra la distribució d'aquest índex:

⁹¹ En el cas del conjunt de la mostra (no usuaris d'internet inclosos junt amb usuaris que no han rebut l'estímul), l'Alfa de Cronbach és de 0.808 (N=3629)

Gràfic 5.4. Distribució de l'índex del repertori d'estímuls mobilitzadors directes rebuts online.

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Com es pot observar, la majoria dels internautes (61%) no ha rebut cap missatge de correu electrònic amb continguts que impliquin algun tipus d'estímul mobilitzador directe. Per tant, prop del 39% dels usuaris d'internet (un 19% del total de la mostra) afirmen haver-ne rebut com a mínim un. Entre aquests, el més habitual és la recepció d'un únic tipus de missatge mobilitzador (15%). En canvi, menys del 5% dels internautes han estat objecte d'estímuls mobilitzadors de tot tipus. Com hem dit, no disposem a l'estudi 2736 de cap indicador similar per a la recepció d'estímuls mobilitzadors offline. Per tant, en aquesta ocasió no podem oferir una anàlisi que explori el grau de complementarietat dels dos formats. Tot i això, a continuació presentem els resultats d'una anàlisi multivariant que ens permetrà determinar quin és el perfil dels usuaris d'internet que són objecte d'un repertori d'estímuls mobilitzadors online més ampli.

L'índex presentat al gràfic 5.4 constitueix la variable dependent i donada la seva distribució, apliquem un model de regressió binomial negativa. Incloem les mateixes variables independents que en les anàlisis per a la discussió política i la recepció d'estímuls relatius a protestes o manifestacions. Es realitza l'anàlisi sobre la submostra d'usuaris d'internet ja que en aquesta ocasió no estem oferint cap comparació amb

comportaments offline i els resultats no són equivalents als del conjunt de la mostra. Els resultats es presenten a la taula següent (5.6).

Taula 5.6: Anàlisi de regressió binomial negativa del repertori d'estímul mobilitzadors rebuts a través d'internet, usuaris d'internet.

	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.098	0.071
Edat	-0.014**	0.003
Estudis	0.246	0.206
Ingressos	0.518*	0.229
Habilitats cíviques	0.872**	0.115
Habilitats digitals	1.480**	0.198
Interès per la política	0.480**	0.129
Notícies a tv o radio	-0.082*	0.039
Lectura premsa	-0.002	0.026
Informació política online	0.591**	0.080
Membre associació política	0.308**	0.076
Constant	-1.937**	0.253
Ln Alfa	-0.565**	0.142
R ² de Nagelkerke	0.231	
N	1747	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Nota: LR test significatiu al nivell 0,001.

En aquesta ocasió, l'anàlisi només ens permet observar quines variables prediuen el fet de ser objecte de la recepció d'un repertori més ampli d'estímul online. Observem com els joves són més proclius a rebre un nombre més alt d'estímul online diversos. Alguns dels indicadors de l'estatus socio-econòmic de l'individu (ingressos, habilitats cíviques) o d'una posició central (associacionisme) tenen també efectes positius sobre la recepció d'un repertori més ampli d'estímul. Però un cop més, les habilitats digitals representen l'associació més rellevant del model. Destaca particularment el coeficient negatiu de la variable relativa a la freqüència d'exposició a informació política a través de la televisió o la ràdio: aquells individus que escolten o veuen les notícies en els mitjans tradicionals amb major freqüència, tenen una probabilitat inferior de ser objectes d'un repertori ampli d'estímul directes online. Per contra, la cerca d'informació sobre assumptes polítics a través d'internet té un efecte positiu sobre el repertori d'estímul mobilitzadors online.

En conjunt, l'anàlisi dels perfils d'individus que es veuen implicats en la recepció de sol·licituds directes a la participació a través d'internet revela la prevalença de certes desigualtats en els processos de reclutament que es donen a través de les interaccions socials, on els recursos digitals resulten especialment rellevants. En el següent apartat, abordem la relació que s'estableix entre aquests processos d'interacció online i diverses formes de participació política.

5.2- Interaccions socials online i participació política offline

Com hem vist al capítol 2, la literatura clàssica sobre la intervenció de l'individu en interaccions informals amb les seves xarxes personals ha destacat diversos mecanismes que explicarien l'existència d'efectes positius d'aquests intercanvis sobre la participació política: la reducció dels costos d'accés a informació política, l'obertura de finestres d'oportunitat, la transmissió de valors favorables a la participació i el reclutament directe. La pregunta específica de recerca que ens plantejem aquí és si les interaccions socials que es donen online poden comportar els efectes mobilitzadors que s'han contrastat en l'esfera offline.

D'una banda, hem corroborat als apartats anteriors l'existència de biaixos també en les interaccions que es produeixen a internet: els individus més ben posicionats socialment i en termes de recursos disposen de xarxes online més actives en interaccions amb contingut polític. Aquests individus serien per tant més proclius a beneficiar-se dels seus efectes sobre la participació política. Com hem vist, en el cas de les interaccions online destaca la importància dels recursos digitals. En aquest sentit, esperem que la participació de l'individu en interaccions socials online amb contingut polític permeti desentrellar els mecanismes que expliquen les relacions observades en el capítol 3 entre els nous recursos digitals i la participació política. La disposició de recursos per si mateixa no permet determinar la totalitat del procés que culmina en l'activació política de l'individu. Les interaccions socials suposen una etapa intermèdia que complementaria la cadena causal explicativa de la participació política. En tractar de donar resposta a la nostra pregunta d'investigació podrem examinar si aquesta lògica es detecta quan les interaccions tenen lloc a la xarxa.

D'altra banda, la literatura ha argumentat l'existència d'un procés d'integració de les formes d'interacció online a les xarxes socials de l'individu. Les nostres anàlisis han confirmat aquest fenomen. Per tant, no es produiria necessàriament una simple expansió de la xarxa de l'individu com a conseqüència de la incorporació del nou mitjà. Si s'abandona una visió excloent de l'ús d'internet en relació a la resta d'interaccions presencials que tenen lloc en les xarxes socials dels individus, les distincions entre els processos d'influència personal que es produeixen en les esferes online i offline es difuminen. Així per exemple, en un estudi dels processos d'adquisició i transmissió d'informació sobre les eleccions britàniques de 2005, Norris i Curtice (2008) obtenen que la informació obtinguda per qualsevol de les fonts possibles (mitjans tradicionals i mitjans digitals) és traslladada a través de discussions sobre política amb amics i coneguts que també es donen en els dos formats, online i offline.

Aquesta lògica s'aproxima a una actualització del model clàssic de Katz i Lazarsfeld (1955) sobre els processos de transmissió d'informació en dues passes. Com hem vist, segons aquest model, un segment minoritari i sofisticat altament connectat – els líders d'opinió, sovint també anomenats “experts polítics” (Huckfeldt, 2007) – és el receptor principal de la informació política provinent dels mitjans de comunicació. A continuació, aquest grup exerceix d'amplificador dels missatges entre les seves xarxes personals. La influència d'aquest contacte en la segona etapa es veu reforçada pel caràcter interpersonal i informal de la comunicació (Katz i Lazarsfeld, 1964 [1955]: 82-83). Aquests mecanismes semblen corroborar-se quan es testen a l'esfera virtual (Hardy i Scheufele, 2005; Norris i Curtice, 2008). Però es pot argumentar que els models de lideratge d'opinió no només es repliquen a internet, sinó que els seus efectes s'amplifiquen, donades les característiques virals del mitjà:

“The usual suspects – community leaders and active participants – (...) are using the internet to distribute information of civic interest. Nonetheless, each of these individual activists is able to send information to a larger number of interested people within their personal networks via e-mail and the web than they could via traditional communication technology (i.e. newsletter, telephone). While the proportion of activists in the community may not have changed, the reach of each activist to a passive but interested majority has grown substantially due to the internet” (Kavanaugh et al, 2005: 129).

Aquest fenomen seria especialment rellevant en el cas concret dels estímuls directes. Els estudis relatius a la mobilització formal i informal han mostrat que aquest tipus d'interacció no només proporciona informació política i incentius socials favorables a la participació, sinó que a més, activa finestres d'oportunitat concretes i reclutaments directes. Per això, quan l'individu és convidat de forma explícita a prendre part en una activitat participativa, s'espera que l'efecte sigui més intens que quan es produeix únicament una conversa casual sobre política (Rosenstone i Hansen, 1993). En el cas dels processos mobilitzadors online, les oportunitats per exercir aquest rol mobilitzador s'han incrementat, donat que les característiques del mitjà en redueixen els costos (Bimber 1998; Ward et al, 2003; Krueger, 2006). I això seria cert no només pels agents institucionals o grups organitzats, sinó que ciutadans individuals estarien guanyant preeminència en la seva capacitat per exercir el rol d'agent mobilitzador informal i a títol particular (Micheletti et al, 2004). Conseqüentment, des del punt de vista del receptor, la propensió a la recepció d'estímuls mobilitzadors directes s'estaria expandint a través de les interaccions que es donen a internet.

Per aquest seguit de factors, la nostra primera hipòtesi estableix l'existència d'una relació positiva entre les interaccions polítiques a internet i la participació política offline i que aquesta és complementària a la que es dona a través dels intercanvis offline. Establim a més una distinció entre la discussió sobre política i la recepció d'estímuls mobilitzadors, donat que esperem obtenir efectes superiors en el cas de la segona:

H5.1a: La intervenció en discussions sobre política online té un efecte positiu sobre la probabilitat de participar offline. Aquest efecte és genuí, és a dir que existeix més enllà dels efectes de la discussió offline.

H5.1b: La recepció d'estímuls mobilitzadors a través del correu electrònic té un efecte positiu sobre la probabilitat de participar offline. Aquest efecte és genuí en relació al de la recepció d'estímuls offline i superior al de la discussió sobre política online.

D'altra banda, en aquest treball hem prestat especial atenció a les diferències entre diversos tipus d'activitats participatives. En aquest sentit, la literatura clàssica ha debatut sobre efectes desiguals dels processos d'interacció social en funció del tipus d'acció participativa. S'ha argumentat que els efectes haurien de produir-se de forma més contundent en aquelles activitats que impliquen una col·laboració amb altres persones, en

contraposició a les activitats que es duen a terme de forma individual (Huckfeldt, 1979; Giles i Dantico, 1982). Altres en canvi, com Leighley (1990), han argumentat que si un dels factors que explica la relació entre xarxes socials i participació consisteix en la reducció de costos, caldria esperar que la interacció social fos més rellevant a l'hora de produir un efecte sobre formes de participació de cost elevat. Resultats posteriors no han aclarit aquesta disputa i en tot cas, semblaria que els efectes de les xarxes socials es produeixen per igual en diversos tipus de participació (Kenny, 1992). Si es trasllada el debat a les interaccions online, resulta rellevant plantejar de nou aquest interrogant. Donat que una de les característiques d'internet és precisament la reducció de costos de determinades activitats, incloses les interaccions socials, plantegem cautelosament la següent hipòtesi:

H5.2: Els efectes positius de la discussió sobre política online i de la recepció d'estímul mobilitzadors online són superiors en aquelles activitats amb una estructura de costos més exigent.

Per tant, donat que volem comprovar si les interaccions socials online tenen un impacte sobre activitats amb diverses estructures de costos, proposem l'anàlisi d'una selecció de tres activitats: el boicot, l'assistència a manifestacions i el repertori d'activitats participatives. Cadascuna d'elles ens serveix per a examinar les nostres hipòtesis en quant representen activitats de característiques diferents: d'una banda, el boicot és una activitat que es realitza de forma individual, no requereix una interacció amb altres persones en la seva execució i suposa una baixa assumpció de costos per part del participant. De l'altra, l'assistència a una manifestació constitueix una activitat col·lectiva que comporta una interacció amb altres persones i implica una major inversió en termes de recursos. Per la seva banda, la participació en un repertori ampli d'activitats és també considerada altament costosa i assumirem que en nivells elevats, implica majors nivells d'interacció amb altres participants. A més, esperem que la interacció social que es dona online sigui un predictor de la participació en un repertori més ampli d'activitats donada la seva funció de transmissió de valors favorables a la participació política. Malgrat que no podem comprovar amb les nostres dades el grau d'heterogeneïtat de les interaccions en les quals intervenen els individus, assumirem que majors nivells d'interacció comporten una major heterogeneïtat. Per tant, caldria esperar un augment en la probabilitat de participar en un nombre d'activitats més elevat, i en modes participatius diversos. La

següent taula recopila les expectatives per a cadascuna d'aquestes formes de participació d'acord amb les nostres hipòtesis:

Quadre 5.1. Recopilació de les hipòtesis plantejades

	Boicot	Assistència a manifestació	Repertori participatiu
H5.1a	Efectes positius de la discussió sobre política online		
H5.1b	Efectes positius de la recepció d'estímuls mobilitzadors i superiors als de la discussió online		
H5.2	Efectes inferiors als de l'assistència a manifestacions i repertori participatiu	Efectes superiors als del boicot	

Per tal de comprovar aquestes hipòtesis en les nostres dades, en el cas del boicot i l'assistència a manifestacions, donat que es tracta de variables nominals dicotòmiques, estímem models de regressió logística binària. Per a la variable dependent relativa al repertori d'activitats participatives (variable de recompte, veure el gràfic 3.14), realitzarem models de regressió binomial negativa o de Poisson. En tots els casos, partirem de models similars als que hem presentat en el capítol 3 (taules 3.6 i 3.9)⁹², i afegirem per passes les variables relatives a les interaccions offline i online⁹³. D'altra banda, ens interessa comprovar si efectivament la incorporació dels factors relatius a la interacció en xarxes socials a internet implica una millora en l'especificació dels models, tal i com pronosticàriem en el cas de les interaccions offline (Leighley, 1990: 460; Gallego et al, 2010). En aquest sentit, fem servir proves de *likelihood ratio* per esbrinar si

⁹² Per tal de millorar la parsimònia dels models, hem optat en aquesta ocasió per excloure la variable relativa al temps lliure disponible, donat que no oferia resultats satisfactoris en cap de les anàlisis elaborades en el capítol 3.

⁹³ Hem dut a terme tests de multicolinearietat per a tots els models que es presenten a continuació. Si no es té en compte la inclusió de les variables edat i edat al quadrat, els resultats en tots els models indiquen que no existeixen problemes de multicolinearietat, amb índexs de tolerància en tots els casos superiors a 0,40, la mitjana del Factor d'Inflació de la Variància (FIV) inferior a 2 i índexs de condició inferiors a 13.

els blocs de variables que s'afegeixen contribueixen a incrementar de forma estadísticament significativa la bondat de l'ajustament dels models⁹⁴.

La següent taula mostra les primeres anàlisis, relatives a la participació en boicots a productes per motius polítics:

Taula 5.7: Regressions logístiques binàries de la participació en boicots, usuaris d'internet.

	(1)		(2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe	0.504**	0.110	0.510**	0.112
Edat	0.060*	0.025	0.070**	0.026
Edat ²	-0.001	0.000	-0.001*	0.000
Estudis	0.196	0.311	0.111	0.316
Ingressos	-0.696	0.371	-0.808*	0.377
Habilitats cíviques	0.616**	0.177	0.523**	0.181
Habilitats digitals	1.020**	0.295	0.566	0.313
Interès per la política	1.280**	0.191	0.637**	0.243
Discussió sobre política offline	-	-	0.783**	0.225
Discussió sobre política online	-	-	0.573**	0.141
Constant	-3.750**	0.551	-3.783**	0.566
Log Likelihood	-1036.230		-1010.133	
Pseudo R ² (McFadden)	0.068		0.082	
N	1847		1828	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

⁹⁴ En totes les nostres anàlisis hem aplicat models en dues o més passes, incorporant les variables independents d'interès de forma successiva. Aquests models segueixen per tant una estructura aniuada (*nested*), de forma que cada model amb el mínim de variables independents està aniuat en el model que incorpora noves variables. Per tal de comprovar estadísticament si la diferència de passar al model que incorpora més variables implica una millora significativa de l'ajustament i per tant de l'especificació respecte del model restringit, hem dut a terme la prova de "Likelihood Ratio" (LR). Aquest estadístic s'obté aplicant la fórmula següent:

$$LR = 2*(LL_{m2} - LL_{m1})$$

on LL_{m1} es refereix al Log Likelihood del model restrictiu i LL_{m2} al del model complet. L'estadístic LR segueix una distribució de χ^2 i els graus de llibertat equivalen a la diferència en nombre de paràmetres estimats entre els dos models aniuats. L'annex D ofereix el detall d'aquests càlculs.

El resultat de la taula 5.7 mostren els predictors del boicot en dues passes. En el model (1) obtenim que l'interès per la política destaca especialment en el seu impacte sobre la probabilitat de participar en boicots a productes per motius polítics. Alhora, tant les habilitats cíviques com les digitals tenen un efecte positiu i significatiu. En el model (2) hem incorporat les dues variables relatives a la discussió sobre política. Els resultats mostren com la discussió en els dos formats, offline i online, tenen efectes positius significatius sobre la probabilitat de boicotejar productes, un cop controlats els efectes de les altres variables. L'efecte més clar és el de la discussió offline, que fins i tot supera en magnitud el de l'interès per la política. Precisament, aquest segon model mostra com la inclusió de les noves variables contribueix a la reducció del coeficient de l'interès per la política a la meitat de la seva magnitud. El mateix succeeix amb l'indicador d'habilitats digitals, que fins i tot perd la seva significació en el segon model. Sembla per tant que part dels efectes d'aquestes dues variables sobre la participació de boicot es produïrien de forma indirecta a través de la discussió que entaula l'individu sobre política, tant online com offline. A més, la prova de LR ens indica que la incorporació d'aquestes variables millora significativament l'especificació del model ($LR= 52,20$; 2 graus de llibertat). Aquests resultats coincideixen amb la literatura clàssica sobre els mecanismes que vinculen la discussió sobre política i la participació, alhora que corroboren la nostra hipòtesi (H5.1a) que estén aquestes lògiques a l'esfera online.

Tot seguit presentem els resultats per a una activitat col·lectiva i d'alt cost com és l'assistència a manifestacions. Un cop més, partim d'un model bàsic que només incorpora indicadors demogràfics, els recursos tradicionals i digitals i l'interès per la política. A continuació, com en l'anàlisi del boicot, afegim les variables relatives a la discussió sobre política online i offline. En aquesta ocasió podem estimar un tercer model en el qual incorporem les variables relatives a la recepció d'estímul mobilitzadors directes, és a dir, d'invitacions a participar expressades mitjançant mètodes convencionals (offline) o rebudes a través d'internet i que fan referència de manera explícita a la participació en activitats de protesta o manifestacions. La taula 5.8 presenta els resultats d'aquests models.

Taula 5.8: Regressions logístiques binàries de la participació en manifestacions, usuaris d'internet

	(1)		(2)		(3)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe	0.423**	0.128	0.415**	0.130	0.401**	0.136
Edat	-0.024	0.027	-0.013	0.028	0.003	0.030
Edat ²	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Estudis	-0.531	0.361	-0.676	0.368	-0.761*	0.381
Ingressos	0.003	0.425	-0.165	0.432	-0.283	0.450
Habilitats cíviques	0.844**	0.208	0.714**	0.211	0.355	0.221
Habilitats digitals	0.939**	0.344	0.464	0.368	0.035	0.393
Interès per la política	1.856**	0.224	0.956**	0.279	0.783**	0.295
Discussió sobre política offline	-	-	1.168**	0.271	0.983**	0.286
Discussió sobre política online	-	-	0.565**	0.155	0.420*	0.163
Recepció estímul offline	-	-	-	-	1.213**	0.171
Recepció estímul online	-	-	-	-	0.731**	0.152
Constant	-2.792**	0.610	-2.812**	0.631	-3.516**	0.665
Log Likelihood	-809.611		-786.644		-724.370	
Pseudo R ² (McFadden)	0.087		0.107		0.161	
N	1839		1820		1776	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Els resultats de les anàlisis sostenen la nostra hipòtesi H5.1a. En primer lloc, observem un fenomen similar a l'obtingut en l'anàlisi del boicot: el model (2) mostra com la discussió sobre política, tant online com offline, tenen un efecte positiu significatiu sobre la probabilitat de participar en manifestacions. L'efecte més clar és un cop més el de la discussió offline. Malgrat això, la magnitud del coeficient per a la variable relativa a la discussió online no és menyspreable. Aquí també, la inclusió d'aquesta variable explicaria la pèrdua de capacitat predictora de les habilitats digitals en relació al model (1) i ens permet proposar l'existència d'una relació intermediada entre els nous recursos online i la participació política a través de les interaccions socials que tenen lloc a la xarxa. Cal mencionar també que en les anàlisis del model (2) la bondat de l'ajustament millora de forma satisfactòria amb la inclusió d'aquestes variables, tal i com mostren els resultats de la prova de LR (LR = 45,93 , 2 graus de llibertat).

El tercer model de la taula també ofereix resultats en la línia de les hipòtesis plantejades. En aquesta ocasió, la recepció d'estímuls mobilitzadors directes offline apareix com la variable més rellevant del model. La inclusió de les variables relatives a la recepció d'estímuls mobilitzadors comporten una reducció destacable del coeficient de les habilitats cíviques i la desaparició de la seva significació⁹⁵. El mateix succeeix amb les habilitats digitals, el coeficient de la qual s'aproxima més a 0 en aquest tercer model. I un cop més, la prova de LR indica que el pas dels models (1) a (3) suposa una millora estadísticament significativa de la bondat de l'ajustament. El mateix succeeix en el pas dels models (2) a (3). Per tant, coincidint amb estudis recents, els nostres resultats confirmen que la mobilització és un component fonamental en l'explicació de la participació en manifestacions, que contraresta l'efecte de variables bàsiques com els recursos quan s'analitza per passes (Schussman i Soule, 2005; Gallego et al, 2010). Confirmem tanmateix la nostra hipòtesi H5.1b en obtenir

---

⁹⁵ Malgrat això, sorprèn l'efecte negatiu significatiu de la variable relativa al nivell d'estudis. El signe negatiu del coeficient pot ser conseqüència de l'existència d'una relació no lineal entre el nivell d'estudis i l'assistència a manifestacions. De fet, entre els que afirmen assistir a manifestacions, el percentatge de persones amb estudis secundaris és superior al de les persones amb estudis superiors (53% i 31,3% respectivament, en el conjunt de la mostra; 55,8% i 40,2% en el cas dels usuaris d'internet).

que l'efecte dels estímuls directes supera en magnitud el de la discussió sobre política, tant si es comparen en la seva versió online com offline.

Per últim, volem examinar les nostres hipòtesis en el cas del repertori d'accions participatives. A continuació es presenten les anàlisis per a la variable dependent de recompte del nombre d'activitats realitzades per l'individu. En aquesta ocasió, i donat que es tracta d'un indicador que incorpora diversos tipus d'activitats participatives, no emprarem les mateixes variables relatives a la recepció d'estímuls directes, ja que aquestes feien referència particularment a la mobilització en un tipus específic de participació (manifestacions i protestes). Malauradament, en el cas de la recepció d'estímuls offline, no disposem de cap indicador més genèric en les dades de l'estudi 2736. Però podem incloure en les nostres anàlisis l'índex de recepció d'estímuls online de diversos tipus descrit a al gràfic 5.4. Per tal d'incloure aquest índex en el model de regressió, l'hem recodificat per a que pregui un rang entre 0 i 1, com la resta de variables independents. Procedim de la mateixa manera que en les anàlisis anteriors: es mostra un primer model bàsic i en les passes següents s'incorporen els indicadors relatius a la discussió sobre política (online i offline) i a la recepció d'estímuls mobilitzadors online. La taula 5.9 ofereix els resultats d'aquestes anàlisis.

Taula 5.9: Regressions binomials negatives i de Poisson del repertori d'activitats participatives, usuaris d'internet.

	(1)		(2)		(3)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe	0.218**	0.032	0.223**	0.031	0.215**	0.031
Edat	0.040**	0.007	0.045**	0.007	0.051**	0.007
Edat ²	-0.000**	0.000	-0.000**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.065	0.092	0.014	0.090	-0.012	0.087
Ingressos	-0.078	0.107	-0.153	0.105	-0.180	0.102
Habilitats cíviques	0.470**	0.052	0.403**	0.051	0.327**	0.051
Habilitats digitals	0.346**	0.086	0.161	0.088	-0.009	0.088
Interès per la política	0.730**	0.055	0.360**	0.068	0.327**	0.067
Discussió sobre política offline	-	-	0.455**	0.065	0.419**	0.064
Discussió sobre política online	-	-	0.257**	0.039	0.162**	0.039
Índex recepció estímuls online	-	-	-	-	0.490**	0.051
Constant	-0.856**	0.162	-0.866**	0.161	-0.898**	0.158
Ln Alpha	-2.897**	0.276	-3.427**	0.439	-	-
Log Likelihood	-3426.336		-3342.656		-3146.815	
R ² de Nagelkerke	0.226		0.260		0.352	
N	1856		1836		1756	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736.

Nota: Models (1) i (2), regressió binomial negativa. En tots dos models, LR test significatiu al nivell 0,01.

Model (3), regressió de Poisson (LR test no significatiu).

Els resultats de la taula 5.9 confirmen les associacions observades en anàlisis anteriors i corroboren un cop més les nostres hipòtesis. El model (2) mostra que les interaccions que es produeixen a la xarxa en forma de discussió sobre política resulten positives i significatives en la predicció de la probabilitat de participar en un repertori més ampli d'activitats. I la seva inclusió millora significativament l'ajustament del model (LR = 167,36 , 2 graus de llibertat). L'efecte de la discussió sobre política offline continua tenint aquí una magnitud que supera la de variables com l'interès per la política. I el coeficient de la discussió online és també positiu i significatiu. Un cop més, la significació de les habilitats digitals desapareix en aquest segon model, indicant un possible efecte indirecte a través de les interaccions socials online.

El model (3) mostra com l'efecte de la recepció d'un nombre major d'estímuls diversos rebuts a través d'internet és el més important del model, confirmant de nou la nostra hipòtesi H5.1b. Tot i així, en aquesta ocasió els canvis en altres indicadors relatius als recursos (habilitats cíviques) són menys perceptibles. Cal tenir present també que en aquesta anàlisi no estem controlant per la recepció d'estímuls mobilitzadors offline. Per tant, l'indicador per a la recepció online podria estar capturant una propensió general de l'individu a ser objecte dels esforços mobilitzadors per part d'altres individus o organitzacions. Això explicaria la magnitud de l'efecte d'aquesta variable en aquest model. És possible que en cas d'haver disposat d'una variable que mesurés la recepció d'estímuls mobilitzadors offline de diversos tipus, l'efecte de l'indicador online fos menor. També hauríem esperat obtenir una reducció de l'efecte de les habilitats cíviques. En tot cas, no podem contrastar aquests supòsits amb les dades disponibles. En conjunt, aquest tercer model ofereix una millora en l'ajustament respecte de l'anterior (LR = 391,68 , 1 grau de llibertat).

A mode de recopilació del seguit de models presentats aquí, la següent taula mostra les probabilitats estimades per a cadascuna de les variables dependents analitzades en funció de les interaccions online i offline. A partir del model complet en cada cas, hem calculat la probabilitat estimada de la participació en boicots, en manifestacions i en un repertori d'activitats superior a la mitjana (3 o més activitats). En primer terme, es mostren les probabilitats per a l'individu mig (les variables demogràfiques, relatives als recursos i l'interès per la política es mantenen a la mitjana ponderada) quan no es produeix discussió sobre política ni recepció d'estímuls mobilitzadors online o offline (les

variables prenen el valor 0). A continuació, es van agregant successivament al càlcul cadascuna d'aquestes variables independents en el seu valor màxim (valor 1), de manera que els seus efectes marginals es van acumulant sobre la probabilitat estimada.

Taula 5.10. Probabilitats estimades de la participació en boicots, manifestacions i en un repertori d'activitats superior a la mitjana en funció de la discussió sobre política i de la recepció d'estímuls mobilitzadors en diversos formats.

	Boicot	Manifestació	Repertori superior a la mitjana ^a
Individu perfil mig	0.18	0.04	0.22
... + discussió offline	0.33	0.09	0.45
... ... + discussió online	0.46	0.13	0.56
... ... + estímuls offline	nd	0.34	nd
... ... + estímuls online ^b	nd	0.52	0.84 ^c

Font: elaboració pròpia a partir model (2) de la taula 5.7 i models (3) de les taules 5.8 i 5.9.

Nota: nd= no disponible

^a Mitjana del repertori d'activitats participatives: 2,54 (usuaris d'internet, mitjana ponderada).

^b La variable relativa a la recepció d'estímuls online mesura la recepció d'estímuls per a participar en manifestacions o protestes en el cas del model per a l'assistència a manifestacions i la recepció d'estímuls online de diversos tipus en el cas del repertori participatiu.

^c No inclou la recepció d'estímuls directes offline, no disponible en aquest model.

La discussió offline i online tenen un efecte considerable en la probabilitat estimada de participar en boicots, manifestacions i en un nombre d'activitats participatives superior a la mitjana. Quan es mantenen la resta de variables constants en la seva mitjana, la incorporació dels efectes d'aquestes dues variables incrementa la probabilitat estimada de prendre part en aquestes activitats participatives en 28, 9 i 34 per cent respectivament. En el cas de l'assistència a manifestacions, hem pogut examinar també els efectes de la recepció d'estímuls mobilitzadors tant online com offline. I en tots dos casos, aquest efecte es revela molt important. Un individu de perfil mitjà que discuteix sobre política en els dos formats disponibles té segons els models una probabilitat estimada de prendre part en una manifestació del 13%. El fet de rebre estímuls mobilitzadors directes offline incrementa aquesta probabilitat en més de vint punts. I si s'acumula l'efecte de la recepció d'estímuls online, la probabilitat estimada assoleix el 52%. En el cas de la

probabilitat de prendre part en un repertori d'activitats superior a la mitjana, els efectes de la recepció d'estímuls online també són destacables. Com hem vist en el model 3 de la taula 5.9, aquesta variable és la que mostrava un major impacte sobre el repertori d'activitats participatives. Podem apreciar aquest efecte en el càlcul de les probabilitats estimades, on s'aprecia un increment de prop de 30 punts quan s'incorpora l'efecte de la recepció d'estímuls mobilitzadors.

La comparació entre els canvis en una o altra forma de participació s'ha de fer amb cautela donat que els nivells de les estimacions varien en funció de la distribució de les variables dependents emprades, i també perquè no tots els models han incorporat les mateixes variables independents. Tenint presents aquestes limitacions, creiem que no s'observa un efecte clarament superior de les interaccions amb contingut polític online en el cas de l'assistència a manifestacions o de la participació en un repertori més ampli d'activitats en comparació amb el boicot. Per tant, en relació a la hipòtesi H5.2 en quant a l'expectativa sobre efectes diferenciats en activitats de baix o alt cost, les nostres anàlisis mostren en primer lloc que els efectes positius de la interacció social a internet es dona en tots els casos. En activitats d'elevat cost i d'execució col·lectiva com l'assistència a manifestacions, aquest efecte és clarament rellevant, però no necessàriament més destacable que el que obtenim en l'anàlisi d'una activitat de baix cost i de caràcter individual com el boicot. No podem afirmar que es verifiqui la nostra darrera hipòtesi i per tant, obtenim resultats en la línia del que ha establert la literatura sobre les xarxes socials en l'esfera offline (Leighley, 1990; Kenny, 1992).

5.3- Recopilació i discussió

La literatura clàssica sobre participació política ha mostrat la importància de les xarxes socials de l'individu a l'hora d'explicar la seva propensió a participar políticament. Les interaccions que es donen en converses i processos de comunicació informals amb amics, familiars, companys de feina, etc. aporten informació que d'altra manera seria més difícil d'adquirir, transmeten valors i normes de conducta, i proporcionen coneixement sobre oportunitats específiques per dur a la pràctica l'activitat participativa. L'emergència i generalització de l'ús d'internet planteja un interrogant sobre el grau en què aquests

mecanismes es reproduïxen a l'esfera virtual. En aquest capítol ens hem preguntat per tant si les interaccions informals en les que l'individu intervé a internet també produeixen efectes positius sobre la participació política offline.

La literatura sobre interaccions socials online ha tendit cap a una posició de consens que contradiu tant les utopies com les distòpies pròpies dels primers anys de debat sobre el fenomen. De forma general, sembla que els usuaris d'internet que intervenen en activitats online que suposen un intercanvi amb altres persones no necessàriament amplien la seva xarxa social. Els intercanvis es donen principalment amb membres de la xarxa informal de contactes que ja existeix a l'esfera no virtual. Els mitjans digitals són incorporats al seguit de mètodes de comunicació ja disponibles. I en tot cas, les interaccions que es produeixen a internet es veurien alterades per les característiques del mitjà (reducció de costos en la comunicació, abast viral, horitzontalitat, etc.). Aquestes lògiques podrien traslladar-se a l'esfera política, de manera que les interaccions amb contingut polític també es veurien alterades.

Com hem vist en les anàlisis presentades en aquest capítol, les discussions sobre política o la recepció d'estímuls directes que es donen a internet vindrien determinades pel nivell de recursos digitals de què disposa l'individu. No només aquest resultat és consistent amb el que la literatura ha mostrat respecte de les interaccions offline, sinó que ens han permès proposar un dels possibles mecanismes que explicaria les relacions entre recursos online i la participació política offline observats al capítol 3. Els usuaris d'internet fan ús dels seus recursos digitals per tal d'interactuar amb altres persones a través de la xarxa i aquest comportament online, al seu torn, tindria un efecte més directe sobre la participació política. Les nostres anàlisis semblen confirmar que aquests efectes directes existeixen, tant en el cas de la discussió sobre política online com, especialment, en el de la recepció d'estímuls mobilitzadors a través del correu electrònic. Aquells usuaris d'internet que intervenen en aquests intercanvis són més proclius a participar en activitats com el boicot, una manifestació o en un repertori més ampli d'accions participatives. I aquests efectes s'han revelat com a genuïns, és a dir que existeixen en paral·lel als de la interacció social offline.

També hem volgut comprovar en aquest capítol si s'obtenen efectes diferents per a formes de participació amb estructures de costos diverses. La literatura sobre aquests

processos a l'esfera offline ha suggerit que les lògiques que expliquen la relació entre la intervenció de l'individu en intercanvis amb altres persones i la participació són més prominents en aquelles activitats que requereixen una major assumpció de costos per part del participant. Quan hem tractat de verificar l'aplicació d'aquesta hipòtesi a internet, les nostres anàlisis no han reportat els resultats esperats. No hem pogut afirmar que els efectes obtinguts siguin superiors en activitats més exigents (assistència a manifestacions o en repertoris més amplis d'activitat) en relació a activitats de baix cost (boicot). Caldria corroborar la robustesa d'aquests resultats. I ens hem de preguntar quins elements distintius de les interaccions online podrien incidir en el fet que els efectes positius sobre la participació no difereixin en funció del tipus d'activitat. Potser la reducció de costos no constitueix el mecanisme més rellevant en la lògica que explica aquestes relacions. Com hem vist al capítol anterior, certs usos d'internet interactuen amb determinats perfils actitudinals. La transmissió de valors i normes favorables a la participació que acompanya tot procés d'interacció social podria adoptar a internet una orientació més favorable als modes horitzontals i informals. I per tant, l'argument no hauria de girar únicament entorn l'estructura de costos de l'activitat, sinó també sobre el seu grau de formalitat.

De forma general, els resultats d'aquest capítol ofereixen nous arguments a favor de la capacitat de certs comportaments online per replicar lògiques i mecanismes que la literatura clàssica sobre participació política ha validat al llarg de dècades. En casos com el de les interaccions socials i la seva relació amb la participació política de l'individu, s'estarien reproduint les mateixes relacions que les observades en l'esfera offline, tant pel que fa als efectes directes, com als indirectes a través dels recursos. Tot i així, el fet que aquestes relacions es confirmen quan es considera en els mateixos models l'existència dels processos d'interacció presencials, apunta a un component suplementari i mobilitzador de les interaccions online que s'explicaria per les característiques del mitjà.

Com en altres apartats d'aquest treball, hem de recordar que aquests resultats han de ser interpretats amb cautela, donat l'elevat risc d'endogeneïtat de les nostres anàlisis. El fet de disposar de dades de secció creuada impedeixen parlar rigorosament de relacions de causalitat. L'ordre dels factors s'ha establert aquí partint d'assumpcions teòriques que no podem contrastar amb les tècniques aplicades. Per tant, des d'un punt de vista tècnic,

resulta més apropiat interpretar els efectes obtinguts en termes d'associació, més que de causació.

Finalment, una altra limitació de les nostres dades està directament relacionada amb el procés constant de canvi i expansió dels mitjans digitals. Les dades de l'estudi que hem utilitzat (CIS 2736) es van recollir amb anterioritat a l'eclosió de les webs com Facebook o Twitter. Actualment, una part important de les interaccions socials dels usuaris d'internet es duen a terme en aquest tipus d'aplicacions. I per tant constitueixen un factor a considerar en futurs treballs sobre les relacions que hem explorat aquí. Precisament, la seva incorporació a anàlisis com les que hem presentat en aquest capítol aportarien nous elements per verificar fins a quin punt les interaccions online introdueixen canvis en les formes d'interacció social, amb impacte sobre la participació política.

Conclusions

En aquest treball hem incorporat els usos d'internet a l'estudi de les explicacions de la participació política offline. La pregunta central d'investigació ha plantejat quin és l'impacte de determinades activitats que es duen a terme a la xarxa sobre el fet que alguns individus participin políticament mentre que d'altres no ho facin. Per tant, es tracta d'una recerca que contribueix a la literatura que ha analitzat aquells usos d'internet que poden actuar com a impulsors de la participació offline. Però alhora, aquesta recerca ha tractat d'adaptar la literatura clàssica sobre el comportament polític dels ciutadans a les novetats que han aportat les tecnologies de la informació i la comunicació. En aquest sentit, una de les nostres contribucions ha consistit en adoptar una visió que difumina la frontera entre les esferes online i offline. El fet que algunes pràctiques es duguin a terme a internet no significa que els seus efectes, en cas d'existir, es circumscriu exclusivament a aquest espai.

D'altra banda, un dels objectius d'aquest treball consistia en plantejar les preguntes d'investigació i posteriors hipòtesis de forma que es capturés la complexitat del fenomen de la participació política d'acord amb els estudis clàssics en aquesta sub-disciplina. Hem exposat i posteriorment aplicat a les nostres anàlisis una conceptualització del fenomen de la participació que té en compte el seu caràcter multidimensional. Hem fugit per tant d'aproximacions simplistes que no distingeixen entre tipus d'activitats participatives. Hem tingut en compte que existeixen formes de participació diferents segons característiques com la seva estructura de costos o el grau d'institucionalització dels mecanismes emprats pels participants. Aquest element era sense dubte una de les mancances de moltes recerques prèvies que havien estudiat els efectes d'internet.

D'altra banda, la minuciositat ha estat també aplicada a la variable independent central: l'ús d'internet. Hem prestat especial atenció a aquelles pràctiques online susceptibles de produir un impacte sobre la participació política offline. Hem estudiat tres grans tipus d'usos de la xarxa: les pràctiques del dia a dia que no tenen un component polític i que permeten desenvolupar un nou tipus d'habilitat digital; l'accés a informació política, ja sigui de forma voluntària o a partir d'exposicions inadvertides; i la intervenció en interaccions amb contingut polític amb amics i coneguts. Hem explorat com cadascuna

d'aquestes novetats sorgides de l'emergència d'internet pot constituir un nou factor explicatiu de la participació política offline. A continuació recopilem les principals conclusions obtingudes a partir de l'evidència empírica generada amb dades per al cas espanyol. Tot seguit discutim les implicacions generals d'aquesta recerca.

Les noves habilitats digitals. En el capítol 3 hem explorat una sèrie d'activitats que els usuaris desenvolupen en el seu dia a dia a la xarxa, com per exemple enviar i rebre missatges de correu electrònic, comprar productes o serveis o buscar informació de caràcter pràctic. Totes elles tenen en comú la seva manca de contingut polític i el fet que la seva realització implica la disposició d'habilitats per fer servir internet. Hem analitzat la relació entre aquestes pràctiques i els recursos de tipus tradicional i s'ha corroborat l'existència d'una divisió digital a Espanya. Aquesta no només estableix una barrera entre aquells que tenen accés a internet i els que no, sinó que hem observat també com existeixen usuaris d'internet amb nivells més elevats d'habilitats per moure's per la xarxa i aprofitar les seves potencialitats. Les nostres anàlisis han mostrat que l'adquisició d'aquest nou tipus d'habilitats online està associada a determinades característiques personals, especialment les relatives a l'estatus socioeconòmic de l'individu (nivell d'estudis, d'ingressos o d'habilitats cíviques).

A continuació, hem comprovat quin és l'efecte d'aquest nou tipus de recurs online sobre diverses activitats participatives amb estructures de costos diferents, controlant per la resta de recursos tradicionals. L'expectativa era que el desenvolupament d'habilitats digitals, tot i no tenir un component explícitament polític, podia contribuir a fer front als costos de la participació, especialment en el cas d'activitats exigents en termes de requisits per al participant. Els nostres resultats han confirmat les expectatives i han mostrat que les habilitats digitals constitueixen un nou factor associat a la participació en activitats com l'assistència a manifestacions, el contacte amb polítics o la compra deliberada de productes. Es tracta per tant d'un nou tipus de recurs que actua de forma similar a – però diferent i independent de – les habilitats de tipus cívic i cognitiu. A través d'aquests usos d'internet els individus desenvolupen les seves capacitats per processar informació i expressar idees. I per tant, es tracta de competències útils i facilitadores de la participació política, encara que aquesta es duguí a terme a l'esfera offline.

Les nostres anàlisis també han mostrat que l'emergència del nou recurs online contribueix a un efecte acumulatiu, de manera que el conjunt de recursos dels que disposa l'individu augmenta. Aquesta acumulació de recursos contribueix a promoure la participació en aquelles activitats que tenen una estructura de costos més exigent o en un repertori més ampli d'activitats participatives.

Però malgrat haver identificat un efecte genuí d'aquest nou factor sobre la participació política, hem alertat del fet que aquests resultats no necessàriament impliquen que es produeixi una alteració de les desigualtats participatives prèvies. Els individus més privilegiats en relació a la disposició d'aquestes noves habilitats digitals són aquells que ja disposaven de més recursos de tipus tradicional. I per tant, les desigualtats participatives clàssiques no es veurien alterades. És més, els nostres resultats han mostrat que l'estratificació digital es manifesta també entre els més joves, pels quals l'accés a internet és pràcticament universal. No tots els joves utilitzen internet de la mateixa manera. I aquells que ho fan de forma més sofisticada responen igualment a perfils més ben posicionats en relació a factors com els estudis o les habilitats cíviques. En aquest cas, internet aporta una novetat rellevant que hem d'incorporar a l'anàlisi de la participació política. Però les conclusions no són noves en quant a les lògiques clàssiques dels models socioeconòmics, que mostren com les desigualtats socials es converteixen en factors de desigualtat política.

L'accés a informació política online. En el capítol 4 hem examinat una activitat online amb un component explícitament polític: l'accés a informació política. En una meta-anàlisi de prop de 40 estudis que han comprovat la relació entre diversos usos d'internet i la participació, Boulianne (2009) detecta que la variable relativa al consum d'informació política online és la que ha produït els resultats significatius més robustos. Ara bé, una part important de la recerca en aquest àmbit ha debatut el grau en què aquests efectes suposarien més aviat un procés de reforçament dels comportaments d'aquells individus que ja eren més proclius a participar políticament. L'accés a informació política online es produiria en un context d'elevada capacitat selectiva. Per tant, només es detectarien efectes positius entre aquelles persones que disposen de motivacions polítiques prèvies: actituds com l'interès per la política actuarien com a condicionants de l'existència d'un efecte. L'impacte del consum d'informació política només existiria entre els sospitosos habituals. Malgrat això, la informació política a la qual s'exposa un usuari d'internet no

prové necessàriament d'una cerca voluntària i planificada de la mateixa. Tot sovint la informació es transmet a partir de missatges no sol·licitats o es troba de forma accidentada quan es duen a terme altres usos de la xarxa. En aquests casos, podria produir-se un procés mobilitzador que activaria també perfils d'individus poc motivats.

En aquest capítol hem volgut comprovar de nou aquest seguit de teories contraposades. Però la nostra contribució ha consistit a completar la pregunta sobre els efectes de l'accés a informació política online sobre la participació des d'una concepció més complexa del fenomen. Ens hem preguntat si aquest ús d'internet té efectes sobre modes participatius diversos. Concretament, hem distingint entre els modes extra-representatiu i representatiu, que es diferencien pel canal emprat pels participants en l'activitat participativa en relació a les estructures i procediments de la democràcia representativa. Hem exposat que existeixen diversos tipus d'actituds polítiques amb conseqüències participatives diferenciades, tant pel què fa a la probabilitat de l'individu d'esdevenir actiu com de fer-ho en modes determinats. I per tant, l'anàlisi de possibles efectes condicionals de les motivacions polítiques en l'impacte participatiu del consum d'informació online ha de tenir present aquesta diversitat. Hem argumentat que una simple distinció entre individus prèviament implicats i no implicats no és suficient i que cal considerar l'existència de diversos perfils actitudinals: el perfil desafecte, més procliu a la inacció; el perfil formal, del qual s'espera una major participació en modes representatius; i el perfil crític, més procliu a l'activitat política extra-representativa.

Els nostres resultats han mostrat que l'accés a informació política online, especialment aquella que es produeix de forma no planificada, contribueix a augmentar la probabilitat de participar en activitats contencioses i informals com la protesta i el consum polític. Hem argumentat que a internet es disposa de fonts més àmplies i diverses d'informació que enriquirien les visions més crítiques, trencant amb processos d'establiment de l'agenda mediàtica tradicionals. Però també hem observat que aquests efectes mobilitzadors no afecten per igual als diversos perfils actitudinals. Mentre que es dona un procés mobilitzador dels individus desafectes, en el cas dels ciutadans més crítics l'accés a informació online reforça les proclivitats participatives prèvies. I en canvi, les nostres anàlisis mostren que entre les persones de perfil més formal i inicialment propens a esdevenir actiu en modes representatius, la informació consumida online contribueix a

eixamplar el seu repertori participatiu cap a activitats de protesta i consum en un efecte re-mobilitzador.

Aquests resultats, tot i no oferir evidència de caràcter longitudinal, estarien apuntant en la mateixa direcció que una sèrie d'investigacions recents al voltant de les transformacions en els repertoris participatius dels ciutadans. Aquests estudis han mostrat que les democràcies avançades s'enfronten a una disminució progressiva de les formes de participació representativa com el vot o l'activitat de campanya (Gray i Caul, 2000). Tot i això, aquestes tendències no estan necessàriament associades a una disminució dels nivells de participació política o de la voluntat dels ciutadans d'intervenir en el procés polític. Quan s'analitza una gamma més àmplia d'activitats participatives, s'observa que les formes de participació extra-representatives, com prendre part en una manifestació, el boicot a productes o signar una petició, han augmentat en les darreres dècades (Norris, 2002). Una part de la literatura ha interpretat aquestes tendències com a indicadores d'un procés de substitució dels repertoris participatius. Menys individus voten o col·laboren amb els partits polítics, i en canvi augmenta la intervenció en activitats d'estructura horitzontal i flexible, de caràcter espontani i irregular, i sobre qüestions no necessàriament relacionades amb l'estat i les institucions formals (Stolle i Hooghe, 2005).

Una argument alternatiu però suggereix que, en lloc d'una substitució en les formes de participació, s'estaria donant un procés d'expansió dels repertoris entre les persones que participen políticament. Per exemple, les activitats de protesta lleu i legal semblen ser cada vegada més atractives per als perfils ciutadans que hem descrit aquí com a formals. S'estaria donant un procés de normalització tant de les activitats de protesta com dels seus participants (Van Aelst i Walgrave, 2001). En conseqüència, l'exclusivitat dels modes participatius s'estaria difuminant i els participants més formals estarien esdevenint més propensos a participar en el mode extra-representatiu (Teorell et al, 2007).

La recerca sobre aquests processos en contextos com els Estats Units mostren que les tendències de canvi s'inicien a partir dels anys setanta, és a dir, amb dècades d'antelació a l'eclosió de les tecnologies de la informació i la comunicació. Malgrat això, els nostres resultats han suggerit l'existència de processos re-mobilitzadors dels perfils ciutadans més formals cap a modes extra-representatius com a resultat del seu ús d'internet. Per tant,

investigacions futures sobre l'evolució dels repertoris participatius haurien de considerar si determinats usos d'internet actuen facilitant aquests processos.

Interaccions socials a internet. Finalment, el capítol cinquè s'ha centrat en una de les novetats de la xarxa que més s'ha transformat en els últims anys: els intercanvis informals que es produeixen entre usuaris. Més concretament, hem estudiat dues formes d'interacció online amb contingut explícitament polític: les discussions online sobre política i la recepció de sol·licituds expresses a la participació en forma de missatges de correu electrònic. Aquests factors resulten importants en l'explicació de la participació quan es duen a terme en el marc d'interaccions presencials. I com hem vist aquí, el mateix succeeix en l'esfera online.

Hem constatat que les eines digitals s'han integrat entre els mecanismes comunicatius que utilitzen els individus en les interaccions amb contingut polític que mantenen amb membres de les seves xarxes socials. Una part important dels usuaris que discuteixen sobre política de forma presencial ho fa també a internet i la recepció d'estímuls mobilitzadors es produeix tant en l'esfera offline com a través del correu electrònic. Els processos d'interacció informals online es veuen potenciats per la reducció de costos de la comunicació en el nou mitjà i pel seu caràcter viral i horitzontal. En aquest sentit, conèixer i ser capaç de moure's en aquest tipus d'espai resulta indispensable: les habilitats digitals s'han revelat com un factor determinant per a l'acompliment d'aquestes pràctiques a internet.

A continuació, hem comprovat l'existència d'efectes d'aquests processos d'interacció sobre la participació política. Els usuaris d'internet que intervenen en discussions sobre política online, i especialment els que reben sol·licituds expresses a través del correu electrònic, són més proclius a prendre part en una manifestació, boicotejar un producte o participar en un repertori més ampli d'activitats diferents. Un cop més, hem examinat activitats participatives de diferents característiques: hem volgut comprovar si s'obtenien efectes diferents per a activitats amb estructures de costos diverses. Esperàvem que les característiques del mitjà, i en especial les relatives a la reducció dels costos de la comunicació, produïssin efectes més importants en el cas d'aquelles activitats participatives més exigents per als ciutadans (com l'assistència a manifestacions) en

comparació amb accions de baix cost (com el boicot). Malgrat això, no hem obtingut en aquesta ocasió efectes desiguals.

En tot cas, aquest capítol s'ha vist limitat per la no inclusió de noves aplicacions que són emprades en l'actualitat per a la interacció social online, com són Facebook o Twitter. La generalització d'aquestes eines és relativament recent i encara no disposem de les dades adequades per a la seva anàlisi en el context espanyol i en relació a les preguntes plantejades en aquesta recerca. A continuació comenten amb més detall les implicacions d'aquesta mancança i dels resultats generals d'aquesta recerca.

Implicacions per a l'estudi de la relació entre internet i la participació. Aquest treball ha contribuït a integrar el creixent nombre d'investigacions sobre els impactes d'internet amb la literatura sobre participació política, més abundant i de més llarga trajectòria. Els nostres resultats confirmen que les eines i pràctiques associades a l'ús d'internet estan transformant l'espai en el qual es desenvolupa la participació política, fins i tot quan aquesta es du a terme íntegrament offline. Determinades activitats de la vida quotidiana dels individus han migrat a internet. Però això no significa que les pràctiques online siguin equivalents a les que ja existien abans de l'era digital. En l'actualitat es desenvolupen nous recursos, s'accedeix a fonts més àmplies i diverses d'informació política i s'interactua amb les xarxes socials a través d'un nou canal amb característiques virals. Aquestes pràctiques adopten una sèrie de qualitats pròpies i transformen l'activitat diària dels individus. I per tant, els efectes que hem detectat sobre les diverses formes de participació política es poden considerar genuïns i independents dels mecanismes que ja coneixíem en l'estudi d'aquest fenomen.

Els nostres resultats adverteixen a la literatura sobre participació política que ha d'actualitzar les seves teories establertes en l'era pre-internet per incorporar els canvis que s'estan produint en aquest àmbit. Però a més, posen de manifest que anàlisis futures del potencial mobilitzador dels usos d'internet han d'incorporar una aproximació més matisada i meticulosa del concepte de participació. En definitiva, el que aquest treball ha reclamat és que cadascuna d'aquestes àrees d'estudi prengui en consideració i es comuniqui amb l'altra.

Això és especialment indispensable de cara a les investigacions futures, precisament perquè els fenòmens estudiats aquí continuen en expansió. La nostra ha estat una recerca amb obsolescència programada on, per exemple, no s'ha pogut estudiar un dels elements que ha marcat l'escenari polític dels darrers anys, com són les webs de xarxes socials (Facebook) o de micro-blogging (Twitter). Els canvis constants que es produeixen en el món de les tecnologies de la informació i la comunicació requereixen un procés de revisió i actualització permanents.

Summary [English]

This doctoral thesis explores the relationship between citizens' online activities and their offline political participation. The main research question we address is whether individuals that have embraced the use of the internet in their everyday lives also have a greater propensity towards being politically active. Special attention is paid to certain mechanisms used in the literature to explain why it is only certain citizens, and not all, who participate in politics. In particular, we look at three factors: resources, political attitudes and social networks. We explore how the phenomenon of internet use is related to the logic linking these elements to increased political engagement at the individual level. One of the contributions of this research differentiating it from previous studies is that we take into consideration the existence of a range of modes of participation, which we distinguish according to characteristics such as the cost structure of each activity or the level of formality of the mechanisms employed by participants.

Specifically, chapter 3 explores how internet use involves the development of a new form of resource that facilitates participation in the same way as traditional resources such as civic skills. These effects are found in activities with more demanding cost structures for the participants or in broader participatory repertoires. In chapter 4 we observe the conditional relationships that exist between access to online political information and political participation, according to different attitudes and taking into account the existence of different modes of participation. Our conclusion is that access to political information online promotes extra-representational participation and this effect results in a re-mobilising process of profiles of individuals who were already more prone to engaging in representational modes. Finally, in chapter 5 we show that online informal interactions have an effect which stimulates political participation similar to that found in offline social networks. This is particularly true for direct stimuli received in the form of e-mails.

The results of this research support the claim that the theories established in the literature on political participation need bringing up to date to include some of the changes underway related to the expansion of information and communication technologies. Furthermore, our research shows that any attempt to study the mobilising effect of internet use should adopt a more nuanced understanding of the concept of participation, given that the effects obtained vary across participatory modes.

Conclusions [English]

In this thesis, we have sought to incorporate internet use as a new factor in the study of offline political participation. The main objective of this investigation was to analyse the impact certain activities carried out in the online world have on the fact that some individuals are politically active, whereas others are not. This research contributes to the existing literature looking into how these different uses of the internet can promote offline participation. At the same time, it aims to adapt the classic literature on citizens' political behaviour to changes that have come about due to new information and communication technologies. To that effect, one of our contributions has been to adopt a viewpoint which removes the boundaries between the online and offline worlds. Although certain actions are carried out on the internet, this under no circumstances means that their effects can also be limited to the online environment.

A further aim of this study was to address the research questions and subsequent hypotheses capturing the complexity of the phenomenon of political participation consistently with the classic studies in this sub-discipline. We expound a conceptualisation of the phenomenon of participation which takes into account its multi-dimensional form and then apply this to our analyses, avoiding simplified approaches that make no distinction between different kinds of participatory activity. We have borne in mind the fact that there are a range of types of participation which differ according to the activity's cost structure or to the level of institutionalisation of the mechanisms used by participants - this was doubtless one of the shortfalls of many of the prior studies covering the effects of the internet on participation.

The same degree of meticulousness was applied to the main independent variable: the use of the internet, with a particular focus on online practices that are likely to result in offline political participation. Our study was based on three main uses of the internet: everyday activities without a political component and leading to individuals developing a new digital skill; access to political information, be it voluntarily or as a result of coming across it inadvertently; and social interactions with a political content with friends and acquaintances. We have explored how each of these new activities which have arisen thanks to the internet might constitute an explanatory factor of why people participate

politically offline. In the following sections we collate the main conclusions drawn based on the empirical evidence generated with data for Spain. We then discuss the general implications of our research.

New digital skills. In chapter 3 we explored a series of activities which internet users carry out on a daily basis, such as sending and receiving e-mails, buying products or services and searching for practical information. What characterises all of these activities is that they require a certain level of skill using the internet, but that they lack political content. We analysed the relationship between these actions and traditional resources, and our findings bear out the existence of a digital divide in Spain. This divide does not only appear as a distinction between those who have regular access to the internet and those who do not; we also observed that there is a group of internet users who have greater skills in navigating the internet and therefore making better use of its potential. Our results reveal the existence of an association between the acquisition of this new type of online skills and a range of personal characteristics, particularly regarding the individual's socioeconomic status (education, income or civic skills).

We then tested the effect this new type of online resource has on a range of participatory activities with different cost structures, controlling for the other traditional resources. We expected that an individual's development of digital skills, albeit without an explicitly political component, might contribute toward overcoming the costs of participation, especially in the case of activities which require a great deal of effort on the part of the participant. Our results confirmed our expectations and showed that digital skills now constitute a new factor associated with participation in activities such as demonstrations, contacting politicians and 'boycotting'. In other words, what we are dealing with is a new type of resource which behaves similarly, albeit differently to and independently from, civic and cognitive skills. Through this kind of use of the internet, individuals develop skills which help them process information and express ideas. As a result, these abilities facilitate political participation, even when it takes place offline.

Our analyses have also shown that the appearance of this new online resource contributes to a cumulative effect, i.e. the individual now has a broader range of resources which she can access. This accumulation of resources is then associated with an increased likelihood

of engaging in activities with more demanding cost structures or in a wider range of participatory activities.

However, despite the fact that we identified a genuine effect on political participation, we also warned that these results by no means imply that prior participatory inequalities are decreasing. The more privileged individuals with regards to these new digital skills are the same as those who already had more traditional resources; accordingly, the classic participatory inequalities remain unaffected. Furthermore, our results have shown that the digital stratification can also be seen amongst young people, even though internet access is almost universal in this group. Not all young people use the internet in the same way and those whose internet use is more sophisticated also generally tend to show higher levels of education or civil skills. The internet provides a new and relevant factor which needs to be included in our analyses of political participation. However, the conclusions we draw are not new with regards to classic rationales in socioeconomic models in that social inequalities translate into factors affecting political inequality.

The access to online political information. In chapter 4, we studied an online activity which has an explicit political component - the access to political information. In a meta-analysis of some 40 studies investigating the relationship between different uses of the internet and participation, Boulianne (2009) found that the variable related to the consumption of online political information is the one which has brought about the most robust and significant results. However, a large part of the research in this area has debated the extent to which these effects actually constitute a process of reinforcement of behaviour in those who were already more inclined to be politically active. The access to online political information takes place against a highly selective backdrop; as a result, positive effects would only be detected among those who already have political motivations: attitudes such as interest in politics would condition the actual existence of an effect. The impact of the consumption of information would only exist among the usual suspects. Despite this, however, the political information to which an internet user finds herself exposed is not necessarily the result of a conscious, planned search for it - often the information can come from unsolicited messages or can be stumbled upon by accident while using the internet for other purposes. This kind of situation can often lead to a mobilising process which might also activate individuals who are less likely to be politically motivated.

In this chapter, the objective was to test this series of opposing theories once more. Our contribution however was to investigate the question regarding the effects of access to political information online on participation from a more complex perspective, testing if this use of the internet has an effect on different forms of participation. We specifically distinguished between extra-representational and representational forms of participation; a distinction based on the channel of expression used by participants and its fitting into the structures and procedures of representative democracy. We have argued that different combinations of political attitudes result in both different kinds of participation and differences in the rates in which people participate. Hence, any analysis of the conditional effects of political motivation on the mobilising impact of accessing information online must take into account this broad diversity. We argued that simply distinguishing between individuals who were already involved in politics and those who were not is insufficient, and that the existence of more nuanced profiles must be taken into consideration: the disaffected profile, prone to inactivity; the formal profile, expected to take part more actively in representational forms of participation; and the critical profile, more likely to engage in non-representational activity.

Our results have shown that access to political information online, especially information which is not actively sought out, contributes towards increasing the likelihood of participation in contentious and informal activities such as protest and political consumption. We argued that the internet provides a much broader and varied range of information sources which helps to enhance the more critical views, thereby weakening the agenda-setting process of traditional media. We also saw that these mobilising effects are not the same for all of the different individual profiles. Whereas we found a mobilising process for disaffected individuals, for more critical citizens, access to information online reinforces the propensity they already had to participating actively in the political process. Our analyses have also shown that for people with a more formal profile (who are therefore more likely to become active in representational activities), information consumed online contributes towards broadening their repertoires: they become more likely to take part in other activities such as protest and consumerism.

These results, despite not being based on longitudinal data, do point in the same direction as a series of recent investigations into changes in citizens' participatory behaviour. These

studies have shown that advanced democracies are faced with a progressive decline in representational forms of participation such as voting or campaigning (Gray and Caul, 2000). However, these tendencies are not necessarily associated with a decrease in overall levels of political participation or in the willingness of individuals to be involved in the political process. If we broaden our analysis to include a greater range of participatory activities, we observe that non-representational forms of participation, such as attending a demonstration, boycotting products or signing a petition, have been on the increase over the last decades (Norris, 2002). A part of the literature has interpreted these trends as indicators of a new process whereby citizens are substituting their old forms of participation for new ones. There are less individuals who vote or become members of political parties, however participation in more horizontal and flexible activities which tend to be spontaneous and irregular, but that are not necessarily related to the state or formal institutions, has increased (Stolle and Hooghe, 2005).

An alternative argument suggests that instead of a substitution in the repertoires of participation, what we are actually seeing is a process of expansion of the ways in which people become politically active. For example, mild and legal forms of protest are increasingly attractive options for those individuals who we have referred to here as 'formal citizens'. We are currently seeing a process of normalisation of protest and of protesters (Van Aelst and Walgrave, 2001). As a result, the exclusivity of different modes of participation is fading and the more formal participants are becoming increasingly likely to engage in non-representational forms of participation (Teorell et al, 2007).

Research on these processes in contexts such as the US have shown that these trends towards changing participatory repertoires began back in the 70s, i.e. decades before new information and communication technologies appeared. Despite this, our results have suggested that there is a certain re-mobilising process underway amongst the more formal citizens towards non-representational participatory modes as a result of their use of the internet. Future investigations on the changing trends in participation repertoires will have to therefore take into account whether certain uses of the internet are enhancing these processes.

Social interaction via the internet. Finally, chapter 5 concentrated on one of the new aspects of the internet which has changed the most over the last few years: the informal

interactions between internet users. More specifically, we have studied two types of online interaction with explicit political content: online discussions about politics and direct calls to participation in the form of e-mail messages. These factors have been shown to explain political participation when the interaction takes place face-to-face - and we found that the same effects exist in the case of online interactions.

We have seen that digital tools have been integrated into the range of communicative mechanisms used by individuals when they interact with the other members of their social networks on political issues. A significant proportion of individuals who discuss politics with their friends in person also do the same on the internet, and are likely to be mobilised via an e-mail. This informal online interaction is reinforced by the decreasing costs of communication of the new media and by its horizontal and viral character. Being familiar with and knowing how to navigate this environment is essential: having digital skills has been proven to be a determining factor in developing these practices on the internet.

We then investigated the effect that these interactive processes have on political participation. Our results confirmed that internet users who participate in online political social interaction, especially those who receive specific requests via e-mail, are more likely to take part in a demonstration, to boycott a product or to participate in a broader repertoire of activities. Here again we examined participatory activities with different characteristics with the aim of establishing whether activities with different cost structures resulted in different effects. We expected that the characteristics of the media, and particularly the fact that the costs of communications are falling, would produce more visible effects in participatory activities which require more from participants (such as attending a demonstration) compared to low-cost actions (such as boycotting a product). What we found, however, was that on this occasion there were no differences.

It is important to mention that this chapter is limited due to the fact that it does not include new social media sites such as Facebook or Twitter. These tools have only recently become widespread and we do not yet have the necessary data to analyse the phenomenon in Spain regarding the questions posed as part of this research. We will now explain in more detail the implications of this shortfall and the general conclusions of this research.

Implications for the study of the relationship between internet use and political participation. This study aims to include the growing number of investigations on the impact of the internet into the existing literature on political participation which is much more plentiful and has a longer history. Our results confirm that the tools and practices associated with the use of the internet are transforming the environment in which people take part in politics, even if (part of) their participatory activity takes place entirely offline. Certain everyday activities have practically migrated completely to the internet, although this does not mean that online practices are the same as the ones which existed before the digital age. We are currently experiencing the development of new resources, access to a broader and more diverse source of political information and new forms of interaction with social networks thanks to new channels with viral characteristics. These practices have taken on a series of qualities of their own and have transformed how individuals act. As a result, the effects that we have identified on the different forms of political participation can be considered genuinely independent of the mechanisms we already know from the pre-internet literature.

Our results should serve as a warning to those studying political participation that theories put forward during the pre-internet era now need to be re-examined in order to include the changes currently underway in this sphere. They also show clearly that future analyses of the potential of the uses of the internet to mobilise individuals also need to approach the concept of participation in a more nuanced and meticulous fashion. In essence, in this research we ask that these areas of study take into account and communicate with each other.

This will become essential when dealing with future studies as the phenomena we have studied here are constantly in flux. This thesis always had a planned obsolescence. The data was collected before the advent of social networking sites (Facebook) and micro-blogging sites (Twitter). These have had an arguably important impact on the political landscape in recent years. The constant changes ongoing in the world of information and communication technology require a permanent review and update process.

Referències bibliogràfiques

- Abramson, P.R. i Claggett, W. 2001. "Recruitment and Political Participation." *Political Research Quarterly* 54(4): 905-916.
- Adams, C. i Fitch, T. 2006. "Social Inclusion and the Shifting Role of Technology: Is Age the New Gender in Mobile Access?" a Trauth, E., Howcroft, D., Butler, T. Fitzgerald, B. i DeGross, J. (Eds) *Social Inclusion: Societal and Organizational Implications for Information Systems*, Boston, Springer: 203-215.
- Almond, G. i Verba, S. 1989 [1963]. *The Civic Culture. Political Democracy and Attitudes in five nations*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Althaus, S.L. i Tewksbury, D. 2000. "Patterns of Internet and Traditional News Media Use in a Networked Community." *Political Communication* 17(1): 21-45.
- Anduiza, E., Gallego, A. i Cantijoch, M. 2010. "Online resources and political participation." *Journal of Information, Technology & Politics* 7(4): 356-368.
- Anduiza, E. i Bosch, A. 2004. *Comportamiento Político y Electoral*. Barcelona: Ariel.
- Barber, B. 1984. *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press.
- Barnes, S.H. i Kaase, M. et al. 1979. *Political Action: Mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Baumgartner, J. C. i J. S. Morris. 2010. "MyFaceTube Politics Social Networking Web Sites and Political Engagement of Young Adults". *Social Science Computer Review* 28(1): 24-44.
- Bean, C. 1991. "Participation and political protest: A causal model with Australian evidence." *Political Behavior* 13(3): 253-283.
- Beck, P.A., Dalton, R.J., Greene, S. i Huckfeldt, R. 2002. "The social calculus of voting: Interpersonal, media, and organizational influences on presidential choices." *American Political Science Review* 96(1): 57-73.
- Bennett, S.E., i Klecka, W.R. 1970. "Social status and political participation: A multivariate analysis of predictive power." *Midwest Journal of Political Science* 14(3): 355-382.
- Bennett, S.E., Flickinger, R.S. i Rhine, S.L. 2000. "Political talk over here, over there, over time." *British Journal of Political Science* 30(1): 99-119.
- Berelson, B., Lazarsfeld, P.F. i McPhee, W.N. 1954. *Voting: a study of opinion formation in a presidential campaign*. Chicago: University of Chicago Press.

- Best, S.J. i Krueger, B.S. 2005. "Analyzing the Representativeness of Internet Political Participation." *Political Behavior* 27(2): 183-216.
- Bimber, B. 1998. "The Internet and political transformation: Populism, community, and accelerated pluralism." *Polity* 31(1): 133-160.
- Bimber, B. 1999. "The Internet and citizen communication with government: Does the medium matter?" *Political Communication* 16(4): 409-428.
- Bimber, B. 2000. "The Study of Information Technology and Civic Engagement." *Political Communication* 17(4): 329-333.
- Bimber, B. 2001. "Information and Political Engagement in America: The Search for Effects of Information Technology at the Individual Level." *Political Research Quarterly* 54(1): 53-67.
- Bimber, B. 2003. *Information and American Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boase, J. 2008. "Personal networks and the personal communication system." *Information, Communication & Society* 11(4): 37-41.
- Bonet, E., Martín, I. i Montero, J.R. 2006. "Las actitudes políticas de los españoles." a Montero, J.R., Font, J. i Torcal, M. (Eds.) *Ciudadanos, asociaciones y participación en España*, Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas: 25-45.
- Bonfadelli, H. 2002. "The Internet and Knowledge Gaps. A theoretical and empirical investigation." *European Journal of Communication* 17(1): 65-84.
- Boulianne, S. 2009. 'Does Internet Use Affect Engagement? A Meta-Analysis of Research.' *Political Communication* 26(2): 193-211.
- Boulianne, S. 2011. "Stimulating or Reinforcing Political Interest: Using Panel Data to Examine Reciprocal Effects Between News Media and Political Interest." *Political Communication* 28(2): 147-162.
- Brady, H.E. 1999. "Political participation" a Wrightsman, L.S., Robinson, J.P. i Shaver, P.R. (Eds.) *Measures of Political Attitudes*, San Diego i London, Academic Press: 737-801.
- Brady, H.E., Schlozman, K.L. i Verba, S. 1999. "Prospecting for participants: Rational expectations and the recruitment of political activists." *American Political Science Review* 93(1): 153-168.
- Bucy, E.P. i Gregson, K.S. 2001. "Media Participation A Legitimizing Mechanism of Mass Democracy." *New media & society* 3(3): 357-380.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. i Stokes, D. 1960. *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press.

- Chadwick, A. 2006. *Internet Politics. States, Citizens, and New Communication Technologies*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Chen, W. i Wellman, B. 2004. "The global digital divide—within and between countries." *IT & Society* 1(7): 39–45.
- Cho, J., Gil de Zúñiga, H., Rojas, H. i Shah, D.V. 2003. "Beyond access: the digital divide and internet uses and gratifications." *IT & Society* 1(4): 46-72.
- Conway, M.M. 1991. *Political Participation in the United States*. Washington: CQ Press.
- Curtice, J. i Norris, P. 2004. "E-politics? The impact of the Internet in political trust and participation" a Park, A., Curtice, J. et al (Eds.). *British Social Attitudes. The 21st Report*. London, Sage: 99-118.
- Dader, J.L. 2001. "La ciberdemocracia posible: reflexión prospectiva a partir de la experiencia en España". *Cuadernos de Información y Comunicación* 6: 177-219.
- Dahl, R. 1998. *On Democracy*. New Haven, Yale University Press.
- Dalton, R. 1996. "Democracy and its citizens: Patterns of political change." *Working Paper*. Center for the Study of Democracy, University of California, Irvine.
- Dalton, R. 2002. *Citizen Politics. Public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. New York, London: Chatham House Publishers.
- Dalton, R. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, R. 2006. "Citizenship norms and political participation in America: The good news is... the bad news is wrong." *Occasional Paper 2006-01*. The Center for Democracy and Civil Society. Georgetown University.
- Dalton, R. 2008. *The Good Citizen. How a younger generation is reshaping American politics*, CQ Press, Washington DC.
- Dalton, R. 2008b. "Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation." *Political Studies* 56(1): 76-98.
- Davis, R. 1999. *The Web of Politics. The Internet's Impact on the American Political System*. New York: Oxford University Press.
- de Waal, E. i Schoenbach, K. 2008. "Presentation Style and Beyond: How Print Newspapers and Online News Expand Awareness of Public Affairs". *Mass Communication & Society* 11(2): 161-176.
- Dean, J. 2003. "Why the Net is not a Public Sphere." *Constellations* 10(1): 95-112.

- Debatin, B. 2008. "The Internet as a new platform for expressing opinions and as a new public sphere", a Donsbach, W. i Taugott, M. W. (Eds) *The Sage Handbook on Public Opinion Research*. London, Sage: 64-72.
- Delli Carpini, M.X. 1996. "Voters, Candidates, and Campaigns in the New Information Age An Overview and Assessment." *The Harvard International Journal of Press/Politics* 1(4): 36-56.
- Delli Carpini, M.X. 2000. "Gen.com: Youth, Civic Engagement, and the New Information Environment." *Political Communication* 17(4): 341-349.
- Delli Carpini, M.X., Cook, F.L. i Jacobs, L.R.. 2004. "Public deliberation, discursive participation, and citizen engagement: a review of the empirical literature." *Annual Review of Political Science* 7(1): 315-344.
- Di Gennaro, C. i Dutton, W. 2006. "The Internet and the Public: Online and Offline Political Participation in the United Kingdom." *Parliamentary Affairs* 59(2): 299-313.
- Di Gennaro, C. i Dutton, W. 2007. "Reconfiguring friendships: Social relationships and the Internet." *Information, Communication & Society* 10(5): 591-618.
- Di Maggio, P., Hargittai, E. et al. 2001. "Social implications of the Internet." *Annual Review of Sociology* 27: 307-336.
- Di Maggio, P., Hargittai, E., Celeste, C. i Shafer, S. 2004. "Digital inequality: From unequal access to differentiated use" a Neckerman, K. (Ed.) *Social Inequality*. New York: Russell Sage Foundation: 355-400.
- Di Maggio, P. i Celeste, C. 2004. "Technological Careers: Adoption, Deepening and Dropping Out in a Panel of Internet Users." *Paper presented at the Annual Meeting of the Eastern Sociological Society*.
- Dutta-Bergman, M.J. 2002. "Beyond Demographic Variables: Using Psychographic Research to Narrate the Story of Internet Users." *SIMILE: Studies In Media & Information Literacy Education* 2(3): 1-10.
- Dutta-Bergman, M.J. 2005. "Access to the internet in the context of community participation and community satisfaction." *New Media & Society* 7(1): 89-109.
- Dylko, I.B. 2010. "An Examination of Methodological and Theoretical Problems Arising from the Use of Political Participation Indexes in Political Communication Research." *International Journal of Public Opinion Research* 22(4): 523-534.
- Easton, D. 2009. "A Re-assessment of the Concept of Political Support." *British Journal of Political Science* 5(4): 435-457.
- Ellison, N.B., Steinfeld, C. i Lampe, C. 2007. "The benefits of Facebook 'friends': Social capital and college students' use of online social network sites". *Journal of Computer-Mediated Communication* 12(4): 1143-1168.

- Etzioni, A. i Etzioni, O. 1997. "Communities: Virtual vs. Real". *Science*, 277(Editorial): 295.
- Eveland, W.P. 2004. "The Effect of Political Discussion in Producing Informed Citizens: The Roles of Information, Motivation, and Elaboration." *Political Communication* 21(2): 177-193.
- Eveland, W.P. i Dunwoody, S. 2000. "Examining information processing on the World Wide Web using think aloud protocols." *Media Psychology* 2(3): 219-244.
- Eveland, W.P. i Thomson, T. 2006. "Is It Talking, Thinking, or Both? A Lagged Dependent Variable Model of Discussion Effects on Political Knowledge." *Journal of Communication* 56(3): 523-542.
- Eveland, W.P., Hayes, A.F., Shah, D.V. i Kwak, N. 2005. "Understanding the Relationship Between Communication and Political Knowledge: A Model Comparison Approach Using Panel Data." *Political Communication* 22(4): 423-446.
- Finkel, S. 1987. "The effects of participation on political efficacy and political support. Evidence from a West German panel". *The Journal of Politics*, 49(2): 441-464.
- Flanagin, A.J. i Metzger, M.J. 2001. "Internet use in the contemporary media environment." *Human Communication Research* 27(1): 153-181.
- Franzen, A. 2000. "Does the Internet make us lonely?" *European Sociological Review* 16(4): 427-438.
- Froomkin, A.M. 2003. "Habermas@discourse.net: Toward a critical theory of cyberspace." *Harvard Law Review* 116(3): 749-873.
- Fuchs,D., Guidorossi, G. i Svensson, P. 1995. "Support for the Democratic System." a Klingemann, H.D. i Fuchs, D. (Eds) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallego, A. 2007. "Unequal Political Participation in Europe." *International Journal of Sociology* 37(4): 10-25.
- Gallego, A., San Martín, J. i Cristancho, C. 2010. "La movilización política: medición y relevancia", *Revista Española de Ciencia Política*, 23(Julio): 113-124.
- Gerber, A.S. i Green, D.P. 2000. "The effects of canvassing, telephone calls, and direct mail on voter turnout: A field experiment." *American Political Science Review* 94(3): 653-663.
- Gerber, A.S, Green, D.P. i Larimer, C.W. 2008. "Social Pressure and Voter Turnout: Evidence from a Large-Scale Field Experiment." *American Political Science Review* 102(1): 33-48.

- Gibson, R.K., Lusoli, W. and Ward, S.J. 2005. "Online Participation in the UK: Testing a Contextualised Model of Internet Effects." *British Journal of Politics and International Relations*, 7(4): 561-583.
- Gil de Zúñiga, H., Puig-i-Abril, E. i Rojas, H. 2009. "Weblogs, traditional sources online and political participation: an assessment of how the internet is changing the political environment." *New Media & Society* 11(4): 553-574.
- Gil de Zúñiga, H. i Valenzuela, S. 2011. "The Mediating Path to a Stronger Citizenship: Online and Offline Networks, Weak Ties, and Civic Engagement." *Communication Research* 38(3): 397-421.
- Gil de Zúñiga, H., Veenstra, A., Vraga, E. i Shah, D.V. 2010. "Digital Democracy: Reimagining Pathways to Political Participation." *Journal of Information Technology & Politics* 7(1): 36-51.
- Giles, M.W. i Dantico, M.K. 1982. "Political participation and neighbourhood social context revisited." *American Journal of Political Science* 26(1): 144-150.
- Gimmler, A. 2001. "Deliberative democracy, the public sphere and the internet." *Philosophy & Social Criticism* 27(4): 21-39.
- Gonzalez-Bailón, S. 2008. "The inner digital divide: How the web contributes (or not) to political equality." *Sociology Working Papers (2008-02)*, University of Oxford.
- Gray, M. i Caul, M. 2000. "Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997: The Effects of Declining Group Mobilization." *Comparative Political Studies* 33(9): 1091-1122.
- Grönlund, K. 2007. "Knowing and not knowing: The Internet and political information." *Scandinavian Political Studies* 30(3): 397-418.
- Grossman, L.K. 1995. *The Electronic Republic*. New York: Viking.
- Gurr, R. 1970. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Halman, L. 2007. "Political Values", a Dalton, R. i Klingemann, H. (Eds) *The Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press: 305-322.
- Hampton, K. i Wellman, B. 2003. "Neighboring in Netville: How the Internet supports community and social capital in a wired suburb." *City & Community* 2(4): 277-311.
- Hampton, K.N., Sessions, L.F., Her, E.J. i Rainie L. 2009. "Social Isolation and New Technology: How the Internet and Mobile Phones Impact Americans' Social Networks." *Pew Internet & American Life Project*.
- Hardy B.W. i Scheufele, D.A. 2005. "Examining differential gains from Internet use: Comparing the moderating role of talk and online interactions." *Journal of Communication* 55(1): 71-84.

- Hargittai, E. 2003. "The digital divide and what to do about it." a Jones, D.C. (Ed.) *The New Economy Handbook*. San Diego, CA: Academic Press: 822-841.
- Hargittai, E. 2005. "Survey Measures of Web-Oriented Digital Literacy." *Social Science Computer Review* 23(3): 371-379.
- Hargittai, E. 2009. "An Update on Survey Measures of Web-Oriented Digital Literacy." *Social Science Computer Review* 27(1): 130-137.
- Hargittai, E. 2010. "Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the 'Net Generation'." *Sociological Inquiry* 80(1): 92-113.
- Hargittai, E, i Hinnant, A. 2008. "Digital Inequality Differences in Young Adults' Use of the Internet." *Communication Research* 35(5): 602-621.
- Hill, K.A. i Hughes, J.E. 1998. *Cyberpolitics: citizen activism in the age of the Internet*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Hindman, M. 2007. "A mile wide and an inch deep: Measuring media diversity online and offline". A Napolis, P.M. (Ed.), *Media Diversity and Localism: Meaning and Metrics*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates: 327-45.
- Hirzalla, F. i van Zoonen, L. 2011. "Beyond the online/offline divide: How Youth's Online and Offline Civic Activities Converge." *Social Science Computer Review* 29(4): 481-498.
- Hlebec, V. 2006. "The social support networks of internet users." *New Media & Society* 8(1): 9-32.
- Howard, P. Rainie, L. i Jones, S. 2001. "Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology." *American Behavioral Scientist* 45(3): 382-404.
- Huckfeldt, R. 1979. "Political participation and the neighborhood social context." *American Journal of Political Science* 23(3): 579-592.
- Huckfeldt, R. 2007. "Information, Persuasion, and Political Communication Networks" a Dalton, R. i Klingemann, H. (Eds) *The Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press: 100-122.
- Huckfeldt, R., Mendez, JM i Osborn, T. 2004. "Disagreement, ambivalence, and engagement: The political consequences of heterogeneous networks." *Political Psychology* 25(1): 65-95.
- Huckfeldt, R. i Sprague, J. 1987. "Networks in context: The social flow of political information." *The American Political Science Review* 81(4): 1197-1216.
- Huckfeldt R. i Sprague, J. 1995. *Citizens, Politics and Social Communication: Information and Influence in an Election Campaign*. New York: Cambridge Univ. Press.

- Hwang, H., Schmierbach, M., Paek, H.J., Gil de Zúniga, H. i Shah, D. 2006. "Media dissociation, Internet use, and antiwar political participation: a case study of political dissent and action against the war in Iraq". *Mass Communication & Society* 9 (4): 461-483.
- Iglic, H. i Font, J. 2007. "Social Networks" a van Deth, J.W., Montero, J.R. i Westholm, A. (Eds) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, London: Routledge: 188-218.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution: changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1999. "Postmodernization erodes respect for authority, but increases support for democracy", a Norris, P. (Ed.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford; New York: Oxford University Press: 236-256.
- Innerarity, D. 2002. *La Transformación de la Política*, Bilbao: Península.
- Jennings, M. K. i Zeitner, V. 2003. "Internet Use and Civic Engagement: A Longitudinal Analysis." *Public Opinion Quarterly* 67(3): 311-334.
- Johnson, T. i Kaye, B. 2003. "A boost or bust for democracy? How the web influences political attitudes and behaviors in the 1996 and 2000 presidential elections." *The International Journal of Press and Politics* 8(3): 9-34.
- Karakaya, R.P. 2005. "The Internet and Political Participation: Exploring the Explanatory Links". *European Journal of Communication* 20(4): 435-459.
- Katz, E. i Lazarsfeld, P. 1964 [1955]. *Personal Influence. The Part Played by People In the Flow of Mass Communications*. New York: Free Press paperback.
- Katz, J. i Aspden, P. 1997. "A Nation of Strangers?" *Communications of the ACM* 40(12): 81-86.
- Katz, J., Rice, R. i Aspden, P. 2001. "The Internet, 1995-2000. Access, Civic Involvement, and Social Interaction." *American Behavioral Scientist* 45(3): 405-419.
- Katz, J. i Rice, E. 2005. *Consecuencias Sociales del Uso de Internet*. Barcelona: Editorial UOC.
- Kavanaugh, A.L., Reese, D.D., Carroll, J.M. i Rosson, M.B. 2005. "Weak ties in networked communities." *The Information Society* 21(2): 119-131.
- Kaye B.K. i Johnson, T.J. 2002. "Online and in the know: Uses and gratifications of the web for political information", *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 46(1): 54-71.

- Kenny, C. 1992. "Political participation and effects from the social environment." *American Journal of Political Science* 36(1): 259-267.
- Kenski, K. i Stroud, N.J. 2006. "Connections between Internet use and political efficacy, knowledge, and participation", *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 50(2): 173-192.
- Kestnbaum, M., Robinson, J.P., Neustadtl, A. i Alvarez, A. 2002. "Information technology and social time displacement." *IT & Society* 1(1): 21-37.
- Klofstad, C.A. 2007. "Talk Leads to Recruitment: How Discussions about Politics and Current Events Increase Civic Participation." *Political Research Quarterly* 60(2): 180-191.
- Kraut, R. Kiesler, S., Mukhopadhyay, T., Scherlis, W. i Patterson, M. 1998. "Social Impact of the Internet. What does it mean?" *Communications of the ACM* 41(12): 21-22.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. i Crawford, A. 2002. "Internet Paradox Revisited." *Journal of Social Issues* 58(1): 49-74.
- Krueger, B.S. 2002. "Assessing the Potential of Internet Political Participation in the United States: A Resource Approach." *American Politics Research* 30(5): 476-498.
- Krueger, B.S. 2006. "A Comparison of Conventional and Internet Political Mobilization." *American Politics Research* 34(6): 759-776.
- Kushin, M.J. i Kitchener, K. 2009. "Getting political on social network sites: Exploring online political discourse on Facebook." *First Monday* 14(11).
- La Due Lake, R. i Huckfeldt, R. 1998. "Social capital, social networks, and political participation". *Political Psychology* 19(3): 567-583.
- Leighley, J.E. 1990. "Social Interaction and Contextual Influences On Political Participation." *American Politics Research* 18(4): 459-475.
- Leighley, J.E. 1995. "Attitudes, opportunities and incentives: A field essay on political participation." *Political Research Quarterly* 48(1): 181-209.
- Lenart, S. 1994. *Shaping political attitudes: The impact of interpersonal communication and mass media*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lijphart, A. 1997. "Unequal participation: democracy's unresolved dilemma." *American Political Science Review* 91(1): 1-14.
- Lipset, S.M. 1983. *Political Man: The Social Bases of Politics*. London: Heinemann.
- Long, S. i Freese, J. 2003. *Regression models for categorical dependent variables using Stata*, College Station: Stata Press.

- Lupia, A. i Philpot, T.S. 2005. "Views from inside the Net: How Websites Affect Young Adults' Political Interest." *Journal of Politics* 67(4): 1122-1142.
- Luskin, R. C. 1990. "Explaining Political Sophistication." *Political Behavior* 12(4): 331–361.
- Margolis, M. i Resnick, D. 2000. *Politics as usual: The cyberspace 'revolution'*. London: Sage.
- Marsh, A. 1977. *Protest and Political Consciousness*. Beverly Hills: Sage.
- Marsh, A. i Kaase, M. 1979. "Measuring political action" a Barnes, S. i Kaase, M. et al. *Political Action. Mass participation in five western democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Martin, I. i van Deth, J.W. 2007. "Political involvement" a van Deth, J., Montero, J.R. i Westholm, A. (Eds.) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, London: Routledge.
- McAdam, D. 1988. "Micromobilisation Contexts and the Recruitment to Activism" a Klandermans, B., Kriesi H. i Tarrow, S. (Eds.) *From Structure to Action*. Greenwich: JAI Press.
- McAdam, D. i Paulsen, R. 1993. "Specifying the relationship between social ties and activism." *American journal of sociology* 99(3): 640–667.
- McAllister, I. i Makkai, T. 1992. "Resource and social learning theories of political participation: ethnic patterns in Australia." *Canadian Journal of Political Science* 25(2): 269–293.
- McClurg, S.D. 2003. "Social networks and political participation: the role of social interaction in explaining political participation." *Political Research Quarterly* 56(4): 449–464.
- McClurg, S.D. 2006. "The electoral relevance of political talk: examining disagreement and expertise effects in social networks on political participation." *American Journal of Political Science* 50(3): 737–754.
- McCombs, M.E. i Shaw, D.L. 1972. "The agenda-setting function of mass media." *Public opinion quarterly* 36(2): 176-187.
- Micheletti, M., Follesdal, A. i Stolle, D. (Eds). 2003. *Politics, Products, and Markets: Exploring Political Consumerism Past and Present*. New Brunswick, NJ: Transaction Press.
- Milbrath, L. 1965. *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Milbrath, L. i Goel M.L. 1977. *Political Participation. How and Why do People Engage in Politics?* Chicago: Rand McNally.

- Min, S-J. 2010. "From the Digital Divide to the Democratic Divide: Internet Skills, Political Interest, and the Second-Level Digital Divide in Political Internet Use." *Journal of Information Technology & Politics* 7(1): 22-35.
- Montero, J.R., Gunther, R. i Torcal, M. 1997. "Democracy in Spain: legitimacy, discontent and disaffection." *Studies in Comparative International Development*, 32(3): 124-160.
- Morales, L. 1999. "Political participation: exploring the gender gap in Spain." *South European Society and Politics* 4(2): 37-41.
- Morales, L. 2002. "Associational membership and social capital in comparative perspective: a note on the problems of measurement." *Politics & Society* 30(3): 497-523.
- Morales, L. 2006. *Instituciones, movilización y participación política: el asociacionismo político en las democracias occidentales*, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Mossberger, K., Tolbert, C.J. i Stansbury, M. 2003. *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Mossberger, K. 2009. "Toward digital citizenship: addressing inequality in the information age." a Chadwick, A. i Howard, P.N. (Eds) *Routledge Handbook of Internet Politics*. Oxon: Routledge: 173-185.
- Mossberger, K., Tolbert, C.J. i NcNeal, R. 2008. *Digital citizenship. The internet, society, and participation*. Cambridge, MA: the MIT Press.
- Mossberger, K., Tolbert, C.J., NcNeal, R. i McDonald, J. 2008. "The benefits of society online: civic engagement" a Mossberger, K., Tolbert, C. i NcNeal, R., *Digital Citizenship. The Internet, Society, and Participation*. Cambridge, MA: the MIT Press: 47-66.
- Moy, P., Manosevitch, E., Stamm K. i Dunsmore, K. 2005. "Linking Dimensions of Internet Use and Civic Engagement." *Journalism and Mass Communication Quarterly* 82(3): 571-586.
- Mulder, B. 1999. "Parliamentary futures: re-presenting the issue. Information, technology and the dynamics of democracy." *Parliamentary affairs* 52(3): 553-566.
- Mutz, D.C. 2002. "The consequences of cross-cutting networks for political participation." *American Journal of Political Science* 46(4): 838-855.
- Negroponte, N. 1995. *Being Digital*, New York: Knopf.
- Newton, K. 1997. "Social Capital and Democracy." *American Behavioral Scientist* 40(5): 575-586.

- Nie, N. 2001. "Sociability, Interpersonal Relations, and the Internet: Reconciling Conflicting Findings." *American Behavioral Scientist* 45(3): 420–435.
- Nie, N. i Erbing, L. 2000. "Internet and society: A preliminary report". *Working Paper*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society.
- Nie, N. i Erbing, L. 2002. "Internet and mass media: a preliminary report." *IT & Society* 1(2): 134-141.
- Nie, N. i Hillygus, D.S. 2002. "Where does Internet time come from? A reconnaissance." *IT & Society* 1(2): 1-20.
- Nip, J.Y.M. 2004. "The Relationship between Online and Offline Communities: The Case of the Queer Sisters." *Media, Culture & Society* 26(3): 409-428.
- Norris, P. 1999. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Norris, P. 2000. *A Virtuous Circle*. New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. 2001. *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. 2002. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. 2008. "The impact of the Internet on political activism: Evidence from Europe." a Garson, G.D. i Khosrow-Pour, M. (Eds) *Handbook of Research on Public Information Technology*. Hershey, PA: IGI Publications: 123-141.
- Norris, P. 2009. "The impact of the Internet on political activism: evidence from Europe", a Romm, C. i Setzekorn, K. (Eds). *Social Networking Communities and e-dating services. Concepts and Implications*, Hershey, PA: Information Science Reference: 123-141.
- Norris, P. i Curtice, J. 2008. "Getting the Message Out: A two-step model of the role of the Internet in campaign communication flows during the 2005 British General Election", *The Journal of Information Technology and Politics* 4(4): 3-13.
- Norris, P., Walgrave, S. i van Aelst, P. 2006. "Does protest signify disaffection? Demonstrators in a postindustrial democracy", a Torcal, M. i Montero, J.R. (eds.) *Political disaffection in contemporary democracies. Social capital, institutions and politics*. London: Routledge, 279-307.
- Noveck, B.S. 2000. "Paradoxical Partners: Electronic Communication and Electronic Democracy" a Ferdinand, P. (Ed.) *The Internet, Democracy, and Democratization*. London: Frank Cass.

- Papacharissi, Z. 2004. "Democracy online: civility, politeness, and the democratic potential of online political discussion groups." *New Media & Society* 6(2): 259-283.
- Parry, G., Moyser, G. i Day, N. 1992. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Pasek, J., More, E. i Romer, D. 2009. "Realizing the social Internet? Online social networking meets online civic engagement". *Journal of Information Technology and Politics* 6(3-4): 197-215.
- Pattie, C., Seyd, P. i Whiteley, P. 2003. "Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain." *Political Studies* 51(3): 443-468.
- Pharr, S.J. i Putnam, R.D. 2000. *Disaffected Democracies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Pollock III, P.H. 1983. "The participatory consequences of internal and external political efficacy: A research note." *The Western Political Quarterly* 78(3): 400-409.
- Pradel, M., Duarte, M., Carbó, R. i Herreros, T. 2005. "La última oleada de movilizaciones (2002-2004)", a Grau, E. i Ibarra, P. (Coord.) *La política en la red: anuario de movimientos sociales*, Barcelona: Icaria Editorial, Betiko Fundazioa: 34-52.
- Prior, M. 2005. "News vs. Entertainment: How Increasing Media Choice Widens Gaps in Political Knowledge and Turnout". *American Journal of Political Science* 49(3): 577-592.
- Prior, M. 2007. *Post-Broadcast Democracy: How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. New York: Cambridge University Press.
- Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work* Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Renewal of American Community*. New York. Simon & Schuster.
- Quintelier, E. i Vissers, S. 2008. "The Effect of Internet Use on Political Participation: An Analysis of Survey Results for 16 year olds in Belgium." *Social Science Computer Review* 28(4): 411-427.
- Rainie, L., Purcell, K. i Smith, A. 2011. "The social side of the internet." *Pew Internet and American Life Project*.
- Reef, M.J. i Knoke, D. 1999. "Political Alienation and Efficacy" a Wrightsman, L.S., Robinson, J.P. i Shaver, P.R. (Eds.) *Measures of Political Attitudes*, San Diego, London, Academic Press: 413-464.

- Rheingold, H. 1993. *The virtual community. Homesteading on the electronic frontier*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Robinson, J.P., DiMaggio, P. i Hargittai, E. 2003. "New social survey perspectives on the digital divide." *It & Society* 1(5): 1-22.
- Rockwell, S. i Singleton, L., 2002. "The effects of computer anxiety and communication apprehension on the adoption and utilization of the Internet". *Electronic Journal of Communication*, 12(1-2).
- Rojas, H. 2010. "'Corrective' Actions in the Public Sphere: how Perceptions of Media and Media Effects Shape Political Behavior". *International Journal of Public Opinion Research* 22(3): 343-363.
- Rojas, H. i Puig-i-Abril, E. 2009. "Mobilizers Mobilized: Information, Expression, Mobilization and Participation in the Digital Age". *Journal of Computer-Mediated Communication* 14(4): 902-927.
- Rosenstone, S. i Hansen, M. 1993. *Mobilization, participation, and democracy in America*. New York: Macmillan.
- Rucht, D. 2007. "The spread of protest politics" a Dalton, R. i Klingemann, H. (Eds) *The Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press: 708-723.
- Saglie, J. i Vabo, S.I. 2009. "Size and e-Democracy: Online Participation in Norwegian Local Politics." *Scandinavian Political Studies* 32(4): 382-401.
- Sampedro, V. 2005. *13-M: Multitudes On-line*. Madrid: Los libros de la Catarata.
- Sander, T.H. i Putnam, R.D. 2009. "Still Bowling Alone?: The Post-9/11 Split." *Journal of Democracy* 21(1): 9-16.
- Scheufele, D. i Nisbet, M. 2002. "Being a citizen online: New opportunities and dead ends." *The Harvard International Journal of Press/Politics* 7(3): 55-75.
- Scheufele, D., Nisbet, M., Brossard, D. i Nisbet, E. 2004. "Social Structure and Citizenship: Examining the Impacts of Social Setting, Network Heterogeneity, and Informational Variables on Political Participation." *Political Communication* 21(3): 315-338.
- Schlozman, KL, 2002. "Citizen participation in America: what do we know? Why do we care?" a Katznelson, I. i Milner, H.V. (Eds.) *Political Science: the State of the Discipline*, New York: W.W. Norton & Company: 433-461.
- Schlozman, KL., Verba, S. i Brady, H.E. 2010. "Weapon of the Strong? Participatory Inequality and the Internet." *Perspectives on Politics* 8(2): 487-509.
- Selwyn, N. 2004. "Defining the 'Digital Divide': Developing a Theoretical Understanding of Inequalities." *Occasional paper* (49), University of Cardiff.

- Shah, D. V., Cho, J. C., Eveland, W. P. and N. Kwak. 2005. "Information and expression in a digital age – Modeling internet effects on civic participation." *Communication Research* 32(5): 531 – 565.
- Shah, D.V., Kwak, N. i Holbert, R.L. 2001a. "'Connecting' and 'disconnecting' with civic life: Patterns of Internet use and the production of social capital." *Political Communication* 18(2): 141–162.
- Shah, D.V., McLeod, J. and Yoon, S. 2001b. "Communication, context and community. An exploration of Print, Broadcast, and Internet influences". *Communication Research* 28(4): 464-506.
- Shah, D.V., Schmierbach, M., Hawkins, J., Espino, R. i Donovan, J. 2002. "Nonrecursive models of internet use and community engagement questioning whether time spent online erodes social capital." *Journalism & Mass Communication Quarterly* 79(4): 964-987.
- Stanley, J.W. i Weare, C. 2004. "The effects of internet use on political participation: Evidence from an agency online discussion forum". *Administration & Society* 36(5): 503-527.
- Steinfeld, C., Ellison, N.B. i Lampe, C. 2008. "Social capital, self-esteem, and use of online social network sites: A longitudinal analysis." *Journal of Applied Developmental Psychology* 29(6): 434–445.
- Stolle, D. i Hooghe, M. 2005. "Inaccurate, Exceptional, One-Sided or Irrelevant? The Debate about the Alleged Decline of Social Capital and Civic Engagement in Western Societies." *British Journal of Political Science* 35(1): 149–167.
- Stolle, D. i Micheletti, M. 2005. "The expansion of political action repertoires: theoretical reflections on results from the Nike email exchange Internet campaign". *Paper presented at the American Political Science Association annual conference, Washington D.C.*
- Sunstein, C.R. 2001. *Republic.com*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Sunstein, C.R. 2007. *Republic.com 2.0*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Sylvester, D.E. i McGlynn, A.J. 2010. "The Digital Divide, Political Participation, and Place." *Social Science Computer Review* 28(1): 64-74.
- Tapscott, D. 1997. *The Digital Economy: Promise and peril in the age of networked intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- Tedesco, J.C. 2007. "Examining Internet Interactivity Effects on Young Adult Political Information Efficacy." *American Behavioral Scientist* 50(9): 1183–1194.
- Teorell, J., Torcal, M. i Montero, J.R. 2007. "Political participation: mapping the terrain" a van Deth, J.W., Montero, J.R i Westholm, A. (Eds) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, London: Routledge.

- Teorell, J. 2003. "Linking Social Capital to Political Participation: Voluntary Associations and Networks of Recruitment in Sweden." *Scandinavian Political Studies* 26(1): 49–66.
- Tewksbury, D. 2001. "Accidentally informed: Incidental news exposure on the World Wide Web." *Journalism & Mass Communication Quarterly* 78(3): 533–554.
- Tewksbury, D. i Rittenberg, J. 2009. "Online news creation and consumption: implications for modern democracies", a Chadwick, A. i Howard, P.N. (Eds.), *Routledge Handbook of Internet Politics*, Oxon: Routledge: 186-200.
- Tolbert, C. i McNeal, R.S. 2003. "Unraveling the effects of the Internet on political participation?" *Political Research Quarterly* 56(2): 175–185.
- Topf, R. 1995. "Beyond electoral participation" a Klingemann, H.D. i Fuchs, D. (Eds) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Torcal, M. i Montero, J.R. 2006. "Political disaffection in comparative perspective" a Torcal, M. i Montero, J.R. (eds.) *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social Capital, Institutions and Politics*, Londres: Routledge: 3-19.
- Torcal, M., Montero J.R. i Teorell, J. 2006. "La participación política en España: modos y niveles en perspectiva comparada", a Montero, J.R., Font, J. i Torcal, M. (Eds.) *Ciudadanos, Asociaciones y Participación en España*, Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas: 25-45.
- Tsagarousianou, R., Tambini, D. i Bryan, C. (Eds). 2008. *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*, London: Routledge
- Uslaner, E. 2004. "Trust, Civic Engagement, and the Internet." *Political Communication* 21(2): 223–242.
- Valenzuela, S., Park, N. i Kee, K.F. 2009. "Is There Social Capital in a Social Network Site?: Facebook Use and College Students' Life Satisfaction, Trust, and Participation." *Journal of Computer-Mediated Communication* 14(4): 875–901.
- van Aelst, P. i Walgrave, S. 2001. "Who is that (wo)man in the street? From the normalisation of protest to the normalisation of the protester." *European Journal of Political Research* 39(4): 461–486.
- van Deth, J.W. 2001. "Studying political participation: towards a theory of everything?" *paper presented at the European Consortium for Political Research, Joint Session of Workshops*.
- van Deth, J.W. 2006. "Democracy and Involvement. The Benevolent Aspects of Social Participation" a Torcal, M. i Montero, J.R. (Eds.) *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social Capital, Institutions and Politics*, Londres: Routledge: 101-129.

- van Deth, J.W. 2007. "Norms of Citizenship" a Dalton, R. i Klingemann, H. (Eds) *The Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press: 402-417.
- van Deth, J.W., Montero, J.R. i Westholm, A. (Eds.) 2007. *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, London: Routledge.
- van Deth, J.W. i Scarbrough, E. 1995. "The Concept of Values" a van Deth, J.W. i Scarbrough, E. (Eds.) *The Impact of Values*, Oxford: Oxford University Press: 21-47.
- van Dijk, J. 2006. "Digital divide research, achievements and shortcomings." *Poetics* 34(4-5): 221-235.
- Vedel, T. 2003. "Political Communication in the Age of the Internet" a Maarek, P.J. i Wolsfeld, G. (Eds) *Political Communication in a New Era. A Cross-National Perspective*, Londres: Routledge: 41-59.
- Verba, S. 1996. "The Citizen as Respondent: Sample Surveys and American Democracy." *American Political Science Review* 90(1): 1-7.
- Verba, S. i Nie, N.H. 1972. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row.
- Verba, S., Nie, N.H. i Kim, J. 1978. *Participation and Political Equality: A seven-nation comparison*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Verba, S., Schlozman, K.L. i Brady, H.E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Vissers, S., Hooghe, M., Stolle, D. i Maheo, V.A. 2012. "The Impact of Mobilization Media on Off-Line and Online Participation: Are Mobilization Effects Medium-Specific?" *Social Science Computer Review* 30(2): 152-169.
- Ward, S., Gibson, R.K. i Lusoli, W. 2003. "Participation and Mobilisation online: Hype, hope and reality". *Parliamentary Affairs* 56(3): 652-668.
- Ward, S. i Vedel, T. 2006. "Introduction: The Potential of the Internet Revisited." *Parliamentary Affairs* 59(2): 210-225.
- Webb, K., Zimmermann, E., Marsh, M., Aish, A.M., Mironesco, C., Mitchell, C., Morlino, L. i Walston, J. 1983. "Etiology and Outcomes of Protest. New European Perspectives". *American Behavioral Scientist* 26(3): 311-331.
- Weber, L.M., Loumakis, A. i Bergman, J. 2003. "Who Participates and Why? An Analysis of Citizens on the Internet and the Mass Public". *Social Science Computer Review* 21(1): 26-42.
- Wellman, B., Boase, J. i Chen, W. 2002. "The networked nature of community: Online and offline." *IT & Society* 1(1): 151-165.

- Wellman, B. i Hampton, K. 1999. "Living networked on and offline." *Contemporary Sociology* 28(6): 648–654.
- Wellman, B., Haase, A.Q., Witte, J. i Hampton, K. 2001. "Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital?: Social Networks, Participation, and Community Commitment." *American Behavioral Scientist* 45(3): 436–455.
- Wilhelm, A.G. 2000. *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*, New York: Routledge.
- Williams, B.A. i Delli Carpini, M.X. 2004. "Monica and Bill All the Time and Everywhere: The Collapse of Gatekeeping and Agenda Setting in the New Media Environment." *American Behavioral Scientist* 47(9): 1208–1230.
- Winship, C. i Mare, R.D. 1992. "Models for sample selection bias." *Annual Review of Sociology* 18(1992): 327–350.
- Wolfinger, R.E. i Rosenstone, S.J. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.
- Wollebæk, D. i Selle, P. 2003. "Participation and Social Capital Formation: Norway in a Comparative Perspective1." *Scandinavian Political Studies* 26(1): 67–91.
- Xenos, M. i Moy, P. 2007. "Direct and differential effects of the Internet on political and civic engagement". *Journal of Communication* 57 (4): 704–718.
- Zhao, S. 2006. "Do Internet Users Have More Social Ties? A Call for Differentiated Analyses of Internet Use." *Journal of Computer-Mediated Communication* 11(3): 844–862.
- Zmerli, S., Newton, K. i Montero, J.R. 2007. "Trust in people, confidence in political institutions, and satisfaction with democracy" a van Deth, J., Montero, J.R. i Westholm, A. (eds.) *Citizenship and involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, London: Routledge: 35-65.

Annexos

Annex A: Qüestionari estudi CIS 2736	241
Annex B: Codificació de variables estudi CIS 2736	249
Annex C: Taules de les anàlisis complementàries als Capítols 3, 4 i 5.....	255
Annex D: Detall dels càlculs de les proves de “Likelihood Ratio” en les anàlisis de regressió del Capítol 5.....	263

Annex A: Questionari estudi CIS 2736.

CIS

Centro de Investigaciones Sociológicas

Departamento de Investigación

OCTUBRE 2007

Comunidad Autónoma _____	<input type="text"/>	(10)(11)	Nº ESTUDIO	Nº CUESTIONARIO
Provincia _____	<input type="text"/>	(12)(13)	<input type="text" value="2 7 3 6"/>	<input type="text"/>
Municipio _____ (nombre municipio)	<input type="text"/>	(14)(15)(16)	(1)(2)(3)(4)	(5)(6)(7)(8)(9)
Tamaño de hábitat _____	<input type="text"/>	(17)(18)		
Distrito _____	<input type="text"/>	(19)(20)		
Sección _____	<input type="text"/>	(21)(22)(23)		
Entrevistador _____	<input type="text"/>	(24)(25)(26)(27)		

Buenos días/tardes. El Centro de Investigaciones Sociológicas está realizando un estudio sobre temas de interés general. Por este motivo solicitamos su colaboración y se la agradecemos anticipadamente. Esta vivienda ha sido seleccionada al azar mediante métodos aleatorios. Le garantizamos el absoluto anonimato y secreto de sus respuestas en el más estricto cumplimiento de las Leyes sobre secreto estadístico y protección de datos personales. Una vez grabada la información de forma anónima, los cuestionarios individuales son destruidos inmediatamente.

<p>P.1 Para empezar, ¿me podría decir en un día normal cuánto tiempo dedica a escuchar o ver programas de entretenimiento en la radio o la televisión (series, películas, deportes, etc.). (MOSTRAR TARJETA A.)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Más de tres horas al día ..... 1 - Entre dos y tres horas al día ... 2 - Entre una y dos horas al día ... 3 - Menos de una hora al día ..... 4 - Nunca ..... 5 - N.S. .... 8 - N.C. .... 9 <p style="text-align: right;">(28)</p>	<p>P.4 Cambiando de tema, ¿Podría decirme en qué medida está Ud. satisfecho con el funcionamiento de la democracia en España? Utilice una escala de 0 a 10 en la que el 0 significa que está "completamente insatisfecho" y el 10 "completamente satisfecho". (MOSTRAR TARJETA C.)</p> <p>Completamente insatisfecho Completamente satisfecho</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td>00</td><td>01</td><td>02</td><td>03</td><td>04</td><td>05</td><td>06</td><td>07</td><td>08</td><td>09</td><td>10</td> </tr> </table> <p>N.S. .... 98 N.C. .... 99 (36)(37)</p>	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10											
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10													
<p>P.2 ¿Y con qué frecuencia...? (MOSTRAR TARJETA B.)</p> <p>1. Todos los días 2. 3-4 días por semana 3. 1-2 días por semana 4. Con menor frecuencia 5. Nunca</p> <table style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td></td> <td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>NC</td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> - Escucha o ve las noticias en la radio o la televisión ..... 1 2 3 4 5 9 (29) - Aparte de las noticias, escucha o ve otros programas sobre política en la radio o la televisión ..... 1 2 3 4 5 9 (30) - Aparte de la prensa deportiva, lee el periódico (en papel o por internet) 1 2 3 4 5 9 (31) 		1	2	3	4	5	NC	<p>P.5 Y utilizando esta misma escala, ¿en qué medida está Ud. satisfecho con la forma en que está desarrollando su labor el actual Gobierno Central? (MOSTRAR TARJETA C.)</p> <p>Completamente insatisfecho Completamente satisfecho</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td>00</td><td>01</td><td>02</td><td>03</td><td>04</td><td>05</td><td>06</td><td>07</td><td>08</td><td>09</td><td>10</td> </tr> </table> <p>N.S. .... 98 N.C. .... 99 (38)(39)</p>	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10				
	1	2	3	4	5	NC																	
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10													
<p>SÓLO A LOS QUE DEDICAN ALGO DE TIEMPO A LEER PRENSA (1, 2, 3 o 4 en P.2, ítem 3).</p> <p>P.3 ¿Podría indicarme qué tipo de prensa lee y si la lee en papel o por internet?</p> <table style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td></td> <td colspan="2">No lee/ No us</td> <td colspan="2">Ambos</td> <td>NC</td> </tr> <tr> <td></td> <td>lira</td><td>Papel</td><td>Internet</td><td></td><td></td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> - Prensa local ..... 7 1 2 3 9 (32) - Prensa gratuita (Metro, 20 minutos, ADN, etc.) ..... 7 1 2 3 9 (33) - Prensa nacional (ABC, El País, El Mundo, La Vanguardia, etc.) ..... 7 1 2 3 9 (34) - Prensa internacional (Financial Times, Le Monde, Herald Tribune, etc.) 7 1 2 3 9 (35) 		No lee/ No us		Ambos		NC		lira	Papel	Internet			<p>P.6 ¿En qué medida confía Ud. en cada una de las siguientes instituciones? Utilice esta misma escala de 0 a 10 en la que el 0 significa "ninguna confianza" y el 10 "total confianza". (MOSTRAR TARJETA D.)</p> <table style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td></td> <td colspan="2">Escala</td> <td>NS</td><td>NC</td> </tr> <tr> <td></td> <td colspan="2">00-10</td> <td></td><td></td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> - Los partidos políticos ..... 98 99 (40)(41) - Los sindicatos ..... 98 99 (42)(43) - Los Ayuntamientos ..... 98 99 (44)(45) - El Gobierno Central ..... 98 99 (46)(47) - Las Organizaciones No Gubernamentales (Médicos sin Fronteras, Greenpeace, Intermón, etc.) ..... 98 99 (48)(49) - Los medios de comunicación ..... 98 99 (50)(51) 		Escala		NS	NC		00-10			
	No lee/ No us		Ambos		NC																		
	lira	Papel	Internet																				
	Escala		NS	NC																			
	00-10																						

<p>P.7 ¿Diría Ud. que la política le interesa mucho, bastante, poco o nada?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mucho ..... 1 - Bastante ..... 2 - Poco ..... 3 (52) - Nada ..... 4 - N.S. .... 8 - N.C. 9 	<table border="0"> <tr> <td></td> <td colspan="4" style="text-align: center;">P.11 Últimos 12 meses</td> <td colspan="4" style="text-align: center;">P.11a Pasado más lejano</td> </tr> <tr> <td></td> <td style="text-align: center;">Sí</td> <td style="text-align: center;">No</td> <td style="text-align: center;">NR</td> <td style="text-align: center;">NC</td> <td style="text-align: center;">Sí</td> <td style="text-align: center;">No</td> <td style="text-align: center;">NR</td> <td style="text-align: center;">NC</td> </tr> </table>		P.11 Últimos 12 meses				P.11a Pasado más lejano					Sí	No	NR	NC	Sí	No	NR	NC
	P.11 Últimos 12 meses				P.11a Pasado más lejano														
	Sí	No	NR	NC	Sí	No	NR	NC											
<p>P.8 ¿Con qué frecuencia diría Ud. que habla de política? (MOSTRAR TARJETA E).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Todos los días ..... 1 - Varias veces a la semana ..... 2 - Una vez a la semana ..... 3 - Varias veces al mes ..... 4 - Una vez al mes ..... 5 (53) - Con menor frecuencia ..... 6 - Nunca ..... 7 - N.S. .... 8 - N.C. 9 	<p>E. Comprar ciertos productos por razones políticas, éticas o para favorecer el medio ambiente ..... 1 2 8 9 (63) 1 2 8 9 (72)</p> <p>F. Boicotear o dejar de comprar ciertos productos por razones políticas, éticas o para favorecer el medio ambiente ..... 1 2 8 9 (64) 1 2 8 9 (73)</p> <p>G. Contactar o intentar contactar con un político para expresarle sus opiniones ..... 1 2 8 9 (65) 1 2 8 9 (74)</p> <p>H. Donar o recaudar dinero para alguna causa ..... 1 2 8 9 (66) 1 2 8 9 (75)</p> <p>I. Asistir a una reunión política o a un mitin ..... 1 2 8 9 (67) 1 2 8 9 (76)</p>																		
<p>P.9 ¿Con qué frecuencia intenta convencer a sus amigos, familiares o compañeros de trabajo para que compartan sus puntos de vista sobre cuestiones políticas?</p> <ul style="list-style-type: none"> - A menudo ..... 1 - Algunas veces ..... 2 - Raramente ..... 3 - Nunca ..... 4 (54) - No suele tener opiniones sobre política ... 5 - N.S. .... 8 - N.C. 9 	<p>P.12 ¿Alguna vez alguien le ha comentado que habla una manifestación y le ha animado a ir?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sí ..... 1 - No ..... 2 (77) - N.S. .... 8 - N.C. 9 																		
<p>P.10 Para cada una de las siguientes afirmaciones, dígame si está Ud. muy de acuerdo, de acuerdo, en desacuerdo o muy en desacuerdo. (MOSTRAR TARJETA F).</p> <p>1. Muy de acuerdo 2. De acuerdo 3. (NO LEER) Ni de acuerdo ni en desacuerdo 4. En desacuerdo 5. Muy en desacuerdo</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> <td style="text-align: center;">NS</td> <td style="text-align: center;">NC</td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> - Los políticos no se preocupan mucho de lo que piensa la gente como yo ..... 1 2 3 4 5 8 9 (55) - Generalmente la política es tan complicada que la gente como yo no puede entender lo que pasa ..... 1 2 3 4 5 8 9 (56) - Está quien esté en el poder, siempre busca sus intereses personales ..... 1 2 3 4 5 8 9 (57) - Estoy mejor informado sobre política que la mayoría de la gente ... 1 2 3 4 5 8 9 (58) 		1	2	3	4	5	NS	NC	<p>P.13 Dígame si pertenece, si participa activamente o si ha pertenecido a alguna de las siguientes asociaciones. (MOSTRAR TARJETA G).</p> <p>1. Pertenece y participa activamente 2. Pertenece, pero no participa activamente 3. Antes pertenecía, pero ahora no 4. Nunca ha pertenecido a ninguno de esos grupos</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">NC</td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> - Un partido político ..... 1 2 3 4 9 (78) - Un sindicato ..... 1 2 3 4 9 (79) - Un colegio profesional o una asociación de empresarios ..... 1 2 3 4 9 (80) - Una parroquia u otro tipo de organización/ asociación religiosa o de caridad ..... 1 2 3 4 9 (81) - Un grupo deportivo, cultural o de ocio ..... 1 2 3 4 9 (82) - Una asociación ecologista, pacifista, de derechos humanos, de comercio justo (Intermon, Amnistía Internacional, Greenpeace, SOS Racismo, etc.) ..... 1 2 3 4 9 (83) - Una asociación juvenil o de estudiantes ... 1 2 3 4 9 (84) - Otro tipo de asociación voluntaria (asociaciones de padres y madres, asociaciones de vecinos pero no comunidades de vecinos, etc.) 1 2 3 4 9 (85) 		1	2	3	4	NC				
	1	2	3	4	5	NS	NC												
	1	2	3	4	NC														
<p>P.11 En los últimos 12 meses, ¿ha participado en alguna de las actividades que le voy a mencionar?</p> <p>P.11a ¿Y en un pasado más lejano?</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td colspan="4" style="text-align: center;">P.11 Últimos 12 meses</td> <td colspan="4" style="text-align: center;">P.11a Pasado más lejano</td> </tr> <tr> <td></td> <td style="text-align: center;">Sí</td> <td style="text-align: center;">No</td> <td style="text-align: center;">NR</td> <td style="text-align: center;">NC</td> <td style="text-align: center;">Sí</td> <td style="text-align: center;">No</td> <td style="text-align: center;">NR</td> <td style="text-align: center;">NC</td> </tr> </table> <p>A. Firmar una petición en una recogida de firmas . 1 2 8 9 (59) 1 2 8 9 (68)</p> <p>B. Asistir a una manifestación ..... 1 2 8 9 (60) 1 2 8 9 (69)</p> <p>C. Participar en una huelga. 1 2 8 9 (61) 1 2 8 9 (70)</p> <p>D. Participar en actividades ilegales de protesta (cortar el tráfico, ocupar edificios, encadenarse, etc.) ..... 1 2 8 9 (62) 1 2 8 9 (71)</p>		P.11 Últimos 12 meses				P.11a Pasado más lejano					Sí	No	NR	NC	Sí	No	NR	NC	<p>P.14 ¿Hay algún partido político al que Ud. se sienta más cercano que a los demás?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sí ..... 1 - No ..... 2 (86) - N.S. .... 8 - N.C. .... 9 <p>P.14a ¿Podría decirme cuál? (ESPERAR RESPUESTA ESPONTÁNEA).</p> <ul style="list-style-type: none"> - PSOE ..... 01 - PP ..... 02 - IU (ICV en Cataluña) ..... 03 - CIU ..... 04 - ERC ..... 05 - PNV ..... 06 - BNG ..... 07 (87)(88) - CC ..... 08 - EA ..... 09 - CHA ..... 10 - Na-Bai ..... 11 - Otro, ¿cuál? ..... 12 - N.C. 99
	P.11 Últimos 12 meses				P.11a Pasado más lejano														
	Sí	No	NR	NC	Sí	No	NR	NC											

P.14b ¿En qué medida se siente Ud. cercano a ese partido?

- Muy cercano	1	
- Bastante cercano	2	
- Un poco cercano	3	(89)
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.15 Cambiando de tema, ahora me gustaría que me dijera si está Ud. muy interesado, bastante, poco o nada interesado por las novedades que surgen en el ámbito de la ciencia y la tecnología.

- Muy interesado	1	
- Bastante interesado	2	
- Poco interesado	3	(90)
- Nada interesado	4	
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.16 Para desempeñar su trabajo o sus tareas habituales.....

- No es necesario saber informática	1	
- Es necesario tener conocimientos básicos de informática	2	
- Es necesario tener conocimientos avanzados de informática ..	3	(91)
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.17 En los últimos 12 meses, ¿ha hecho alguna de las siguientes actividades en el ámbito de su trabajo, de sus estudios o de su colaboración con asociaciones?

	Si	No	recuerda	NC	
- Escribir cartas, emails o documentos ..	1	2	8	9	(92)
- Organizar o planificar una reunión	1	2	8	9	(93)
- Dar una charla, una clase o hacer una presentación	1	2	8	9	(94)

P.18 ¿Utiliza en su casa....

	Si	No	recuerda	NC	
- Ordenador personal	1	2	8	9	(95)
- Canales de televisión de pago	1	2	8	9	(96)

HACER P.19 A TODOS MENOS A QUIENES HAN CONTESTADO QUE NO SABEN LO QUE ES UN ORDENADOR PERSONAL EN P.18.

P.19 En los últimos tres meses ha utilizado Ud. Internet?

- Si	1	(97)
- No	2	
- No sabe lo que es	8	
- N.C.	9	

→ Pasar a P.29

HACER P.20 a P.28 SÓLO A QUIENES HAN CONTESTADO 1 EN P.19.

P.20 ¿Cuántos años hace que usa Internet con regularidad?

Nº de años: _____ (98)(99)

No recuerda 98

N.C. 99

P.21 Dígame, por favor, si se conecta habitualmente a Internet desde los siguientes lugares:

	Si	No	NC	
- Casa	1	2	9	(100)
- Trabajo	1	2	9	(101)
- Centro de estudios, centro público (biblioteca, centro cívico, etc.), club o entidad asociativa	1	2	9	(102)
- Cibercafé o similar	1	2	9	(103)
- Desde cualquier sitio con mi portátil	1	2	9	(104)
- Otro lugar	1	2	9	(105)

P.22 Con independencia del lugar desde el que accede a Internet, ¿con qué frecuencia lo hace? (MOSTRAR TARJETA H).

- 6-7 días por semana	1	
- 3-5 días por semana	2	
- 1-2 días por semana	3	
- Algunas veces al mes	4	(106)
- Con menor frecuencia	5	
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.23 En los últimos 12 meses, ¿para cuál de las siguientes actividades ha utilizado Internet?

	Si	No	No sabe lo que es	NC	
- Buscar información (trabajo, estudios, salud, viajes, cine, TV, callejeros, etc.)	1	2	8	9	(107)
- Comprar algún producto o servicio (alimentación, libros, cine, viajes, etc.)	1	2	8	9	(108)
- Realizar gestiones bancarias	1	2	8	9	(109)
- Recibir o enviar mensajes de correo electrónico	1	2	8	9	(110)
- Intervenir en chats o foros de discusión	1	2	8	9	(111)
- Llamar a través de Internet (skype, etc.)	1	2	8	9	(112)
- Descargar archivos (documentos, musicales, vídeo, software, etc.)	1	2	8	9	(113)
- Mantener su propio blog o página web	1	2	8	9	(114)
- Navegar por Internet sin un objetivo concreto	1	2	8	9	(115)

P.24 ¿Con qué frecuencia usa Internet para obtener información acerca de la actualidad política? (MOSTRAR TARJETA J).

- Más de una vez a la semana	1	
- Una vez a la semana	2	
- Una vez al mes	3	
- Con menor frecuencia	4	(116)
- Nunca	5	
- No sabe	8	
- N.C.	9	

P.25 ¿Alguna vez ha consultado la página web de algún partido político o algún candidato?

- Si	1	
- No	2	(117)
- No recuerda ..	8	
- N.C.	9	

P.26 ¿Y está Ud. suscrito/a a algún boletín o lista de distribución a través de Internet sobre temas de actualidad política?

- Si	1	
- No	2	(118)
- N.C.	9	

P.27 ¿Alguna vez ha recibido un correo electrónico con alguno de los siguientes contenidos?

	Si	No	recuerda	NC	
- De apoyo a un candidato o partido	1	2	8	9	(119)
- Con alguna crítica sobre un político o un partido político	1	2	8	9	(120)
- Convocando a una manifestación, una sentada o a otros actos de protesta ..	1	2	8	9	(121)
- Con un manifiesto o una petición electrónica	1	2	8	9	(122)
- Sobre otros temas de actualidad u otro tipo de convocatoria	1	2	8	9	(123)

P.28 ¿En alguna ocasión ha realizado alguna de las siguientes actividades a través de Internet?

	Si	No	recuerda	NC	
- Contactar con algún político o algún partido político	1	2	8	9	(124)
- Contactar con alguna administración para quejarse o protestar, por ejemplo, su Ayuntamiento, el Gobierno de su Comunidad Autónoma o el Gobierno Central	1	2	8	9	(125)
- Comunicarse con alguna asociación u organización (cultural, deportiva, profesional, etc.)	1	2	8	9	(126)
- Realizar una donación para una campaña, una asociación u organización ...	1	2	8	9	(127)
- Escribir comentarios en algún foro, blog o una página web, sobre temas de actualidad, sociales o políticos	1	2	8	9	(128)
- Firmar una petición o adherirse a alguna campaña o a un manifiesto	1	2	8	9	(129)

A TODOS

P.29 ¿Alguna vez ha recibido un mensaje de móvil (SMS) informándole de una manifestación?

- Si	1	
- No	2	(130)
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.30 Las nuevas tecnologías ofrecen la posibilidad de que los ciudadanos voten sin tener que ir hasta el colegio electoral. ¿Podría decirme en qué medida estaría Ud. dispuesto/a a emitir su voto a través de Internet? Estaría.....

- Muy dispuesto	1	
- Bastante dispuesto	2	
- Poco dispuesto	3	(131)
- Nada dispuesto	4	
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.31 En todo caso, ¿qué inconveniente vería en un sistema de voto a través de Internet? (UNA SOLA RESPUESTA). (MOSTRAR TARJETA J).

- Me resultaría más difícil que el método actual	1	
- La seguridad de estos sistemas no estaría garantizada	2	
- Se perdería la seriedad que tiene el acto de votar	3	
- No me relacionaría con mis vecinos, amigos o familiares ...	4	(132)
- No le veo ningún inconveniente	5	
- Otros	6	
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.32 Cambiando de tema, ¿diría Ud. que, por lo general, se puede confiar en la mayoría de la gente, o que nunca se es lo bastante prudente en el trato con los demás? Por favor, sitúese en una escala de 0 a 10, en la que el 0 significa "nunca se es lo bastante prudente" y el 10 que "se puede confiar en la mayoría de la gente". (MOSTRAR TARJETA K).

Nunca se es lo bastante prudente											Se puede confiar en la mayoría de la gente										
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
N.S. 98											N.C. 99										
											(133)(134)										

P.33 Como Ud. sabe, hay diferentes opiniones acerca de lo que es ser un buen ciudadano. ¿Qué importancia tienen para Ud. cada uno de los siguientes aspectos a la hora de ser un buen ciudadano? Utilice una escala de 0 a 10, en la que el 0 significa "ninguna importancia" y el 10 "mucho importancia". (MOSTRAR TARJETA L).

	Escala 00-10				NS	NC
- Votar en las elecciones	___	98	99	(135)	(136)	
- No evadir impuestos	___	98	99	(137)	(138)	
- Cumplir siempre las leyes y las normas	___	98	99	(139)	(140)	
- Pensar en los demás más que en uno mismo	___	98	99	(141)	(142)	
- Formarse su propia opinión, independientemente de lo que piensen los demás	___	98	99	(143)	(144)	

P.34 De las siguientes frases que le menciono, ¿con cuál estaría más de acuerdo? (UNA RESPUESTA).

- Las decisiones políticas las deben tomar exclusivamente los representantes políticos	1	
- Es necesario buscar mecanismos o fórmulas, para que los ciudadanos participen más directamente en la toma de decisiones políticas	2	(145)
- (NO LEER) Depende de la cuestión a decidir	3	
- N.S.	8	
- N.C.	9	

P.35 Cuando se habla de política se utilizan normalmente las expresiones izquierda y derecha. En esta tarjeta hay una serie de casillas que van de izquierda a derecha. ¿En qué casilla se colocaría Ud.? (MOSTRAR TARJETA ESCALA). (PEDIR AL ENTREVISTADO QUE INDIQUE LA CASILLA EN LA QUE SE COLOCARÍA Y REDONDEAR EL NÚMERO CORRESPONDIENTE).

izda.												Ocha.
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	
	N.S. 98											
	N.C. 99											(146)(147)

P.36 Como Ud. sabe, hay distintos partidos o coaliciones políticas a los que puede votar. ¿Cuál es la probabilidad de que vote a cada uno de los que le voy a mencionar? Utilice para ello esta escala de 0 a 10, sabiendo que el 0 significa que "con toda seguridad no le votaría nunca" y el 10 que "con toda seguridad le votaría siempre". (MOSTRAR TARJETA M).

	Escala 00-10				NS	NC
- PP	___	98	99	(148)	(149)	
- PSOE	___	98	99	(150)	(151)	
- IU	___	98	99	(152)	(153)	

P.37 Algunos acontecimientos políticos o personajes públicos son más conocidos que otros. Queremos saber en qué medida la gente conoce a algunos de ellos.

	Correcto				Incorrecto				NS	NC
- ¿Me podría decir el nombre del Presidente o Presidenta de la Comunidad Autónoma en la que vive?	1	2	8	9	(154)					
- ¿Y el nombre del ministro de Trabajo y Asuntos Sociales?	1	2	8	9	(155)					
- ¿Me puede decir quién es el Presidente de Francia?	1	2	8	9	(156)					

P.38 Le voy a presentar ahora algunas fórmulas alternativas de organización del Estado en España. Dígame, por favor, ¿con cuál está Ud. más de acuerdo? (**MOSTRAR TARJETA N.**)

- Un Estado con un único Gobierno Central sin autonomías 1
- Un Estado con Comunidades Autónomas como en la actualidad 2
- Un Estado en el que las Comunidades Autónomas tengan mayor autonomía que en la actualidad 3 (157)
- Un Estado en que se reconociese a las Comunidades Autónomas la posibilidad de convertirse en estados independientes 4
- N.S. 8
- N.C. 9

P.39 Por favor, dígame si está muy de acuerdo, de acuerdo, en desacuerdo o muy en desacuerdo con las siguientes afirmaciones. (**MOSTRAR TARJETA P.**)

1. Muy de acuerdo
2. De acuerdo
3. (NO LEER) Ni de acuerdo ni en desacuerdo
4. En desacuerdo
5. Muy en desacuerdo

1 2 3 4 5 NS NC

- Casi siempre me resulta difícil decidir por quién votar 1 2 3 4 5 8 9 (158)
- Ir a una manifestación no sirve para nada 1 2 3 4 5 8 9 (158)
- Votar es fácil y no requiere mucho tiempo y esfuerzo 1 2 3 4 5 8 9 (160)
- Ir a una manifestación requiere mucho tiempo y esfuerzo 1 2 3 4 5 8 9 (161)
- Mi voto es inútil, porque no cambia el resultado de las elecciones 1 2 3 4 5 8 9 (162)

P.40 Le voy a leer otra lista de afirmaciones sobre algunas cuestiones de actualidad. Por favor, para cada una de ellas, dígame en qué medida está Ud. de acuerdo o en desacuerdo. (**MOSTRAR TARJETA F.**)

1. Muy de acuerdo
2. De acuerdo
3. (NO LEER) Ni de acuerdo ni en desacuerdo
4. En desacuerdo
5. Muy en desacuerdo

1 2 3 4 5 NS NC

- Debíamos proteger el medio ambiente, aunque esto implique bajar nuestro nivel de vida 1 2 3 4 5 8 9 (163)
- Los impuestos deberían reducirse, aunque esto implique tener menos servicios públicos ... 1 2 3 4 5 8 9 (164)
- Los inmigrantes aportan más de lo que reciben 1 2 3 4 5 8 9 (165)
- El Gobierno debe actuar para que todo el mundo tenga una vivienda, aunque eso suponga obligar a poner en alquiler viviendas vacías 1 2 3 4 5 8 9 (166)

P.41 Se habla últimamente acerca de los objetivos que este país debe plantearse para los próximos diez años. En esta tarjeta vienen algunos objetivos a los que distinta gente concedería prioridad, por delante de otros. ¿Quiere decirme cuál de ellos considera Ud. que es el más importante? ¿Y cuál le seguiría en importancia? (**MOSTRAR TARJETA O.**)

1º en importancia (167) 2º en importancia (168)

- Mantener el orden en el país 1 1
- Dar a la gente más oportunidades para participar en las decisiones políticas 2 2
- Luchar contra la subida de los precios 3 3
- Proteger la libertad de expresión 4 4
- N.S. 8 8
- N.C. 9 9

P.42 Como Ud. sabe, votar es un derecho que tenemos todos, pero nadie está obligado a votar si no puede o no quiere hacerlo. ¿En las elecciones a las Cortes Generales de marzo de 2004, Ud. ....? (**MOSTRAR TARJETA P.**)

- Fue a votar y votó 1
- Fue a votar, pero no pudo hacerlo 2
- No fue a votar porque no pudo 3 (169)
- Preferiré no votar 4
- No voté porque no tenía edad 5
- N.S. 8
- N.C. 9

P.42a ¿Y a qué partido o coalición votó Ud. en esas elecciones de marzo de 2004?

- PSOE ..... 01 - CHA 10
- PP ..... 02 - Na-Bai 11
- IU (ICV en Cataluña) ..... 03 - Otro, ¿cuál? 12
- CIU ..... 04 - En blanco 96
- ERC ..... 05 - No recuerda 98
- PNV ..... 06 - N.C. 99
- BNG 07
- CC 08
- EA 09

P.43 ¿Se ha abstenido Ud. alguna vez en unas elecciones como forma de protesta?

- Sí 1
- No 2 (172)
- (NO LEER) Votó en blanco o nulo para protestar 3
- No recuerda 8
- N.C. 9

P.44 Sexo:

- Hombre 1
- Mujer 2 (173)

P.45 ¿Cuántos años cumplió Ud. en su último cumpleaños?

..... (174)(175)
N.C. 99

P.46 ¿Cuál es su estado civil?

- Casado/a 1
- Soltero/a 2
- Viud/a 3 (176)
- Separado/a 4
- Divorciado/a 5
- N.C. 9

P.47 ¿Ha vivido Ud. siempre en esta ciudad o pueblo?

- Sí 1
- No 2 (177)
- N.C. 9

P.47a ¿Cuánto tiempo lleva Ud. viviendo en esta ciudad o pueblo?

Años: ..... (178)(179)
Menos de 1 año ... 00
No recuerda 98
N.C. 99

P.48 ¿Ha ido Ud. a la escuela o cursado algún tipo de estudios? (**ENTREVISTADOR: en caso negativo, preguntar si sabe leer y escribir.**)

- No, es analfabeto 1
- No, pero sabe leer y escribir ... 2 → PASAR A P.49 (180)
- Sí, ha ido a la escuela 3
- N.C. .... 9 → PASAR A P.49

P.48a

↓

P.48a ¿Cuáles son los estudios de más alto nivel oficial que Ud. ha cursado (con independencia de que los haya terminado o no)? Por favor, especifique lo más posible, diciéndome el curso en que estaba cuando los terminó (o los interrumpió), y también el nombre que tenían entonces esos estudios: (ej: 3 años de Estudios Primarios, Primaria, 5º de Bachillerato, Maestría Industrial, Preuniversitario, 4º de EGB, Licenciatura, Doctorado, FP1, etc.).

(ENTREVISTADOR: Si aún está estudiando, anotar el último curso que haya completado. Si no ha completado la Primaria, anotar n° de años que asistió a la escuela).

CURSO _____

NOMBRE (de los estudios) _____

NIVEL (Codificar según T. ESTUDIOS) _____ (181)(182)

P.49 ¿Cómo se define Ud. en materia religiosa: católico, creyente de otra religión, no creyente o ateo?

- Católico 1
- Creyente de otra religión 2
- No creyente 3 (183)
- Ateo 4
- N.C. 9

P.49a ¿Con qué frecuencia asiste Ud. a misa u otros oficios religiosos, sin contar las ocasiones relacionadas con ceremonias de tipo social, por ejemplo, bodas, comuniones o funerales?

- Casi nunca 1
- Varias veces al año 2
- Alguna vez al mes 3 (184)
- Casi todos los domingos y festivos .. 4
- Varias veces a la semana 5
- N.C. 9

P.50 ¿Quién es la persona que aporta más ingresos al hogar?

- El entrevistado 1
- Otra persona 2
- (NO LEER) El entrevistado y otra persona casi a partes iguales 3 (185)
- N.C. 9

P.51 ¿En cuál de las siguientes situaciones se encuentra Ud. actualmente? (MOSTRAR TARJETA Q).

- Trabaja 1
- Jubilado o pensionista (anteriormente ha trabajado) 2
- Pensionista (anteriormente no ha trabajado, sus labores, etc.) 3
- Parado y ha trabajado antes 4 (186)
- Parado y busca su primer empleo 5
- Estudiante 6
- Trabajo doméstico no remunerado 7
- Otra situación, ¿cuál? 8
- N.C. 9

ENTREVISTADOR: Las preguntas 52, 53, 53a y 54 referirías:

- al trabajo actual (si 1 en P.51)
- al último trabajo (si 2 ó 4 en P.51)
- al trabajo del cabeza de familia (si 3,5,6,7 u 8 en P.51)

P.52 ¿Y cuál es/era su actual/última ocupación u oficio? Es decir, ¿en qué consiste/ha específicamente su trabajo? (Precisar lo más posible las actividades realizadas. EJEMPLO: mecánico reparador de automóviles, ayudante de odontología, profesor de enseñanza primaria, etc.). Nos referimos a su ocupación principal: aquella por la que Ud. (o el cabeza de familia) obtiene/ha mayores ingresos.

_____ (187)(188)(189)

N.C. 999

P.53 ¿Ud. (o el cabeza de familia) trabaja (o trabajaba) como... (MOSTRAR TARJETA R).

- Asalariado fijo (a sueldo, comisión, jornal, etc., con carácter fijo) 1
- Asalariado eventual o interino (a sueldo, comisión, jornal, etc., con carácter temporal o interino) 2
- Empresario o profesional con asalariados 3
- Profesional o trabajador autónomo (sin asalariados). 4 (190)
- Ayuda familiar (sin remuneración reglamentada en la empresa o negocio de un familiar) 5
- Miembro de una cooperativa 6
- Otra situación, ¿cuál? 7
- N.C. 9

P.53a ¿Trabaja/ba Ud. (o el cabeza de familia) en la Administración Pública, en una empresa pública, en una empresa privada, en una organización privada sin fines de lucro o en el servicio doméstico?

- Administración Pública 1
- Empresa pública 2
- Empresa privada 3
- Organización sin fines de lucro 4 (191)
- Servicio doméstico 5
- Otros (especificar) _____
- N.C. 9

ENTREVISTADOR: Si se trata de un funcionario, anote también Grupo (A,B,C,D,E) y Nivel del puesto de trabajo (1-30).

Grupo _____ Nivel _____

A TODOS

P.54 ¿A qué actividad se dedica principalmente la empresa u organización donde Ud. (o el cabeza de familia) trabaja/ba? (EJEMPLOS: fábrica de artículos de deporte, correos, alquiler de coches, electricidad, reparaciones, industria del cuero, etc.).

(Anotar) _____ (192)(193)

N.C. 99

P.55 En un día laborable cualquiera, ¿de cuánto tiempo libre diría Ud. que dispone, una vez descontadas las obligaciones laborales, familiares y del hogar, así como las horas de sueño?

Anotar horas: _____ (194)(195)

Anotar minutos (si es necesario): _____ (196)(197)

(NO LEER) Todo el día 95
 N.S. 98
 N.C. 99

P.56 Actualmente, entre todos los miembros del hogar (incluido el entrevistado) y por todos los conceptos, ¿de cuántos ingresos netos disponen por término medio en su hogar al mes? No le pido que me indique la cantidad exacta, sino que me señale en esta tarjeta en qué tramo de la escala están comprendidos los ingresos de su hogar.
(MOSTRAR TARJETA INGRESOS. Si el entrevistado contesta en pesetas, pasar la cantidad a euros).

- Menos o igual a 300 € 01
- De 301 a 600 € 02
- De 601 a 900 € 03
- De 901 a 1.200 € 04
- De 1.201 a 1.800 € ..... 05 (198)(199)
- De 1.801 a 2.400 € 06
- De 2.401 a 3.000 € 07
- De 3.001 a 4.500 € 08
- De 4.501 a 6.000 € 09
- Más de 6.000 € 10
- N.C. 99

P.57 ¿Le importaría darme su nº de teléfono?

(ENTREVISTADOR: EXPLICAR QUE ES PARA QUE EL CIS PUEDA HACER UNA POSIBLE COMPROBACIÓN TELEFÓNICA DE QUE LA ENTREVISTA HA SIDO REALIZADA).

- Tiene teléfono y da número .... 1 teléfono _____
- No tiene teléfono 2
- Tiene teléfono y no da número . 3 (200)
- N.C. 9

A RELLENAR POR EL ENTREVISTADOR

INCIDENCIAS ENTREVISTA:

I.1	Número de orden de entrevista (por muestra)	_____	(201)(202)(203)
I.2	Dificultad de acceso al edificio, casa, urbanización, etc.	_____	(204)(205)(206)
I.3	Viviendas en las que no hay nadie	_____	(207)(208)(209)
I.4	Viviendas en las que se niegan a recibir ninguna explicación	_____	(210)(211)(212)
I.5	Negativas de varones a realizar la entrevista	_____	(213)(214)(215)
I.6	Negativas de mujeres a realizar la entrevista	_____	(216)(217)(218)
I.7	Contactos fallidos por no cumplir cuotas	_____	(219)(220)(221)
I.8	Contactos fallidos por no ser una vivienda (oficinas, consultas médicas, etc.)	_____	(222)(223)(224)
I.9	Viviendas de inmigrantes	_____	(225)(226)(227)

ENTREVISTA REALIZADA:

Entrevista conseguida: _____ (calle o plaza) _____ (nº) _____ (piso) _____ (pta.)

E.1 Fecha de realización: _____ (Día) _____ (Mes) _____ (Año)
 (228)(229) (230)(231) (232)(233)

E.2 Día de la semana que se realiza la entrevista: Lunes 1
 Martes 2
 Miércoles 3
 Jueves 4 (234)
 Viernes 5
 Sábado 6
 Domingo 7

E.3 Duración de la entrevista: _____ (en minutos) (235)(236)(237)

E.4 Hora de realización: La mañana (9-12) 1
 Mediodía (12-4) 2 (238)
 Tarde (4-8) 3
 Noche (8-10) 4

VALORACIÓN DE LA ENTREVISTA:

V.1 Desarrollo de la entrevista:	V.2 Sinceridad del entrevistado:
- Muy buena 1	- Mucha 1
- Buena 2	- Bastante 2 (240)
- Regular 3 (239)	- Poca 3
- Mala 4	- Ninguna 4
- Muy mala 5	

A RELLENAR EN CODIFICACIÓN

C.1 QUESTIONARIO CUMPLIMENTADO:

Correcta 1 (241)
 Incorrecta 2

C.1a MOTIVO: _____ (242)(243)

C.3 RESULTADO FINAL:

Entrevista válida 1 (248)
 Entrevista anulada 2

C.4 CODIFICADOR Nº _____ (249)(250)

C.2 VALORACIÓN DE LA INSPECCIÓN:

Entrevista no inspeccionada 1

Inspección telefónica 2 (244)
 Inspección personal 3
 Inspección telefónica y personal 4

C.2a Resultado inspección:

Entrevista correcta 1 (245)
 Entrevista incorrecta 2
 No se ha establecido contacto 3

C.2b MOTIVO: _____ (246)(247)

Annex B: Codificació de variables estudi CIS 2736

a) Variables demogràfiques i socio-econòmiques:

Nom	Codificació
Sexe	0= home 1= dona
Edat	0= de 18 fins a 35 anys 1= entre 36 i 50 anys 2= entre 51 i 65 anys 3= més de 65 anys En anàlisis de regressió: variable continua de 18-95 anys i, si s'escau, transformació quadràtica.
Educació	0= inferior a primària 1= primària 2= secundària 3= superior Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.
Ingressos	1= Menys o igual a 300 € 2= 301-600 € 3= 601-900 € 4= 901-1.200 € 5= 1.201-1.800 € 6= 1.801-2.400 € 7= 2.401-3.000 € 8= 3.001-4.500 € 9= 4.501-6.000 € 10= Més de 6.000 € Valors perduts imputats (mètode: regressió) Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.
Temps lliure disponible	Hores lliures disponibles al dia (descomptant temps per obligacions laborals, familiars i de la llar i hores de son). 0= Fins a 2h 1= Més de 2 fins a 4h 2= Més de 4h fins a 6h 3= Més de 6h. Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.
Habilitats cíviques	Índex additiu (recompte de 0 a 3) del nombre d'activitats que es duen a terme en el marc de la feina, els estudis o de la participació en associacions voluntàries:

	<ul style="list-style-type: none"> - Escriure cartes, emails o documents - Organitzar o planificar una reunió - Fer una xerrada, una classe o una presentació oral <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
--	--

b) *Actituds polítiques*

Nom	Codificació
Interès per la política	<p>0= gens d'interès 1= molt poc interès 2= força interès 3= molt interès</p> <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Eficàcia política externa	<p>Es va dur a terme una anàlisi de components principals a partir de quatre ítems per detectar les dues dimensions clàssiques de l'eficàcia política. La dimensió de l'eficàcia externa incloïa els següents ítems:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els polítics no es preocupen gaire de què pensa la gent com jo. - Els qui tenen el poder sempre busquen el seu interès personal. <p>(1= Hi estic molt d'acord; 2= Hi estic d'acord; 3= No estic ni d'acord ni en desacord; 4= No hi estic d'acord; 5= No hi estic gens d'acord)</p> <p>Mitjana. Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Eficàcia política interna	<p>Ítems relatius a l'eficàcia política interna en l'anàlisi de components principals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Normalment la política i el govern em resulten tan complicats que la gent com jo no pot entendre què passa. - Estic pitjor informat sobre la política i el govern que la majoria de la gent. (original: "millor informat". Ítem invertit). <p>Mitjana. Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Confiança en institucions convencionals	<p>Es basa en tres escales (0-10) de confiança en: Partits polítics, govern local i govern central.</p> <p>Índex additiu (mitjana). Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Bona ciutadania	<p>Es va realitzar una anàlisi de components principals de 5 ítems sobre concepcions de bona ciutadania. Es van obtenir dues dimensions, coincidents amb les descrites per Dalton (2008):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Concepció de bona ciutadania entesa com a deure: votar a les eleccions, no evadir impostos, complir sempre la llei i les regles. - Concepció de bona ciutadania en termes de compromís: pensar més en

	<p>els altres que en un mateix, formar-se una opinió pròpia.</p> <p>Per a cada una de les concepcions sobre bona ciutadania, es van construir índexs additius (puntuacions mitjanes).</p> <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
--	--

c) Interaccions socials amb contingut polític (offline)

Nom	Codificació
Discussió sobre política	<ul style="list-style-type: none"> - freqüència diària; - varies vegades a la setmana - una vegada a la setmana - varies vegades al mes - un cop al mes - amb menor freqüència <p>Recodificada en variable dicotòmica:</p> <p>0 = Mai 1 = Amb alguna freqüència</p>
Recepció d'estímul Mobilitzador offline (protesta)	<p>Algú li ha comentat en alguna ocasió que hi havia una manifestació tot animant-l'hi a prendre'n part.</p> <p>0= No 1= Sí</p>

d) Participació política

Nom	Codificació
Accions participatives específiques	<ul style="list-style-type: none"> - Contactar amb un polític - Assistir a un míting polític - Participar en una manifestació legal - Participar en una vaga legal - Participar en una protesta il·legal - Signar una petició - Boicotejar productes per motius polítics - Fer donatius - Comprar productes de forma deliberada per motius polítics <p>Per a cadascuna d'elles: 0= No ha participat en cap aquesta activitat en els darrers 12 mesos. 1= Ha participat en aquesta activitat en els darrers 12 mesos.</p>
Repertori participatiu	<p>Índex additiu (recompte) de les activitats anteriors.</p> <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Participació	<p>Contactar amb un polític, assistir a un míting polític</p>

representativa	0= No ha participat en cap d'aquestes activitats en els darrers 12 mesos. 1= Ha participat almenys en una d'aquestes activitats en els darrers 12 mesos.
Participació de protesta	Participar en una manifestació legal, participar en una vaga legal, participar en una protesta il·legal, signar una petició 0= No ha participat en cap d'aquestes accions en els darrers 12 mesos. 1= Ha participat almenys en una d'aquestes accions en els darrers 12 mesos.
Participació de consum	Boicotejar productes per motius polítics, fer donatius, comprar productes de forma deliberada per motius polítics 0= No ha participat en cap d'aquestes accions en els darrers 12 mesos. 1= Ha participat almenys en una d'aquestes accions en els darrers 12 mesos.
Participació electoral o vot	0= No va votar en les darreres eleccions generals (2004). 1= Va votar en les darreres eleccions generals (2004).

e) Usos d'internet

Nom	Codificació
Accés a internet	Ha accedit a internet en els darrers xx mesos. 0= No 1= Sí
Habilitats digitals	Índex additiu (recompte, de 0 a 9) de les activitats online següents: <ul style="list-style-type: none"> - cercar informació (no política) - comprar productes o serveis - realitzar gestions bancàries - rebre o enviar missatges de correu electrònic - intervenir en xats - realitzar trucades (per exemple, a través de Skype) - descarregar arxius - mantenir un blog o pàgina web propis - navegar sense cap objectiu específic. Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.
Freqüència d'ús d'internet	0= mai (no usuari) 1= menys sovint 2= poques vegades al mes 3= 1-2 dies a la setmana 4= 3-5 dies a la setmana 5= 6-7 dies a la setmana

	<p>Per anàlisis de regressió, recodificada en variables dicotòmiques:</p> <ul style="list-style-type: none"> - no usuaris - usuaris ocasionals (amb una freqüència inferior a diària) - usuaris diaris (6-7 dies a la setmana) <p>0= No 1= Sí</p>
Cerca voluntària d'informació política en línia	<p>0= No cerca informació política 1= Amb menor freqüència 2= Un cop al mes 3= Un cop a la setmana 4= Diversos cops a la setmana</p> <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Propensió a l'exposició involuntària a informació política en línia	<p>Índex additiu (recompte de 0 a 4) del nombre d'activitats que es duen a terme en línia, incloent: rebre correus electrònics, participar en xats i fòrums, mantenir una pàgina web personal o bloc, i navegar per la xarxa sense finalitat específica.</p> <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>
Discussió sobre política online	<p>Ha escrit comentaris sobre temes d'actualitat, social o polítics en algun fòrum, blog o pàgina web.</p> <p>0= No 1= Sí</p>
Recepció d'estímuls mobilitzadors online (protesta)	<p>Ha rebut un missatge de correu electrònic convocant a una manifestació, una assentada o un acte de protesta</p> <p>0= No 1= Sí</p>
Repertori d'estímuls mobilitzadors online	<p>Índex additiu (recompte, de 0 a 4) de la recepció de missatges de correu electrònic amb algun dels següents continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> - manifestació assentada o acte de protesta - un manifest o petició - recolzament a un partit o candidat - altres tipus de convocatòries o assumptes d'actualitat <p>Per anàlisis de regressió: recodificada de 0 a 1.</p>

Annex C: Taules de les anàlisis complementàries als Capítols 3, 4 i 5.

Taula C.1: Anàlisis de regressió logística de la participació institucionalitzada i el vot.

	Participació institucionalitzada		Participació electoral	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.136	0.116	0.086	0.111
Edat	0.122**	0.023	0.170**	0.018
Edat ²	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	-1.028**	0.303	0.437	0.314
Ingressos	0.096	0.382	0.810*	0.385
Habilitats cíviques	1.022**	0.194	0.610**	0.211
Interès per la política	1.750**	0.234	0.475*	0.237
Eficàcia interna	0.775**	0.291	0.462	0.278
Confiança en institucions	-0.042	0.326	0.754*	0.297
Eficàcia externa	0.277	0.255	0.164	0.268
Ciutadania – deure	1.736	0.390	2.672**	0.326
Ciutadania – compromís	-0.787*	0.372	-0.601	0.342
Cerca voluntària info. pol. online	0.305	0.178	0.208	0.213
Exposició involuntària info. pol. online	0.003	0.241	-0.286	0.231
Constant	-5.814**	0.623	-6.151**	0.533
Pseudo-R ² (McFadden)	0.147		0.175	
N	2816		2800	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.2: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de protesta amb efectes d'interacció entre la proclivitat a exposició involuntària a informació política online i indicadors d'implicació política.

	(1)		(2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.396**	0.092	0.393**	0.092
Edat	0.071**	0.017	0.071**	0.017
Edat ²	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.057	0.243	0.063	0.243
Ingressos	-0.523	0.310	-0.526	0.310
Habilitats cíviques	0.821**	0.159	0.819**	0.159
Interès per la política	1.724**	0.241	1.522**	0.187
Eficàcia interna	0.503*	0.229	0.659*	0.297
Confiança en institucions	-0.805**	0.255	-0.795**	0.255
Eficàcia externa	0.551**	0.209	0.542**	0.209
Ciutadania – deure	0.262	0.285	0.266	0.285
Ciutadania – compromís	0.561	0.294	0.553	0.294
Cerca voluntària info. pol. online	0.008	0.159	-0.021	0.157
Exposició involuntària info. pol. online	0.690**	0.268	0.659 ⁺	0.338
Expo. involuntària * Interès pol.	-0.621	0.472		
Expo. involuntària * Eficàcia interna			-0.460	0.595
Constant	-3.576**	0.472	-3.564**	0.479
Pseudo-R ² (McFadden)	0.129		0.129	
N	2797		2797	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

⁺el coeficient és significatiu al nivell 0,051

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.3: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de consum amb efectes d'interacció entre indicadors d'exposició a informació política online i indicadors d'implicació política.

	(1)		(2)		(3)		(4)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.550**	0.087	0.549**	0.087	0.549**	0.087	0.551**	0.087
Edat	0.057**	0.015	0.057**	0.015	0.057**	0.015	0.057**	0.015
Edat ²	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.538*	0.220	0.538*	0.220	0.544*	0.220	0.527*	0.220
Ingressos	0.159	0.295	0.156	0.296	0.165	0.295	0.161	0.295
Habilitats cíviques	0.844**	0.157	0.844**	0.157	0.841**	0.157	0.847**	0.157
Interès per la política	1.325**	0.192	1.349**	0.177	1.274**	0.218	1.346**	0.177
Eficàcia interna	0.522*	0.215	0.490*	0.230	0.523*	0.214	0.618*	0.266
Confiança en institucions	-0.647**	0.236	-0.649**	0.236	-0.644**	0.236	-0.651**	0.236
Eficàcia externa	-0.206	0.201	-0.202	0.201	-0.207	0.201	-0.209	0.201
Ciutadania – deure	0.205	0.271	0.202	0.271	0.203	0.271	0.206	0.271
Ciutadania – compromís	0.736**	0.276	0.736**	0.276	0.732**	0.276	0.750**	0.276
Cerca voluntària info. pol. online	0.241	0.299	0.200	0.378	0.297	0.163	0.335*	0.160
Exposició involuntària info. pol. online	0.489**	0.189	0.491**	0.189	0.392	0.251	0.650*	0.317
Cerca info pol online * Interès per la pol.	0.145	0.465						
Cerca info pol online * Eficàcia interna			0.216	0.623				
Exposició involuntària * Interès per la pol.					0.274	0.472		
Exposició involuntària * Eficàcia interna							-0.363	0.572
Constant	-3.785**	0.431	-3.782**	0.432	-3.771**	0.432	-3.853**	0.439
Pseudo-R ² (McFadden)	0.121		0.121		0.121		0.121	
N	2816		2816		2816		2816	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.4: Anàlisi de regressió logística de la participació en activitats de protesta i de consum amb efectes d'interacció entre indicadors d'exposició a informació política online i la confiança amb institucions formals.

	Protesta		Consum (1)		Consum (2)	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.394**	0.092	0.554**	0.087	0.550**	0.087
Edat	0.069**	0.017	0.056**	0.015	0.057**	0.015
Edat ²	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000	-0.001**	0.000
Estudis	0.061	0.243	0.539*	0.220	0.534*	0.220
Ingressos	-0.538	0.311	0.150	0.295	0.160	0.295
Habilitats cíviques	0.811**	0.159	0.841**	0.157	0.843**	0.157
Interès per la política	1.537**	0.188	1.353**	0.177	1.349**	0.177
Eficàcia interna	0.518*	0.229	0.521*	0.214	0.520*	0.214
Confiança en institucions	-1.234**	0.329	-0.764**	0.254	-0.685*	0.289
Eficàcia externa	0.554**	0.209	-0.214	0.201	-0.205	0.200
Ciutadania – deure	0.246	0.285	0.192	0.270	0.203	0.271
Ciutadania – compromís	0.521	0.294	0.734**	0.275	0.737**	0.276
Cerca voluntària info pol.online	-0.053	0.156	-0.018	0.320	0.318*	0.159
Exposició involuntària info pol online	-0.152	0.345	0.487**	0.189	0.430	0.328
Cerca info pol online * Confiança institucions					0.143	0.656
Exposició involuntària * Confiança institucions	1.433*	0.689	0.786	0.651		
Constant	-3.238**	0.480	-3.722**	0.434	-3.775**	0.441
Pseudo-R ² (McFadden)	0.130		0.121		0.121	
N	2797		2816		2816	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.5a: Anàlisi de regressió logística multinomial de la discussió sobre política en diversos formats.

<i>Referència: No discussió</i>	Només offline		Offline i online		Només online	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.348**	0.106	-0.378*	0.175	-0.138	0.445
Edat	0.005	0.004	-0.024**	0.008	-0.032	0.022
Estudis	1.747**	0.282	1.379**	0.495	-0.273	1.272
Ingressos	0.623	0.403	1.037	0.598	2.230	1.509
Habilitats cíviques	0.599*	0.257	1.379**	0.334	0.910	0.736
Habilitats digitals	-0.124	0.295	4.411**	0.476	3.893**	1.088
Interès per la política	6.921**	0.304	8.049**	0.404	1.177	1.223
Notícies a tv o ràdio	0.578**	0.204	0.360	0.380	-0.210	0.695
Lectura premsa	0.471**	0.139	0.479	0.248	-0.296	0.613
Informació política online	0.530	0.351	1.409**	0.385	1.399*	0.709
Membre associació política	0.393*	0.185	0.782**	0.232	1.450**	0.488
Constant	-2.479**	0.358	-6.620**	0.621	-5.083**	1.485
Pseudo-R ² (McFadden)	0.387					
N	3,553					

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.5b: Anàlisi de regressió logística multinomial de la discussió sobre política en diversos formats (continuació)

	<i>Referència: només offline</i>				<i>Referència: online i offline</i>	
	Offline i online		Només online		Només online	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	-0.030	0.145	0.210	0.441	0.241	0.456
Edat	-0.029**	0.007	-0.037	0.022	-0.008	0.023
Estudis	-0.368	0.420	-2.020	1.262	-1.652	1.307
Ingressos	0.414	0.463	1.607	1.490	1.193	1.533
Habilitats cíviques	0.781**	0.233	0.311	0.718	-0.470	0.741
Habilitats digitals	4.536**	0.391	4.017**	1.078	-0.519	1.127
Interès per la política	1.127**	0.277	-5.744**	1.198	-6.872**	1.216
Notícies a tv o ràdio	-0.217	0.338	-0.788	0.690	-0.571	0.742
Lectura premsa	0.007	0.213	-0.768	0.608	-0.775	0.632
Informació política online	0.879**	0.191	0.869	0.658	-0.011	0.669
Membre associació política	0.389*	0.152	1.057*	0.472	0.668	0.486
Constant	-4.141**	0.526	-2.604	1.475	1.537	1.542
Pseudo-R ² (McFadden)	0.387					
N	3,553					

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.6a: Anàlisi de regressió logística multinomial de la recepció d'estímul mobilitzadors en diversos formats

<i>Referència: No recepció</i>	Només offline		Offline i online		Només online	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.061	0.080	0.242	0.150	-0.083	0.255
Edat	-0.003	0.003	-0.041**	0.007	-0.040**	0.012
Estudis	0.404*	0.200	0.723	0.432	1.530*	0.743
Ingressos	0.570*	0.288	0.739	0.493	0.780	0.830
Habilitats cíviques	0.790**	0.161	2.091**	0.253	0.917*	0.419
Habilitats digitals	0.318	0.209	2.933**	0.377	3.024**	0.620
Interès per la política	1.138**	0.152	1.549**	0.280	0.320	0.477
Notícies a tv o ràdio	0.300	0.181	-0.039	0.331	-1.078*	0.445
Lectura premsa	0.273*	0.107	-0.105	0.216	0.522	0.369
Informació política online	-0.233	0.169	0.702**	0.223	0.664	0.361
Membre associació política	0.664**	0.110	1.051**	0.167	0.641*	0.287
Constant	-1.864**	0.269	-4.210**	0.516	-4.351**	0.824
Pseudo-R ² (McFadden)	0.184					
N	3,517					

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Taula C.6b: Anàlisi de regressió logística multinomial de la recepció d'estímul mobilitzadors en diversos formats (continuació)

	<i>Referència: només offline</i>				<i>Referència: online i offline</i>	
	Offline i online		Només online		Només online	
	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.	Coef.	Err. Std.
Sexe (dona)	0.181	0.146	-0.144	0.254	-0.325	0.270
Edat	-0.038**	0.007	-0.037**	0.012	0.001	0.013
Estudis	0.320	0.422	1.126	0.741	0.807	0.790
Ingressos	0.170	0.471	0.210	0.823	0.041	0.868
Habilitats cíviques	1.301**	0.241	0.126	0.414	-1.175**	0.440
Habilitats digitals	2.616**	0.366	2.706**	0.618	0.091	0.666
Interès per la política	0.412	0.270	-0.818	0.474	-1.229*	0.501
Notícies a tv o ràdio	-0.339	0.329	-1.378**	0.447	-1.039*	0.490
Lectura premsa	-0.378	0.212	0.249	0.369	0.627	0.395
Informació política online	0.935**	0.206	0.897*	0.355	-0.038	0.370
Membre associació política	0.387*	0.153	-0.023	0.281	-0.410	0.292
Constant	-2.346**	0.505	-2.487**	0.823	-0.141	0.891
Pseudo-R ² (McFadden)	0.387					
N	3,553					

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Font: elaboració pròpia a partir estudi 2736

Annex D: Detall dels càlculs de les proves de “Likelihood Ratio” en les anàlisis de regressió del Capítol 5.

Taula D1. “Log Likelihood” dels models presentats en el capítol 5

<i>Variable dependent</i>	Model (1)	Model (2)	Model (3)
Boicot	-1036.2302	-1010.1327	--
Manifestació	-809.61056	-786.64352	-724.38981
Repertori activitats	-3426.3358	-3342.6562	-3146.8153

Font: reproduït dels resultats dels models presentats a les taules 5.7, 5.8 i 5.9.

Nota: Model (1) equival al model bàsic; Model (2) equival al model que incorpora la discussió online i offline; Model (3) equival al model que incorpora la discussió online i offline i la recepció d'estímul mobilitzadors online i offline. Excepte en el cas de l'anàlisi pel Repertori d'activitats participatives, que no incorpora la recepció d'estímul offline.

Taula D2. “Likelihood Ratio” (LR) per parelles de models

<i>Variable dependent</i>	<i>Parelles de models</i>		
	1 2	1 3	2 3
Boicot	52.1950		
Manifestació	45.9341	170.4415	124.5074
Repertori activitats	167.3592	559.0410	391.6818

Nota: $LR = 2*(LL_{m2}-LL_{m1})$, on LL_{m1} es refereix al Log Likelihood del model restrictiu i LL_{m2} al del model complet (el model restrictiu està aniuat en el model complet).

Taula D3. Resultats de la prova de “Likelihood Ratio” per parelles de models

<i>Variable dependent</i>		<i>Parelles de models</i>		
		1 2	1 3	2 3
Boicot	LR	52.1950		
	g.ll.	2		
	Sig.	< 0.0001		
Manifestació	LR	45.9341	170.4415	124.5074
	g.ll.	2	4	2
	Sig.	< 0.0001	< 0.0001	< 0.0001
Repertori activitats	LR	167.3592	559.0410	391.6818
	g.ll.	2	3	1
	Sig.	< 0.0001	< 0.0001	< 0.0001

Nota: l'estadístic LR segueix una distribució de χ^2 i els graus de llibertat equivalen a la diferència en nombre de paràmetres estimats entre els dos models aniuats.